

T.C.

**RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**18. YÜZYIL DİVAN ŞAİRLERİNDEN EDİRNELİ
KÂMÎ ve DİVANI'NIN TAHLİLİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Özlem ŞAMLI

RİZE

2019

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**18. YÜZYIL DİVAN ŞAİRLERİNDEN EDİRNELİ
KÂMÎ ve DİVANI'NIN TAHLİLİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Özlem ŞAMLI

**Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA
Danışman**

**RİZE
2019**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında, Özlem ŞAMLI tarafından hazırlanan *18. Yüzyıl Divan Şairlerinden Edirneli Kâmî ve Divanı'nın Tahlili* başlıklı bu çalışma, 10.05.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Hasan Ali ESİR

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Seda UYSAL BOZASLAN

47/2019

Doç. Dr. Anıf YANIK
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 10/05/2019

Özlem ŞAMLI

ÖN SÖZ

Klasik Türk Edebiyatı çalışmaları, metin ve konu esaslı olmak üzere iki koldan yürütülmektedir. Son yıllarda üzerinde çalışma yapılmamış el yazması metinlere ulaşmada zorlukların yaşanması nedeniyle lisansüstü çalışmalarda daha çok divanlarda yer alan belli başlı konular, kavramlar ve mazmunlar üzerine incelemelerin daha yoğun yapıldığına şahit olunmaktadır. Bu incelemelerin başında da divan tahlilleri geldiğini söylemek mümkündür. Divan tahlilleri bir divanı anlayabilmek ve anlamlandırabilmek adına oldukça önemlidir. Bu sebeple bu çalışmada tarafımızca da divan tahlili konusu esas alınmıştır. Divan tenkidi, incelemesi ve şerhi tahlille ilgili birbirine yakın kavramlardır. Bütünü parçalara ayırarak anlamlandırmak olarak adlandırılan divan tahlili, çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir.

Çalışma konusunun divan tahlili olarak belirlenmesinin ardından divanını tahlil edeceğimiz şairin tespiti hususunda Osmanlı döneminde altın çağ olarak nitelendirilen 16. yüzyıl şairlerinin divanlarına bakılmıştır. Ancak söz konusu yüzyılda yapılan çalışmaların yoğunluğu başka bir döneme yönelmemize neden olmuştur. Yine aynı şekilde 17. yüzyılda yer alan şairlerin divanları üzerinde de epey çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Bu durumda hem şair sayısının fazla olması bakımından hem de şairler üzerine yapılan çalışmaların diğer yüzyıllara oranla daha az olması sebebiyle üzerinde çalışma yapacağımız şairin 18. yüzyıl şairlerinden olmasının daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır. 18. yüzyılda divanlar üzerine yapılmış çalışmaları incelerken divanına rastladığımız Kâmî, şiirlerinin gerek şekil özellikleri bakımından gerekse muhtevanın zenginliği bakımından çalışmada tahlil edeceğimiz uygun bir şair olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın başında yaşamış; Nâbî, Nef'î ve Nedîm gibi şairlerin gölgesinde kalmış olan Edirneli Kâmî'nin şiir dünyası, şiirindeki farklı mazmun, kavram, terim ve mefhûmlar tahlil edilerek sayısal verilerin de ışığında bilim âlemine sunulmuştur. Çalışmamızın konusunu belirledikten sonra ilk olarak Kâmî divanı üzerinde yapılan çalışmaları tespit edildi. Çalışma konusunun belirlenmesinden sonra ilk olarak Kâmî Divanı üzerinde yapılan çalışmalar tespit edilmiş ve esas alınacak metnin yakın geçmişte

Prof. Dr. Gülgün Erişen Yazıcı tarafından yapılan *Edirneli Kâmî ve Divânı* adlı çalışmasındaki metin olması gerektiğine dair karar verilmiştir. Zira söz konusu çalışmada Kâmî Divânı'nın farklı nüshaları da tespit edilmiş, mukayeseli metin ortaya konulmuş ve daha önceki çalışmalarda bulunmayan, yeni tespit edilen şiirlere de yer verilmiştir. Çalışmamızda şiirleri numaralandırırken yine Gülgün Erişen'in bu çalışması dikkate alınmıştır. Ancak divanda yer alan deyimler, nazire ilişkisi olan şiirler Ali Yıldırım tarafından hazırlanmış olan çalışmadan alınmıştır.

Divan tahlili üzerine yazılan kitaplar ve tezler çalışmamızda bize yol göstermiştir. Bu çalışmayı yürütürken daha önce yapılmış olan divan tahlili çalışmalarının bize yol gösterdiğini söylemeliyiz. Bu bağlamda Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan'ın *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*, Prof. Mehmed Çavuşoğlu'nun *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, Prof. Dr. Cemal Kurnaz'ın *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*, Prof. Dr. Harun Tolasa'nın *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası* ve Prof. Dr. Mustafa Nejat Sefercioğlu'nun *Nev'î Divanı'nın Tahlili* adlı eserler tezimizin haritasının belirlenmesinde bize kılavuzluk etmiştir. Yine Haluk Aydın tarafından hazırlanan *Cevrî Divanı'nın Tahlili* adlı doktora tezi, elimizdeki diğer divan tahlillerine göre daha kapsamlı olması sebebiyle tezimiz için rehber olmuştur.

Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Din”, ikinci bölüm “Cemiyet”, üçüncü bölüm “İnsan” ve dördüncü bölüm “Tabiat” olarak adlandırılmaktadır. Her bölüm kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmakta olup örnek beyitlerle desteklenmektedir.

Çalışmamızın her safhasında bilgilerini ve tecrübelerini bizden esirgemeyen, yaptığı çalışmaları ve disipliniyle bizim için örnek teşkil eden sayın tez hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait Çalka'ya, tezimde benim için zamanından feragat ederek, düşünceleriyle bana yardımcı olan değerli arkadaşlarım Fatma Türk, Nur Özyörük, Yavuz Kılıç, ve Meryem Şamlı'ya, üzerimde maddi ve manevi emeği bulunan rahmetli Babam'a ve her zaman yanımda olan diğer aile fertlerime teşekkürü bir borç bilirim.

Özlem ŞAMLI

RİZE 2019

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	2
ETİK BEYAN	3
ÖN SÖZ	4
İÇİNDEKİLER	6
ÖZET	34
ABSTRACT	35
KISALTMALAR	36
GİRİŞ	37

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİN-TASAVVUF	50
1.1. Din	50
1.1.1. Allah	50
1.1.2. Melekler	52
1.1.3. Dinî Kitaplar	52
1.1.4. Ayetler, Hadisler ve Sureler	53
1.1.4.1. Ayetler	53
1.1.4.2. Hadisler	54
1.1.4.3. Sûreler	54
1.1.5. Peygamberler	55
1.1.5.1. Hz. Âdem	55
1.1.5.2. Hz. İdrîs	55
1.1.5.3. Hz. Nûh	56
1.1.5.4. Hz. İbrâhîm	56
1.1.5.5. Hz. Dâvûd	56
1.1.5.6. Hz. Süleymân	57

1.1.5.7. Hz. Mûsâ	58
1.1.5.8. Hz. Ya'kûb	59
1.1.5.9. Hz. Yûsuf	60
1.1.5.10. Hz. Îsâ (Mesih).....	61
1.1.5.11. Hz. Muhammed.....	61
1.1.6. Dört Halife ve Diğer Dinî Şahsiyetler	62
1.1.7. Kazâ ve Kader.....	64
1.1.8. Ahiret İle İlgili Mefhumlar	64
1.1.8.1. Ahiret	64
1.1.8.2. Kıyamet.....	64
1.1.8.3. Âhir zaman.....	65
1.1.8.4. Mahşer ve Amel Defteri.....	66
1.1.8.5. Cennet	66
1.1.8.5.1. Tûbâ.....	67
1.1.8.5.2. Kevser, Selsebil.....	68
1.1.8.5.3. Hûrî ve Gılmân.....	68
1.1.8.6. Cehennem.....	69
1.1.8.7. Bezm-i Elest.....	69
1.1.9. Diğer İtikadî Mefhûmlar.....	70
1.1.9.1. Ölüm/ Ecel	70
1.1.9.2. Rûh.....	70
1.1.9.3. Kefen.....	71
1.1.9.4. Mezâr/ Kabir	72
1.1.9.5. Perî	72
1.1.9.6. Şeytan/ İblis.....	73
1.1.9.7. Mi'râc/ Sidre	73

1.1.10. Din İle İlgili Mefhûmlar	74
1.1.10.1. İmân/ Ehl-i Sünnet/ Müslümân	74
1.1.10.2. Küfr/ Kâfir	74
1.1.10.3. Sanem/ Lât/ Uzza	75
1.1.10.4. Tersâ	75
1.1.11. İbadet ile İlgili Mefhûmlar	75
1.1.11.1. Namaz İle İlgili Hususlar	75
1.1.11.1.1. Namaz	75
1.1.11.1.2. Ezân/ Kâmet	76
1.1.11.1.3. Mihrab/ Kâbe/ Kible	76
1.1.11.1.4. Mescid/ Ma'bed / İbadethane/ Cami	77
1.1.11.2. Oruç İle İlgili Hususlar	78
1.1.11.2.1. Oruç	78
1.1.11.2.2. İftâr	79
1.1.11.2.3. Sahûr	79
1.1.11.2.4. Ramazân	80
1.1.11.3. Hac/ Hacı	80
1.1.11.4. Zekât	81
1.1.11.5. Günâh/ Haram/ Tevbe	81
1.1.11.6. Du'â	82
1.1.11.7. Farz/ Sünnet/ Vâcip	83
1.1.11.8. Kurbân	84
1.1.12. Kadir Gecesi (Leyle-i Kadr)	84
1.1.12.1. Nûr	85
1.2. Tasavvuf	86
1.2.1. Tasavvuf İle İlgili Mefhûmlar	86

1.2.1.1. Tarîk/ Tarîkat	86
1.2.1.2. Dünyâ	87
1.2.1.3. Dervîş/ Abdal/ Mürîd/ Sûfî	88
1.2.1.4. Âşık	89
1.2.1.5. Dergâh	89
1.2.1.6. Halvet/ Uzlet	90
1.2.1.7. Agâh	91
1.2.1.8. Âlem	91
1.2.1.9. Akıl	92
1.2.1.10. Cilve	93
1.2.1.11. Aşk	93
1.2.1.12. Âyîne	94
1.2.1.13. Hayat	95
1.2.1.14. Fenâ ve Bekâ	95
1.2.1.15. Cezbe	96
1.2.1.16. Velî/ Evliyâ	96
1.2.1.17. Himmet	97
1.2.1.18. Feyz	97
1.2.1.19. Hakîkat	98
1.2.1.20. Harâbât	98
1.2.1.21. Hayret	99
1.2.1.22. Hırka	99
1.2.1.23. Tecellî	100
1.2.1.24. Riyâzet	100
1.2.1.25. Nefs	100
1.2.1.26. Abâ ve Asâ	101

1.2.1.27. Kerâmet.....	102
1.2.1.28. İstiğnâ.....	102
1.2.1.29. İhlâs.....	103
1.2.1.30. Batın ve Zahir.....	103
1.2.1.31. Mâsivâ.....	103
1.2.1.32. Seyr ü Sülûk.....	104
1.2.1.33. Niyâz.....	104
1.2.1.34. Vird/ Zikr.....	104
1.2.1.35. Terk.....	105
1.2.1.36. Vahdet ve Kesret.....	105
1.2.1.37. Kalp/ Gönül.....	106
1.2.1.38. Tayy-ı Mekân.....	108
1.2.1.39. Dem/ An/ Zaman.....	108
1.2.1.40. Gark.....	109
1.2.1.41. Zühd/ Takva.....	110
1.2.1.42. Gayb.....	110
1.2.1.43. Havf ü Recâ.....	111
1.2.1.44. Firkat.....	111
1.2.1.46. Kurb/ Kurbiyet/ Kurban.....	112
1.2.1.47. Cemal/ Maşûk/ Didar.....	112
1.2.1.48. Vücûd-ı Mutlak.....	113
1.2.1.49. Âşinâ.....	113
1.2.1.50. Kâmil.....	114
1.2.2. Tarikatler İle İlgili Mefhumlar.....	114
1.2.2.1. Mevlevîlik/ Mevlevî.....	114
1.2.2.2. Bektaşîlik/ Bektaşî/ Köçek.....	115

1.2.2.3. Rûşenîlik/ Rûşenî ve Gülşenîlik/ Gülşenî	115
1.2.3. Dini-Tasavvufi Zümreler	116
1.2.3.1. Kalenderîlik/ Kalenderî	116
1.2.3.2. Hurûfilik/ Hurûfî	117
1.2.4. Mutasavvıflar	117
1.2.4.1. Mevlânâ	117
1.2.4.2. Hallâc-ı Mansûr	117
1.2.4.3. Abdülkadir Geylânî	118

İKİNCİ BÖLÜM

2. CEMİYET	120
2.1. Şahıslar	120
2.1.1. Tarihi Şahsiyetler	120
2.1.1.1. Hükümdarlar ve Şehzadeler	120
2.1.1.1.1. Sultan II. Ahmed (1643-1691)	120
2.1.1.1.2. Sultan II. Mustafa (1664-1703)	120
2.1.1.1.3. Sultan III. Ahmed (1637-1736)	121
2.1.1.1.4. Sultan I. Mahmûd (1696-1754)	121
2.1.1.1.5. Şehzade Sultan Selîm (1706-1708)	122
2.1.1.1.6. Şehzade Sultan Süleymân (1710-1732)	122
2.1.1.1.7. Şehzade Sultan Numân (1723-1764)	122
2.1.1.1.8. Şehzade Sultan Mehmed (1705-1706)	122
2.1.1.1.9. Şehzade Sultan Mustafa (1717-1774)	123
2.1.1.1. Sadrazamlar	123
2.1.1.2.1. Baltacı Mehmed Paşa (1662-1712)	123
2.1.1.2.2. Damad Ali Paşa (1670-1711)	123
2.1.1.2.3. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (1670-1730)	124

2.1.1.3. Din Adamları.....	125
2.1.1.3.1. Şeyhülislam, Şeyhler.....	125
2.1.1.3.1.1. Seyyid Feyzullah Efendi (1639-1703)	125
2.1.1.3.1.2. Mirza Mustafa Efendi (1630-1723).....	126
2.1.1.3.1.3. Ebezâde Abdullah Efendi (öl.1714)	126
2.1.1.3.1.4. Kara İsmail Efendi (1645-1725).....	126
2.1.1.3.1.5. Şeyh La'î Mehmed Efendi (1591-1701)	127
2.1.1.4. Diğer Devlet Erkânı	127
2.1.1.4.1. Kadrî Efendi	127
2.1.1.4.2. Gökçe Efendi.....	127
2.1.1.5. Osmanlı Sahası Dışındaki Hükümdarlar.....	128
2.1.1.5.1. Moskova Kralı.....	128
2.1.1.5.2. Boşnak Şeyhi.....	128
2.1.1.6. Şairler ve İlim Adamları	128
2.1.1.6.1. Nef'î (öl.1635).....	128
2.1.1.6.2. Neşâtî (öl.1674)	129
2.1.1.6.3. Nâbî (öl.1712)	130
2.1.1.6.4. Sabit (öl.1712).....	131
2.1.1.6.5. Dürrî (öl.1722).....	132
2.1.1.6.6. Nâzım (öl.1727).....	132
2.1.1.6.7. Nedîm (öl.1730)	132
2.1.1.6.8. Mirzâ-zâde Salîm Efendi (öl.1743).....	134
2.1.1.6.9. Neylî (öl.1748)	134
2.1.1.6.10. Arif Süleyman Efendi (öl.1769).....	136
2.1.1.6.11. Nâmî (öl.1780)	136
2.1.1.6.12. Saib (öl. ?)	136

2.1.1.6.13. Hüseyin Baykara (öl.1506).....	137
2.1.1.7. Tarihi ve Efsanevi Şahsiyetler	137
2.1.1.7.1. Behmen.....	137
2.1.1.7.2. Bihzâd.....	137
2.1.1.7.3. Cem/ Cemşîd	138
2.1.1.7.4. Dârâ	139
2.1.1.7.5. Efrâsiyâb.....	139
2.1.1.7.6. Ferhâd.....	139
2.1.1.7.7. Ferîdûn.....	140
2.1.1.7.8. Hızr.....	140
2.1.1.7.9. İskender	141
2.1.1.7.10. Makedonyalı İskender	141
2.1.1.7.11. Kahramân	142
2.1.1.7.12. Kârûn.....	142
2.1.1.7.13. Kays.....	142
2.1.1.7.14. Leylâ.....	143
2.1.1.7.15. Mânî.....	143
2.1.1.7.16. Nerîmân	144
2.1.1.7.17. Nûşirevân.....	144
2.1.1.7.18. Hüsrev	144
2.1.1.7.19. Rüstem.....	145
2.1.1.7.20. Sührâb.....	145
2.1.1.7.21. Şîrîn	146
2.1.1.8. Diğer Şahıslar.....	146
2.1.1.8.1. Aristo	146
2.1.1.8.2. Eflâtun	146

2.1.1.8.3. Amr ve Zeyd.....	147
2.1.1.8.4. Hüsrev-i Dehlevi ve Selmân-ı Saveci	147
2.1.1.8.5. İbn-i Haldûn	148
2.1.1.8.6. İbn-i Abbad.....	148
2.1.1.8.7. Âsaf	148
2.2. Eserler	149
2.2.1. Şehname.....	149
2.2.2. Mesnevi.....	149
2.2.3. Ma'nevî.....	149
2.3. Harfler	150
2.3.1. Elif, Cim, Nun, Vav.....	150
2.4. Renkler	150
2.4.1. Siyâh	150
2.4.2. Al, Gül-gûn, Lal.....	151
2.4.3. Ergavân rengi.....	151
2.4.4. Beyâz	152
2.4.5. Yeşil, Zümürüd.....	152
2.4.6. Mor	152
2.4.7. Sarı, Altın (Zerd)	152
2.4.8. Sîm (Gümüş).....	153
2.5. Mitolojik Unsurlar	153
2.5.1. Âb-ı Hayat (Âb-ı Hayvan).....	153
2.5.2. Ankâ.....	153
2.5.3. Âyîne-i İskender	154
2.5.4. Burâk.....	154
2.5.5. Hümâ.....	154

2.5.6. Kaf Dağı.....	155
2.5.7. Nergis.....	155
2.6. Kavimler ve Kabileler	156
2.6.1. Hindû	156
2.6.2. Türk.....	156
2.6.3. Tatar	156
2.6.4. Acem.....	156
2.6.5. Arap	156
2.6.6. Hâtem-i Tay ve Bermeki Kabileleri	157
2.7. Ülekler ve Şehirler.....	157
2.7.1. Çin /Hitâ/ Hutun.....	157
2.7.2. Habeş	158
2.7.3. Irâk/ Kerbelâ/ Necef/ Bağdat/ Şâm/ Isfâhân/ Zevrâ	158
2.7.4. Mısır/ Kenân	159
2.7.5. Mekke/ Bathâ/ Haremeyn/ Medine/ Yesrib	160
2.7.6. Tibet/ Bulgâr	160
2.7.7. Edirne/ İstanbul.....	161
2.8. Nehirler, Dağlar, Denizler	161
2.8.1. Nehirler (Nil, Tunca)	161
2.8.2. Denizler.....	162
2.8.3. Dağlar (Bî-sütûn, Kaf, Tûr)	162
2.9. İctimai Hayat	163
2.9.1. Sosyal Tabakalaşma.....	163
2.9.1.1. Padişah ve Çevresi	163
2.9.1.2. Resmi ve Gayri Resmi Görevler ve Meslekler	164
2.9.1.2.1. Sadrazam, Vezir, Kethüdâ, Kâtib, Defterdâr.....	164

2.9.1.2.2. Kapudan, Sipah, Piyade, Leşker, Levend.....	165
2.9.1.2.3. Kadıasker, Şeyhülislâm, Perdedâr, Şehriyâr	165
2.9.1.2.4. Pasbân, Nigehbân, Nakkaş, Tabîb, Dellâl	166
2.9.1.2.5. Edîb, Münşî, Tercemân	167
2.9.1.2.6. Nakkâd, Sayyâd, Hâce, Bâğbân	167
2.9.1.2.7. Deryûze, Gedâ, Düzd, Meddâh	168
2.9.1.2.8. Mutrib, Rakkâs, Meşşâta, Ferrâş	168
2.9.1.3. Diğer Tipler	169
2.9.1.3.1. Mader (Anne), Peder (Baba), Tıfl (Çocuk)	169
2.9.1.3.2. Duhter, Arûs (Gelin), Dâmâd	169
2.9.1.3.3. Pîr, Seyyid	170
2.9.1.3.4. Mihmân, Nedîm, Sâkî	170
2.9.1.3.5. Rind, Zâhid, Molla	171
2.9.1.3.6. Dervîş, Kalender, Abdâl	172
2.9.1.3.7. Ağyâr, Rakîp	172
2.9.2. Eğlence Hayatı	173
2.9.2.1. Bezm, Meyhane	173
2.9.2.2. Bayram	174
2.9.3. Oyunlar (Çevgan, Nerd), Meddah	174
2.9.4. Mimari Unsurlar	175
2.9.4.1. Cami (Minare, Minber)	175
2.9.4.2. Hâne, Beyt (Ev).....	175
2.9.4.3. Şifâ-hâne, Serrâc-hâne	175
2.9.4.4. Hisar, Sedd, Zindân.....	176
2.9.4.5. Hayme, Çetr, Âsitân.....	176
2.9.4.6. Çeşme, Reh, Süllem	177

2.9.4.7. Revzen, Divâr.....	177
2.9.4.8. Âşiyân, Fülk, Sefine (Gemi)	177
2.9.5. Yiyecek ve İçecek Malzemeleri.....	178
2.9.5.1. Tatlılar	178
2.9.5.1.1. Sükker, Şîrîn (Şeker)	178
2.9.5.1.2. Asel (Bal)	178
2.9.5.1.3. Helva	179
2.9.5.2. Diğer Yiyecekler	179
2.9.5.2.1. Simât.....	179
2.9.5.2.2. Kebâb.....	179
2.9.5.2.3. Zehr	179
2.9.5.3. İçecekler	180
2.9.5.3.1. Kahve.....	180
2.9.5.3.2. Şerbet.....	180
2.9.5.3.3. Mey, Bâde, Duhter-i Rez, Arak (Şarap).....	180
2.9.6. Diğer Maddeler	181
2.9.6.1. İlaç, Merhem	181
2.9.6.2. Afyon	182
2.9.7. Süs Eşyaları	182
2.9.7.1. Kıymetli Taşlar ve Madenler	182
2.9.7.1.1. Altun, Zer (Altın)	182
2.9.7.1.2. Sim (Gümüş)	182
2.9.7.1.3. Güher, Gevher, Cevher.....	183
2.9.7.1.4. Lâ'î, Yakut, Elmas, Mercan	183
2.9.7.1.5. Dürr, Yektâ (İnci).....	183
2.9.7.2. Güzel Kokular	184

2.9.7.3. Diğer Süs Unsurları.....	185
2.9.7.3.1. Kuhl (Sürme).....	185
2.9.7.3.2. Hınâ (Kına).....	185
2.9.7.3.3. Aynine, Mirat (Ayna).....	185
2.9.7.3.4. Hatem (Yüzük), Guşvâr (Küpe).....	186
2.9.8. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar.....	187
2.9.8.1. Çerâğ, Sirâc, Şem ‘, Fânûs.....	187
2.9.8.2. Bâliş (Yastık), Bisât (Halı), Perde.....	188
2.9.8.3. Kâse, Tabak, Sürahi, Sebû.....	189
2.9.8.4. Ceres (Çan), Mahmil (Sepet, Hediye).....	190
2.9.8.5. Çarub (Süpürge), Dolab.....	191
2.9.8.6. Rişte (İp), Zencir, Kemend.....	191
2.9.8.7. Tîşe (Balta), Tamga, Sübhâ (Tespîh).....	192
2.9.9. Ölçü Aletleri (Terazu, Mizan).....	193
2.9.10. Oyun Araçları.....	193
2.9.11. Giyim-Kuşam.....	194
2.9.11.1. Kumaş Çeşitleri.....	194
2.9.11.2. Giyim Eşyaları ve İlgili Unsurlar.....	194
2.9.12. Yazı ile İlgili Araçlar.....	197
2.9.13. Savaş İle İlgili Malzemeler.....	199
2.9.13.1. Tığ, Şemşir, Seyf (Kılıç), Tîr, Hadeng.....	199
2.9.13.2. Hançer, Peykan, Yay, Siper.....	200
2.9.14. Musiki Aletleri.....	201
2.9.15. Taşıma Araçları.....	201

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İNSAN.....	203
---------------	-----

3.1. İnsan	203
3.2. Güzellik	203
3.2.1. Umumi Olarak Güzellik	203
3.2.2. Güzellik ile İlgili Tasavvurlar.....	204
3.2.2.1. Bahar/ Bağ/ Gül-berg/ Gül-i sad-berg/ Gülzar.....	204
3.2.2.2. Mushaf/ Ayet/ Berât / Mecmû 'a	205
3.2.2.3. Mülk/ Milket/ Tahtgâh/ Devlet	206
3.2.2.4. Bahr/ Eyyam/ Kâlâ.....	206
3.2.2.5. Tekyegâh/ İbadetgâh	207
3.2.2.6. Genc/ Sarrâf/ Sipihr	207
3.3. Sevgili.....	208
3.3.1. Umumi Olarak Sevgili.....	208
3.3.2. Sevgili İle İlgili Tasavvurlar	209
3.3.2.1. Gül/ Gonca/ Serv.....	209
3.3.2.2. Mah/ Mihr/ Afitab/ Hurşid.....	210
3.3.2.3. Tabîb	211
3.3.2.4. Hz. Yûsuf	211
3.3.2.5. Perî/ Melek/ Hûrî	211
3.3.2.6. Câdû (Cadı).....	212
3.3.2.7. Tûtî / Hümâ/ 'Ankâ/ Şâh-bâz.....	212
3.3.2.8. Sanem/ Büt.....	213
3.3.2.9. Şâh.....	213
3.3.2.10. Şem.....	214
3.3.2.11. Pîr-i Mugân/ Sâkî.....	214
3.3.2.12. Sayyâd.....	215
3.3.2.13. Hızır	215

3.3.2.14. Tıfl.....	215
3.3.2.15. Dürr (İnci)	216
3.3.2.16. Sim-ten/ Simin-ten	216
3.4. Sevgilide Güzellik Unsurları	216
3.4.1. Saç.....	216
3.4.1.1. Umumi Olarak Saç.....	216
3.4.1.2. Saç İle İlgili Tasavvurlar.....	217
3.4.1.2.1. Şekil Bakımından	217
3.4.1.2.1.1. Zincir, Selasil (Silsile).....	217
3.4.1.2.1.2. Mâr (Yılan).....	217
3.4.1.2.1.3. Kemer, Târ.....	218
3.4.1.2.1.4. Tuğrâ/ Halka.....	218
3.4.1.2.1.5. Perişân/ Jûlîde.....	219
3.4.1.2.1.6. Girih (Düğüm) / Perde.....	219
3.4.1.2.1.7. Ebr/ Çengâl (Peçe).....	220
3.4.1.2.1.8. Çin/ Hilekâr	220
3.4.1.2.1.9. Bend/ Dâm.....	220
3.4.1.2.1.10. Nikâb/ Kâbe'nin örtüsü	221
3.4.1.2.2. Renk Bakımından	221
3.4.1.2.2.1. Şeb (Gece)	221
3.4.1.2.2.2. Sevdâ	222
3.4.1.2.2.3. Leyl.....	222
3.4.1.2.3. Koku Bakımından.....	222
3.4.1.2.3.1. Misk, Müşgin.....	222
3.4.1.2.3.2. Anber, Sünbül.....	223
3.4.2. Alın (Cebin).....	223
3.4.3. Kaş (Ebrû).....	223
3.4.3.1. Umumi Olarak Kaş	223
3.4.3.2. Kaş İle İlgili Tasavvurlar	224

3.4.3.2.1. Mihrâb/ Secdegâh/ Kâbe/ Kible	224
3.4.3.2.2. Hilâl	224
3.4.3.2.3. Yay/ Kemân	225
3.4.3.2.4. Çevgân	225
3.4.3.2.5. Tâk (Şemsiye)	225
3.4.3.2.6. Nun	225
3.4.4. Göz (Çeşm)	225
3.4.4.1. Umumi Olarak Göz	225
3.4.4.2. Göz İle İlgili Tasavvurlar	226
3.4.4.2.1. Câdû/ Efsûn	226
3.4.4.2.2. Bimâr/ Alîl	226
3.4.4.2.3. Mest/ Mestane	226
3.4.4.2.4. Ahu/ Gazâl ve Badem	227
3.4.4.2.5. Terâzi	227
3.4.4.2.6. Fitne/ Fettân	227
3.4.4.2.7. Bî-dâd/ Gazab	228
3.4.4.2.8. Tâtâr/ Şûh	228
3.4.4.2.9. Hûn-alûd/ Hûn-âbe	228
3.4.4.2.10. Nâhîd	229
3.4.5. Gamze (Yan Bakış)	229
3.4.5.1. Umumi Olarak Gamze	229
3.4.5.2. Gamze İle İlgili Tasavvurlar	230
3.4.5.2.1. Füsunkâr/ Mekkâr/ Yağmacı	230
3.4.5.2.2. Bî-dâd	230
3.4.5.2.3. Tir, Hadeng (Ok)	230
3.4.5.2.4. Hançer/ Kılıç/ Şemşir	230

3.4.6. Kirpik (Müje/ Müjgan)	231
3.4.6.1. Umumi Olarak Kirpik	231
3.4.6.2. Kirpik İle İlgili Tasavvurlar	231
3.4.6.2.1. Tîr (Ok), Hañcer	231
3.4.6.2.2. Hindû/ Kâfir	231
3.4.7. Cemâl, Çihre, Dîdâr, Rûy, Arız, Hadd	232
3.4.7.1. Umumi Olarak Yüz ve Yanak	232
3.4.7.2. Yüz ve Yanak İle İlgili Tasavvurlar	232
3.4.7.2.1. Afitab, Hurşid, Mihr, Şems, Gün (Güneş)	232
3.4.7.2.2. Mah, Meh, Kamer (Ay)	233
3.4.7.2.3. Gül/ Gülzâr/ Lâle/ Lâlezâr/ Çemen	233
3.4.7.2.4. Mushaf/ Kâbe	233
3.4.7.2.5. Ateş	234
3.4.7.2.6. Ayîne	234
3.4.7.2.7. Perî	234
3.4.7.2.8. Cennet/ Hürî	235
3.4.7.2.9. Şem‘	235
3.4.7.2.10. Yûsuf/ Mısr	235
3.4.7.2.11. Devlet/ Hazine	235
3.4.8. Hâl (Ben)	236
3.4.8.1. Umumi Olarak Ben	236
3.4.8.2. Ben İle İlgili Tasavvurlar	236
3.4.8.2.1. Nokta	236
3.4.8.2.2. Fulfül/ Hindû	236
3.4.8.2.3. Fitne	237
3.4.8.2.4. Kevkeb	237

3.4.8.2.5. Müşgin.....	237
3.4.9. Hat (Ayva Tüyleri)	237
3.4.9.1. Umumi Olarak Hat.....	237
3.4.9.2. Hatt İle İlgili Tasavvurlar.....	238
3.4.9.2.1. Zerd (Altın), Hayme (Çadır)	238
3.4.9.2.2. Kâbe, Gubâr (Toz).....	238
3.4.10. Dehân, Fem (Ağız)	238
3.4.10.1. Umumi Olarak Ağız.....	238
3.4.10.2. Ağız İle İlgili Tasavvurlar.....	239
3.4.10.2.1. Gonca.....	239
3.4.10.2.2. Nokta, Mühür	239
3.4.11. Leb (Dudak).....	239
3.4.11.1. Umumi Olarak Dudak.....	239
3.4.11.2. Dudak İle İlgili Tasavvurlar	240
3.4.11.2.1. Şarap/ Meygûn	240
3.4.11.2.2. Kevser Suresi.....	240
3.4.11.2.3. La 1/ Yâkût	240
3.4.11.2.4. Âb-ı Hayât/ Zemzem	241
3.4.11.2.5. Mühür/ Hâtem	241
3.4.11.2.6. Şîrîn/ Şeker/ Bal	241
3.4.11.2.7. İnci/ Güher.....	242
3.4.11.2.8. Tiryâk	242
3.4.11. Zekân/ Zenâhdan (Çene).....	242
3.4.11.1. Çene İle İlgili Tasavvurlar	242
3.4.11.1.1. Sîb (Elma).....	242
3.4.11.1.2. Çâh (Kuyu).....	242

3.4.11.1.3. Sîm.....	243
3.4.12. Gabgab.....	243
3.4.13. Gerdân.....	243
3.4.14. Kad, Kamet, Endam (Boy)	243
3.4.14.1. Umumi Olarak Boy.....	243
3.4.14.2. Boy İle İlgili Tasavvurlar	244
3.4.14.2.1. Servi.....	244
3.4.14.2.2. Sanavber/ Şimşâd	244
3.4.14.2.3. Elif.....	244
3.4.14.2.4. Tûbâ/ Bâlâ	245
3.4.15. Dendân (Diş).....	245
3.4.15.1. Diş İle İlgili Tasavvurlar	245
3.4.15.1.1. Dürr (İnci).....	245
3.4.16. Gûş (Kulak)	245
3.4.16.1. Kulak İle İlgili Tasavvurlar.....	245
3.4.16.1.1. Sarık.....	245
3.4.16.1.2. Gül.....	246
3.4.17. Bînî, Meşâm (Burun).....	246
3.4.18. Sîne (Göğüs).....	246
3.4.19. Miyân (Bel).....	246
3.4.20. Nâf (Göbek).....	247
3.4.21. Beden, Ten.....	247
3.4.22. Dest (El), Engüşt (Parmak).....	247
3.4.23. Pâ, Pây (Ayak).....	248
3.5. Sevgili İe ilgili Diğer Unsurlar	248
3.5.1. Bûse (Öpücük).....	248

3.5.2. Kelâm, Lisân, Güftâr, Sühân (Söz).....	248
3.5.3. Reftâr (Yürüyüş).....	249
3.5.4. Kûy (Mahalle).....	249
3.5.5. Bab, Der, Asitan (Kapı).....	250
3.5.6. Hâk-ı Pây (Ayak Toprağı).....	250
3.5.7. Ter.....	250
3.5.8. Saye (Gölge).....	250
3.5.9. Hulk (Huy).....	251
3.5.10. Merhaba (Selâm).....	251
3.5.11. İltifat, Muhabbet.....	251
3.5.12. Hande, Nâz, Cilve.....	251
3.5.13. Gönül.....	252
3.6. Âşık.....	252
3.6.1. Âşık.....	252
3.6.1.1. Umûmî Olarak Âşık.....	252
3.6.1.2. Âşık İle İlgili Tasavvurlar.....	253
3.6.1.2.1. Andelîb, Hezâr (Bülbül).....	253
3.6.1.2.2. Pervâne.....	255
3.6.1.2.3. Mecnûn, Ferhâd.....	256
3.6.1.2.4. Bimâr, Mübtelâ, Sarhoş.....	256
3.6.1.2.5. Teşne, Âvâre, Merd.....	257
3.6.1.2.6. Kurbân, Şikâr.....	257
3.6.1.2.7. Gedâ, Gölge, Mazlûm.....	257
3.6.1.2.8. Asker, Şûrîde, Üftâde.....	258
3.6.1.2.8. Fakir, Rûzedar (Oruçlu).....	258
3.6.2. Gönül.....	259

3.6.2.1. Umûmî Olarak Gönül.....	259
3.6.2.2. Gönül İle İlgili Tasavvurlar.....	259
3.6.2.2.1. Kasr	259
3.6.2.2.2. Deli, Dîvâne.....	260
3.6.2.2.3. Vâdî	260
3.6.2.2.4. Mecnû 'a, Erjeng-i Çin.....	260
3.6.2.2.5. Âvâre, Hasta	261
3.6.2.2.6. Harâbât, Yatak.....	261
3.6.2.2.7. Levh, Safha.....	261
3.6.2.2.8. Murg, Küleng	261
3.6.2.2.9. Gül Bahçesi, Gül-i Berg.....	262
3.6.2.2.10. Âyîne, Şîşe.....	262
3.6.2.2.11. Şem (Mum), Pervane.....	263
3.6.2.2.12. Hanmân, Hâne	263
3.6.2.2.13. Derya, Sefîne (Gemi)	263
3.6.2.2.14. Tekke, Dergâh	264
3.7. Âşığın Vücut Aksamı İle İlgili Husular	264
3.7.1. Beden (Cism, Ten, Vücut).....	264
3.7.2. Can.....	265
3.7.2.1. Umûmi Olarak Can	265
3.7.2.2. Cân İle İlgili Tasavvurlar	265
3.7.2.2.1. Rişte (İp).....	265
3.7.2.2.2. Tabîb (Doktor), Târâc (Yağma)	266
3.7.2.2.3. Hırz (Sığınak).....	266
3.7.2.2.4. Kuş.....	266
3.7.2.2.5. Meta (Mal), Nakd (Para)	266

3.7.2.2.6. Ev.....	267
3.7.3. Baş (Kafa), Sakal, Diş	267
3.7.4. Yanak, Yüz	267
3.7.5. Güz.....	268
3.7.6. Güzyaşı	269
3.7.7. Müje, Müjgân (Kirpik), Kadd (Boy)	270
3.7.8. Sine	270
3.7.10. Ciğer, Kulak.....	271
3.8. MAaddi ve Manevi Haller.....	272
3.8.1. Hastalık ve Delilik	272
3.8.2. Âh, Feryâd, Figân, Nâle.....	272
3.8.3. Yara (Dağ, Zahm, Çak)	275
3.8.4. Gam, Gussa, Keder, Derd, Belâ.....	275
3.8.5. Cevr ü Cefâ, Mihnet, Suziş, Sitem	277
3.8.6. Hasret, Hicrân, Firkat	277
3.8.7. Vuslat.....	277
3.8.8. Aşk.....	278
3.9. Rakîb	280

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TABİAT	283
4.1. Kozmik Alem	283
4.1.1. Asuman, Felek, Çarh, Sema, Gerdun, Sipihr (Gökyüzü)	283
4.1.1.1. Gökyüzü İle İlgili Tasavvurlar	284
4.1.1.1.1. Câmî, Kubbe.....	284
4.1.1.1.2. Eyvân, Atlas	284
4.1.1.1.3. Rüzgâr	285

4.1.1.1.4. Sitem, Gaddâr	285
4.1.1.1.5. Rakkâs, Rişte	286
4.1.1.1.6. Sakf, Âsiyâb	286
4.1.1.1.7. Fânûs, Levha, Dolâb	286
4.1.2. Yıldızlar	287
4.1.2.1. Umumi Olarak Yıldız	287
4.1.2.2. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri	287
4.1.2.2.1. Süreyyâ (Pervîn, Ülker)	287
4.1.2.2.2. Kehkeşân (Samanyolu)	288
4.1.2.2.3. Ferkadân	288
4.1.3. Burçlar	288
4.1.3.1. Seratân (Yengeç)	288
4.1.3.2. Hamel (Koç Burcu)	289
4.1.3.3. Delv (Kova Burcu)	289
4.1.3.4. Kavs (Yay Burcu)	289
4.1.3.5. Esed (Aslan Burcu)	290
4.1.3.6. Cevza (İkizler Burcu)	290
4.1.3.7. Mizân (Terazi Burcu)	290
4.1.3.8. Hût (Balık Burcu)	290
4.1.4. Gezegenler	291
4.1.4.1. Zuhâl, Keyvân (Satürn)	291
4.1.4.2. Müşteri (Jüpiter)	291
4.1.4.3. Zühre (Venüs), Nâhîd	291
4.1.4.4. Utârid	292
4.1.4.5. Güneş (Afitâb, Hûrşîd, Şems, Gün)	292
4.1.4.6. Ay (Mah, Meh, Kamer)	293

4.1.4.7. Gölge	294
4.1.8. Diğer Kozmik Unsurlar	294
4.1.8.1. Şimşek (Berk)	294
4.2.1. Zaman (Rüzgâr, Devrân, Devr, Dem)	294
4.2.2. Yıl (Sâl), Ay (Mâh, Şehr)	295
4.2.3. Mevsimler	296
4.2.3.1. Nevbahâr (Bahâr, İlkbahar).....	296
4.2.3.2. Sayf (Yaz)	296
4.2.3.3. Hazân (Sonbahar).....	297
4.2.3.4. Şitâ, Zemherîr (Kış)	297
4.2.4. Gün ve Gün İle İlgili Unsurlar (Rûz, Gündüz, Eyyâm).....	297
4.2.4.1. Sabah.....	298
4.2.4.2. Seher.....	298
4.2.4.3. Şafak.....	299
4.2.5. Akşam (Şam, Ahşam) ve Gece İle İlgili Unsurlar	299
4.3. Dört Unsur (Anasır-ı Erba).....	300
4.3.1. Su ve İlgili Unsurlar	300
4.3.1.1. Âb (Su).....	300
4.3.1.2. Bahr, Deryâ, Ummân (Deniz), Mevc (Dalga), Girdâb.....	301
4.3.1.3. Irmak, Cûy, Cûybâr (Akarsu)	302
4.3.1.4. Ebr, Sehâb (Bulut).....	302
4.3.1.5. Bârân (Yağmur)	302
4.3.1.6. Jale (Şebnem).....	303
4.3.1.7. Katre.....	303
4.3.2. Toprak ve İlgili Unsurlar	303
4.3.2.1. Hak (Toprak).....	303

4.3.2.2. Gubâr (Toz).....	304
4.3.2.3. Kuh (Dağ), Seng (Taş), Seng-i hara (Mermer).....	304
4.3.2.4. Kara (Ber, Kenar), Çöl (Sahra), Vadi	305
4.3.3. Ateş ve İlgili Unsurlar (Nar, Od, Şerer)	305
4.3.3.1. Dûd, Duhân (Duman).....	305
4.3.3.2. Hakister (Kül)	306
4.3.4. Hava ve İlgili Unsurlar	306
4.3.4.1. Bâd, Nesîm, Sabâ, Sarsar (Rüzgâr).....	306
4.3.4.2. Habbe (Habab)	307
4.4. Hayvanlar	307
4.4.1. Kuşlar.....	307
4.4.1.1. Umumi Olarak Kuş	307
4.4.1.2. Kuş Çeşitleri.....	308
4.4.1.2.1. Andelîb, Hezâr (Bülbül).....	308
4.4.1.2.2. Tûtî (Papağan)	309
4.4.1.2.3. Zâg (Karga)	309
4.4.1.2.4. Kumrî (Kumru).....	310
4.4.1.2.5. Kebk (Keklik).....	310
4.4.1.2.6. Şâhbâz	310
4.4.1.2.7. Şahin, Kartal	311
4.4.1.2.8. Kebuter (Güvercin), Küleng (Turna).....	311
4.4.1.2.9. Tavus	312
4.4.1.2.10. Hümâ, Ankâ (Simurg)	312
4.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar	313
4.4.2.1. Esb, Eşbeh, Hayl, Kümeyt (At).....	313
4.4.2.2. Âhû (Gazal).....	313

4.4.2.3. Kelb, Seg (Köpek).....	314
4.4.2.4. Şir (Aslan), Üştür (Deve)	314
4.4.2.5. Gürg (Kurt), Nahcir (Keçi), Hâr (Eşek), Katır.....	315
4.4.3. Balıklar, Böcekler, Sürüngenler	315
4.4.3.1. Mâhi (Balık).....	315
4.4.3.2. Pervâne.....	316
4.4.3.3. Meges (Sinek)	316
4.4.3.4. Nahl (Arı).....	317
4.4.3.5. Mûr (Karıncı)	317
4.4.3.6. Mâr (Yılan)	317
4.5. Nebatlar	317
4.5.1. Ağaçlar.....	317
4.5.1.1. Umumi Olarak Ağaç, Fidan, Yaprak	317
4.5.1.2. Ağaç Çeşitleri.....	318
4.5.1.2.1. Çenar (Çınar).....	318
4.5.1.2.2. Servi.....	318
4.5.1.2.3. Sanavber	319
4.5.1.2.4. Bid (Söğüt)	319
4.5.1.2.5. Ar'ar	320
4.5.1.2.6. Şimşad	320
4.5.2. Çiçekler	320
4.5.2.1. Umumi Olarak Çiçek (Ezhâr).....	320
4.5.2.2. Çiçek Çeşitleri	320
4.5.2.2.1. Gül	320
4.5.2.2.1.1. Gonca.....	322
4.5.2.2.1.2. Diken	323

4.5.2.2.2. Benefşe (Menekşe).....	324
4.5.2.2.3. Ergavân.....	324
4.5.2.2.4. Karanfil.....	324
4.5.2.2.5. Lâle.....	324
4.5.2.2.6. Nergis	325
4.5.2.2.7. Reyhân.....	326
4.5.2.2.8. Semen (Yasemen).....	326
4.5.2.2.9. Sûsen	326
4.5.2.2.10. Sünbül.....	326
4.5.2.2.11. Şeb-bû (Şebboy).....	327
4.5.3. Meyveler.....	327
4.5.3.1. Umumi Olarak Meyve	327
4.5.3.2. Meyve Çeşitleri.....	327
4.5.3.2.1. Ayva	327
4.5.3.2.2. Sîb (Elma).....	327
4.5.3.2.3. Rez (Üzüm)	328
4.5.3.2.4. Badam.....	328
4.6. Bağ, Bûstan, Çemen, Çemenzâr, Sebz, Sebezâr, Gülistan, Gülşen, Gülzâr.....	328
4.6.1. Bağ.....	328
4.6.2. Çemen, Çemenzâr.....	329
4.6.3. Gülistân, Gülşen, Gülzâr.....	329
4.6.4. Sebze, Sebezâr	331
SONUÇ	332
KAYNAKLAR	335
DİZİN.....	342

EKLER.....	354
ÖZ GEÇMİŞ.....	377

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA

Hazırlayan: Özlem ŞAMLI

Yıl: 2019

Sayfa Sayısı: 377

18. YÜZYIL DİVAN ŞAİRLERİNDEN EDİRNELİ KÂMÎ ve DİVANI'NIN TAHLİLİ

ÖZET

Bu çalışma 18. yüzyıl şairlerinden Kâmî'nin divanının tematik açıdan tahliline dayalıdır. Edirneli Kâmî olarak da bilinen şair, iyi bir eğitim görmüş ve Neşâtî Hoca ve Lâ'î Mehmed Efendi'den dersler almıştır. Ancak yaşadığı dönemin usta şairlerinden Nâbî, Neşâtî ve Nedîm'in gölgesinde kalmıştır. Söz konusu edilen şairlerin divanlarına bakıldığında Kâmî'nin şiirleriyle nazire ilişkisi içerisinde olan şiirlere rastlamak mümkündür.

Çalışmamızın giriş kısmında 18. yüzyılın siyasi, sosyal ve kültürel yapısı hakkında bilgi verilmiş, ardından Kâmî'nin hayatı, eserleri ve edebi kişiliği üzerinde durulmuştur. Çalışmamız giriş bölümü dışında birinci bölüm: "Din", ikinci bölüm: "Cemiyet", üçüncü bölüm "İnsan", dördüncü bölüm "Tabiat" başlıkları altında incelenmektedir. Her bölüm kendi alt başlıklarına ayrılmış olup bölümlerde, ilgili maddeler hakkında bilgiler verilmiştir. Verilen bilgiler örnek beyitlerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 18. yüzyıl, Kâmî, Divân, Tahlil

Recep Tayyip Erdogan University Graduate School of Social Sciences

Department: Turkish Language and Literature

Thesis Type: Master Thesis

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA

Author: Özlem ŞAMLI

Year: 2019

Pages: 377

18. YÜZYIL DİVAN ŞAİRLERİNDEN EDİRNELİ KÂMÎ ve DİVANI'NIN TAHLİLİ

ABSTRACT

This study is based on thematically analysis of divan of Kami who is from 18th century poets. The poet, also known as Edirneli Kami, had taken a good education and had taken lessons from Hoca Neşati and La'Li Mehmed Efendi. But, he was in the shadow of Nabi, Neşati and Nedim who were master poets in that period. When it is looked at the divan of relevant poets, it is possible to encounter some poems which are in connection with poems of Kami in terms of “nazire”.

At the introduction part of our study, it is given information about 18th century's political, social and cultural forms. And then, it is pointed out the life of Kami, his works and his literary identity. Except introduction part, our study is analyzed under the subjects such as first part: “Religion” , second part: : “Community” , third part: “Human Being” , fourth part : “Nature”. Every part has been divided into its own subhead and in them it is given information about relevant items. Those provided information has been supported with sample couplets.

Key Words: 18th Century, Kâmî, Divân, Analysis

KISALTMALAR

- bk. : Bakınız
c. : Cilt
D.K. : Diğer Kıtalar
DTCF. : Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakóltesi
G. : Gazel
G.L. : Gazel Nazım Şekliyle Yazılan Lugaz
haz. : Hazırlayan
H. : Hicri
Hz. : Hazret
İst. Üniv.: İstanbul Üniversitesi
K. : Kaside
K.L. : Kıta Nazım Şekliyle Yazılan Lugaz
K.M. : Kısa Mesnevi
Ktp. : Kütüphane
L. : Lugaz
M. : Miladi
M.L. : Mesnevi Nazım Şekliyle Yazılan Lugaz
öl. : Ölüm Tarihi
S. : Sayı
s. : Sayfa
str. : Satır
T. : Tarih
T.K. : Tarih Kıtaları
TDV. : Türk Diyanet Vakfı
TSMK. : Topkapı Sarayı Müzesi Katoloğu
U.M. : Uzun Mesnevi
vr. : Varak
vb. : Ve Benzeri
vs. : Vesaire
vd. : Ve Diğerleri
yk. : Yaprak

GİRİŞ

I. 18. YÜZYIL

A. Dönemin Siyasi Yapısı

Osmanlı'nın gerileme dönemi diye adlandırılan 18. yüzyıl, iç ve dış karışıklığın hüküm sürdüğü bir yüzyıldır. Karlofça Antlaşması (1699) ile kaybettiği toprakları geri almak isteyen Osmanlı devletinin tüm çabaları devletin gerilemesine mani olamamıştır. Amcazade Hüseyin Paşa, Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin bütün işlerine karışması neticesinde 4 Eylül 1702'de sadaret görevinden istifa etmiştir. 1703'te II. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle ciddi bir isyan çıkmıştır. Öyle ki yüzyıla tarihte Edirne Vakası (21 Temmuz 1703) olarak bilinen bu elim isyanla girilmiştir. Bu isyanla birlikte toplumun siyasi yapısı iyice bozulmuş ve halkın devlete olan güveni bir kez daha sarsılmıştır.¹

1703'te ulema ve kapıkulu askerlerinin ittifakıyla II. Mustafa tahttan indirilmiş ve yerine kardeşi III. Ahmed geçmiştir. III. Ahmed her ne kadar barışçı bir politika izlese de İsveç Kralı'nın yüzünden Rusya ile savaşa girmiştir. Nihayetinde Sadrazam Baltacı Mehmed'in komutanlığında savaşı kazanmış ve imzalanan Prut Antlaşmasıyla (21 Temmuz 1711) Karlofça Antlaşması'nda kaybedilen topraklar geri alınmıştır. Ancak bu galibiyeti hazmedemeyenler Karadağ Ayaklanması'nı çıkartmışlardır ve Osmanlı ile Venedik savaşa girmiştir. Savaşı kaybeden Osmanlı Pasarofça Antlaşması'nı (21 Temmuz 1718) imzalayarak Belgrad, Semendre, Banat ve Temeşvar'ı Avusturya'ya bırakmıştır. 1718-1730 yılları arasındaki bu dönem, saray ve çevresindekilerin laleye duyduğu aşırı ilgi sebebiyle "Lale Devri" olarak adlandırılmıştır. Damat İbrahim Paşa'nın yönetiminden memnun olmayanlar Patrona Halil Ayaklanması'nı (28 Eylül 1730) çıkartmışlardır. Bu ayaklanma sırasında Sultan III. Ahmed ve Damat İbrahim Paşa öldürülmüştür.²

III. Ahmed'in ardından yerine I. Mahmud geçmiştir. Rusya, Kırım Tatarlarına saldırınca Fransa'nın da teşvikiyle I. Mahmud'un yönetimindeki Osmanlı, Rusya'ya savaş açmıştır. Savaşı kazanan Osmanlı, Rusya ve Avusturya

¹ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi* (Ankara: Ötüken Yayınları, 2018),1: 372-373.

² Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 11: 485.

ile Belgrad Antlaşması'nı (18 Eylül 1739) imzalamıştır. Nihai amacı sıcak denizlere inmek olan Rusya, Kırım'dan vazgeçmeyerek Lehistan'a yerleşmiş ve oradan Kırım'a girmiştir. Rusya'nın Kırım'ı işgali üzerine Osmanlı ile aralarında savaş başlamıştır. Çeşme'de donanmaları yakılan Osmanlı bu savaşı kaybetmiş ve neticesinde Ruslarla Küçük Kaynarca Antlaşması'nı (21 Temmuz 1774) imzalamıştır. Bu antlaşma Karlofça Antlaşması'ndan daha ağır şartlara sahiptir ve Osmanlı'yı son noktaya getirmiştir. Bir süre sonra Kırım'ı işgal eden Rusya ile Osmanlı arasında yeni bir savaş vuku bulmuştur. Bu savaş sırasında çıkan Fransız İhtilali'nin Avusturya'yı etkilemesiyle Avusturya ve Osmanlı arasında Zıstovi Antlaşması (4 Ağustos 1791) imzalanarak savaşa son verilmiştir. Ruslar da barış isteyerek Osmanlı ile Yaş Antlaşması'nı (10 Ocak 1792) imzalamıştır. "Nizâm-ı Cedid" adıyla yeni bir ordu kuran III. Selim zamanında Napolyon Mısır'ı işgal etmiştir. Fransa'nın işgali karşısında harekete geçen Osmanlı sayesinde Napolyon kuşatmasını kaldırarak Mısır'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Mısır'ın işgali Osmanlı ve Fransa arasındaki dostluğu bozmuştur.³

B. Dönemin Sosyal ve Kültürel Yapısı

Lale'ye duyulan aşırı ilgiden dolayı "Lale Devri" olarak adlandırılan dönemde halk en üst kesimden başlayarak en alt kesime kadar kılık kıyafetinde de yaşantısında da Batı tarzını örnek almıştır. Bu açıdan Lale devri batılılaşma adına önemli bir dönem olarak kabul edilir. Ayrıca bu dönemde İbrahim Müteferrika tarafından matbaa açılmış, Arapça ve Farsça eserleri çevirmek için heyetler oluşturulmuş, İstanbul'un birçok yerinde ise kütüphaneler kurulmuştur. Arapça ve Farsça eserleri çevirmek için heyetler kurulmuştur. Bununla birlikte İstanbul'un birçok yerinde kütüphaneler kurulmuştur.

Sadabad Kasrı; köşkleriyle, süslemeleriyle, ihtişamı ve görkemli yapısıyla Osmanlı'nın 18. yüzyıldaki mimarisinin en güzel örneğini teşkil etmiştir. III. Ahmed tarafından muhteşem bir törenle açılmış olan Sadabad, devlet erkânı, şairler ve musikişinasların toplandıkları bir eğlence meclisi olmuştur. Fakat sonradan Sadabad kasrı yıkılmıştır.

18. yüzyıl siyasi ve ekonomik alanda olumsuzlukların yaşandığı bir dönem olsa da bu yüzyılda kültür ve edebiyat alanında doruk noktalara çıkmıştır.

³ Mustafa İsen vd. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 10: 167-170.

Şair kadrosu bakımından klasik edebiyatın en zengin olduğu devirdir. Yapılan araştırmalara göre, bu yüzyılda 1322 şâir yetişmiştir ve bunlardan 168 tanesinin divanı bulunmaktadır. Bu yüzyılda şair sayısının fazla olması aynı zamanda birden çok şiir akımını ortaya çıkarmıştır. 17. yüzyılda etkili olan hikemi tarzı, Nedîm'in mahalli cereyanı, sebk-i hindi akımı ve klasik edebiyatın ana çizgisi devam etmiştir.⁴

II. EDİRNELİ KÂMÎ

A. Hayatı

Asıl adı Mehmed olan şairin doğum tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak Osman Peremeci “Edirne Tarihi” adlı eserinde şairin 18. yüzyılın başında sultan III. Ahmed zamanında yaşadığını belirtmektedir.⁵ Asıl adının Mehmed olduğu, Edirne’de doğduğu için Edirneli olarak da zikredilmiştir. Nitekim Safayi tezkiresinde onunla ilgili, “Nam-ı Mehmeddür. Mahmiye-i Edirne’de zuhur itmekle Edirneli Efendi diyü meşhûr-ı cihân olmuştur.”⁶ şeklinde bilgiler mevcuttur. Yine aynı durum İsmail Belîğ’in Nuhbetü’l-Âsâr Li-Zeyli Zübdetü’l-Eş’âr adlı tezkiresinde de “Mevali-i kirâm zümresinden Edirnevî Mehmed Efendîdür” şeklinde belirtilmiştir.⁷ Kâmî, “Gülşenî şeyhlerinden Derviş İbrahim Gülşenî’nin oğludur.”⁸ Salim Tezkiresi ve Tuhfe-i Nailî’ye göre Kâmî, Manisalı Semerci Dede’nin torunudur. Aynı zamanda yine Gülşenî şeyhi olan La’lî Mehmed Efendi’nin de damadıdır. Divan şairi olan Lebîb ve Nazîr de Edirneli Kâmî’nin kardeşi Mustafa Efendi’nin çocuklarıdır.

Edirneli Kâmî, ilk tahsilini doğduğu şehirde Edirne’de yapmıştır. Ayrıca Edirne Mevlevihanesi şeyhi Neşâtî Dede’den Farsça ve edebiyat dersleri almıştır. Kâmî öğrenimini İstanbul’da tamamlamıştır. Salim Tezkiresinde Kâmî’nin Ankaravî Mehmed Efendi’den mülazım olduğu belirtilmiştir. Salim Tezkiresine göre sırasıyla 1101/M.1689’da İvaz Efendi, 1103/M.1691’de Nişancı Paşa-ya Atîk, 1105/M.1693’de Behramiye, 1107/M.1693’de İstanbul’da İbrahim Paşa ve

⁴ Ahmet Mermer vd. *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012),8: 498.

⁵ Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, (İstanbul: Edirne ve Yöresel Eski Eserleri Sevenler, 1940), 269.

⁶ Safâî Mustafa, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi Böl, No: 2549, v.243.

⁷ İsmail Belîğ, *Nuhbetü’l-Âsâr Li-Zeyli Zübdetü’l-Eş’âr*, haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, No.62), 445.

⁸ Salim Kadiasker, *Tezkire-i Salim*, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, No: 3872, yk. 135.

1116/M.1704 yılında Süleymaniye Medreselerinde müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Aynı yıl Bağdat kadısı olmuştur.⁹

“Kâmî Efendi, 1136/M.1723 tarihinde Mekke payeliğine ulaşmış ve bu yılın 10 Zilkade 1136/M.1723-24 tarihinde İstanbul’da Rumelihisarı’na yakın evinde sıtma hastalığından ölmüş ve namazı Hisar Camii’inde kılınmıştır. Mezarı Üsküdar’da Karacaahmet türbesi karşısındadır.”¹⁰

Kâmî’nin mezarı Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı’nda Nuh Kuyusu Caddesi, 1 nolu ada 4736 numaralı taşta, yola bakan kısmın duvar kenarında bulunmaktadır.

Mezar taşında bulunan beyit kardeşi tarafından yazdırılmış olup şöyledir:

“Nezr ide bir fâtihâ cuyân olan tarîhini
Menzil-i Kâmî Efendi Gülşen-i firdevs ola”

Kâmî’nin mezarıyla ilgili fotoğraflar Ek1, Ek2, Ek3 ve Ek4 te yer almaktadır.

B. Eserleri

Manzum Eserleri

1. Divân: Mürettep bir divan olup toplamda 28 kaside, 79 tarih, 220 gazel, 2 tahmis, 1 müseddes, 2 terci bend, 2 terki-i bend, 2 takriz, 17 kıta, 15 lügaz, 29 muamma, 167 matla mevcuttur. Divan üzerine; Ali Yıldırım¹¹, Kezban Özyılmaz¹² ve Gülgün Erişen¹³ çalışma yapmıştır. Gülgün Yazıcı eserin 21 nüshasını tespit etmiştir. Nüshalar sırasıyla İstanbul Üniversitesi Ktp. T.485, T.551, T.2839, T.2888, T.2892, T.5537/6, T.5557, T.9814; Millet Ktp. Ali Emiri Manzum Eserler 373/1-2, 374/2; Süleymaniye Ktp. Hafid Efendi 257/1, Ragıp Paşa Yahya Tevfik 1603/303, Atıf Efendi 2102, Edirne Selimiye Kitaplığı, Badi Efendi 2136/1, TSMK H.991, H.925, H.926, Milli Ktp. F.240, A.3744; Staatsbibliothek, Marburg 2652 ve Uppsala’da nüshaları bulunmaktadır.

⁹ Rıdvan Canım, *Başlangıçtan Günümüze Edirne Şairleri*, “Kâmî”, (Ankara: Akçağ Yayınları 1995), 1: 361.

¹⁰ Rıdvan Canım, *Edirne Şairleri*, 361.

¹¹ Yıldırım, Ali, “Edirneli Kâmî Divânı: İnceleme-Metin” (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1995).

¹² Özyılmaz, Kezban, “Kâmî: Hayatı, Eserleri ve Divânı’nın Tenkitli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1994).

¹³ Yazıcı, Gülgün Erişen, “Edirneli Kâmî ve Divânı’nın Tenkitli Metni”(Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998).

Tespitimize göre divanın İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp. 68 nolu arşivinde (60 yaprak, 15 satır, Talik) kayıtlı bir nüshası daha bulunmaktadır. Ayrıca eser Milli Kütüphane’de mikrform olarak A4609, A489, A977, A1522, A4770, A4257, A4761 ve A4750 numaralarda yer almaktadır.

2. Behçatü’l-feyhâ: Kâmî’nin Bağdat kadılığı esnasında kaleme aldığı bir diğer mesnevidir. 225 beyitten oluşan bu eser Bağdat valisi Hasan Paşa’nın bu bölgede yaşadıklarını anlatır. Bu mesnevi Ali Yıldırım tarafından yayımlanmıştır. Gülgün Yazıcı’nın tespitine göre eser, Kâmî Divanı’nın İst. Üniv. Ktp. T. 2839, 2888, 2892, Edirne Bâdî Efendi 2136 ve TSMK Hazine 925 numaralarında kayıtlıdır.

3. Tuhfetü’z-zevrâ: Kâmî, Bağdat’a kadı olarak gittikten sonra bu mesneviyi yazmıştır. *Feilâtün mefâilün feûlün* kalıbıyla yazılan bu eserde din ulularının kerametleri, özellikleri, hayatları ve hizmetleri anlatılmıştır. Kâmî, mesnevisinde sadece Bağdat’ı değil aynı zamanda Kûfe, Basra, Kerbela ve Kâbe’yi de anlatmıştır. Eser, Ali Yıldırım tarafından yayımlanmıştır.¹⁴ Gülgün Yazıcı’nın tespitine göre eser; Kâmî Divanı’nın Edirne Selimiye, Badi Efendi, 2136/2, Millet Ktp. Ali Emiri Efendi. Manzum Eserler 373/1’de kayıtlı nüshalarında kayıtlıdır.

4. Firûznâme: Firûz adlı kahramanın başından geçenlerin anlatıldığı 159 beyitten oluşan bir mesnevidir. *Fâilâtün fâilâtün fâilün* vezniyle yazılmıştır. Eserde şah, şahın azâd ederek evlenmesini istediği Firûz ve Gülruh arasındaki aşk hikâyesi anlatılır.¹⁵ Eserle ilgili Gülgün Yazıcı’nın tespit ettiği nüshalar şunlardır:

Kâmî Divanı’nın Edirne, Selimiye, Badi Efendi. 2136/1, İst. Üniv. Ktp. T. 2839 ve T. 2888 numarada kayıtlı nüshalar ve eserin müstakil bir eser olarak TSMK, Revan 2015/4, v.146b-151a, Kayseri Raşid Efendi Ktp., 1273/6, v.234a-237b., Millet Kütüphanesi, Selimiye (Pertev Paşa). 419, v.22b-67a, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi 3416 ‘da yer alan nüshalardır. Bunların dışında eserin Mısır Milli Kütüphanesi, Mecami Türkî Talat 57 nolu arşivde, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 3466/7 nolu arşivde ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi

¹⁴ Ali Yıldırım, “Kâmî’nin Tuhfetü’z- Zevra Adlı Mesnevisi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*/5 (2000): 82.

¹⁵ Özlem Ercan, “Kâmî Mehmed Efendi ve Firûznâme”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/3 (2002): 119-123.

T.193 nolu arşivde (219 yk. 17 st.) bir nüshası bulunmaktadır. Ayrıca eserin Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Y/0271-4 nolu arşivinde Nuri Çelebi tarafından istinsah edilmiş nüshası da mevcuttur.

5. Asafnâme: Manzume olduğu dışında eserle ilgili herhangi bir bulunmamaktadır. Ancak TSMK H.379, Y.136, M.R. 914 nolu arşivlerinde yazarı belirtilmeyen Asafnâme adlı bir eserin üç nüshasına rastlanmıştır.

Mensur Eseleri¹⁶

1. Fetâvâ-yı Kâ'idiyye: Eserin aslı Muhammed b. Ali el-Hucendî el-Kâidiyye'ye ait olup eser Şeyhülislam Feyzullah Efendi tarafından çevrilmeye başlanmış fakat onun ölümü üzerine eseri Kâmî, Farsça'dan Arapça'ya çevirmiştir. Yazmalar katalogunda nüshasına rastlanmamıştır.

2. Nefise-i Uhreviyye: Kâmî'nin ibadetlerle ilgili meseleler üzerine yazdığı namazla ilgili bir eserdir. Eser, "Salât i Mesudi" isimli Farsça bir eserin tercümesidir. Gülgün Erişen eserin DTCF, İsmail Sencer 3481 numarada kayıtlı bir nüshasının olduğunu söyler. Tespitimize göre eserin Almanya Milli Kütüphanesi'nde Ms.or.oct.2258 Staatsbibliothek, Berlin ve Ms.or.oct.3702 arşiv numaralarında kayıtlı olmak üzere iki nüshası vardır. Bunlara ek olarak Kahire Mısır Milli Kütüphanesi'nde Fıkhî Hanefî Türkî Talat 78 ve Fıkhî Türkî Talat 29 arşiv numaralarında kayıtlı iki nüshası daha vardır. Yine bunlara ek olarak eserin adı "Nefisetu Uhravîye fî Tercemeti's-Salavâti Mes'ûdîye" olarak Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi'nde R-6658 arşiv numarasında kayıtlı bir nüshası vardır. Ayrıca eserin Milli Kütüphane'de Yz A8392 nolu arşivde (113 yaprak, 21 satır, nestalik) bir nüshası yer almaktadır.

4. Mehâmmü'l-fukaha fi Tabakati'l-Hanefiyye: Hanefî fıkıhçıların hayat hikâyelerini anlatan bir eserdir. 6 tabakadan oluşan eserin Türkiye'de Gülgün Yazıcı'nın belirttiğine göre Süleymaniye ve Milli Kütüphane olmak üzere 2 nüshası bulunmaktadır. Bu nüshaların dışında eserin Edirne Selimiye Kütüphanesi'nde 22 Sel 6984 nolu arşiv numarasında kayıtlı bir nüshası daha bulunmaktadır.

5. Riyâzü'l-kâsımîn: Fıkhî meselelere dair 189 varaktan oluşan bir risaledir. Gülgün Yazıcı'nın belirttiğine göre eserin Leiden'de bir, Brockelmann

¹⁶ YAZICI, "Edirmeli Kâmî ve Divânî'nin Tenkitli Metni", 27.

Tunus Kütüphanesi'nde iki nüshası vardır. Eserin bunların dışında DTCF, İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde 297.5 KAMr nolu arşivde kayıtlıdır. Ayrıca eserin Nuriosmaniye Kütüphanesi 34 Nk 1951 nolu arşivde bir nüshası daha vardır.

6. Huz mâ Safâ: Söz dizimi ile ilgili bir eserdir. Kütüphanelerde eserle ilgili herhangi bir nüshaya raslanmamıştır.

7. Metaib Saire: Fıkhî meselelerin bir araya getirildiği bir fıkıh mecmuasıdır. Katalog taramalarında eserle ilgili herhangi bir nüshaya rastlanmamıştır.

8. Şerh-i Hiciv-i Şifayi: İran hükümdar Şah Abbas'ın hekimbaşısı Şifayî'nin Mümin Han için kaside nazım şekliyle yazdığı hicviyenin şerhidir. Şerh-i Kaside-i Şifayi ismiyle de bilinmektedir. Gülgün Yazıcı'nın belirttiğine göre eserin kütüphanelerde TTK Y/651, v.1-11, Süleymaniye Ktp. Hüsrev Paşa 603, 25 varak, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi 2825, v.1-23b, Marburg, Staatsbibliothek 3017 bilinen beş nüshası mevcuttur. Bu nüshaların dışında eserin "Şifa-yi Hicviye Tercümesi" adıyla İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu Ae Manzum 373/3 nolu arşivde bir nüshası vardır. Ayrıca eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde T.957/02 nolu arşivde bir nüshası daha kayıtlıdır. Yine söz konusu eser, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin T.957 nolu arşivinde de yer almakta olup Kâmî'nin "Şerh-i Nevruziye der Sitayiş-i Mir Ebü'l-Feth" adlı kasidesini de içinde barındırmaktadır. Eser, mikroform olarak Milli Kütüphanede A2270 ve A3594 nolu arşivde kayıtlıdır.

C. Edebi Şahsiyeti

Dönemin önemli tezkirelerinden Safâyî Tezkiresi'nde "Asrun bir şair bedî'ul-beyânıdır ki rişte-i nazm ile ve key cevâhir-i elfâzı abdâr-ı letafet ü berçide-i bağzar-ı nâtıkası olan ezhâr-ı güftârı hôş-bûy-ı nezaket bir zat-ı nükte perver-i hünerverdir" şeklinde yer almaktadır. Yine Salîm Tezkiresi'nde "Zarif, nüktedân bir fâzıl-ı pür-irfândır" ifadeleriyle Kâmî'nin ne kadar hünerli, maharetli bir şair olduğundan bahsederek onu övmüştür. Gülgün Yazıcı'nın çalışmasından derlediklerimize göre Kâmî'nin edebi şahsiyeti aşağıda belirtilmiştir.

Kâmî'nin ailesinin Gülşenî tarikatına intisap etmesi onun belli bir tasavvuf kültüründe yetişmesine sebep olmuştur. Babası da şair olan Kâmî edebi bir

ortamda büyümenin faydalarını görmüştür. Bu edebi ortam ve tasavvuf kültürü şüphesiz ki onun şiirlerini şekillendirmiştir. Şiirlerinde tasavvufi unsurlara sık sık rastlamak mümkündür.

Tâ feyz-i âftâb-ı hidâyet irişmeye
Gül-berg-i dilde mah olamaz şeb-nem-i hevâ (G.10/5)

İtmezdi sûz-ı şem‘ ile pervâne imtizâc
Âteşle âba virmese mey-hâne imtizâc (G.23/3)

Kâmî'nin şiirlerinde tasavvufi unsurlar genellikle doğrudan belirtilmemekte, teşbih ve teşhis sanatlarıyla ifade edilmektedir.

Gülşenîyüz biz çerâg-ı Rûşenîden yanmışuz
Mest u medhûşuz bugün sahbâ-yı ‘aşka kanmışuz (G.91/1)

Bektaşî bir köçek ki perî-zâd u meh-cemâl
Dil tekyesine postı bıraktı bi-eyyi-hâl (G.134/1)

Sanmanuz kim Mevlevî bî-ıztırâb eyler semâ‘
Gird-bâd-ı ‘aşk ile pür-pîç ü tâb eyler semâ‘ (G.229/1)

Gülşenîlik tarikatine mensup olan Kâmî, Gülşenîliğin yanı sıra Rûşenîlik, Bektaşîlik ve Mevlevîlik tarikatlerinden de etkilenmiştir. Gülşenîliğe bağlı olduğunu şiirlerinde de dile getirmiştir. Ancak Gülgün Erişen tezinde Kâmî'nin Gülşenîlikten önce hocası Neşâtî Dede'nin tesiriyle Mevlevîliğe intisap etmiş olabileceğini ve Mevlevîlik ile ilgili şiirlerini de bu dönemde yazmış olabileceğini belirtmiştir.

Kâmî Divanı'nda kasidelerin sayısının fazla olması dikkat çekmektedir. Şiirlerinde genellikle sade, akıcı bir dil kullanan şairin kasidelerinin de dili ağır ve tamlamalarla doludur. Şairin divanında yirmi sekiz kasidesi bulunmakla beraber ilk üçü naat-ı şeriftir. Kasideleri sıralama olarak tevhid, na't, münacat şeklinde değil, direkt na't-ı şeriflerle başlamıştır. Bunları takiben Hz. Hüseyin'e, Abdülkadir Geylanî'ye, Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye, vezir İbrahim Paşa'ya medhiyeleri yer alır. Gülşenî tarikatının özelliklerini anlatan bir kasidesi de bulunmaktadır. Baltacı Mehmed Paşa'nın Moskova Seferi'nden dönüşünü, İbrahim Paşa'nın Medine-i Münevvere'ye terfisini anlatan kasideleri mevcuttur. Tüm bunların yanında baharın gelişini anlatan Bahariyyeler, Ramazan ayını anlatan Ramazaniyyeler de bulunmaktadır. Kasidelerine bölüm olarak

bakıldığında ise birkaçı nesib bölümüyle başlar, diğerlerinde ise direkt methiye bölümüne geçilmiştir. Kasidelerinde iddialı olan bir şairin, kaside üstadı olarak bilinen Nef'î'den etkilenmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla Kâmî, Nef'î'den etkilenmiş ve onun bazı kasidelerini tanzir etmiştir.

Deyimler ve atasözleri *Kâmî Divanı*'na baktığımızda dikkat çeken diğer unsurlardandır. 15. yüzyılda Necâfî ile görülmeye başlayan mahallileşme akımı, 18. yüzyılda Kâmî'nin şiirlerinde de etkisini göstermektedir.

Tarih düşürme, *Kâmî Divanı*'nda dikkat çeken diğer bir unsurdur. Kâmî'nin ustalığını gösterdiği esas kısımlardan biri de tarihleridir. Şairin divanında yetmiş yedi tane tarihi bulunmaktadır. Seyyid Feyzullah Efendi, Vezirazam Hüseyin Paşa, Vezir İbrahim Paşa, Kara İsmail Efendi vs. Kâmî'nin tarih düşürdüğü kişilerdendir. Kâmî; doğumlara, ölümlere, sünnet düğünlerine, çeşmelere, kasrlara neredeyse çevresinde olup biten her şeye tarih düşürmüştür.

Kâmî'nin gazellerine baktığımızda daha çok aşıkâne üslupta yazılmış olan gazellere rastlıyoruz. Gazellerinde Klasik edebiyattaki sevgili ve âşık tipini rahatlıkla görebiliyoruz. Kâmî'nin şiirlerinde aradan yüzyıllar geçse de Fuzûlî'nin şiir anlayışını bulmak mümkündür. Zaman zaman öğütler veren, mistik konularda yoğunlaşan şiirlerinde de Nâbî tarzını bulmak mümkündür. Sebki Hindî'nin en önemli temsilcilerinden biri olan Neşâtî Dede'den ders alması, ondan etkilenmesi Kâmî'nin şiirlerinde de sebk-i hindi üslubunu kullanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Kâmî de çağdaşları gibi Nedîm'den etkilenerek şûhâne gazeller yazmıştır. Aynı şekilde Nedîm'in de Kâmî'den etkilenerek ona nazire yazdığı düşünülmektedir.

Nedîm, Neylî, Nazîm, Dürrî, Nâmî, İshak ve Esad Efendi gibi isimler Kâmî'nin, çağdaşı olan şairler arasında nazire yazdığı şairlerdir.

Kâmî Divanı'nda dikkat çeken unsurlardan biri de lugaz ve muammalarıdır. Kâmî, lugazlarında da diğer nazım şekillerinde olduğu gibi son derece başarılıdır. *Kâmî Divanı*'nda on yedi adet lugazı ve yirmi dokuz adet muamması bulunmaktadır.

“Divan şiirinde kullanılan redifler genellikle Türkçe kelimelerden seçilir. Ancak, özel isimler ve isim soylu kelimelerden daha çok, filler ve çekimli halleri kullanılır. Nazirecilik geleneğinin olduğu bu edebiyatta müşterek rediflerin

bulunması doğaldır.”¹⁷ *Kâmî Divanı*’nda kullanılan rediflerin ise ek halinde olduğu ve nazirecilik ilişkisi bakımından diğer divanlarda da yer aldığı tespit edilmiştir. Ek halinde olan bu redifler, Kâmî’nin şiirlerinde hareketten ziyade hayallerin çok olduğunu göstermektedir. *Kâmî Divanı*’nda yer alan redifler tabloda gösterilmiştir. (bk. Ek 5) Rediflerde en çok tekrar eden asonans (ünlüler) ve ifade ettikleri anlamlar şöyledir: i sesi akıcılık, incelik, yumuşaklık, naiflik; e sesi incelik, naiflik; a ve â sesi ise asüeklilik, akıcılık, melankoli ve karamsarlık ifade etmektedir. Rediflerde en çok tekrar eden aliterasyon (ünsüzler) ise şöyledir: n sesi hüzn, üzüntü, sıkıntı; d sesi ızdırap, acı, sıkıntı; l sesi hayal, geceye ait ve uzak şeylerin izlenimlerine eşlik eder. R sesi yavaşlık, kayganlık, yumuşaklık; m sesi ise yumuşaklık, melankoli, yalnızlık, şahıs ve iyelik ekini ifade eder.¹⁸

¹⁷ Muhsin Macit, “*Divân Şiirinde Ahenk Unsurları*”, (Ankara: Akçağ Yayınları,1996), 89.

¹⁸ Hilmi Yavuz, “*Edebiyat ve Sanat Üzerine Yazılar*”, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 139-141

KÂMÎ DİVANINDA YER ALAN DEYİMLER

- açıkta kal-: (K.18/6).
ağız aç-: (K.11/27).
ağzını tut-: (K.13/40).
Allaha emanet ol-: (G.14/1),
(G.80/5).
âşına ol-: (G.7/1).
ateşe düş-: (T.67/3).
ayrı düş-: (G.97/5).
ağzında tûy bit-: (G.136/7).
ağzı yan-: (matla 105).
başına çal-: (G.191/6).
baştan çıkar-: (G.9/4).
baş kaldır-: (G.201/6).
başını alıp git-: (G.169/6),
(G.191/6).
binde bir: (matla 29).
bire beş kat- :(matla 20).
biri birinden beter: (lugaz1/1).
boynumun borcu: (Matla 88).
can evi: (Matla 141).
can ver-: (G.43/1).
çene çal-: (K.14/12).
dağ ol -: (G.153/6), (G.38/3).
derde derman ol-: (G.175/5).
def et-: (K.12/6).
devr et-: (K.18/23).
dikiş tut-: (matla 4).
dillerde ol-: (Terci V).
diş bile-: (G.145/4), (G.89/4).
du'a al-: (K.10/13).
dünya gözüyle gör-: (G.194/1).
dünyayı tut-: (G.106/1).
ele al-: (G.3/).
el çek-: (Muamma 17).
eline düş-: (G.83/3).
elinden al-: (G.119/12).
ele gir-: (G.84/3).
el ver-: (G.174/7), (Sihhatname
IV/1), (G.81/1),
(G.81/4)(G.137/2).
emin ol-: (K.13/27), (G.155/1).
esîr et-: (K.10/23).
eser yelden sakın-: (T.13/9).
etekleri tutuş-: (K.14/8).
feryad et-: (G.36/5).
gayret et-: (Terci III).
gönül aç-: (K.13/5).
gönlü açıl-: (G.190/3).
gönül al-: (G.47/6).
gönlü düş-: (G.183/1), (Matla76).
gönlüne gir-: (G.4/2).
gönül ver-: (Menkabet 3),
(G.210/4).
gönül yap-: (G.129/5).
göz aydınlığı: (G.10/).
gözden geçir-: (G.143/4),
(G.133/4).
göz dik-: (matla 5).
gözü dünyayı görme-: (G.120/3).
gözüne gir-: (G.169/8).

gözü gönü açıl-: (G.190/3).
gözünü kan bürü-: (Matla 62).
göz karart-: (Matla 18).
göz kulak ol-: (G.97/4).
gün göster-: (G.115/2),
(G.180/6), (G.183/1).
hâke düş-: (T.51/1), (T.54/2).
hâke sal-: (T.71/1).
hayr gör-: (Muamma 4).
hedef ol-: (G.133/1).
helâk ol-: (G.175/5).
ırak ol-: (G.97/5).
ızdırıp çek-: (G.195/5).
ihsân eyle-: (K.11/12).
ikrâr et-: (K.24/22).
imtihan et-: (K.22/19).
intikam al-: (K.10/18).
ister istemez: (G.82/1).
kadrini bil-: (K.22/10).
kan ağla-: (Müseddes 6/2).
kanını kurut-: (G.112/5).
karar ver-: (K.27/1).
kıyamet kopar-: (Matla 168).
kimseye baş eğme-: (G.130/3).
kurban ol-: (G.136/2), (G.105/5),
(G.152/2).
lâl eyle-: (G.196/1).
lisâna gel-: (K.10/29).
mahrem ol-: (G.134/6).
mazhar ol-: (K.9/8).
meydan kal-: (K.9/3).
metîn ol-: (T.14/3).
meyl eyle-: (K.7/12).
mübarek eyle-: (K.7/15).

mübtelâ ol-: (Sıhhatname IV, 5),
(L.15/2).
mürvetin gör-: (T.22/2), (T.57/2).
nasip ol-: (G.131/1).
nişan al-: (G.100/2).
ön ayak ol-: (G.97/5).
perişan et-: (G.26/5).
perişan ol-: (K.9/3), (G.32/1),
(G.38/1).
peydâ ol-: (G.9/3), (G.9/6).
ruhu şâd ol-: (K.21/4).
sabr et-: (K.12/6).
sebep ol-: (K.10/12).
sevdâsına düş-: (G.200/2).
sıhhat bul-: (Sıhhatname I/8),
(Sıhhatname II/7).
sirâyet et-: (K.18/14).
suyu başında avla-: (K.16/9).
şöhret bul-: (K.26/7).
şöhret ol-: (G.118/1).
tahammül et-: (G.205/4).
tan eyle-: (G.113/2).
tayin et-: (K.13/14).
tenezzül et-: (K.12/16),
(K.14/16).
vebali boynuna:(G.182/1), (Matla
124).
vebaline gir-: (G.165/1).
vakti gel-: (K.22/5).
yabana düş-: (G.161/1).
yâd et-: (K.9/19), (K.24/14),
(T.19/9).
yâda gel-: (G.111/3).
yarı yolda bırak-: (Muamma 20).

yemin et-: (G.173/6).

yüz bul-: (G.52/2).

yüz karası: (G.24/3).

yüzü gözü açıl-: (G.K.14/28).

yüzüne gül-: (K.14/13).

yüz sür-: (K.18/23).

yüz ver-: (G.99/3).

ziyan et-: (G.189/1), (Matla 91).

zülfü yâre dokun-: (G.20/5),

(G.117/7).

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN-TASAVVUF

1.1. Din

1.1.1. Allah

Hüsn-i mutlak, hayr-ı mahz ve bahr-ı âmâ (güzelliğin sahibi, kendinden kötülük olmayan, işiten, bilen ve gören) ve kâinatın yegâne yaratıcısı olan Allah'tır. "Varlığına ilk insan Hz. Âdem ile inanılan ve bağlanılan en yüce varlıktır."¹⁹

Allah, tasavvufta ise güzelliğin kullardaki yansımasının asıl kaynağı olan güneştir. Divan şiirinde vasıfları, zatı, sıfatları, kudreti, sonsuz bilgisi vb. ile anılmaktadır. Bunların yanında Allah en güzel isimleriyle Esmâü'l-Hüsna ile *Kâmî Divanı*'nda sık sık geçmektedir.

Klasik divan tertibine uygun olarak *Kâmî Divanı*'nda tevhid ve münâcaat mahiyetinde bir kasideye rastlanmaz. Ancak kasideler, gazeller arasında Allah'tan söz eden beyitler bulmak mümkündür. Allah, na'rlarda Hz. Muhammed'in ona olan yakınlığı ve Hz. Muhammed'in onun övgüsüne mazhar olması sebebiyle sık sık anılır. Gazellerde ise daha çok Hudâ, Bârî ve Mu'in isimleriyle zikredilmektedir. Bunların yanı sıra tasavvufî terim olarak "güneş" tabiriyle de karşımıza çıkmaktadır. Divanda, "Allah'ın emri", "Allah rızası", "Allah aşkına" gibi deyimsele ifadeler de kullanılmaktadır.

Miraç, kâinattaki bütün perdelerin kalkıp âşığın ruhen ve bedenen yükseldiği, âşık ile maşûğun bir bütün olduğu önemli bir olaydır. Bu olaydan Hz. Muhammed'in Miraç hadisesinden bahsedilerek Allah ile Hz. Muhammed arasındaki yakınlığa değinilmektedir.

Nizâm-ı her dü-serâ pâdşâh-ı mülk-i bekâ
Şeh-i erîke-i esrâ nedîm-i kurb-ı *Cenâb* (K.4/8)

Kâinatın yaratılışı bahsinde Allah'ın kâinatı Hz. Muhammed'in nurunun hürmetine yarattığından söz edilmektedir. Aşağıdaki beyitte Kâmî, "Sen

¹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2014), 6: 44.

olmasaydın kâinatı yaratmazdım.” (Levlâke levlâke lemâ halakt-ül-eflâke) kudsî hadisinden söz ederek bu duruma atıfta bulunmuştur.

O nûr hakkı için kim bu bâg-ı kevneyi

Yüzi suyına yaratmış Müsebbibü'l-esbâb (K.3/41)

Lütûf; yardım ve ihsan demektir. Hâlık, Hudâ ve Yezdân isimleriyle de anılan Allah kulları hakkında Latîf'tir.²⁰

Zihî ferhunde-dem kim zâhir oldı *lutf-ı Yezdânî*

Görindi ma'rifet şâd eyledi erbâb-ı 'irfânı (K.8/1)

Allah mu'îndir, yardımcıdır. Kullarının kararın kalplerini aydınlatan, meşakkatli dünya hayatında onlara rehber olan, yardımcı olan Allah'tır. Yardım eden manasına gelen “Mu'în” aynı zamanda Allah'ın isimlerinden biridir.

Ser-tâ-be-kadem nûr idelüm kalb-i siyâhı

Niyet idelüm sıdk ile *Allah mu'îndür* (G.50/8)

Kâmî Divanı'nda deyimler sık kullanılmaktadır. Allah kelimesi burada deyim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dil gider kûyına *Allaha emânet* Kâmî

Gidenün degme biri sag u selâmet gelmez (G.97/5)

Allah kâinattaki tüm hakikati, tüm ışığı kendinden vermiştir. Kullar bu ışığın bir yansımasını görürler ve onlar ancak ışığa gölge olabilirler.

Olmışuz *şems-i hakikat* zerresinden feyz-yâb

Zıllı memdûd olmayan sâhib-zevâli n'eylerüz (G.90/2)

Kâmî Divanı'nda Allah ile ilgili diğer beyitler sırasıyla şunlardır: (K.4/9), (K.4/10), (K.5/2), (K.8/8), (K.8/22), (K.10/35), (K.13/24), (K.13/30), (K.16/29), (K.18/1), (K.20/32), (K.21/44), (K.22/13), (K.22/15), (K.23/12), (Sıhhatname IV/2), (Terci-bend IV/2), (Terkib-bend V/6), (Terkib-bend III/6), (Menkabet II/3), (T.1/2), (T.4/16), (T.24/1), (T.26/1), (T.29/1), (T.31/4), (T.32/2), (T.51/16), (T.59/9), (T.62/2), (T.64/3), (T.64/4), (T.69/2), (T.71/1), (D.K.17/2), (G.44/4), (G.50/2), (G.50/10), (G.55/11), (G.85/5), (G.85/6), (G.110/5), (G.121/4), (G.125/1), (G.136/4), (G.151/4), (G.175/2), (G.200/4), (G.202/1), (G.202/3), (G.202/4), (G.202/5), (G.202/6), (Matali 14), (Matali 116), (U.M.1/9), (U.M.1/25), (U.M.1/31), (U.M.1/34), (U.M.1/62), (U.M.1/98), (U.M.1/118), (U.M.1/126), (U.M.1/186), (U.M.1/252), (U.M.1/279), (U.M.1/342), (U.M.1/358), (U.M.1/361), (U.M.1/489), (U.M.1/490), (U.M.1/513), (U.M.1/527),

²⁰ “Allah kulları hakkında latiftir” (Şûra suresi 42/19).

(U.M.1/581), (U.M.2/50), (U.M.2/167), (U.M.2/169), (U.M.2/213), (U.M.2/222), (U.M.3/4).

1.1.2. Melekler

Melek ve hûrî beyitlerde “melek-şîme” ve “hûrî-likâ” gibi adlarla yer almaktadır. Genelde âşık, sevgiliyi överken melek yüzlü, hûrî yüzlü vb. şekilde över. Melek, sevgiliyi yüceltmek için bir benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

Nice âsaf o *melek-şîme* ‘Alî-sîret kim
Cebhe-i enveri pür-feyz-i sabâh-ı ‘îrfân (K.13/15)

Daha çok karşı tarafı övmek için kullanılan melek kelimesi divanda kaside nazım şeklinde sıkça kullanılmaktadır. Beyitte de Damad Ali Paşa’yı övmek ve onu rakipleri karşısında yüceltmek için melek yüzlü ifadesi kullanılmıştır.

Melek ve hûrî kelimeleri kasidelerin dışında gazelerde de sık sık kullanılmaktadır. Sevgili aşığa görünmeme özelliği sebebiyle melek ve hûrî isimleriyle anılmaktadır.

Olursa tıfl-ı dilün nazargâhı ‘âlem-i âb
Perfler içre o *hûrî-likâ* gelür görünür (G.80/3)

“Kerrûbiyyûn” Allah’a en yakın dört büyük melek olan Cebrail, Mikail, Azrail ve İsrail için kullanılan bir isimdir. Beyitte Kâmî, gökyüzü meleklerinin yani bu dört meleğin yeryüzüne geleceğinden bahsetmiştir.

N’ola *kerrûbiyân-ı* ‘Arş-ı A‘lâ gelse rû-mâle
O hâk-i çihre-sâyı cümlenün âmâlgâhıdur (K.4/29)

Kâmî Divanı’nda melekler daha çok sevgiliyle ilgili bir tasavvur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda zikredilenlerin dışında dört büyük meleklerden “Cibril” divanda mesnevîde yer almaktadır. (U.M.1/64).

1.1.3. Dinî Kitaplar

Divanda bahsedilen tek dini kitap Kur’an-ı Kerîm’dir. Ancak divanda Kur’an daha çok “Mushaf” adıyla zikredilir. Mushaf, sevgilinin yüzü ve güzelliği için benzetme unsuru olarak yer almaktadır. Güzellik bir mushaftır. Onda

tezyinât, harfler, harekeler, âyetler, sûreler vs. sevgilinin birer güzelliğini karşılar.²¹

Ararken hatt-ı la‘lün *mushaf*-ı hüsnünde dikkatle
Dü-satr-ı *âyet-i Kevser* gibi mestûr bulmuşlar (G.63/2)

Divanda sevgilinin güzelliği mushafa benzetilmiştir. Yüz, Hakk’ın tecelli ettiği yer olmasından dolayı sevgilinin yüzü mushafa benzetilir. Tasavvufa göre insanın yüzünde bulunan yedi uzvu (iki göz, iki kulak, iki burun deliği, bir ağız) Kur’an’ın anahtarı olan Fatiha sûresi gibidir. Yüzde de Fatiha sûresinde de yedi ayet bulunmaktadır. Buradan yüz ile Kur’an-ı Kerîm arasında bir ilişki olduğu açık olarak görülmektedir.

Çatlasun gonca ki yokdur diyu aslâ dehenün
Mushaf-ı hüsnüne kerrât ile itmişdi yemîn (G.150/5)

Kur’an-ı Kerîm, Müslümanlar için son derece kutsal bir kitaptır. O, yüksek yerde muhafaza edilir, öpülür ve üzerine yemin edilir. Beyitte de mushafının üstüne yemin edilerek Kur’an-ı Kerîm’in üzerine edilen yeminden söz edilmektedir.

Kâmî Divanı’nda dini kitaplarla ilgili diğer beyitler sırasıyla şunlardır: (K.21/31), (G.53/2), (G.169/5), (G.180/5), (G.206/4), (Matali 5), (Matali 45), (U.M.1/113), (U.M.1/54).

1.1.4. Ayetler, Hadisler ve Sureler

1.1.4.1. Ayetler

Birkaç kelimeden oluşan Allah’ın sözlerine “ayet” denir. Kur’an-ı Kerîm, ayet ve hadisler Klasik Türk Edebiyatı’nın kaynaklarını oluşturur. Şairler şiirlerini meydana getirirken bu kaynaklardan yararlanmaktadırlar. Kâmî de diğer şairler gibi kaynak olarak ayet ve hadislere başvurmuştur. *Kâmî Divanı*’nda geçen ayetler aşağıda gösterilmektedir.

Divandaki ayetler şunlardır:

Şeh-i erîke-i *İsrâ* nedîm-i kurb-ı Cenâb (K.3/16)

²¹ İskender Pala, “Kur’an”, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2004), 21: 279.

Bir gece, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir; o gerçekten işitendir, görendir (İsrâ 17/1).

Gül-i hadîka-i ikbâl-i kâbe kavseyini (K.3/17)

Sonra (Muhammed'e) yaklaştı derken daha da yaklaştı. O kadar ki iki yay arası kadar hatta daha yakın oldu (Necm 53/9).

Harîm-i bâg-ı ev ednâ ile sa'âdet-yâb (K.3/17)

Sonra (Muhammed'e) yaklaştı derken daha da yaklaştı. O kadar ki iki yay arası kadar hatta daha yakın oldu (Necm 53/9).

Yâd idüp bezm-i eüst-i evveli (T.8/1)

Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar da "Evet" buna şahit olduk dediler (Araf 7/172).

Râygân oldu gel şarâb-ı tahûr (T.9/3)

Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır; gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir (İnsan 76/21).

1.1.4.2. Hadisler

Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarına hadis denilmektedir. Hz. Muhammed'in hadislerinin toplandığı altı esere "Kütüb-i Sitte" denir. Bu eserler şunlardır: Buhârî ve Müslim'in el-Câmi'u's-Sahih'i, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce'nin es-Sünen'leridir.

Divandaki hadisler şunlardır:

*Medâr-ı gerdiş-i eflâk u mazhar-ı levlâk (K.3/19) (Kutsi hadis)
(Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım).*

Takrîz olursa lâyıık ed-dînu en-nasîha (G.175/6)

(Din nasihattir).

1.1.4.3. Sûreler

Divanda Kevser, Tebbet ve Nûr sûreleri geçmektedir. Kevser aynı zamanda cennette bulunan bir akarsunun adıdır. Kevser sûresi ile dudak arasındaki benzerlikten söz edilmektedir.

Zâhir oldu hat-ı la'l-i lebün ey mihr-i cenâb

Sûre-i Kevsere gûyâ ki konıldı i‘râb (Matali.11)

Ararken hatt-ı la‘lün mushaf-ı hüsnünde dikkatle
Dü-satr-ı âyet-i Kevser gibi mestûr bulmuşlar (G.63/2)

Tebbet sûresi Ebu Leheb ve karısının helak oluşunu anlatır. Tebbet sûresi Divan edebiyatında kötü hallerde, rakipten söz edilirken veya bir uğusuzluktan bahsedilince kullanılmaktadır.

Ol âfete kâr eylemedi *Tebbet-i vârûn*
Teshîre anı mey gibi nîrenc bulunmaz (G.86/5)

Nûr suresi, Kur’an’ı Kerîm’in yirmi beşinci suresi olup *Kâmî Divanı*’nda geçmektedir. Nûr suresi divanda Behçetü’l-Feyhâ mesnevisinde geçmektedir. Beyitte Nûr suresi’nin hatırı için gölgesini üzerinden uzak eylememesi gerektiğinden söz edilmektedir.

Yâ İlâhi bi-hakk-ı *Sûre-i Nûr*
Sâyesin üstümüzden eyleme dûr (U.M.2/220)

1.1.5. Peygamberler

1.1.5.1. Hz. Âdem

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem divan şiirinde birçok olayla anılmaktadır. Topraktan yaratılması, yaratılan ilk insan ve ilk peygamber olması, İblis’in ona secde etmemesi, eşi Havva ile yasak meyveden yiyerek Cennetten kovulması, yeryüzüne gelmesi, yıllarca tövbe ederek affedilmesi gibi sebeplerle şiirimize konu olmaktadır.

İsbât-ı vücûd itdi ‘*âdem* nükte-şinâsân
Bahs eyleyicek nokta-i ferd-i dehenümden (G.156/2)

Hz. Âdem ilk insan olduğu için yine insan anlamına gelen “adem” kelimesiyle divan şiirinde tevriyeli olarak kullanılmaktadır. *Kâmî Divanı*’nda Hz. Âdem ile ilgili beyitler daha çok yokluk anlamına gelen adem kelimesiyle karşımıza çıkmaktadır. (G.L.1/2), (U.M.1/228), (U.M.287).

1.1.5.2. Hz. İdrîs

Hz. Şit’ten sonra gelmiş olan Hz. İdris ilk defa rakamla yazı yazıp elbise dikmesiyle bilinir. Bundan dolayı terzilerin piri olarak anılmaktadır. Divan şiirinde bu yönleriyle geçmektedir. *Kâmî Divanı*’nda da elbise dikmesi ve terziliğinden söz edilmekte olup sadece bir beyitte geçmektedir.

Kadrince olaydı atlas *İdrîs*
Bir câme biçer idi bî-takdîs (U.M.1/73)

1.1.5.3. Hz. Nûh

Divan şiirinde Nûh peygamber, Allah'ın vahyetmesiyle yaptığı gemi ve meydana gelen tufan ile anılır. Tufan aşğın gözyaşını andırır. Hz. Nûh da bu tufan içinde yaşamı devam ettirmeye çalışan aşığı andırır. Tüm bunların yanında Hz. Nûh uzun ömrüyle Klasik şiirde yer almaktadır. Hz. Nûh, *Kâmî Divanı*'nda bir yerde geçmekte olup “debîr-i Nûh” terkibiyle anılmaktadır.

Ümmîd-i cemâl-i pür-fütuhı
İtmişdi kemâl *debîr-i Nûh* 'ı (U.M.1/74)

1.1.5.4. Hz. İbrâhîm

Nemrud'un onu ateşe atması, ateşin onu yakmayıp gül bahçesi olması, kendisinin Kâ'be'yi putlardan temizleyip yeniden inşa etmesi, oğlu İsmail'i kurban etmeye niyetlemesi gibi hadiselerle divan şiirinde sıklıkla anılmış olan Hz. İbrahim, *Kâmî Divanı*'nda da işlenmiştir.

Ayrıca o, Kâ'be'yi inşa ettiği için Kâ'be'ye “Makâm-ı İbrâhîm” adı verilir. Hz. İbrâhîm, *Kâmî Divanı*'nda “Makâme İbrahim” adıyla telmih edilerek kullanılmıştır. Damad İbrâhîm Paşa'nın kasrı Hz. İbrâhîm'in makamına bezetilmektedir.

Didi tarih için o dâna-dil
Sâre kasrın *makâme İbrahim* (T.58/10)

Kâmî Divanı'nda Hz. İbrâhîm ile ilgili olarak yukarıda zikredilen beyitlerin dışında bir beyit daha yer almaktadır. (U.M.1/75).

1.1.5.5. Hz. Dâvûd

Kendisine dört semavi kitaptan biri olan Zebûr'un indirildiği Hz. Dâvûd peygamber olmasının yanı sıra sesinin güzelliğiyle de tanınmaktadır. Bundandır ki gür ve kalın sese “Dâvûdî ses” denilmiştir. Dâvûd, Divan şiirinde de bu yönüyle anılmaktadır.

Vasfin işiden görenle yeksân
Dâvûdî nefes müferrih-i cân (U.M.1/467)

“Allah, Dâvûd peygambere öyle bir ses vermişti ki o Zebûr’u okuduğu zaman bütün kuşlar üstüne yığılırdı. Dağlarda yankılanırdı”.²² Birçok kaynakta Hz. Dâvûd’un çok defa hastalara güzel sesi ve sazı ile şifa kaynağı olduğu kaydedilmektedir.²³ Beyitte Dâvûdî ses ve nefes denilerek Hz. Dâvûd’un sesine telmih yapılmıştır. Ayrıca “makam-ı Dâvûd” terkihiyle müzikteki Dâvûd makamından söz edilmektedir.

Olmaz mı dile safâsı meşhûd
Bir yerde ola *makam-ı Dâvûd* (U.M.1/470)

Kâmî Divanı’nda Hz. Dâvûd ile ilgili olarak yukarıda zikredilen beyitlerin dışında bir beyit daha yer almaktadır. (U.M.1/476).

1.1.5.6. Hz. Süleymân

Babası Hz. Dâvûd gibi hem padişah hem de peygamber olan Hz. Süleymân, hayvanlarla konuşabilmesi, cinlere ve rüzgâra hükümünün geçmesi gibi özellikleriyle anılmaktadır. Hz. Süleymân’ın üzerinde İsm-i Âzam yazılı mühürlü bir yüzüğünün olduğuna ve bu yüzükle hayvanları emri altına aldığına inanılır. İnanışa göre çok önemli olan bu yüzüğü, Hz. Süleymân yalnızca çok güvendiği veziri Asaf ve eşi Belkıs Hanım’a emanet etmiştir. Daha çok hatem-i Süleymân veya mühür-i Süleymân olarak geçen söz konusu yüzük, *Kâmî Divanı*’nda genellikle sevgilinin dudağından bahsedilirken geçmektedir. Zira sevgilinin ağzı ve dudakları adeta bir mühürdür, o kadar değerlidir ki Hz. Süleymân’ın mühürü olarak anılmaktadır.

Ne tigrâ bir tılsım-ı genc-i ikbâl-i şehensâhî
Sezâdur virse hükm-i şevket-i *mühür-i Süleymânı* (K.8/11)

Hz. Süleymân’ın yüzüğü kadar sarayı da şiirlerde konu olmaktadır. Yapımı on üç yıl süren saray şüphesiz ki dönemin en görkemli, en devasa sarayıdır.

Bu kemerler midür ki rif’atde
Her biri reşk-i *tâk-ı Kısradur* (K.9/5)

²² Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmûnlar ve Meşhûmlar* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 2: 121.

²³ bk. Ruhi Kalender, “Türk Musikisinde Kullanılan Makamların Tesirleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29/1 (1987), 365.

Hz. Süleymân'ın dönemi, yapılan muazzam saraydan da anlaşılacağı üzere oldukça zengin bir dönemdir. Kâmî'nin şiirlerinde de Süleymân'ın zamanı sevgilinin zamanına benzetilmektedir. Sevgilinin bulunduğu zaman da âşık için zenginliğin, refahın olduğu bir dönemdir.

Vaktidür şimdi niçün dîv rakîbi sürmez
O *Süleymân-ı zamânun* dem-i devrânı mı var (G.38/3)

Kâmî Divanı'nda Hz. Süleymân ile ilgili diğer beyitler sırasıyla şunlardır:
(K.9/7), (K.20/18), (T.32/5), (T.62/2), (U.M.1/79).

1.1.5.7. Hz. Mûsâ

Hz. Mûsâ; elindeki asası, Allah ile konuşması, Yed-i Beyzâsı ve Kızıldeniz'i ortadan ikiye ayırması gibi hadiselerle şiirimize konu olmaktadır.

Harûn, Hz. Mûsâ'nın salih kardeşi ve yardımcısıdır. Çok yumuşak huylu, ılımlı biri olan Harûn Samiri'yi kontrol altına tutamayıp Samiri'nin Musevileri kandırmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı Hz. Mûsâ, Harûn'un sakalına yapışıp Harûn'a "Ey Harûn! Sana ne engel oldu da, bunların dalalete düştüklerini gördüğün vakit peşinden gelmedin? Emrime asi mi oldun? diye sorduğunda Harûn dedi ki "Ey annemin oğlu! Saçımı, sakalımı yolma! Ben, senin "İsrailoğullarının arasına ayrılık düşürdün; sözümü tutmadın!" demenden korktum"²⁴ demiştir.

Olma vezîri pâdişeh olsa birâderün
Hârûn'ı itdi *Hazret-i Mûsâ* mu'âheze (Matla 10)

Mûsâ peygamber bir mucize olarak elini koynuna sokup çıkarınca eli bembeyaz bir nur olurdu. Buna "Yed-i Beyzâ (beyaz el)" denir. "Hz. Mûsâ'nın yed-i beyzâsı vs. özelliklerinden dolayı onu sihirbazlıkla suçlayan Firavun, birkaç sihirbazı alarak Hz. Mûsâ'yı küçük düşürmek istemiştir. Sihirbazların ellerinde bulunan iplerin her biri yılana dönmüş ve Hz. Mûsâ'nın asası büyük bir yılan olup onları yiyip yutmuştur."²⁵ "Elini koltuğunun altına sok ki, elin başka bir mucize olarak bembeyaz çıksın"²⁶ ayetinde de Hz. Mûsâ'nın elinin mucizesi belirtilmiştir.

Yed-i beyzâsına vâ-beste ser-tâ-pâ umûr-ı mülk
'Asâ-yı kilki a'dâ def'ine i'câz-peymâdur (K.12/13)

²⁴ (Taha 20/ 92, 93, 94).

²⁵ Pala, "Mûsâ", 335.

²⁶ (Taha 20/22).

Eymen Vadisi, Allah ile Hz. Mûsâ'nın görüştüğü, Tûr Dağı etrafında bulunan bir vadidir. Eymen Vadisi ve Tûr Dağı Allah'ın nurunu tecelli ettiği yerler olduğundan son derece önemlidir. Sevgilinin aşkına düşenlerin kendilerini aşkın tecelli ettiği Eymen Vadisi'nde ve Tûr Dağı'nda bulacaklarından bahsedilmektedir.

Düşenler 'aşkuna *Vâdî-i Eymen* Tûr bulmuşlar
Görüp ol âteşin ruhsârı nârı nûr bulmuşlar (G.63/1)

Hız. Mûsâ, Eymen Vadisi'nde bulunan Tûr Dağı'na gelince birden ona "Ya Mûsâ! Ben âlemlerin Rabbi olan Allahım" diye bir nida gelir. İkinci defa "Ya Mûsâ! Ben senin Rabbinim, nalınlarını çıkar. Sen Tuvâ denilen mukaddes vadidesin"²⁷ denilir. Bunun üzerine Hz. Mûsâ "Ya Rabbi bana zatını göster sana bakayım" der. Allah *len terânî* "Sen beni göremezsın"²⁸ der ve dağa bakmasını emreder. Allahu Teâlâ tecellisini dağa yansıtınca dağ parça parça olur. Divan şiirinde sıklıkla anılan bu hadiseye Kâmî de değinmiş ve şiirlerinde işlemiştir.

Ta beter ola ulüvv-i şânı
Mûsâ'ya dinildi *len terâni* (U.M.1/78)

Kâmî Divanı'nda Hz. Mûsâ ile ilgili diğer beyitler sırasıyla şunlardır: (K.14/23), (G.85/6).

1.1.5.8. Hz. Ya'kûb

"Kur'an-ı Kerim'de adı geçen İbrani peygamberlerden Hz. Yûsuf'un babası, Eyyüp peygamberin yeğeni, Hz. İshâk ile Refeka'nın oğlu ve İbrahim peygamberin torunudur. Bir adı da İsrail olduğu için İbranilere kendisinden sonra İsrailoğulları" denilir.²⁹ Oğlu Yûsuf'un hasretiyle gözleri kör olan Hz. Yakup gam ve üzüntü misali olarak şiirlere konu olmuştur. Hz. Yakup ağlamaktan kör olan gözleri ve yaşadığı üzüntü ile aşğa benzetilmektedir.

Ya'kûbvâr agla o *Yûsuf-izâr* için
Ken'âniyân içinde de hüsni kem olmasun (G.162/2)

Kâmî Divanı'nda Hz. Yakup ile ilgili olarak sadece iki beyit yer almaktadır. (U.M.1/77).

²⁷ (Taha 20/11, 12).

²⁸ (Araf 7/143).

²⁹ Gencay Zavotçu, "Yakup", *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, (İzmit: Umuttepe Yayınları, 2018), 2: 725.

1.1.5.9. Hz. Yûsuf

Beyitlerde “Kenân-ı mah”, “Yûsuf-ı Mısır-ı melâhat” ve “meh-i Kenân” gibi adlarla anılan Hz. Yûsuf, *Kâmî Divanı*’nda üzerinde en çok durulan peygamberdir. Mesteden güzelliği, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, bir kervan yardımıyla kuyudan çıkartılıp Mısır Aziz’in evlatlığı olması, Züleyha ile yaşadıkları, zindana atılması, Mısır’a sultan olması ve iyi rüya yorumlaması özellikleriyle divan edebiyatında sıklıkla anılmaktadır.

Kardeşleri tarafından kuyuya atılan Hz. Yûsuf oradan geçen bir kervan tarafından çıkartılıp Mısır Aziz’ine ucuz bir fiyata köle olarak satılmıştır. Her Aziz’in, güzelliğiyle kendine hayran bırakan Yûsuf’a talip olması gibi her âşık da güzeller güzeli sevgiliye talip olur. Beyitte Yûsuf sevgiliye, Aziz de aşığa benzetilmektedir. Aynı zamanda Hz. Yûsuf Mısır’da yaşamış olması onun “Yûsuf-ı Mısır-ı melâhat” adıyla Mısır ile anılmasına sebep olmaktadır.

Ol dür-i şehâr-ı hüsne müşterîdür her ‘Azîz
Yûsuf-ı Mısır-ı melâhat kârvânı n’eylesün (G.161/4)

Beyitte âşığın sevgiliyi bırakmaması sakat kervanın Hz. Yûsuf’u bırakmamasına benzetilmektedir.

Koma hayâlini eşk-i revân ile Kâmî
O Yûsufî sakat-ı bâr-ı kârvân itme (G.198/7)

Güzelliğiyle kendine hayran bırakan Hz. Yûsuf, Züleyha’yı da kendine âşık etmiştir. Hz. Yûsuf, Züleyha’nın aşkına karşılık vermeyince Züleyha ona iftira atmıştır. Hz. Yûsuf odadan kaçtığı sırada Züleyha arkadan onun gömleğini yırtmıştır. Beyitlerde bu hadiseye sıklıkla değinilmektedir.

Gökden kameri indiricek câzibe-i ‘aşk
Hiç kor mı Züleyhâ Meh-i Ken ‘ânı yirinde (G.184/6)

Ayrılmadı humret eseri şerm u hayâdan
Ol dem ki hınâ dest-i Züleyhâda bulındı (G.215/6)

Kâmî Divanı’nda Hz. Yûsuf ile ilgili diğer beyitler sırasıyla şunlardır:

(Terkib-bend I/5), (G.11/6), (G.52/1), (G.63/3), (G.75/7), (G.83/10), (G.106/2), (G.119/4), (G.147/2), (G.162/2), (G.163/5), (G.219/2), (Muamma 25), (U.M.1/76).

1.1.5.10. Hz. İ̇sâ (Mesih)

Hz. İ̇sâ İsrailoğullarının son peygamberidir ve kendisine İncil indirilmiştir. Hz. İ̇sâ eliyle mesh ettiği insanları iyileştirdiği için Mesih onun diğeri adıdır. Hz. İ̇sâ, *Kâmî Divanı*'nda da Mesih ismiyle anılmaktadır. Hz. İ̇sâ'nın en büyük mucizlerinden biri, annesi Hz. Meryem tarafından babasız olarak dünyaya getirilmesidir. *Kâmî Divanı*'nda "Tecrîd-i Mesih" ifadesiyle Hz. İ̇sâ'ya telmih yapılmaktadır.

Asl-ı *tecrîd-i Mesihânun* yiridür sâhası
Olmadı peyveste mîknâfîsdan sûzen cüdâ (G.3/5)

Divanda "dem-i Mesih" ve "tecrîd-i Mesih" gibi terkiplerle anılan Hz. İ̇sâ nefesinin ölüleri diriltmesi, körlerin gözünü açması ve hastaları iyileştirmesi vb. özellikleriyle beyitlerde yer almaktadır.

Ne müjde 'ömr-i girân-mâye-bahş-ı 'âlemdür
Dem-i Mesih ile da'vâ-yı imtîhâna gelür (K.10/6)

Kendine inanmayan Yahudiler Hz. İ̇sâ'yı öldürmek istemişlerdir. Yahudiler, havarilerin yardımı ile gizlenen Hz. İ̇sâ'yı bularak çarmla germek istemişlerdir. Ancak onlar Hz. İ̇sâ yerine onun suretine bürünmüş birini öldürmüşlerdir. Bu durum Nisa suresi 157. ayette de geçmektedir. Hz. İ̇sâ göğün dördüncü katına yükselmiştir ve kıyamete yakın Şam'a inip insanları İslam'a davet edecektir.³⁰ Beyitte gökyüzüne yükselen Hz. İ̇sâ ile fazla malı sebebiyle yerin dibinde olan Kârûn'a değinilmektedir.

Tecerrüdle tecemmül farkına arz u semâ mîzân
Mukâbildür *Mesihâ* ile menzilgâhı *Kârûn*un (G.131/2)

Kâmî Divanı'nda Hz. İ̇sâ ile ilgili olarak yukarıda zikredilen beyitlerin dışında bir tane daha beyit vardır. (G.175/4).

1.1.5.11. Hz. Muhammed

Divan şiirinde son peygamber Hz. Muhammed, küçükken dışarı çıktığında üzerinde bir bulutun dolaşması, şakku'l-kamer (ayın ikiye yarılması) ve Miraç hadisesi gibi birçok olayla anılmaktadır. *Kâmî Divanı*'nda 3 tane naat örneği bulunmaktadır. Na'tlarda resul-i Ekrem'e birçok övgüler yapılmakla birlikte Allah ile aralarındaki yakınlığa değinilmektedir.

³⁰ Pala, "İsâ", 235.

Gül, sevgiliyi temsil eden bir objedir. Sevgilinin ve sevginin timsali olarak ele alınan gül, güzel oluşu ve kokusu sebebiyle Hz. Muhammed ile beraber anılmaktadır. Çünkü gülün Hz. Muhammed'in terinden doğduğuna inanılır.

*Ey şâh-ı enbiyâ sen o hikmet-şi'ârsın
Âhir zamâna bir gül-i evvel-bahârsın (K.2/1)*

O, hayatında bir kez dahi yalan söylemediğinden ötürü "Muhammedü'l-Emîn" sıfatıyla anılmıştır. Tüm bunların yanında "fâhr-i cihân", "resûl-i Ekrem", "iki cihan serveri", "Ebu'l-Kasım", "Mahmud", "Mustafa" ve "Ahmed" isimleriyle de zikredilmiştir.

*Cenâb-ı fâhr-ı rüsûl Hazret-i Ebü'l-Kâsım
Vişâh-ı sadr-ı nübüvvet resûl-ı seyf u kitâb (K.3/21)*

Hz. Muhammed'in diğer mucizelerinden biri de Miraç hadisesidir. (bk. Miraç maddesi)

Eskiler yedi gezegenin her birinin biner yıl devir sürdüğüne, altı yıldızın devrinin geçip yedinci yıldız olan Ay'ın içinde bulunduğumuza inanırlardı.³¹ İlk devir Hz. Âdem ile başlayıp "Zühal Devri" olarak anılmaktadır. Son devir Hz. Muhammed ile başlayıp "Kamer Devri" olarak adlandırılan şu anda bulunduğumuz devirdir. Beyitte kamer devrinden söz edilerek Hz. Muhammed'e telmih yapılmaktadır.

*Semâ'a girse o meh-rû kıyâmeti koparur
Kıyâm-ı sâ'ate devr-i kamer midür bâ'is (K.10/28)*

Kâmî Divanı'nda Hz. Muhammed ile ilgili olarak yazılmış na'atlar sırasıyla K.3, K.4 ve K.5 tir. Bu kasidelerin dışında Hz. Muhammed ile ilgili olan diğer beyitler şöyledir: (K.12/10), (K.18/3), (G.21/3), (Matali 39).

1.1.6. Dört Halife ve Diğer Dinî Şahsiyetler

Kâmî Divanı'nda dört halifeden saygıyla bahseder. Beyitte Hz. Ebubekir'den sonra onun yerine Hz. Ömer'in ondan sonra da yerine Hz. Osman'ın geçtiğinden söz edilmektedir.

*Bu-Bekr ü Ömer çekince dâmân
Oldı kamerine sâlis Osman (U.M.1/111)*

³¹ Pala, "Devr-i kamer", 115.

Hz. Muhammed'in damadı olup halifelerin sonuncusu olan Hz. Ali divan şiirinde Hz. Muhammed'e olan yakınlığı, sevgisi ve ona rehber olması yönüyle anılmaktadır. Hz. Ali ilim şehrinin kapısı olarak vasıflandırılmaktadır.³²

Murtaza ile Muhammed ol iki nûr ibni nûr
Bir nihâl üzre iki gül-goncedür itmiş zuhûr (Terkib-bend VI/1)

“Şah-ı Necef”, “Ali-i Haydar”, “sermaye-i velâyet”, “şâh-ı velâyet” ve “Haydar-ı Kerrar” olarak nitelendirilen Hz. Ali oğullarının şahadetleriyle de anılmaktadır.

Nûr-ı dü-çeşm-i hazret-i şehenşeh-i Necef
Nâzende Âl-i beyt-i Habîbün ser-âmedi (K.5/3)

On iki imamın üçüncüsü olarak bilinen Hz. Hüseyin, Muharrem'in onuncu günü Kerbelâ'da şehit edilmiştir. Hakkında manzum ve mensur Maktel-i Hüseyinler ve birçok mersiyeler yazılmıştır. Divan edebiyatında sık sık şahadetiyle anılmaktadır. *Kâmî Divanı*'nda, Hz. Hüseyin şahadetini anlatan bir kaside bulunmaktadır. Bunun dışında beyitlerde de Hz. Hüseyin'den söz edilmektedir.

Hz. Hüseyin Irak'ta Kerbelâ'da şehit edilmiştir. Bu yüzdendir ki beyitte Kerbela toprağı kutsal kabul edilmiştir. Çünkü onun kanının değdiği yerdir.

Rû-mâlgâh olursa sezâ hâk-i Kerbelâ
Âgûşa aldı sen gibi bir zât-ı emcedi (K.5/6)

Hz. Hüseyin'i şehit eden cani, Muaviyenin oğlu Yezid'dir. Divanda Kerbela hadisesinin anlatıldığı kasidede adı geçmektedir. Beyitte Yezid'den lanetlenmiş kötü kişi olarak söz edilmektedir.

Ol nâzenîn-i dehri belî sevmeyen Yezîd
Şâyân-ı seng-i ta'ne degül la'n-ı sermedî (K.5/8)

Kâmî Divanı'nda dört halife ve diğer şahıslarla ilgili diğer beyitler sırasıyla şunlardır: (U.M.1/101), (U.M.1/121), (U.M.1/122), (U.M.1/123), (U.M.1/131), (U.M.1/215), (U.M.1/217), (U.M.1/218), (U.M.1/233), (U.M.1/244), (U.M.1/245), (U.M.1/299), (U.M.1/311), (U.M.1/318), (U.M.1/332), (U.M.1/377), (U.M.1/415), (U.M.1/456), (Matali 36).

³² “Ben ilim şehriyim Ali de onun kapısıdır.” (Tirmizi 5: 637, Camiu's-Sagir 1: 415).

1.1.7. Kazâ ve Kader

Divanda “kazâ-yı nâgâh”, “ez-kazâ”, “bahs-i kazâ” ve “dest-i kazâ” gibi ifadelerde yer alan kaza, insanın iradesi dışında gelişen Allah’ın emrinin vakti gelince gerçekleşmesine denir.

Kalem yazısı anlamına gelen “Ceffe’l-kalem” kaza ve kader için kullanılmıştır. Kaza ve kader Allah’ın kalemi karşısında teslimiyeti ve çaresizliği ifade etmektedir.

Tedbîrine vâ-beste olan müdde‘iyâna
Ceffe’l-kalem-i bahs-i *kazâ vü kaderi* aç (G.25/4)

“Dest-i kaza” Allah’ın cüzi iradesi karşısında kulların çaresizliği ve kaza oklarına teslim olmasıdır. Beyitlerden de anlaşılacağı üzere kaza ve kader daha çok Allah’ın kulları hakkındaki sonsuz ilmi için kullanılmaktadır.

Olma sihâm-ı *dest-i kazâdan* emîn âmân
Zahm âşkâre çekmededür der-kemîn kemân (G.152/1)

Kâmî Divanı’nda kaza ve kaderle ilgili diğer beyitler sırasıyla şunlardır: (T.7/2), (G.7/7), (G.52/3), (G.141/3), (G.191/5), (U.M.1/154), (U.M.1/206).

1.1.8. Ahiret İle İlgili Mefhumlar

1.1.8.1. Ahiret

Divanda “ukbâ”, “gülşen-i ukbâ” ve “didâr-ı bekâ” ifadeleriyle kullanılan ahiret kelimesi insanların son ikamet yeridir. Asıl yurdu olan ahiretten ayrılıp dünyaya gelen insanların eninde sonunda yine gidecekleri yer orasıdır.³³

Ahiret, divanda geçtiği tarih manzumesinde gül bahçesine benzetilmektedir. Ayrıca şair oradan, gitmek istediği yer olarak bahsetmektedir. Dünya kelimesiyle birlikte karşılaştırma yoluyla kullanılmaktadır.

Eyledi bir pâk güher *gülşen-i ukbâya* sefer
Turfe binalarla güzer itmiş idi rûz u şeb (T.12/1)

Kâmî Divanı’nda ahiret ile ilgili diğer beyitler sırasıyla şunlardır: (T.3/2), (G.142/1), (U.M.1/90), (U.M.1/534).

1.1.8.2. Kıyamet

Beyitlerde “kadd-i kıyamet” , “devr-i kıyamet” , “ta-kıyamet”, “tabe-kıyamet” ve “kıyamet-zar” ifadeleriyle kullanılan kıyamet dünyanın sonu ve

³³ “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn” (Bakara 2/156).

ahiret hayatının başlangıcı demektir. Kıyamet kelimesi ayağa kalkmak anlamına gelen kıyamdan gelir. O gün insanların dehşete düşeceği, büyük bir kargaşanın yaşanacağından söz edilmektedir.

Semâ'a girdi çün ol serv-kâmet
'Ayân oldu görün *devr-i kıyâmet* (Matali 15)

Kıyamet ile boy anlamına gelen “kamet” kelimesi arasında ilişki kurulmaktadır. Kıyamet insanlar arasında nasıl kargaşa çıkartacaksa sevgilinin boyu da âşıklar arasında kargaşa çıkartır. Bundan dolayı kıyamet kelimesi divanda daha çok kamet kelimesiyle beraber yer almaktadır.

Zikr bi'l-hayrun husûsen bu cihâd-ı ekberün
Tâ-*kıyâmet* yâd olup dillerde olsun dâstân (Terci-bend V/2)

Deyimlerin fazlalığı ile dikkat çeken *Kâmî Divanı*'nda kıyamet kelimesi de “kıyamete kadar” ve “kıyamet koparmak” gibi deyimlerle kullanılmaktadır.

Bezm-i meyden sen *kıyâm* itsen *kıyâmetler* kopar
Gûyiyâ encâma irdi devri bu mînâlarun (G.126/6)

Hz. Muhammed'den kıyamete kadar yaşanacak olan döneme “devr-i kamer” denir. Devr-i kamer aynı zamanda kıyametin kopacağı dönemdir. Bundan dolayı beyitte kıyamet ve kamet kelimeleriyle beraber kullanılmaktadır.

Semâ'a girse o meh-rû *kıyâmeti* koparur
Kıyâm-ı sâ'ate *devr-i kamer* midür bâ'is (K.10/28)

Kâmî Divanı'nda kıyamet ile ilgili diğer beyitler sırasıyla şunlardır: (K.9/7), (K.20/3), (T.30/4), (G.21/3), (G.97/4), (G.108/2), (G.121/2), (G.132/2), (G.154/3), (G.209/1), (Matla 163), (U.M.2/92).

1.1.8.3. Âhir zaman

Kıyametten önceki son zamana ahir zaman denir. Kıyamet bu dönemde kopacaktır o yüzden ahir zaman “fitne” ve “kargaşa” kelimeleri ile beraber anılmaktadır.

Harem seyrinde ahşam ile deb-i saimandur bu
Temaşadur acep hengâme-i *âhir zamandur* bu (Matali 120)

Devr-i kamer olarak da nitelendirilen ahir zaman Hz. Muhammed'in dünyaya geldiği dönemdir. Na'tlarda Hz. Muhammed'den bahsedilirken kullanılmaktadır.

Ey şâh-ı enbiyâ sen o hikmet-şi'ârsın
Âhir zamâna bir gül-i evvel-bahârsın (K.2/1)

Kâmî Divanı'nda ahir zaman ile yukarıda zikredilenlerin dışında bir beyit daha yer almaktadır. (K.3/34).

1.1.8.4. Mahşer ve Amel Defteri

Tüm canlıların ölümden sonra tekrar dirilip toplanacakları yere “mahşer” denir. Mahkeme-i Kübra, İlahi adaletin noksansız verileceği ve kimseye en ufak haksızlık yapılmayacağı büyük mahkemedir. Mahşer günü kurulacak olan bu büyük mahkemeden Divan şiiirinde bahsedilmektedir. Mahşer kelimesi Kâmî Divanı'nda sadece bir beyitte geçmektedir.

Sahib-i şer-i mutahhar sana dahı olmaz
Hasmun Allah olur *mahkeme-i mahşerde* (Kıta.17/2)

İnsanın iyilik ve kötülüklerinin kaydedildiği deftere “amel defteri” denir. İyi amelli olanların defteri sağ ellerinden, kötü amelli olanların defteri sol ellerinden alacaklarına inanılmaktadır. Amel defteri mahşerde açılacağı için mahşer kelimesiyle beraber düşünülmektedir.

‘Amel-i ref` u nasb-ı sâ'ire çok
Benüm i'râbdan mahallüm yok (K.M.2/31)

Kâmî Divanı'nda amel ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.4/11), (G.50/10), (G.82/1), (G.102/3), (G.110/2), (G.150/8), (G.199/7), (U.M.1/108), (U.M.1/152), (U.M.1/442).

1.1.8.5. Cennet

Kâmî'nin beyitlerinde “Firdevs-i Berîn”, “bağ-ı bihişt” ve “gülşen-i Firdevs” gibi adlarla anılan cennet müminlerin gireceği yerdir. Beyitlerde zikrediliş sebebi tüm güzelliklerin ve sevgilinin bulunduğu yer olarak düşünülmektedir.

Hadislerde dört firdevs cennetin bulunduğu belirtilmektedir.³⁴ Bunlardan en yüksek olan cennete “Firdevs-i Berîn” denir. Burada peygamberlerin

³⁴ “İki cennet vardır ki, bunların kapları ve içinde bulunan şeyler hep gümüştedir. Diğer iki cennet daha vardır ki, bunların kapları ve içinde bulunan şeyler de altındandır. Adn cennetindeki cennetliklerle Rablerine bakmaları arasında Allah'ın vechi (yüzü) üzerindeki büyüklük ridasından başka bir şey bulunmayacaktır” (Buhari 4828, Tirmizi 2648).

kalacağına inanılmaktadır. “Firdevs-i Berîn” beyitte müjdelenen yer olarak geçmektedir.

Ol âsaf-ı dâîdan olan da‘vet-i iftâr
Gûş-ı dile bir müjde-i *Firdevs-i Berîndür* (G.50/11)

Cennet aynı zamanda sevgilinin bulunduğu yer olarak zikredilmektedir. Şeytan hiçbir zaman cennete giremeyecektir. Lanetlenmiş şeytana benzetilen rakip de cennete giremez. Buraya ancak sevgili ve âşık ulaşabilmektedir.

Ey peri gelmeye yanunca meded bunda rakip
Girmeye *daire-i cennete* şeytan-ı lâîn (Terkib-bend II/3)

Güzelin bulunduğu yer olarak zikredilen cennet aynı zamanda güzelliklerin bulunduğu güzel yerler için de kullanılmaktadır. Edirne’de doğan Kâmî cenneti Edirne’nin gül bahçesine benzetmektedir.

Ey dil-rübûde *bağ-ı bihiştün* hevâsına
Gel gülsitân-ı Edrene’nün gül safâsına (K.22/1)

Tarih düşürme ile ünlenen Kâmî’nin tarihlerinde de cennet gül bahçesine benzetilmektedir. Ayrıca cennet, Tuba, huri, gılman ve Kevser kelimeleriyle de beraber anılmaktadır. Bunların yanı sıra cehennem kelimesiyle tezatlı bir şekilde kullanılmaktadır.

Gûş idicek fevtini hatif didi tarihini
Gülşen-i Firdevs ola Molla Sa’idayâ mekân (T.68/3)

Kâmî Divanı’nda cennet ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.3/37), (K.4/28), (K.9/1), (K.9/6), (K.9/19), (K.9/40), (K.17/15), (K.20/2), (K.22/9), (K.26/4), (T.7/3), (T.12/3), (T.16/2), (T.17/3), (T.21/6), (T.25/3), (T.34/2), (T.44/3), (T.56/5), (T.57/5), (T.68/1), (T.70/5), (T.73/5), (T.78/4), (T.79/3), (G.40/5), (G.66/2), (G.150/6), (Matali 26), (U.M.1/20), (U.M.1/86), (U.M.1/232), (U.M.1/317), (U.M.342), (U.M.1/472), (U.M.1/551), (U.M.1/568), (U.M.2/11), (U.M.2/12), (U.M.2/141).

1.1.8.5.1. Tûbâ

Dalları aşâğıda, kökleri yukarıda olduğuna inanılan cennette bulunan ağacın adıdır. Cennette yer almasından ötürü cennet kelimesiyle beraber anılmaktadır. Tûbâ ağacı genellikle uzun olması sebebiyle sevgilinin boyuna benzetilmektedir. Ancak Kâmî’nin yapılan kemerleri metheden kasidesinde ve Bağdat’ı anlattığı mesnevisinde her ağacı Tûbâ ağacına benzettiği görülmektedir.

Cennetâsâ ki her dırahtı anun

Sâye-güster *misâl-i Tûbâdur* (K.9/19)

Gül-zemin ki cennet-âsâdur
Nahl-ı hurma *misal-i Tûbâdur* (U.M.2/11)

Kâmî Divanı'nda Tûbâ ağacı ile ilgili olarak yukarıda zikredilen beyitlerin dışında iki beyit daha vardır. (Menkabet.I/9), (K.17/15).

1.1.8.5.2. Kevser, Selsebil

Kevser cennette bulunan suyun adıdır. Kevser ırmağının suyu baldan tatlıdır, içenlere şifa olur. Kevser sevgilinin dudağına benzetilir. Sevgilinin dudağı kevser havuzudur ve ondan içenler ferahlar, rahatlar.

Kerbela'da şehit edilen Hz. Hüseyin susuz bırakılmıştır. Hatta Hz. Hüseyin "Kim bir bardak soğuk su içerse beni hatırlasın, Kerbela'yı ansın" demiştir. Beyitte bu durumdan Kevser havuzundan iç, Hz. Hüseyin'i hatırla diyerek bahsedilmektedir.

Zebân-ı lüle-i pakinden eyledi cereyân
Hüseyin'i yâd ile gel gel iç bu *kevseradan* (T.21/18)

Kevser havuzu gibi cennette bulunan tatlı suya Selsebil denir. Selsebil, sevgilinin dudağına benzetilir ve dudağa benzeyen tüm unsurlarla beraber anılmaktadır. Ab-ı hayat beyitte selsebilden akan tatlı suya benzetilmektedir.

Selsebil oldı sûtûrından akan Âb-ı Hayât
Harf atar zâ'ika-i sükkere asl-ı güftâr (K.15/11)

Kâmî Divanı'nda Kevser ve selsebil ile ilgili olan diğer beyitler şunlardır: (K.3/38), (T.72/19), (Menkabet IV/1), (G.63/2), (G.83/11), (Matali 10), (Matla 154), (U.M.1/63), (U.M.1/129), (U.M.1/131), (U.M.1/438).

1.1.8.5.3. Hûrî ve Gılmân

Cennet kızı olarak bilinen hûrîler için Kur'an-ı Kerim'de cennette müminlere hizmet edecekleri bildirilmiştir.³⁵

Kaynaklardan selvi boylu, güzel yüzlü ve güzel huylu olduklarını öğrendiğimiz hûrîler bu vasıflarından dolayı sevgiliye benzetilmektedir.

Hüsn-i hulkıyla mükemmel idi cennât içre
Ola *hûrîler* ile hem-dem ol âdem güzeli (T.38/2)

³⁵ "De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takva sahipleri için Rableri yanında, içinden ırmaklar akan, ebediyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve (hepsinin üstünde) Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını çok iyi görür" (Al-i İmran 3/15).

Gilmân ise cennette yer alan hizmetkâr delikanlılara denir. Gilmân ve hûrîlerin insanlara her istediklerini anında hazır edeceklerine inanılmaktadır. Gilmân da hûrî gibi güzel oluşu ve cennette yer alması özellikleriyle sevgiliye benzetilmektedir.

Benedürlerse n'ola dünyayı şimdi cennete

Her taraf seyr ü temâşa itmede *gilmân* u *hûrî* (T.70/5)

Kâmî Divanı'nda gilmân sadece yukarıda zikredilen beyitte geçmektedir.

Hûrî ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (Menkabet.I/8), (T.38/2), (T.60/2), (G.80/3).

1.1.8.6. Cehennem

Beyitlerde “nâr”, “nâr-ı kahr” ve “dûzah” gibi adlarla yer alan cehennem günahkârların yanarak günahlarından arındıkları yerdir. Beyitlerde genellikle cennetle beraber kullanılarak tezat yapılmaktadır.

Cehennem beyitlerde yakıcı özelliği ve ateşiyle anılmaktadır. Beyitte cehennemdeki ateş ile sevgilinin dudağı arasında ilişki kurulmaktadır. Lâl taşına benzetilen dudak aynı zamanda ateşe de benzetilmektedir. Bundan dolayı cehennemle beraber anılmaktadır.

Olmasun mı la'lüne yâkût-ı ahmer teşne-leb

Sana ey kâfir-beçe *dûzah*da ahker teşne-leb (G.13/1)

Beyitte bazı insanların cennette zevk ve sefa içinde, bazı insanların da cehennemde azaba esir olarak yaşayacaklarından bahsedilmektedir. Beyitlerden de anlaşılacağı üzere cehennem daha çok zıtlıklarıyla beraber cennetle birlikte kullanılmaktadır.

Kimisi nâ'il-i zevk-i hırâmzâr-ı bihişt

Kimisi dâhil-i *dûzah* esîr-i bend-i 'azâb (K.3/39)

Kâmî Divanı'nda cehennem ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.3/43), (K.4/3), (G.68/3).

1.1.8.7. Bezm-i Elest

Halk arasında “Kâlû Belâ” olarak da bilinen bezm-i elest, ruhların dünyaya gelmeden önce Allah'ın huzurunda söz verdikleri yerdir.³⁶ Bezm-i elest, *Kâmî*'nin

³⁶ “Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet buna şahit olduk, dediler (A'râf 7/172).

kaleme aldığı beyitlerinde daha çok yaratılışla ilgili hususlarla beraber telmih sanatına başvurularak kullanılmaktadır. Ruhların “Belâ (Evet)” dedikleri yer olan *Bezm-i Elest* her şeyin başlangıcı olarak şiirlerde anılmaktadır.

Şeyh-zâde necl-i kutbül-‘ârifin
Yâd idüp *Bezm-i Elest-i* evveli (T.8/1)

‘Âlemleri hayrân iden her zerreyi raksân iden
Eflâkı ser-gerdân iden yek-cur‘a-i *Bezm-i Elest* (G.18/3)

Kâmî Divanı’nda *bezm-i elest* ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.23/3)
(G.46/3).

1.1.9. Diğer İtikadî Mefhûmlar

1.1.9.1. Ölüm/ Ecel

Ölüm, dünyadan ahirete intikâl etmektir. İnsanın ömrünün sonu olan *ecel* ölüm demektir. *Ecel* divanda “dest-i *ecel*”, “kahr-ı *ecel*”, “cam-ı *ecel*” gibi terkiplerle yer almaktadır. *Ecel* ve ölüm kelimeleri *Kâmî Divanı*’nda daha çok tarih manzumelerinde geçmektedir.

Çeşmî-zâde’nin ölümü üzerine yazılan tarihte *ecel* kavramı karşımıza çıkmaktadır. *Ecel*, genç yaşlı demeden ansızın herkesin kapısını çalmaktadır. Beyitte *ecel*in erken yaşta Çeşmî-zâde’nin kapısını çaldığından bahsedilmektedir.

Hayf sad hayf ol melek sîretli Çeşmî-zâdenün
Tâzelikte eyledi nâgeh *ecel* hâlin tebâh (T.25/1)

Ecel kadehe benzetilmektedir ve vakti gelince herkes bu kadehten içecektir. Her canlı *eceli* gelince ölümü tadacaktır.³⁷

Sâkî-i dehr-i siyeh-kâseyi gör kim sad-hayf
Sundi bir tâze cüvâna yine *câm-ı eceli* (T.38/1)

Kâmî Divanı’nda ölüm ve *ecelle* ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.M.2/17),
(T.17/1), (T.44/1), (T.44/2), (T.53/1), (T.78/1).

1.1.9.2. Rûh

Rûhun beyitlerde zikredilişi, nurdan yaratılması ve gözle görülmeme sebebiyledir. Rûh kelimesi beyitlerde “gubâr-ı rûh”, “mihr-i rûh” ve “şem-i rûh”

³⁷ “Her canlı ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz” (Ankebût 29/57).

gibi isimlerle anılmaktadır. Ayrıca rûhlar anlamına gelen ervâh kelimesi de beyitlerde geçmektedir.

Bir tezkiredür hatt-ı *gubâr-ı ruhun* ammâ
Zann eyledüğüm hüsnini da‘vet var içinde (G.183/2)

Bir *rûh-ı* enverden olmaz dîde-i rûşen cüdâ
Günden olur mu ziyâ-güster olan revzen cüdâ (G.3/1)

Beyitlerde geçen “gubâr-ı ruh” bedendir. Beden olduğu için de nefsi ve dünyevi şeyleri sembolize etmektedir. “Mîhr-i ruh” ve “şem-i ruh” tabirleriyle ise sevgili temsil edilmektedir. Sevgili de ruh gibi görünmezdir ve onun ruhu paktır.

Dolansa *şem ‘-i ruhun* ‘âşıkun çü pervâne
Yanup yakılmaga şâyeste gayri bâkî mi var (G.37/3)

Kâmî Divanı’nda ruh ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.7/8), (K.9/6), (K.9/41), (K.11/11), (K.12/4), (K.14/1), (K.14/2), (K.18/4), (K.19/25), (K.23/3), (Sıhhatname I/4), (Menkabet I/3), (Müseddes I/3), (Müseddes 5/3), (K.M.1/2), (T.K.1/4), (T.5/2), (T.18/2), (T.41/4), (T.45/3), (T.45/7), (T.55/2), (T.57/5), (T.59/5), (T.59/10), (T.60/5), (T.64/4), (G.8/1), (G.25/7), (G.26/1), (G.37/3), (G.43/6), (G.60/1), (G.62/8), (G.116/3), (G.131/6), (G.139/1), (G.147/4), (G.151/1), (G.151/4), (G.158/3), (G.183/2), (G.187/2), (G.190/1), (G.191/4), (G.193/1), (G.200/5), (G.202/1), (G.211/4), (G.222/1), (G.227/2), (L.G.1/8), (Matali 74), (Matali 100), (Matali 101), (Matali 141), (Matali 163), (U.M.1/116), (U.M.1/120), (U.M.1/149), (U.M.1/172), (U.M.1/278), (U.M.1/299), (U.M.1/388), (U.M.1/402), (U.M.1/465), (U.M.1/568).

1.1.9.3. Kefen

Kefen ölen insanlara giydirilen beyaz renkli kıyafete denir. Kefen kelimesi *Kâmî Divanı*’ndaki tarih manzumelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bir kişinin ahirete göçüşünü anlatırken sırtındaki beyaz renkli elbise olarak beyitlerde geçmektedir.

Kefen-ber-dûş olup gitdükde Kâmî didi târîhin
Geyüp egnine akça Gökçe ‘ukbâ mülkine gitdi (T.3/2)

Kâmî Divanı’nda kefen ile ilgili zikredilenlerin dışında iki tane daha beyit vardır. (K.18/21), (T.38/3).

1.1.9.4. Mezâr/ Kabir

Ölen kişinin gömüldüğü yer olan mezar beyitlerde yer almaktadır. Ölen insan dünyadan silinip gidince geriye sadece ismi ve yaptığı güzel işler kalacaktır. Beyitte kendi ölse de adının mezar taşında diri kalacağından bahsedilmektedir.

Nâm-âverân-ı sikkeyi mermerde kazdılar
Seng-i mezârda kalacak adumuz dirîg (G.115/3)

Kabirler, dinimiz gereği ziyaret edilmesi gereken yerlerdir. Hatta kabirleri ziyaretle ilgili pek çok hadis bulunmaktadır.³⁸ Beyit, Seyyid Abdullah Efendi'nin kız kardeşinin ölümü üzerine yazılan bir tarih manzumesinden alınmıştır. Beyitte seyyidlerin, şehidlerin kabrinin başında yapılan duaların kabul olunacağından söz edilmektedir.

Bu kabirde her du'â makbûl olur
Bunlar oldılar şehîdün ekberi (T.60/4)

Kâmî Divanı'nda mezar ile ilgili olarak yukarıda zikredilenlerin dışında bir beyit daha bulunmaktadır: (U.M.1/493).

1.1.9.5. Perî

Perî, gözle görülmemesi ve güzel olması sebebiyle sevgiliye benzetilmektedir. Beyitlerde sevgiliye olan benzerliklerinden ötürü karşımıza çıkmaktadır. *Kâmî Divanı*'nda sevgili, yüzünün güzel olması sebebiyle “per-peyker” ve “perî-rû” terkipleriyle kullanılmaktadır. Sevgili, peri gibi bir görünüş ortadan kaybolması özelliğiyle de “perî-zâd” ve “perî-talât” gibi isimlerle anılmaktadır.

Neşr-i şemîme ol *perî* kâküllerin döker
Bûyı meşâm-ı hasretiyân demlerin döker (G.61/1)

Gözden nihân oldı *perî-zâdumuz* dirîg
Dünyâyı tutdı nâle vü feryâdumuz dirîg (G.115/1)

Kâmî Divanı'nda peri ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.16/4), (K.24/12), (Terci-bend I/7), (Terkib-bend II/3), (G.56/7), (G.61/1), (G.61/5), (G.61/6), (G.62/1), (G.62/8), (G.69/3), (G.80/3), (G.88/5), (G.94/7), (G.99/3), (G.107/6), (G.115/1), (G.120/4), (G.123/3), (G.125/1), (G.134/1), (G.136/3), (G.137/1), (G.137/6), (G.177/5),

³⁸ “Ben size kabir ziyaretini yasaklamıştım. Artık ziyaret edebilirsiniz. Çünkü kabir ziyareti size âhireti hatırlatır” (Tirmizî, Cenâiz 60).

(G.205/7), (G.208/5), (G.212/4), (G.216/3), (G.222/4), (Matali 46), (Matali 137), (U.M.3/22).

1.1.9.6. Şeytan/ İblis

Şeytan Hz. Âdem'e secde etmediği için cennetten kovulmuştur. Onun yeri cehennemdir. Divanda “div”, “iblis” ve “lâin” gibi adlarla anılan şeytan rakibe benzetilmektedir. Şeytan nasıl cennete yakışmıyorsa rakip de cennete yakışmaz. Çünkü cennet sevgilinin mahallesidir.

Ey perî gelmeye yanunca meded bunda rakîb
Girmeye da'ire-i cennete *şeytân-ı la'in* (Terkib-bend II/3)

Kâmî Divanı'nda şeytan ile ilgili yukarıdaki zikredilenin dışında bir beyit daha bulunmaktadır. (K.17/12).

1.1.9.7. Mi'râc/ Sidre

Kelime anlamı merdiven olan Mirac, Hz. Muhammed'in göğe yükselmesine, Allah ile görüşmesine denir. Peygamberimiz, Recep ayının 27. gecesi Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya gelmişti. Buna İsrâ denilir. Peygamberimizin Mescid-i Aksa'dan Sidre-i Muntehâ'ya dek olan yolculuğu da Mi'rac adını alır.³⁹

Miraç hadisesi divanda genellikle Hz. Muhammed'in hayatının anlatıldığı na't türünde karşımıza çıkmaktadır. Beyitte Kur'an-ı Kerim'de geçen İsrâ suresiyle miraç emrinin sabit olduğu belirtilmektedir.

Ulüvvü'ş-şân-ı levlâk ile sâbit *emr-i Mi'râcı*
Müzekkî nass-ı sübhâne'ilezî *esrâ* güvâhıdur (K.4/8)

Hz. Muhammed göğe yükselirken Burak isimli bir binek hayvanının ona yardım ettiği bilinmektedir. Burak isimli binek beyitlerde Mi'rac hadisesiyle beraber anılmaktadır.

'Aceb mi cilvegâhı Kâbe kavseyn olsa bâ-ta'cîl
Burâk irsâli da'vet 'izzetiyle kurba râhîdur (K.4/9)

Kâmî Divanı'nda Miraç ile ilgili olarak yukarıdaki zikredilenlerin dışında başka bir beyit bulunmamaktadır.

³⁹ Pala, “Mi'rac”, 322.

1.1.10. Din İle İlgili Mefhûmlar

1.1.10.1. İmân/ Ehl-i Sünnet/ Müslümân

Aydınlığı ifade eden iman kavramı divanda ehl-i sünnet ve Müslüman kelimeleriyle beraber düşünülmektedir. Beyitte Müslüman kelimesi tezat sanatı uygulanarak kâfir olan rakibin zıttı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elinde tîr-i nîgeh kasdı bir müselmâna
O gamze kâfirini sanma *müslimân* olacak (G.119/2)

Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarına şüphesiz uyan kişilere Ehl-i Sünnet denir. Ehl-i Sünnet kavramı *Kâmî Divanı*'nda lügaz nazım şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Beyitte Ehl-i Sünnet kendi başına ibadet eden kişiler olarak kullanılmaktadır.

Sinni kırk olmak gerekdür gâlibâ
Ehl-i sünnet münzevî vü hoş-likâ (K.L/10/2)

Kâmî Divanı'nda iman/ehl-i sünnet ve Müslümân ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.192/7), (G.207/5), (U.M.1/312).

1.1.10.2. Küfr/ Kâfir

Arapça bir kelime olan “küfr”, örtmek demektir. Aynı zamanda imanın zıttı olan küfür karanlığı temsil etmektedir. Küfür kelimesi beyitlerde daha çok ism-i faili olan kâfir kelimesi şeklinde kullanılmaktadır. Kâfir ise Hakkı örten, gizleyen ve ona inanmayan kişilere denir. Kâfir beyitlerde genellikle rakip için kullanılmaktadır. Rakip, sevgili ile âşık arasında bir perde, bir engel olarak görülmektedir. Bu yüzden rakip kâfire benzetilmektedir. Ayrıca karanlığı sembolize eden kâfir kelimesi rengi itibariyle sevgilinin saçına da benzetilmektedir.

Rakîb-i kâfir o şûhî görince bed-nazarı
Misâl-i hâme-i tersâ hilâf-ı ‘âde gezer (G.58/2)

Sevgilinin kaşları âşık için namaz kılarken önünde durulan mihraptır. Sevgilinin kirpikleri de âşığı bu mihraptan döndürdüğü için kâfire benzetilmektedir.

Ne *kâfirdür müjen* yüz döndürüp *mihrâb-ı ebrûdan*
‘İzâr-ı âteşînün secdegâh itdi o hindûlar (G.64/2)

Kâmî Divanı'nda küfr ve kâfir ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.13/28), (G.3/3), (G.13/1), (G.68/4), (G.82/3), (G.119/2), (G.192/7), (Matali 127), (U.M.2/178).

1.1.10.3. Sanem/ Lât/ Uzza

Divanda kemime anlamı put olan “sanem” ile kastedilen sevgilidir. Sevgili hareketsiz oluşu, âşığa tepki vermeyişi ve güzel oluşu sebebiyle puta benzetilmektedir.

Alma *sanemâ* âh-ı ciger-sûhtegâni
Âteşlere yandırma bu sûzişle cihânı (G.223/1)

En değerli eşyalardan yapılan putların üzerleri süslü örtülerle örtülmektedir. Lat ve Uzza putları en meşhur olan putlardandır. Beyitte sevgili güzelliği ve hareketsiz olması vechiyle Lat ve Uzza putlarına benzetilmektedir.

Gönül âyînesinde bir sanem nakşî hüveydâdur
Ki mihr-i ‘ârızî *berk-ı cihân-ı Lât u Uzzâ*dur (K.14/17)

Kâmî Divanı'nda sanem ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.3/3), (G.12/4), (G.59/4), (G.72/6), (G.83/1), (G.134/7), (G.177/5), (Matla 113).

1.1.10.4. Tersâ

Hıristiyan kişilere “tersâ” adı verilmektedir. Tersâ kelimesi beyitlerde sevgili olarak kullanılmaktadır. Çünkü put olarak kabul edilen sevgili aynı zamanda tersâ yani Hıristiyan olmaktadır. Tuhfetü’z-Zevrâ mesnevisinden alınmış bir beyitte Cüneyd-i Sahib’i gören bir Hıristiyan’ın İslam’a geçeceğinden, Müslümân olacağından söz edilmektedir.

Oldukça mehâbeti hüveydâ
İslama gelür görünce *tersâ* (U.M.1/518)

Kâmî Divanı'nda tersâ ile ilgili iki beyit daha yer almaktadır. (G.58/2), (G.138/3).

1.1.11. İbadet ile İlgili Mefhûmlar

1.1.11.1. Namaz İle İlgili Hususlar

1.1.11.1.1. Namaz

İslam’ın şartlarından biri olan namazda iftitah tekbiriyle rükû arasında ayakta durmaya “kıyâm” denir. Beyitte “kıyâm etmek” ile namaz kavramı

anlatılmaktadır. Aynı zamanda “kıyâm”, “kıyâmet” kelimesiyle de beraber kullanılmaktadır.

Bezm-i meyden sen *kıyâm* itsen kıyâmetler kopar
Gûyiyâ encâma irdi devri bu mînâlarun (G.126/6)

Salât, namaz anlamına gelen bir kelime olup divanda namazla ilgili hususlarda karşımıza çıkmaktadır. Salât, divanda pek çok beyitte yer almaktadır. Beyitlerde genellikle “salât u selâm” ve “salât ile selâm” terkiplerinde selâm kelimesiyle beraber kullanılmaktadır. Salât u selâm Hz. Muhammed’in adı geçince onun için okunan duadır.

Hallâk-ı ‘âlem itdi *salât u selâm*unı
Şâyân-ı medh u ‘âtıfet-i Kirdgârsın (K.2/6)

Kâmî Divanı’nda namaz ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.3/45), (K.4/10), (K.4/30), (K.10/29), (Menkabet II/9), (Tahmis 3/3), (G.21/3), (G.121/15), (G.174/1), (M.L.16/4), (U.M.1/57).

1.1.11.1.2. Ezân/ Kâmet

Namaza davet olarak bilinen ezan, Kâmî’nin beyitlerinde genellikle kamet kelimesiyle beraber kullanılmaktadır. Aşağıdaki örnek beyitte Kâmî, kametin fazla uzatılmaması, cemaatin bekletilmemesi gerektiğine değinmiştir.

Ezân perdesini ko *uzatma kâmeti* gel
Fütûr gelmeye tâ dinleyen cemâ’ate dek (G.121/14)

Kâmî Divanı’nda ezan ve kamet ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.41/1), (G.42/1), (G.53/4), (G.56/4), (G.78/4), (G.96/1), (G.106/5), (G.115/5), (G.121/5), (G.142/3), (G.144/6), (G.163/4), (G.171/2), (G.216/2), (G.219/3), (Matali 15), (Matali 163), (U.M.2/48).

1.1.11.1.3. Mihrab/ Kâbe/ Kible

Camide namaz kılınırken önünde durulan yere “mihrab” denir. Sevgilinin kaşları, mihraba benzetilmektedir. Aynı zamanda sevgilinin kaşları aşığın kiblegahıdır.

Mihrâb-ı ebruvânı hayâlinde giryeden
Her bir ser-i müjemde dizildi birer sirâc (G.41/4)

Bilmez ne imiş lezzet-i tâ’ât-ı mahabbet
Ol kim nazarı *kible-i ebrûda* degüldür (G.43/5)

Edirne’de doğup büyüyen Kâmî’nin bir kıtasında kible yeri İstanbul olmaktadır. Edirne’de doğup büyüyen Kâmî, ömrünün en verimli çağlarını İstanbul’da geçirmiştir. Bundan dolayıdır ki İstanbul’u kible yeri olarak görmektedir.

Bu kavli eyledi imzâ bütün ulü’l-*ehsâr*
Bahâr-ı Edrine oldı riyâz-ı hulda nazîr
Takaddüm eyler ise *kiblegâh-ı İstanbul*
Karârgâhı kibârun degül mi saff-ı ahîr (Kıta.8/3)

Kâbe-i Muazzama Müslümanların ilk kiblesidir ve bundan dolayı Müslümanlar için kutsaldır. Sevgilinin mahallesi olarak adlandırılan kuy, içinde sevgili bulunduğu için önemlidir. Âşık sevgilinin mahallesine giremez. Hatta âşık, sevgilinin mahallesine giren köpeği gözlerinden öpmüştür.

Beyâbân-gîr-i hasret hâciyân-ı *Kâbe-i kûyun*
Görince âftâb-ı vech-i pâkûn nûr bulmuşlar (G.63/6)

Sevgilinin mihraba benzeyen kaşlarının üzerine düşmüş saçları Kâbe’nin örtüsünü andırmaktadır.

Ebruvân üzre görinsün ko siyeh perçemler
Ka’be pûşîdesidür zîveri mihrâblarun (G.127/2)

Kâmî Divanı’nda mihrab, Kâbe ve kible ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.3/17), (T.24/8), (G.18/5), (G.22/6), (G.54/8), (G.64/2), (G.79/5), (G.105/2), (G.112/5), (G.118/4), (G.139/3), (G.180/2), (G.188/1), (G.207/5), (U.M.1/459).

1.1.11.1.4. Mescid/ Ma’bed / İbadethane/ Cami

Mabed ve ibadethane kelimeleri ibadet edilen yer demektir. Mescid kelimesi de aynı şekilde secde edilen, ibadet edilen yer demektir. Cami, Kur’an’ı Kerim’de “Allah’ın adı anılan, sabah akşam tespih edilip namaz kılınan evler” olarak nitelendirilmektedir.⁴⁰ Cami kelimesi ibadet edilen yer anlamına gelen “mabed”, “ibadethane” ve “mescid” kelimeleriyle beraber düşünülmektedir.

⁴⁰ “Bir takım evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin anılmasına izin vermiştir. Orada sabah akşam Onu (öyle kimseler) tesbih eder” (Nûr 24/36), (Bakara 2/114), (Tevbe 9/107).

Mescidü'l-Cin, Mekke'de Cennetü'l-Mualla'nın yakınında Harem-i Şerif'in kuzeyinde yer alan 1970'lerde İbrahim Ağa tarafından yapılmış olan mescittir.⁴¹ Divanda bu mescit ile ilgili bir tarih manzumesi yer almaktadır.

Mescidü'l-Cin budur ki hakkında
Vârid âsâr-ı beyyinü'l-isnâd (T.15/1)

Camiler, tarih boyunca kubbeleri, kemerleri ve minareleri vasıtasıyla diğer yapılardan farklı olmuşlardır. Beyitlerde genellikle ibadet edilen yer olan kullanılan camiler, aşağıdaki beyitte farklı bir kullanımla karşımıza çıkmaktadır. Beyitte sevgilinin hasretine dayanamayan aşığın ahları direğe benzetilmektedir. Direğe benzeyen ahlar gökyüzünde bin bir direği olan camiye andırmaktadırlar.

Âh-ı hezâr-ı hasret-i dâr u diyâr ile
Bin bir direkli câmi 'e döndü bu âsmân (G.149/2)

Tâk-ı ebrûsına vâ-beste müselmân u ger
Bu 'ibâdetgeh-i hüsnün ikidür mihrâbı (G.207/5)

Kâmî Divanı'nda mescid, mabed, ibadethane ve cami ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.12/10), (K.17/2), (T.15/1), (T.15/9), (G.34/3), (G.111/3), (U.M.1/217), (U.M.1/283), (U.M.1/320), (U.M.1/405), (U.M.1/453), (U.M.1/488).

1.1.11.2. Oruç İle İlgili Hususlar

1.1.11.2.1. Oruç

İslam'ın beş şartından biri olan oruç divanda "savm-ı visal", "hilâl-i savm" ve "niyyet-i savm" gibi isimlerle anılmaktadır. Oruç; beyitlerde genellikle yemenin içmenin kesilmesi, bayram hilaliyle beraber bayramın yaklaşması vb. konularla ele alınmaktadır. Beyitte tüm güzelliklerin, bereketlerin kat kat olduğu bu oruç ayının kadrinin bilinmesi gerektiğine değinilmektedir.

Bilelüm kadrini *savmun* gice kâ'im olalum
Olmaya göz göre kadri gözümüzden pinhân (G.150/2)

Hilâl-i savmı ol kim gûş-ı câna müjde-bahşâdur
Meh-i 'îd-i zer-endûd olsa müjde yine ednâdur (K.17/1)

⁴¹Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Mescidü'l-Cin, Erişim 10.01.2019.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/mescid-i-cin>.

Tüm bunların yanında Kâmî'nin bir kıtasında sıtma hastalığına yakalanıp oruç tutamadığından, ağrılarının, ahlarının her birinin bir kandili andırdığından söz edilmektedir.

Beni tutdı komadı tutmaga *savmı* hummâ
Hasret-i rûze ile dâg be-dil kaldum 'alîl
Nazar itdükçe kanâdîle gözüm yağı erir
Âteşîn âhum ider her birini bir kandil (Kıta.12/1)

Kâmî Divanı'nda oruç ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.17/6), (K.17/21), (T.31/2), (G.50/6), (G.54/2), (G.132/2), (G.155/4), (G.211/5).

1.1.11.2.2. İftâr

Ramazan ayında oruçlu olan kişilerin akşam ezanıyla beraber orucu bozma vakitlerine “iftâr” denir. İftâr davetleri Ramazân aylarının vazgeçilmez geleneklerindedir. Kâmî'nin beyitlerinde iftar kelimesi, iftar davetleri ve sevgilinin diğer âşıklarla beraber iftara gitmesi vb. şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Agyâr ile iftâra gider bâga o meh-rû
Hicrân ile şimdi işümüz âh u enîndür (G.50/4)

Ol âsaf-ı dânâdan olan *da 'vet-i iftâr*
Güş-ı dile bir müjde-i Firdevs-i Berîndür (G.50/11)

Kâmî Divanı'nda iftâr ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.17/25), (G.132/4), (G.150/6), (Matla 9), (Matali 131).

1.1.11.2.3. Sahûr

Ramazan ayında imsak vaktinden önceki zamana denir ve bu vakitte oruçlu kişilerin yedikleri yemeğe “sahûr yemeği” denir. Orucun iyi tutulabilmesi için sahûr yemeği önemlidir. Kâmî'nin beyitlerinde sahûr; sahûr vakti, bu vakitte insanları uykularından uyandıran davulcuları ve sahûr yemekleri, ziyafetleri vs. yönleriyle ele alınmaktadır.

Bezm-i hâsında döşendükde *simât-ı iftâr*
Süfre-i vakt-i sahûra çalışur dest-i hayâl (G.132/4)

Kandîli câm-ı zevk-ı sabûhîsidür *sahûr*
Bu bezmgâhun 'âlem-i âb-ı vuzû'dadur (G.54/3)

Kâmî Divanı'nda sahur ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (Kıta 9/1), (G.54/4).

1.1.11.2.4. Ramazân

Oruç tutulan ve üç ayların sonuncusu olan Ramazân ayı, Kâmî'nin beyitlerinde Allah'ın kulları için tahsis ettiği türlü türlü rahmetlerin, bereketlerin yağdığı bir ay olarak geçmektedir. Bu ayda insan ruhunu terbiye eder ve tok açın halinden anlar. Aynı zamanda bedeni doyan insanın ruhunun doyduğu ay olan Ramazân ayı bu özellikleriyle beyitlerde söz konusu olmaktadır.

‘Âleme rahmet-i Hak rûha gıdâdur *ramazân*
Renc-i ‘isyâna şifâ câna safâdur *ramazân* (G.151/1)

Zengin olanın da fakir olanın da aynı açlığı yaşadığı, aynı ezanla orucunu açtığı ay Ramazân ayıdır. Beyitte bu yönüyle ele alınan Ramazân, nimetler dolu sofralarıyla dikkat çekmektedir. Ayrıca Ramazân, şah ve dilenciye benzetilmektedir.

Agniya vü fukarâ ni‘metine müstagrağ
Pür-ni‘am-süfre-keş-i *şâh u gedâdur ramazân* (G.151/3)

Kâmî Divanı'nda ramazan ayı sevgiliye, onun güzel yüzüne benzetilmektedir. Aynı zamanda Ramazân ayı ve bayramlar küslerin, dargınların barışmalarına vesile olan önemli dönemlerdendir. Beyitte, ramazan ayı hürmetine gelip özür dilediğinden bahsedilmektedir. Ramazân ayı ve bayramı küsleri barıştırması vechiyle de *Kâmî Divanı*'nda yer almaktadır.

İ‘tizâr itdi gelüp hazretüne *mâh-ı sıyâm*
Bulmadı rûz-ı visâlün gibi ferhunde-demi (K.6/3)

Ayrıca *Kâmî Divanı*'nda bir tane Damad Ali Paşa'ya, iki tane İbrahim Paşa'ya sunulan Ramazâniyye bulunmaktadır. Ramazâniyyelerin dışında divanda Kâmî'nin Ramazân ayının güzelliklerinden, Ramazân Bayramı'ndan ve Ramazân'ın kadrinin bilinmediğinden bahsettiği görülmektedir. Yine divanda gazel nazım şekliyle yazılmış Ramazân tebriklerine de rastlamak mümkündür.

Kâmî Divanı'nda Ramazân ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.132//1), (G.150/1), (G.150/9), (G.151/2), (G.151/4), (G.151/5), (G.151/6), (G.151/7), (Matali 45), (Matali 165).

1.1.11.3. Hac/ Hacı

İslam'ın beş şartından biri olan hac, içerisinde Kâbe bulunması sebebiyle Kâmî'nin beyitlerinde yer almaktadır. Örtüsü siyah olan Kâbe ile sevgilinin saçları arasında bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca sevgilinin dudağı da içinden

Zemzem suyu çıkan Hacerü'l-Esved taşına benzetilmektedir. Bunların dışında hac ve hacı kelimeleriyle ilgili olarak Kâmî'nin tarih manzumeleri arasında Hacı Ali adlı birinin ölümü üzerine tarih yazdığı görülmektedir.

Kisve-i Ka'be-i cebhen ki siyeh perçem olur
Hâl-i zâhir *Hacerü'l-esved ü leb zemzem* olur (G.77/1)

Kâmî Divanı'nda hac ve hacı ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (T.38/3), (T.53/2), (T.59/1), (T.59/2), (T.73/1), (G.65/6), (G.112/5).

1.1.11.4. Zekât

Belli bir mal varlığına sahip olan insan, malının veya parasının kırkta birini fakirlere vermesine “zekât” denir. Kâmî'nin mısralarında zekât kavramı, “zekât-ı hüsn” yani sevgilinin güzelliğinin zekâtı şeklinde kullanılmaktadır. Beyitte sevgilinin güzelliğinin zekâtını diğer insanlara verdiği için insanların ona minnettar olduğundan bahsedilmektedir.

Egerçi ma'rifetdür şî'r ü inşâ semti de ammâ
Zekât-ı hüsnî bundan anlarun kârı temennâdur (K.12/5)

Kâmî Divanı'nda zekât ile ilgili iki beyit daha yer almaktadır: (Matali 17), (U.M.1/88).

1.1.11.5. Günâh/ Haram/ Tevbe

Dine aykırı ameller olarak nitelendirilen günah kavramı Kâmî'nin beyitlerinde “bâr-ı güneş”, “afv-ı günâh”, “bî- günâh”, “günehkâr” ve “zulm u güneş” gibi isimlerle zikredilmektedir. Günah kelimesi günahların fazlalığı, ağır yükü sebebiyle demirden dağa benzetilmektedir. Ancak tevbe istiğfar ile demirden dağ hali olan günâhlarından kurtulacağından bahsedilmektedir. Tevbe kelimesi günâhlardan kurtulmanın, arınmanın bir yolu olarak beyitlerde yer almaktadır.

Kâmiyâ *bâr-ı güneş* mânend-i kûh-ı âhenîn
Vây hâle geçmese sûhân-ı istigfârdan (G.152/7)

Ümîd tâ o kadar merhamet-penâhumuza
Niyâz iderse sezâ *tevbemüz günâhumuza* (G.154/7)

Âşık bu durumdan şikâyetçi olmasa da sevgili, daima aşığa eziyet ve ızdırıp vermektedir. Sevgili bakışları ve ilgisiz tavırlarıyla aşığı üzmektedir. Ayrıca sevgili, acımasız ve merhametsizdir, aşığın tüm ilgisi ve sevgisine rağmen ona merhamet etmemektedir. Onun feryadını, aşkını duymamaktadır. Sevgili, âşık ve rakipleri arasında fitne çıkararak kişidir. Âşıklarına karşı bu davranışlarından

dolayı onların ahını almış kişidir. Sevgili, tüm bu özelliklerinden dolayı günahkâr olarak nitelendirilmektedir.

Kesmezüz bûse-i la‘l-i leb-i dil-berden ümîd
Gamzesinden ne kadar ‘*afv-ı günâh* olmasa da (G.186/3)

Dinen yasaklanmış olan şeylere haram denilmektedir. Beyitlerde “çeşm-i haram”, “kasd-ı haram” ve “meyl-i haram” gibi tabirlerle kullanılan haram kelimesi şarap gibi haram olan şeyler için kullanılır. Ayrıca sevgilinin gözü de haram olarak zikredilmektedir. Bunların yanında nefsine uyan insanın da harama meyledeceğinden söz edilmektedir. Haram kelimesi, zıddı olan helal, nefis ve yasaklanmış şeylerle sık sık kullanılmaktadır.

Zâhid sanur ki *katre-i meydür harâm* olan
Fart-ı riyâsı cur‘asınun ekserin döker (G.61/4)

Cânlar fidâ-yı gamze-i bî-dâdîdur eger
Kan dökse de o *çeşm-i harâmı* helâl olur (G.76/6)

Tevbe, yapılan günahlardan af dileyip bir daha işlememeye niyet etmeye denir. Tevbe etmek ve tevbeyi bozmak şeklinde beyitlerde yer almaktadır. Divanda eğlence meclislerinde şarap içerek tevbesini bozan kişilerden bahsedilmektedir. Yine günahları için tövbe eden kişilerden söz edilmektedir.

Ümîd tâ o kadar merhamet-penâhumuza
Niyâz iderse sezâ *tevbemüz* günâhumuza (G.191/1)

Kâmî Divanı’nda günah, haram ve tevbe ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.3/20), (K.4/20), (K.11/12), (K.19/4), (T.57/2), (G.53/6), (G.61/4), (G.76/6), (G.101/5), (G.121/1), (G.176/2), (G.186/3), (G.191/1), (Matali 147), (U.M.1/153), (U.M.2/53), (U.M.2/118), (U.M.2/85), (U.M.2/137).

1.1.11.6. Du’â

Allah’tan yardım dilemeye, bir şey istemeye dua denir. Dua kavramı genellikle kasidelerin dua bölümlerinde yer almaktadır. Kasidelerin dışında gazellerin mahlas beyitlerinde ve tarih manzumelerinde geçmektedir.

Şiirde asıl maksadını söyleyen şair okuyuculardan dua talebinde bulunur. Ayakkabımızın bağcığına kadar her şeyi isteyin diyen Hz. Muhammed duanın ne kadar önemli bir silah olduğunu vurgulamaktadır. “De ki, dualarınız olmazsa

Rabbim size ne diye değer versin.”⁴² Ayetinde belirtildiği gibi beyitte de duanın ne denli önemli olduğundan bahsedilmektedir.

Ko tasdî‘i yeter şimdi *du‘â* hengâmıdır Kâmi
Du‘âsı vâcib oldı zümre-i nazm-âverân üzre (K.19/27)

Dua ile istenilen her şeye ulaşılır, dua her kapının anahtarıdır. Beyitte bu durumdan söz edilmektedir.

Dest-i du‘â kilîd-i der-i genc-i her murâd
Bâzâr-ı feyze gel ki cihân nîm-nânadur (G.55/4)

Dua ederken niyet ve samimiyet gerekmektedir. Çünkü Allahu Teâlâ samimi olan duaları kabul eder. Beyitte dua, kabul olunana kadar dürüst ve doğru yolda giden yaya benzetilmektedir.

Du‘â hadengini sen der-kemân-ı ihlâs it
Dürüst ü râst gider Kâmiyâ icâbete dek (G.121/7)

Kâmi Divanı’nda dua ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.6/5), (K.8/20), (K.9/39), (K.10/13), (K.10/30), (K.11/18), (K.11/33), (K.12/19), (K.14/33), (K.15/2), (K.15/5), (K.15/24), (K.16/11), (K.16/25), (K.18/24), (K.19/27), (K.20/30), (K.20/31), (K.21/41), (K.22/11), (K.22/13), (K.23/8), (K.23/28), (K.23/32), (K.25/13), (K.26/29), (Terci-bend I/7), (Terci-bend V/4), (Terci-bend VI/5), (K.M.2/40), (T.1/4), (T.7/3), (T.12/3), (T.15/8), (T.19/15), (T.22/1), (T.24/9), (T.28/3), (T.32/5), (T.54/10), (T.59/1), (T.60/4), (T.67/2), (T.76/2), (T.77/2), (G.53/5), (G.55/5), (G.75/10), (G.121/8), (G.121/9), (G.142/8), (G.150/3), (G.158/6), (Matla 160), (U.M.1/286), (U.M.1/304), (U.M.1/577), (U.M.2/84), (U.M.2/170), (U.M.2/215).

1.1.11.7. Farz/ Sünnet/ Vâcib

Dinen kesin olarak yapılması gereken emirlere “farz” denir. Farz kelimesi beyitlerde sabitlenmiş, yapılması emredilen şeyler için kullanılmaktadır. Bunun dışında kişilerin bizzat yapmaları gereken (farz-ı ayn) olarak da beyitlerde geçmektedir.

Farz-ı ‘ayn olan *du‘â-yı* devletün yâd eyleyüp
Bir birine ‘arz ider bu matla‘ı ins ü perî (Terci-bend I/7)

Hiz. Muhammed’in yapmış ve söylemiş olduğu davranışlara sünnet denilmektedir. *Kâmi Divanı*’nda hem bu anlamıyla hem de erkek çocukların

⁴² “Kulluk ve yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin. ” (Furkân 29/77).

sünnet edilmesi anlamıyla kullanılmaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed'in sözlerine şüphesiz uyan kişiler (ehl-i sünnet) için de kullanılmaktadır.

Olup deh-sâle sâhib sinn-i mesnûnü'l-hitân oldu
Şerî'at hükmi üzre eylediler *sünneti* icrâ (T.43/2)

Farz kadar kesin olmayan fakat terk edilmeden yapılması gereken amellere "vâcib" denilmektedir. Divanda şair, isteklerini ve temennilerini ifade ederken vacip kelimesine başvurmuştur. Kâmî, mahlas beytinde kendisi için duanın artık vacip olduğunu belirtmektedir.

Ko tasdî'i yeter şimdi du'â hengâmıdır Kâmî
Du'âsı *vâcib* oldu zümre-i nazm-âverân üzre (K.19/27)

Kâmî Divanı'nda farz, sünnet ve vacip ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.10/19), (D.K.5/3), (G.26/1), (G.50/9), (U.M.1/8), (U.M.1/90).

1.1.11.8. Kurbân

Kelime anlamı yakınlık olan kurban beyitlerde "kurban olmak" deyimini şeklinde kullanılmaktadır. Sevgilinin bulunduğu yer âşık için çok büyük önem arz etmektedir. Âşık sevgilinin mahallesine, sevgiliye ve onun aşkına kurban olmak, yakın olmak ister. Divanda sevgili dışında Mevlânâ'nın kabrine de kurban olunmak istenmektedir.

Kurbân-ı kâyun olmaga biz ruhsat isterüz
Makbûl-ı hâk-pâyün olur hizmet isterüz (G.88/1)

Kâmî Divanı'nda kurbân ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.114/5), (G.154/2), (G.167/2), (G.202/3), (U.M.1/4).

1.1.12. Kadir Gecesi (Leyle-i Kadr)

Leyle-i Kadr, Ramazan ayının en mübarek gecesi Kuran'ı Kerim'in vahiy yoluyla inmeye başladığı gecedir.⁴³ Hz. Muhammed Ramazan ayı için "Bu ayda öyle bir gece vardır ki bin aydan daha hayırlıdır. Bu gecenin hayrından mahrum kalan, bin ayın hayrından mahrum kalmış gibidir" diyerek Kadir gecesinin önemini vurgulamaktadır. Ramazan ayını diğer aylardan hayırlı kılan şüphesiz ki içerisinde Kadir gecesinin bulunmasıdır. *Kâmî Divanı*'nda Kadir gecesiyile ilgili sadece bir beyit bulunmaktadır. Beyitte Kadir gecesi ile sevgili arasında benzerlik

⁴³ "Biz Kur'an'ı kutlu bir gecede indirdik." (Duhân Suresi 44/3).

kurulmaktadır. Ramazan ayı için Kadir gecesi nasıl önemliyse âşık için de sevgilinin o denli önemli olduğundan söz edilmektedir.

Rûhıdur *leyle-i Kadr* anda nihâl hem-çü bûy
Gül-i sad-berg-i hedâyâ-yı Hudâdur ramazân (G.151/4)

1.1.12.1. Nûr

Divanda genellikle ışık, parıltı olarak geçen nûr kelimesi *Kâmî Divanı*'nın ikinci kasidesinde Hz. Muhammed'in nûru olarak karşımıza çıkmaktadır. Allahu Teâlâ önce Hz. Peygamberi yarattı ve onun nûrundan da diğer varlıkları yarattı. İlk peygamber olan Hz. Âdem bile Hz. Muhammed'den haberdardı. Çünkü onun nûru önceden yaratılmıştı. Beyitte nur ifadesinden kastedilen mana budur.

O *nûr* hakkı için kim bu bâg-ı kavseyni
Yüzi suyna yaratmış müsebbübü'l-esbâb (K.3/41/)

Nûr-ı dü-çeşm-i hazret-i şehenşeh-i Necef
Nâzende Âl-i beyt-i Habîbün ser-âmedi (K.5/3)

Evlad, anne babalar için göz aydınlığıdır.⁴⁴ Hz. Yakup'un gözlerine gözünün nuru olan oğlunu kaybettiği için ak düşmüştü. Beyitte geçen nur kelimesi bu anlamıyla Hz. Ali'nin oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için kullanılmıştır. Bunun yanında nur kelimesi “gözümün nuru” deyimini ile *Kâmî Divanı*'nda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Beyitlerde “nûr-ı çeşm” ve “nûr-ı dîde” terkibleriyle geçmektedir.

Kâmî Divanı'nda nur ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.3/22), (K.3/41), (K.5/3), (K.5/28), (K.12/8), (K.13/16), (K.14/11), (K.16/9), (K.16/12), (K.17/15), (K.21/16), (K.24/27), (Menkabet I/7), (Menkabet III/7), (Menkabet V/5), (Menkabet VI/1), (T.16/4), (T.29/5), (T.41/6), (T.43/1), (T.51/2), (T.57/3), (T.65/3), (T.70/7), (T.71/4), (T.78/3), (G.11/1), (G.50/8), (G.53/2), (G.63/1), (G.63/6), (G.102/5), (G.112/5), (G.123/3), (G.150/1), (G.156/4), (G.156/7), (G.180/2), (G.180/4), (G.186/1), (G.213/3), (G.226/2), (G.L.4/4), (M.L.12/1), (M.L.12/5), (U.M.1/72), (U.M.1/75), (U.M.1/120), (U.M.1/221), (U.M.1/229), (U.M.1/230), (U.M.1260), (U.M.1/265), (U.M.1271), (U.M.1/272), (U.M.1/282), (U.M.1/291), (U.M.345), (U.M.1/351), (U.M.1/352), (U.M.1/353), (U.M.1/361), (U.M.1/367), (U.M.1/370), (U.M.1/383), (U.M.1/415),

⁴⁴ “Onlar, Ey Rabbimizi! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle, diyenlerdir.” (Furkân 25/74).

(U.M.1/453), (U.M.1/523), (U.M.1/547), (U.M.1/555), (U.M.1/565), (U.M.2/81), (U.M.3/1), (U.M.3/45).

Çalışma kapsamında dini (Allah, cennet, peygamber vb.) unsurlardan oluşan din bölümünde en çok tekrar eden kelimeler ve kullanım yüzdeleri verilmiştir. Bu kelimeler divanda tekrar oranlarına göre kendi içlerinde değerlendirilmiştir. Kâmî'yi ve şiirini daha iyi anlayabilmek adına onun en sık kullandığı kelimeleri bilmenin gerekli olduğu düşüncesiyle tablo hazırlanmıştır. Tabloya göre dini unsurlardan oluşan bölümde en çok tekrar eden kelimeler sırasıyla Allah, nûr, ruh, dua, cennet, peri, Hz. Yûsuf, kıyamet, kamet ve Ramazan'dır. Kelimelerin de kullanım oranlarından anlaşılacağı üzere Kâmî dini bütün bir şahsiyet olup dini unsurlara şiirlerinde sık sık yer vermiştir. (bk. Ek 7, Ek 8)

1.2. Tasavvuf

Gülşenî tarikatine mensup bir dervişin oğlu olan Kâmî'nin tasavvuftan etkilenmemesi düşünülemez. O, yaşadığı çevrenin etkisiyle Gülşenî tarikatına intisap etmiştir. Kâmî, Hocası Mevlevî şeyhi Neşâti'nin etkisinde kalarak veyahut Mevlevîlikten etkilenen İbrahim Gülşenî'nin etkisinde kalarak Mevlevîlikten etkilenmiştir. Şiirlerinde Mevlevîliğe ait unsurlardan söz etmiş, Mevlanâ'ya yakın olmak istediğini belirtmiştir. Yine *Kâmî Divanı*'nda Bektaşîlikle ilgili beyitler ve unsurlar bulmak mümkündür.

Kâmî, Neşâti Dede ve Lâ'î Mehmed Efendi gibi önemli isimlerden ders almıştır. Şiirlerinden de anlayacağımız üzere o, Arapça ve Farsçaya hâkim biridir. Kâmî; Ahmet Yesevi, Mevlânâ ve Hacı Bektaş gibi mutasavvıf bir şair değildir. Şiirleriyle tasavvufu yaymaya çalışmaz. O, şiirlerinde tasavvufu sadece bir malzeme olarak kullanmıştır. Onun derviş, dergâh, halvet, cezbe, cilve, tecellî, himmet, riyâzet, fenâ, bekâ, hakikat vb. tasavvufî unsurları şiirlerinde işlediği görülmektedir.

1.2.1. Tasavvuf İle İlgili Mefhûmlar

1.2.1.1. Tarîk/ Tarîkat

Tarîk, yol; tarîkât yollar demektir. Tarîk tasavvufî olarak Allah'a ulaşmak için takip edilen yol olarak nitelendirilmektedir. Tarîk kelimesi divanda Gülşenî,

Ruşenî gibi tarikat isimleriyle terki kurularak kullanılmaktadır. Ayrıca “tarîk-i müstakim” ve “tarîk-i ‘ulemâ” terkîbleriyle beraber beyitlerde kullanıldığı da görülmektedir.

Rif‘at-i rütbesine evc-i felek oldu hazîz
Asmâna bu *tarîk* ile ider fahr-ı zemîn (K.21/4)

Kâmî Divanı’nda tarik ve tarikat ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.4/19), (K.21/1), (K.21/38), (T.18/1), (T.48/3), (T.59/2), (T.71/4), (T.77/1), (U.M.1/171), (U.M.1/338), (U.M.1/358), (U.M.1/365), (U.M.1/391), (U.M.1/455), (U.M.1/516), (U.M.1/527).

1.2.1.2. Dünyâ

İçinde yaşanan âlem olarak adlandırılan dünyâ “dîde-i dünyâ”, “eymengâh-ı dünyâ”, “iftihâr-ı dünyâ”, “çeşm-i dünyâ”, “nezzâm-ı dünyâ”, “sadr-ı dünyâ”, “kâr-ı dünyâ” terkîbleriyle divanda yer almaktadır. Ayrıca dünyâ, “dünyânın gözü ve gönlü” tabirleriyle kişileştirilmiş bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. “Eymengâh-ı dünyâ” terkibiyle kastedilen mana, dünyanın sığınılacak en iyi yer olduğudur. Ayrıca burada Hz. Muhammed’in şefaatinde bahsedilmektedir.

Edirneli olan şairin, zaman zaman Edirne’yi şiirlerinde övdüğü, orayla ilgili beyitler ve tarih manzumeleri yazdığı görülmektedir. Kâmî, Edirne’yi yalancı dünyanın dürüst cennetine benzetmektedir. Ona göre yalancı dünyada dürüst ve samimi olan tek yer Edirne’dir.

Bu bir mesîresi çok dil-nişîn gülşendür
Dürüst *cenneti* budur *yalancı dünyânun* (K.20/2)

Dünya suflî âlemdir. Asıl vatan ahirettir. Tasavvuf ehli kişiler dünyayı zindan olarak nitelendirmektedir. Mesnevî’nin ilk on sekiz beyitinde de asıl vatanından ayrılmış ve şikâyet etmekte olan ney ile insanın bu durumu anlatılmaktadır. Beyitte dünyânın aşağılık bir yer olduğundan, bâkî olan yeri terk edip fânî olan dünyaya gelişimizden söz edilmektedir.

Geldük bu *dehr-i dûna* hatâmuz budur bizüm
Terk eyledük bekâyı fenâmuz budur bizüm (G.142/1)

Kâmî Divanı’nda yer alan bir beyitte dünya bir değirmen olarak tasavvur edilmektedir. İnsan da bu değirmendeki tane olarak düşünülmektedir. Beyitte tane

kalmayınca kadar yani kıyamete kadar bu değirmenin döneceğinden söz edilmektedir.

Bir dâne kalmayınca *cihân* içre ey felek
Bu *âsiyâbı* tâ-be haşir döndürür müsün (G.167/3)

'*Ana rahminden geldik bazâra/ Bir kefen aldık, döndük mezâra*' söylemiyle Yûnus Emre'de karşımıza çıkan pazar tasavvuru, Kâmî'de de görülmektedir. Kâmî de dünyayı ticaretin yapıldığı bir yer olarak düşünmektedir. Ayrıca divanda aşığın gam ve kederden dolayı dünyayı, dünyayla ilgili hiçbir şeyi görmediğinden söz edilmektedir.

Kâmî Divanı'nda dünya ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.4/17), (K.9/13), (K.9/24), (K.9/28), (K.12/8), (K.12/10), (K.12/14), (K.14/13), (K.14/34), (K.17/20), (K.17/22), (K.26/4), (K.26/5), (Sihhatname I/1), (Sihhatname I/5), (Sihhatname IV/7), (Terkib-bend III/2), (Terkib-bend III/3), (Terkib-bend III/4), (T.2/4), (T.11/4), (T.17/2), (T.21/3), (T.23/4), (T.24/2), (T.37/2), (T.47/3), (T.65/1), (T.70/1), (T.70/2), (T.70/5), (T.70/7), (T.72/17), (T.74/9), (G.15/6), (G.36/6), (G.43/10), (G.63/4), (G.97/2), (G.107/6), (G.115/2), (G.123/3), (G.153/6), (G.154/6), (G.179/2), (G.193/5), (G.193/7), (G.200/3), (G.209/1), (G.211/6), (Matali 87), (U.M.1/101), (U.M.1/194), (U.M.1/534), (U.M.1/573).

1.2.1.3. Derviş/ Abdal/ Mürîd/ Sûfî

Bir tarikata bağlı olan, dünyadan elini eteğini çekmiş kişilere derviş denilmektedir. Abdal, gönlünü sadece Allah'a veren ermiş kişilere denir. Mürîd, iradesine sahip olan, nefsini terbiye etmiş kişilere denilmektedir. Kâmî kendisi de tarikata mensup olması hasebiyle derviş, mürîd ve sofî kelimelerini sıklıkla kullanmıştır. Gülşenî tarikatı dervîşi olan babası İbrahim Gülşenî'nin ölümü üzerine "dervîş mizaçlı İbrâhîm" diye tarih düşmüştür. Bunun dışında dervîş riyâsız olması ve hırka giymesi gibi özellikleriyle divanda geçmektedir.

Pîr-i rûşen-dil u *dervîş-nihâd İbrâhîm*
İntikâl eyleyicek derd ile giryân oldum (T.6/1)

Tasavvuf ehli olan kişilere sûfî denilmektedir. *Kâmî Divanı*'nda sûfîlerden genellikle riyakâr olarak bahsedilmektedir. Ayrıca sûfîler; gerçek âşığın yanında hile yapan, ikiyüzlü kişiler olarak yer almaktadırlar.

Gönlüm kim ugurladı dimiş şeyh-i mürâyî

Sofileri bir dil-bere dikmişler ‘asâyı (Müfred 168)

Kâmî Divanı’nda derviş, abdal, mürid ve sufi ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (Menkabet 16/12), (M.L.10/1), (G.134/3), (G.225/2), (U.M.1/171), (U.M.1/431), (U.M.1/478), (U.M.1/526).

1.2.1.4. Âşık

Tasavvufi anlamda âşık, beşeri aşktan ilahi aşka erişmiş kişiye denilmektedir. Tasavvufî manada âşığın gönlünde yalnızca Allah aşkı ve onun rızası yer almaktadır. Şem ve pervane Klasik Edebiyatta sık kullanılan mesnevi konularındandır. Mesnevilerde şem, maşûk; onun etrafında dönen pervane âşık olarak sembolleştirilmiştir. Tasavvufi bir unsur olarak mumun etrafında dönen kelebek, pervane olarak divanda sık sık kullanılmaktadır. Kelebeğin sonunda mumda erimesi de sûfilerin veya dervişlerin vahdette yok olmasına benzetilmiştir. Klasik Edebiyatta şair her zaman âşık konumundadır. Kâmî de beyitte pervane-meşrep olduğundan söz ederek bunu vurgulamaktadır.

Dünyâda mücâzâtını *şem* ‘eyledi rûşen
İtmiş ana da sûziş-i *pervâne* sirâyet (G.15/6)

Bulduk şeb-i firâk-ı visâlinde inşirâh
Pervâne-meşrebüz bize rûşen degül sabâh (G.27/1)

Kâmî Divanı’nda tasavvufî manada âşık ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.17/7), (G.7/5), (G.8/3), (G.15/6), (G.23/3), (G.37/3), (G.44/2), (G.101/4), (G.168/2), (U.M.1/266).

1.2.1.5. Dergâh

Sözlük anlamı kapı, eşik olan dergâh kelimesinin tasavvufî anlamı “tarikat mensubu şeyhlerle, dervişlerin ikematgahı olan büyük tekkelere verilen isimdir.”⁴⁵ Babası derviş olan Kâmî’nin hayatı dergâhlarda, tekkelerde geçmektedir. Aileden gelen dini eğitim onun şiirlerine de sirayet etmiştir. Bundan dolayıdır ki *Kâmî Divanı*’nda dergâh gibi tasavvufi unsurlar sıklıkla yer almaktadır.

Gel evvel istitâ‘at-hâh-ı *dergâh*-ı harîmi ol
Mahall-i ‘arz-ı hâl ol ravza-i pâkûn ticâhîdür (K.4/27)

⁴⁵ Cebecioğlu, “Dergâh”,124.

Kâmi Divanı'nda yer alan dergâh, kimsenin giremeyeceği mahrem bir yerdir. Aynı zamanda saf, temiz bir yerdir. İnsanlara feyz veren manevi bir yerdir. Dergâha yüz sürenlerin muradına ereceklerine inanılır.

Dergâh-ı pâk-meşhedine yüz sürenlerün
Nakd-ı murâd-ı her dü-cihândur der-âmed (K.5/5)

Gönül, tasavvufun merkeze aldığı Allah'ın rahmet yeridir. Kâinatın özü olan insanın hakikati gönüldür. Beyitlerde yer alan dergâh kelimesi bazen gönüle benzetilmektedir.

Her râza mahrem oldı yüzi ag ola kalem
Dergâh-ı dilde hâce-serâmuz budur bizüm (G.142/6)

İçki içilen bir mecra olan meyhane, tasavvufi unsur olarak ilahi aşk şarabından içilerek sarhoş olunan yerdir. Beyitte bahsi geçen meyhaneden kastedilen dergâh, pîr-i mugandan kastedilen ise dergâhın şeyhidir.

Baglanmış idi *dergeh*-i mey-hâne Kâmiyâ
Şimdi yetişi pîr-i mugân bozdı bâgını (G.225/7)

Kâmi Divanı'nda dergâh ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.17/26), (K.22/13), (G.16/13), (G.105/5), (G.133/2), (G.142/6), (U.M.1/49), (U.M.1/179), (U.M.1/194), (U.M.1/263), (U.M.1/269), (U.M.1/286), (U.M.1/312), (U.M.1/398), (U.M.1/445).

1.2.1.6. Halvet/ Uzlet

Kelime anlamı yalnız kalma, tenhaya çekilme olan halvet kelimesinin tasavvufî anlamı ise “Allah ile baş başa kalıp kalbi kötü huylardan arıtmaktır. İnsanlar gözlerini ve kalplerini günahattan korumak için ıssız yerleri tercih ederek halvete girerler.”⁴⁶ Halvet tasavvufta seyr-i suluk için kullanılan bir yöntem olup *Kâmi Divanı*'nda sıklıkla yer almaktadır.

Sana *halvetde* ‘uşşâkun yanup yakılmasun görmiş
Yanar ol ‘arz-ı sûziş âteşine korkaram külhan (G.148/7)

Halvet; sûfî, mürîd olmak üzere giren tüm kişilerin ilahi aşkla yandıkları, vahdette yok oldukları ve böylece asıl benliklerini buldukları bir yerdir. Ayrıca halvete giren kişi maddi olan her şeyden uzaklaşır ve bu süreçte oruç tutar. Beyitte de bu yönleriyle ele alınmaktadır.

⁴⁶ Cebecioğlu, “Halvet”, 192.

Ya dâhil-i *halvet*kede-i savm-ı visâl ol
Ya reh-rev-i eyyâm-ı sefer re'y-i rezîndür (G.50/6)

Lugat manası olarak insanlardan ayrılmaya, kendi köşesine çekilmeye uzlet denilmektedir. Tasavvufta ise günaha girmemek, daha çok ve daha ihlâslı ibadet etmek için toplumdan ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek, tek başına yaşamak demektir.⁴⁷ Divanda aynı manayı barındıran halvet kelimesinin yanında uzlet kelimesi de yer almaktadır.

Kâmî Divanı'nda halvet ve uzlet ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.39/5), (G.50/6), (G.148/7), (U.M.1/388), (U.M.1/461), (U.M.1/500).

1.2.1.7. Agâh

Bilen, haberdar olan anlamına gelen agâh kelimesi tasavvufta, halden anlayan, doğruyu gösteren, maddi ve manevi olarak darda kalanların imdadına yetişen bilgin ve olgun; hak adamı, hoşgörülü ve kalp gözü açık veli demektir.⁴⁸ Divanda birkaç yerde “agâh it”, “agâh ol” şeklinde geçen agâh kelimesi gaflet uykusundan uyan, nefsini öldür manalarına gelmektedir.

Gösterdi kerâmeti ol *agâh*
Ahsente hezâr bâreka'llah (Mesnevi.1/452)

Kâmî Divanı'nda agâh ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.50/5), (G.100/1), (U.M.1/180), (U.M.1/330), (U.M.1/452), (U.M.1/550), (U.M.1/564), (U.M.1/581), (U.M.2/207).

1.2.1.8. Âlem

Alâmet kelimesinden türeyen âlem; Allah'ın var olduğu, alâmetlerinin görüldüğü yerlerdir. Bu anlamda on sekiz bin âlem olduğuna inanılmaktadır. İlâhi âlemler “Ahadiyet Âlemi”, “Ulûhiyet Âlemi”, “Rübubiyet Âlemi” ve “Hakkiyet Âlemi” olmak üzere dörde ayrılmaktadır.⁴⁹ Tüm bunların yanında şu an yaşanan âlem ve öldükten sonra yaşanılacak olan öbür âlem şeklinde iki âlemden söz edilmektedir. *Kâmî Divanı*'nda, âlem kelimesi na't türünde Hz. Muhammed'i överken “âlem-tab”, “fah-ı âlem” terkipleriyle sık sık karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁷ Süleyman Uludağ, “Uzlet”, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016), 2: 364.

⁴⁸ Uludağ, “Agâh”, 25.

⁴⁹ bk. Lüfti Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu*, (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2017), c.1, 14: 40-45.

Ayrıca divanda “âlem-i envâ”, “mülûk-ı âlem” ve “efkâh-ı âlem” gibi tabirlere de rastlanmaktadır.

Açup nikâbını dest-i nesîm-i şevk-ı sıyâm
Görindi hilye-i Fahr-ı Cihân-ı *âlem-tâb* (K.3/14)

Ne bahr u kândan hâsıl ne âh u zârdan peydâ
Merâm-ı her *dü-âlem* girye-i eshârdan peydâ (G.4/1)

Kâmî Divanı'nda âlem ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.2/6), (K.3/7), (K.3/22), (K.3/24), (K.3/29), (K.3/45), (K.4/6), (K.4/7), (K.4/26), (K.4/28), (K.4/30), (K.5/4), (K.7/2), (K.8/2), (K.9/9), (K.9/21), (K.9/25), (K.9/31), (K.10/6), (K.10/7), (K.10/12), (K.10/34), (K.12/2), (K.12/11), (K.12/12), (K.12/15), (K.12/16), (K.13/1), (K.13/7), (K.13/22), (K.14/13), (K.14/14), (K.14/25), (K.14/26), (K.14/27), (K.14/28), (K.14/34), (K.15/8), (K.17/10), (K.17/19), (K.18/1), (K.18/2), (K.18/5), (K.18/8), (K.18/23), (K.18/25), (K.19/6), (K.19/16), (K.19/28), (K.20/3), (K.20/16), (K.20/17), (K.20/19), (K.20/29), (K.20/34), (K.23/8), (K.23/15), (K.24/1), (K.24/11), (Sihhatname I/4), (Sihhatname I/8), (Sihhatname II/4), (Sihhatname II/7), (Sihhatname III/6), (Sihhatname III/7), (Sihhatname IV/5), (Sihhatname IV/6), (Sihhatname IV/7), (Sihhatname V/1), (Sihhatname V/4), (Sihhatname V/7), (T.7/1), (T.13/1), (T.18/2), (T.19/2), (T.19/3), (T.19/9), (T.19/13), (T.20/2), (T.20/7), (T.24/2), (T.24/6), (T.24/8), (T.28/3), (T.28/5), (T.30/1), (T.31/4), (T.31/2), (T.47/3), (T.50/1), (T.50/2), (T.50/4), (T.51/2), (T.51/15), (T.54/3), (T.54/4), (T.55/6), (T.55/17), (T.70/1), (T.70/3), (T.70/4), (T.71/2), (T.72/5), (T.72/17), (T.74/5), (T.75/1), (G.7/4), (G.8/6), (G.12/1), (G.12/4), (G.18/3), (G.28/1), (G.28/4), (G.29/4), (G.33/3), (G.33/4), (G.33/5), (G.39/1), (G.46/3), (G.47/1), (G.48/5), (G.50/1), (G.54/3), (G.59/7), (G.65/1), (G.66/2), (G.70/2), (G.71/3), (G.75/13), (G.77/4), (G.80/3), (G.82/5), (G.93/3), (G.107/7), (G.108/3), (G.111/1), (G.111/2), (G.112/2), (G.118/1), (G.134/3), (G.142/7), (G.150/9), (G.151/1), (G.152/6), (G.169/3), (G.171/4), (G.172/3), (G.178/2), (G.182/4), (G.182/6), (G.187/3), (G.191/3), (G.194/2), (G.194/3), (G.194/4), (G.200/1), (G.200/3), (G.200/5), (G.201/4), (G.206/2), (G.216/3), (G.L.1/2), (M.L.15/1), (Matali 39), (U.M.1/6), (U.M.1/29), (U.M.1/52), (U.M.1/80), (U.M.1/91), (U.M.1/276), (U.M.1/497), (U.M.1/513), (U.M.2/177), (U.M.3/12), (U.M.3/79), (U.M.3/83), (G.3/119).

1.2.1.9. Akıl

Akıl; insana anlayabilme, idrak edebilme ve düşünebilme yetisini bahşeden bir nurdur. Allahu Teâlâ “Yeryüzünde bir halife yaratacağım” diyerek ben önce akılı yarattım demektedir. Aklın şâhsa bürünmüş şekli de insandır. İnsan

akıl sahibi olması sebebiyle yaratılanların en şerefli manasına gelen “eşref-i mahlûk” olarak bilinmektedir. Akıl tasavvufta “akl-ı maâş”, “akl-ı mead”, “akl-ı selim”, “akl-ı nurani”, “akl-ı ruhani”, “akl-ı sultani” ve “akl-ı küll” olmak üzere yedi mertebeden oluşmaktadır.⁵⁰ Bu minvalde akıl kelimesi, *Kâmî Divanı*’nda akıl sahibi olan, akıllı kişi anlamına gelen “âkil” şeklinde kendine yer bulmuştur. Ayrıca “aklı gitmek” deyimini de divanın içinde kullanılmıştır.

Gördükde ‘akıl ber-taraf olmaz dahi n’eyler
Kâkülleri çıkmış yine zarf-ı külehinden (G.157/4)

‘Âkil ider mi rütbe-i vâlâyı ârzû
Mihrün kemâl-i rif’ati gör kim zevâl olur (G.76/2)

Kâmî Divanı’nda akıl ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.91/3), (G.92/5), (G.100/3), (G.138/5), (G.189/3), (U.M.1/14), (U.M.3/65).

1.2.1.10. Cilve

Allah’ın kulları için iyi veya kötü tüm hükümlerine cilve denilmektedir. Tasavvufi manada sûflerin, mürîdlerin gönüllerindeki Allah tecellisi olarak nitelendirilmektedir.

‘Aceb mi *cilvegâhı* Kâbe kavseyn olsa bâ-ta’cîl
Burâk irsâli da’vet ‘izzetiyle kurba râhîdur (K.4/9)

Kâmî Divanı’nda cilve ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.4/13), (Tercibend I/6), (T.12/3), (T.15/7), (T.17/3), (T.25/3), (T.33/1), (T.41/5), (T.61/2), (T.79/3), (G.10/4), (G.25/3), (G.55/1), (G.69/3), (G.85/5), (G.124/2), (G.128/6), (G.151/7), (G.224/2), (G.226/7), (G.L.1/4), (U.M.1/302), (U.M.1/341), (U.M.1/364), (U.M.1/546), (U.M.3/20), (U.M.3/127).

1.2.1.11. Aşk

Aşk kelimesi sarmaşık demektir. Sarmaşık nasıl olduğu yeri sarıp sarmalıyorsa, aşk da girdiği kalbi ve bedeni sarar. Öyle bir sarar ki insanın sarmaşıktan çıkması mümkün olmaz. Sarmaşık onu kurutur ve sonunu getirir. Aşk kelimesi tasavvufi manada ise Allah’a olan muhabbet demektir. Tasavvufta yaratılan her şeyin sebebinin aşk olduğu bildirilmektedir. Allah “Gizli bir hazineydim, bilinmek istedim.”⁵¹ kudsî hadisiyle de her şeyi sevgiyle yarattığını

⁵⁰ bk. Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu*, C.2, 123-129.

⁵¹ Acluni, *Keşfü'l-Hafa*, II/132.

belirtmektedir. İnsanı kurutan, yok eden sarmaşık anlamına gelen aşk bazı beyitlerde bela bazı beyitlerde de hastalık olarak nitelendirilmektedir.

Devâ-cûyende-i derd olmaz erbâb-ı mahabbet hîç
Marîz-i ‘aşka kendi derdi sıhhatdür selâmetdür (G.39/3)

Cism-i nizâr u sîne-i pür-dâgumuz bizüm
Gülzâr-ı ‘aşka güllerin açmış nihâl olur (G.76/3)

Aşk kimi zaman nur, kimi zaman nardır (ateştir). Nur yönüyle insanlara ışık saçır, onları aydınlatır. Nar yönüyle ise insanları yakıp kavurur. Ancak bu yanmanın sonunda küllerinden tekrar doğma vardır. Âşık ile maşûğun birleşmesi olan aşk beyitte yakıcı olan ateşe benzetilmektedir.

Kays olmuş iken şem‘ gibi ‘aşk ile sûzân
Pervânelerinden seri âsûde degüldür (G.44/2)

Âteş-i ‘aşkını cânı gibi saklar ‘âşık
Dûd-ı âhî dir isen dildeki kânûnundur (G.41/5)

‘İşk kökünden gelen aşk kelimesinin her harfi tasavvufta bir kavramı simgelemektedir. I: ibadet, ş: şükür, k: kanaat şeklindedir. Divanda bazı beyitlerde “taat-ı aşk” tabiriyle aşk kelimesinin barındırdığı anlam bu söylenendir.

Tâ ‘at-ı ‘aşk ile hûn-âbe-i çeşmüm seyr it
Zâhidün böyle meger sübha-i mercânı mı var (G.38/2)

Aşk ile akıl aralarında ters orantı bulunan iki kavramdır. Biri var iken diğerinin olması mümkün değildir. Kâmî’nin mısralarında da akıl ile aşkın bir arada bulunamayacağından, biri gelince diğerinin gideceğinden söz edilmektedir.

Çâre olmaz ‘akl ile ‘aşkı musâfât itmege
Tâ ezel dest u girîbân oldı mest ile ‘ases (G.100/3)

Kâmî Divanı’nda ilahi aşk ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.21/29), (K.23/4), (D.K.1/2), (G.21/2).

1.2.1.12. Âyîne

Tasavvufî manada mahlûkatta Hakk’ın tecelli ettiği yerdir. İnsan-ı kâmilin gönlü Allah’ın tecellîgâhıdır, aynasıdır. Gönlü yaratan Allah’tır. Bundan dolayı gönül Allah’ın evidir. (bk. Gönül maddesi)

Gönül *âyînesinde* bir sanem nakşî hüveydâdur

Ki mihr-i ‘ârızî berk-ı cihân-ı Lât u Uzzâdur (K.14/17)

“Âyîne-i cemâl ise güzellik aynası ve sıfatların zuhur ve tecelli mertebesidir”.⁵² Kullar, Cemalullah’ı yansıtan birer aynadır. Kâmî’nin beyitlerinden de anlaşılacağı gibi Allah’ın, didarın yüzü ve kalbi ayna gibidir.

Tûtî-i tab‘ı söyledürüz Kâmiyâ velî
Âyîne-i cemâl-i perî-tal‘at isterüz (G.88/5)

Kâmî Divanı’nda ayine ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.24/3), (K.25/6), (G.43/1), (G.43/6), (G.50/3), (G.70/2), (G.83/2), (G.125/3), (G.128/7), (G.137/6), (G.149/3), (G.151/7), (G.153/2), (G.158/5), (G.160/3), (G.182/4), (G.183/3), (G.187/1), (G.190/4), (G.209/3), (G.214/2), (G.222/1), (Matali 41), (Matali 106), (U.M.1/223), (U.M.1/547), (U.M.3/126).

1.2.1.13. Hayat

Hayat kelimesinin sözlük anlamı dirilik ve canlılıktır. Tasavvufî anlamı ise “saliki dünya bağlarından ve nefsanî arzulardan koparan kutsal ve ilahi nurun tecelli etmesi demektir.”⁵³ Divanda “kayd-ı hayat”, “hayat-ı ebedî”, “hayat-ı cavidan” gibi terkiplerle kullanılmaktadır. Ayrıca ölümsüzlük suyu anlamına gelen “ab-ı hayat” şeklinde de sık sık kullanılmaktadır.

Dirilik ve canlılık olan hayat aynı zamanda tazedir, yenidir. Dirilten, hayat bahşeden kişi olarak Hz. İsa, Kâmî’nin manzumelerinde hayatla ilgili tasavvurlar arasında yer almaktadır.

Bu pend-i dil-peziî dil-mürde gûş idince
Buldı *hayât-ı tâze* benzer dem-i *Mesîha* (G.175/4)

Kâmî Divanı’nda hayat ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.9/10), (K.9/23), (K.10/5), (K.10/15), (K.10/16), (K.10/26), (K.21/29), (K.23/13), (T.16/3), (T.21/17), (T.22/2), (T.24/5), (T.40/3), (T.45/5), (T.55/1), (G.13/1), (G.58/1), (G.69/6), (G.85/5), (G.91/4), (G.93/7), (G.111/6), (G.167/2), (G.169/3), (G.175/4), (Matali 61), (Matali 100), (U.M.1/88), (U.M.3/91).

1.2.1.14. Fenâ ve Bekâ

Kelime anlamı yok olma ve yokluk olan fenâ tasavvufî manada insanın Allah’ın dışında her şeyi terk etmesi, nefsini öldürmesi, vahdette yok olması

⁵² Uludağ, “Âyine-i Cemal”, 55.

⁵³ Uludağ, “Hayat”, 162.

olarak adlandırılmaktadır. Ebedilik, devamlılık anlamına gelen bekâ ise tasavvufî manada fenâyla beraber yok olan kötü huyların yerine iyi huyların gelmesine, insanın yeniden doğmasına denir.⁵⁴ Kâmî'nin beyitlerinde, bekâ (sonsuzluk) âleminden fenâ âlemine geliştiren ve Bezm-i Elest'ten söz edilmektedir.

Geldük bu dehr-i dîna hatâmuz budur bizüm
Terk eyledük *bekâyı fenâ* muz budur bizüm (G.142/1)

Kâmî Divanı'nda fena ve beka ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.10/2), (G.170/2), (G.199/6), (U.M.1/90), (U.M.1/534), (U.M.2/202).

1.2.1.15. Cezbe

Kelime manası kendine çekme olan cezbe tasavvufta sûfiler tarafından “kulun beşeri özelliklerden çekilip ilahi özellikleri kazanarak, vahdet tecellilerini müşahade etmesi”⁵⁵ şeklinde tabir edilmektedir. Cezbe ikiye ayrılmaktadır. Birinci halde cebzeye tutulan kişi bunun farkında değildir. Çünkü iradesi ve şuuru kendinde değildir. İkinci halde ise tutulan kişi, tüm olup bitenin idrakindedir. Ayrıca cebzeye tutulan kişiye “mezcûp” denilmektedir.

O mukbilün ki ola dest-gîri *cezbe-i gayb*
Reh-i visâli bulur râh-ber nedür bilmez (G.98/6)

Kâmî Divanı'nda cezbe ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.71/2), (G.98/6), (G.133/2), (G.148/2).

1.2.1.16. Velî/ Evliyâ

Velayet kelimesinden türeyen veli; dost, yar, ermiş anlamlarına gelmektedir. Tasavvufî manada ise Allah dostu demektir. Veli kelimesinin çoğulu evliya demektir. Velî ve evliyâ kelimeleri divanda pek çok yerde geçmektedir. *Kâmî Divanı*'nda veliler için İlahi aşkla gönlü yanmış ve vahdetle bütün olmuş kişiler olarak söz edilmektedir. Dörtlükte Bağdat'ın evliyâların kalesi olduğundan ve veli olan İmâm-ı A'zamdan bahsedilmektedir. Ayrıca divanda veli Rabia ile ilgili bir tane tarih manzumesi bulunmaktadır.

Bagdâd ki *burc-ı evliyâdur*
‘Âlemde bu müdde‘â müselleme
Pîşinde riyâzı hucetü'l-feyz

⁵⁴ Cebecioğlu, “Fenâ”, 161.

⁵⁵ Cebecioğlu, “Cezbe”, 101.

İmzâsı *velî* İmâm-ı A‘zam (Kıta 13)

Kâmî Divanı’nda veli ve evliya ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.7/8), (K.18/18), (K.19/13), (T.64/2), (T.71/4), (D.K.14/1), (U.M.1/122), (U.M.1/127), (U.M.1/155), (U.M.1/176), (U.M.1/289), (U.M.1/295), (U.M.1/346), (U.M.1/372), (U.M.1/373), (U.M.1/420), (U.M.1/436), (U.M.1/440), (U.M.1/494), (U.M.1/463), (U.M.1/517), (U.M.1/556), (U.M.1/564), (U.M.1/571), (U.M.1/578), (U.M.2/10).

1.2.1.17. Himmet

Azim, gayret anlamlarına gelen himmet tasavvufi olarak “kulun bir şeyi elde etmek üzere kalbinin bütün gücüyle Hakk’a yönelmesine”⁵⁶ denir.

Ol kim firâz-ı vahdete reh-berlik eyledi
‘Ankâ-yı Kâf-ı *himmete* şeh-perlik eyledi (G.214/1)

Kâmî Divanı’nda himmet ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.9/7), (K.18/19), (K.26/17), (Menkabet I/5), (K.21/9), (K.28/3), (K.30/6), (K.47/5), (T.59/2), (G.55/2), (G.61/3), (G.89/6), (G.90/6), (G.91/2), (G.98/5), (G.220/11), (U.M.1/310), (U.M.1/520), (U.M.2/154), (U.M.2/206).

1.2.1.18. Feyz

Lugat anlamı taşmak olan feyz kelimesinin tasavvufi ıstılahı “salikin çalışması ve çabası söz konusu olmaksızın onun kalbine herhangi bir hususun verilmesine”⁵⁷ denir. Feyzin kaynağı Allah’tır. O, bir güneş gibi kendi nazarından insanlara ışık verir, feyiz verir. Sabahın ilk saatleri ibadetler ve dualar açısından bereketli zamanlardır. Kâmî’nin manzumelerinde de sabahın feyzinden söz edilmektedir. Ayrıca *Kâmî Divanı*’nda “itdi feyz” redifli bir gazel bulunmaktadır. (bk. G.111)

Olmışuz şems-i hakikat zerresinden *feyz-yâb*
Zıllı memdûd olmayan sâhib-zevâli n’eylerüz (G.90/2)

Su seper çeşmine şeb-nem anı bîdâr eyler
Gâfil olmaz *eser-i feyz-i seherden* nergis (G.102.2)

Kâmî Divanı’nda feyz ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.9/6), (K.9/23), (K.9/24), (K.9/40), (K.11/1), (K.12/15), (K.12/18), (K.13/5), (K.13/15), (K.14/5), (K.14/6), (K.17/9), (K.20/27), (K.21/16), (K.21/19), (K.21/26), (K.23/27), (K.24/25), (K.26/1), (K.26/11), (Terkib-bend I/2), (Terkib-bend I/3), (Terkib-bend IV/5), (T.14/1),

⁵⁶ Cebecioğlu, “Himmet”, 217.

⁵⁷ Uludağ, “Feyz”, 137.

(T.15/9), (T.20/11), (T.26/4), (T.28/4), (T.45/5), (T.45/8), (T.51/2), (T.51/14), (T.58/2), (T.72/2), (D.K.9/1), (D.K.13/2), (D.K.15/1), (G.10/5), (G.21/4), (G.21/5), (G.25/1), (G.50/1), (G.51/6), (G.55/4), (G.57/3), (G.75/7), (G.85/3), (G.85/6), (G.87/2), (G.91/2), (G.93/7), (G.98/2), (G.111/1), (G.111/2), (G.111/3), (G.111/4), (G.111/5), (G.111/6), (G.111/7), (G.125/1), (G.125/6), (G.133/2), (G.145/1), (G.156/3), (G.187/4), (G.209/7), (G.211/2), (G.220/11), (G.226/2), (U.M.1/95), (U.M.1/127), (U.M.1/177), (U.M.1/229), (U.M.1/253), (U.M.1/260), (U.M.1/268), (U.M.1/274), (U.M.1/315), (U.M.18/322), (U.M.1/359), (U.M.1/369), (U.M.1/371), (U.M.1/384), (U.M.1/385), (U.M.1/403), (U.M.1/438).

1.2.1.19. Hakikat

Kelime manası doğru, gerçek olan hakikat tasavvufî manada Hakla Hak olmaya, bir olmak için çalışmaya denir. Tasavvufta “şeriat, tarikat, hakikat, marifet” olmak üzere dört kapı, kırk makam mevcuttur. Hakikat ile şeriat birbirinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Şeftali meyvesinin özü nasıl çekirdeği ise şeriatin özü de hakikattir. *Kâmî Divanı*’nda hakikat kelimesi bu manaları ihtiva edecek şekilde kullanılmıştır. Ayrıca hakikat, güneş ve deniz kelimeleriyle de beraber kullanılmaktadır.

Şeb-nemâsâ oldı bî-tâb-ı visâl
Olıcak şems-i hakikat müncele (T.8/2)

Dizdi bir silke *hakikat* bahrinün gevherlerin
Mâlik-i genc-i ma‘ârif oldugin itdi ‘ayân (K.16/7)

Kâmî Divanı’nda hakikat ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.23/28), (T.56/1), (D.K.5/3), (G.9/5), (G.27/5), (G.46/8), (G.47/2), (G.67/4), (G.87/7), (G.90/2), (G.133/3), (G.162/1), (G.167/8), (G.207/2), (U.M.1/338), (U.M.1/390), (U.M.1/455), (U.M.1/515), (U.M.1/526), (U.M.1/514).

1.2.1.20. Harâbât

Harâbât kelimesinin sözlük anlamı yıkılmış, harap olmuş, virâne yerler demektir. Tasavvufî olarak “beşeri vücudu ve bedeni tahrip (ifnâ) etme, maddi mevcudiyetten fani olma, nefsanî arzuları tahrip, sûfî duyguları imha, hayvani eğilimleri harap etmek; kötü huyları yıkmak”⁵⁸ demektir. Harabat mecâzî olarak

⁵⁸ Uludağ, “Harâbât”, 158.

meyhanedir. Ancak tasavvufi manada karşılığı sûfilerin, mürîdlerin eğitildikleri tekke, dergâhtır.

Dergeh-i pîr-i mugân oldu *harâbât* ile yâd
Her gelen ma‘mûr olur biz anda vîrân görmedük (G.123/4)

Kâmî Divanı’nda harabat ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.24/2), (K.24/7), (K.24/8), (G.12/2), (G.41/2), (G.59/2),(G.83/6), (G.108/2), (G.113/3), (G.117/1), (G.138/7), (G.152/7), (G.178/8), (G.192/6).

1.2.1.21. Hayret

Kelime anlamı şaşmak, şaşırmak olan hayret, tasavvufi manada Allah’ın huzurunda salıkların kalplerine gelen hale denir. Tasavvufta hayret makamı vardır. Bu makama gelen kişinin gözünden tüm perdeler kalkar ve o kişi artık hakikati görür. Hz. Mûsâ’nın Tur Dağı’nda Allah ile konuşması, Allah ile aralarındaki bütün perdelerin kalkması, onun hayret makamını yaşadığını göstermektedir. *Kâmî Divanı*’nda sevgilinin karşısında hayrete düşen âşıktan, onun acizliğinden ve onun hayret makamını yaşadığından söz edilmektedir.

Sen yeşil hârâ geyüp salındun ammâ ‘âlemi
Hayrete gark itdi mevc-i hulle-i hadrâ-yı ‘îd (G.33/5)

Fesâhat-rîz olan her nüktesi *hayret-dih-i hikmet*
Belâgat-senc olan nutk-ı güher-bârı temâşâdur (K.12/17)

Kâmî Divanı’nda hayret ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.8/3), (T.29/4), (T.59/7), (T.62/12), (G.4/2), (G.81/2), (G.99/2), (G.111/4), (G.114/3), (G.207/3), (G.224/1), (U.M.1/427), (U.M.2/73), (U.M.2/91).

1.2.1.22. Hırka

Hırka dervişliği sembolize eden ve kalınca kumaştan yapılmış bir elbisedir. “Bir mürîd adayı belli bir deneme ve hazırlık döneminden sonra tarikata ehil ve şeyhe layık görülürse ona tekkede yapılan bir törenle hırka giydirilir. Hırka giyen talip artık bundan böyle şeyhin müridi, tarikat mensubu ve diğer müritlerin kardeşidir. Tarikatın kural ve ilkelerine uymakla yükümlüdür.”⁵⁹

Kâmî’nin beyitlerinde dervişlerden, riyasız oluşları ve hırka giymiş olmaları sebebiyle söz edilmektedir.

⁵⁹ Uludağ, “Hırka”, 166.

Ol nedür kim bî-riyâ dervîşdür
Hırkaya çekmiş başın dil-rîşdür (Kıta.8/1)

Kâmî Divanı'nda hırka ile ilgili iki beyit daha vardır. (M.L.10/1),
(U.M.2/172).

1.2.1.23. Tecellî

Kelime anlamı belirme, ortaya çıkma olan tecelli tasavvufî manada ise Allah'ın kullarının kalbinde sıfatlarıyla ortaya çıkmasına denir. Beyitte Hallâc-ı Mansûr örnek verilerek sevgilinin tecellisinin her kişiye farklı şekilde görüldüğünden bahsedilmektedir.

Tecellî Kâmiyâ her zâta bir yüzden mukadderdür
Dil-i hod-bîn-i Mansûra görindi dâr ile dîdâr (G.35/5)

Kâmî Divanı'nda tecelli ile ilgili iki beyit daha vardır. (U.M.1/12),
(U.M.3/1).

1.2.1.24. Riyâzet

Kelime anlamı çalışma, eğitime ve idman anlamlarına gelen riyâzet, nefsi terbiye etmek ve eğitmek için sevdiği şeylerden mahrum bırakmaya denir. Riyâzet tasavvufta esas olan nefis eğitimidir ve salikin ömrü boyunca nefsinin kontrol etmesini sağlar. Riyâzette az konuşarak, az yiyerek ve az uyuyarak nefsi terbiye etmek amaçlanmaktadır.⁶⁰

Yok yok turalum hayli *riyâzat* imiş ammâ
Nefsünde ne zencîr bozan şîr-i garîndür (G.50/7)

Kâmî Divanı'nda riyâzet ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.17/10),
(K.13/20), (G.50/7).

1.2.1.25. Nefs

Nefs kelimesinin sözlükteki karşılığı ruh, can ve benlik demektir. Tasavvufta nefis iki şekilde hâsıl olmaktadır. Birincisi, gerçek anlamdaki varlığı Hakk'a verdikten sonra kendinde oluşan benliktir ki bu hakiki olanıdır. Geçmişte birinci benliğin örneklerine rastlamak mümkündür: Hallac-ı Mansûr, Muhiddin Arabî, Mevlânâ vb. İkincisi ise varlığı sahibine iade etmeden kendinde oluşan

⁶⁰ Uludağ, "Riyazet", 297.

benliktir. Ene'yi merkeze alan kişilerde peyda olan benliktir. Buna da iblis, Nemrud ve Firavun gibi kibirli kişileri örnek verebiliriz.⁶¹

Tâ'ât-ı pencgânededen ayrılma Kâmiyâ
Nefs u hevâ gedikleri kullukla beklenür (G.78/7)

Tasavvufta ilerleyebilmek için kişinin kendini bilmesi ve nefsinin kötü huylardan ayırt etmesi gerekmektedir. Kişi nefsinin terbiye ettikçe nefsi de merhaleler ve mertebeler atlar. Nefsin mertebeleri en aşağıdan en yukarıya doğru sırasıyla “nefs-i emmâre”, “nefs-i levvâme”, “nefs-i mülhime”, “nefs-i mutmaine” “nefs-i raziye”, “nefs-i merdiye” ve “nefs-i kâmile” şeklindedir.⁶² Divanın pek çok yerinde geçen nefis kelimesinden her türlü arzu ve isteğin bulunduğu benlik olarak söz edilmektedir. Nefsi yenmenin zor olduğundan ve nefsin askerlerinin insanlarla cihad halinde olduğundan bahsedilmektedir. Kâmi'ye beyitte nefsin isteklerine karşı taat-ı pencganeden (beş itaat, İslam'ın beş şartından) ayrılmaması gerektiği öğütlenmektedir. Ayrıca tasavvufta “nefsi zincire vurmak” diye bir tabir vardır. Nefsi zincire vurmak, insanın kendi benliğini öldürmesi, ölmeye önce ölmesi demektir. Divanda bir beyitte nefis zincirinden söz edilmektedir. (bk. G.50/7)

Bisât-ı rezm-i pîçide velî eyyâm-ı tâ'atdur
Biraz da leşker-i *nefs* u hevâ ile cihâd olsun (K.18/18)

Kâmi Divanı'nda nefis ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.18/19), (G.50/7), (G.78/7), (G.110/7), (U.M.1/14), (U.M.1/139), (U.M.1/458), (U.M.1/500), (U.M.1/535), (U.M.3/85), (U.M.3/96).

1.2.1.26. Abâ ve Asâ

Dervişlerin giydikleri kalın kumaştan yapılmış elbiseye “abâ” denir. Fakirliği simgeleyen bu elbise basit bir kumaştan yapılmıştır. Abâ giyen dervişlere abâ-pûş denilmektedir. *Kâmi Divanı*'nda abâ giyen dervişlerden söz edilmektedir.

Nâ-dîde kec-külâh u 'abâ-pûş u sîne-çâk
Ser-tâ-be-pây 'işvedür ol nâzenîn gazâl (G.134/5)

⁶¹ Filiz, “Noktanın Sonsuzluğu”, c.2, 130-132.

⁶² Uludağ, “Nefs”, 274.

Dervişlerin ellerinde bulundurdukları bastona asâ denir. Her zaman özellikle yolculuk sırasında asa bulundurmak sûfilikte bir gelenektir. Hz. İbrâhîm ve Hz. Mûsâ'nın asaları vardı. Hz. Peygamber de asa kullanılırdı.⁶³

Asâ, *Kâmî Divanı*'nda Hz. Mûsâ'nın mucizevî asâsı ve dervişlerin kullandıkları asâ olarak geçmektedir. Asâ, şekli sebebiyle âşığın göklere çıkan ahına benzetilmektedir.

Eylerdüm 'asâ âh-ı zer-efşânı felekde
Âmâlûme bir hatve eger temşiyet olsa (G.193/3)

Kâmî Divanı'nda aba ve asa ile ilgili iki beyit daha bulunmaktadır. (U.M.1/424), (U.M.2/12).

1.2.1.27. Kerâmet

Peygamberlerden vuku' bulan olaylara mucize denirken; velilerden vuku bulan olaylara "kerâmet" denilmektedir. Divanda velilerin, evliyaların kerâmet gösterdiklerinden söz edilmektedir. Bazı beyitlerde sevgilinin de kerâmetler gösterdiğinden söz edilmektedir.

Bir dem bahâr-ı gülşen-i mey-hâneyi görün
Zâhir degül mi pîr-i mugânun *kerâmeti* (G.209/6)

Kâmî Divanı'nda kerâmet ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.6/6), (G.121/6), (U.M.1/158), (U.M.1/275), (U.M.1/293), (U.M.1/301), (U.M.1/308), (U.M.1/321), (U.M.1/333), (U.M.1/344).

1.2.1.28. İstiğnâ

İhtiyaç duymamak, gönül tokluğu anlamına gelen istiğna "salikin Allah'ın kendisine kâfi olduğuna inanarak ondan başkasına ihtiyaç duymaması ve tenezzül etmemesidir."⁶⁴ Beyitte müridin gözünün dergâhtan, Allah'tan gayri hiçbir şeye istiğnâ etmediğinden bahsedilmektedir. *Kâmî Divanı*'nda yer alan bazı beyitlerde sevgilinin istiğnacı olduğu ve aşığa tenezzül etmediğinden söz edilmektedir.

Bahâ-yı tûtiyâ-himmetün iksîr olsa da çekmez
Gubâr-ı dergehinden gayri kuhli çeşm-i *istignâ* (K.16/19)

Kâmî Divanı'nda istiğna ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (T.47/6), (G.26/6), (G.26/7), (G.33/6), (G.77/4), (G.92/4), (G.126/4), (G.172/4).

⁶³ Uludağ, "Asa", 45.

⁶⁴ Uludağ, "İstiğnâ", 192.

1.2.1.29. İhlâs

Gösterişten uzak durup ibadette samimi olmaya ihlâs denir. İhlâs kelimesi divanda dua ve ibadet kelimeleriyle beraber kullanılarak dua ve ibadette samimi olunması gerektiği vurgulanmaktadır. Bunların yanında Kur'an-ı Kerim'in 112. suresi olan "İhlâs Suresi" de Kâmî'nin manzumelerinde yer almaktadır.

Oldı *ihlâs* ile du'âsı kabûl
Viridi Hak bir veled Selîm be-nâm (T.67/2)

Kâmî Divanı'nda ihlâs ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (T.5/2), (G.110/2), (G.121/7), (G.128/6), (U.M.1/286).

1.2.1.30. Batın ve Zahir

İç, gizli âlem manalarına gelen batın Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Tasavvufî manada batın mürşidin deruni âlemini, gönlünü ifade etmektedir. Görünen, dış yüz anlamlarına gelen zahir de Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Batın ve zahir kelimeleri divanda pek çok yerde geçmektedir. Özellikle görünmek, belirlemek manalarına gelen zahir kelimesi *Kâmî Divanı*'nda daha çok yer almaktadır. Arif Efendi'nin ölümü üzerine yazılan tarih manzumesinde zahiri ve batınî ilimler şeklinde geçmektedir. Zahiri ilimler hepimizin bildiği şer'i hükümlerdir. Bâtını ilimler ise Allah'ın lütfetmesiyle oluşan, sonradan öğrenilmeyen ilimlerdir. Ledün ilmini batınî ilme örnek verebiliriz.

Zâhiri bahrü'l-ma'ârif *bâtını* 'ilm-i ledün
Kalb-i pâk-ı enveri vâ-beste-i 'arş-ı berîn (T.41/3)

Kâmî Divanı'nda batın ve zahir ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (U.M.1/378), (U.M.1/566).

1.2.1.31. Mâsivâ

Allah'tan başka her şeye masiva denilmektedir. Kul masivadan ilgiyi kesip tamamen Allah'a yönelmelidir. Beyitte Kâmî'nin gözünde değil yüksek makamın Allah'tan başka hiçbir şeyin olmadığını belirtmektedir.

Dil-hâhı degüldi rifât-ı câh
Aynında degüldi *mâ-sivâ'llah* (U.M.1/125)

Kâmî Divanı'nda mâsivâ ile ilgili bir beyit daha yer almaktadır. (U.M.1/375).

1.2.1.32. Seyr ü Sülûk

Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkarılan manevî ve ruhî yolculuktur. Seyr ü sülûkun gayesi salikin kişisel arzu ve isteklerini yok edip tam anlamıyla kendisini ilahi iradenin hâkimiyeti altına sokması, bu suretle diğer insanlara rehberlik yapmasına imkân veren kâmil insan mertebesine yükselmesidir.⁶⁵ *Kâmî Divanı*'nda “erbab-ı sülûk”, “envâr-ı sülûk” ve “mısbah-ı sülûk” gibi adlarla seyr ü sülûğü, bir yola girmeyi ve yolun önemini ifade etmektedir.

İtmişdi *sülûka* bezl-i maktûr
Aklınca derûna çeşme-i nûr (U.M.1/367)

Kâmî Divanı'nda seyr ü sülûk ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (U.M.1/364), (U.M.1/368), (U.M.1/419), (U.M.1/431), (U.M.1/433), (U.M.1/441), (U.M.1/460), (U.M.1/477), (U.M.1/499), (U.M.1/529).

1.2.1.33. Niyâz

Dua, yalvarma yakarma gibi anlamlara gelen niyâz kulun Allah'a yalvardığı, dualar ettiği kısımlarda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle seher vaktinde yapılan niyâzların kabul olacağına inanılmaktadır. Bundan dolayı niyâz kelimesi divanda seher kelimesiyle de sık sık beraber kullanılmaktadır.

Oldı cihânda nâ'il-i âmâl çend-sâl
Ol kim seher *niyâz* ile eşk-i terin döker (G.61/2)

Kâmî Divanı'nda niyaz ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.14/16), (K.20/10), (G.34/2), (G.55/5), (G.55/11), (G.60/6), (G.66/3), (G.90/1), (G.115/5), (G.121/4), (G.126/4), (G.138/2), (G.155/2), (G.170/5), (G.191/1), (G.210/3), (U.M.1/459), (U.M.1/558), (U.M.3/25).

1.2.1.34. Vird/ Zikir

Düzenli şekilde belli zamanlarda okunan dualara vird veya zikir denir. Tasavvufta asıl gaye gaflet uykusundaki nefsi öldürmek ve sadece Allah'a bağlanmaktadır. Zikir de Allah'a bağlanmanın, kalbin sadece Allah'la meşgul olmasının en kolay yoludur. Zikreden dil ve kalp kötülüklerden kendini muhafaza eder. Tarikata mensup kişilerin halka şeklinde dizilerek zikir çekmelerine zikir

⁶⁵ Uludağ, “Seyr ü Sülûk”, 316.

halkası denir. Zikir kelimesi divanda zikir halkası tabiriyle beraber kullanılmaktadır.

Halka-i *zikrinde* buldılar hayât-ı câvidân
Âb-ı Hayvân çeşmesin zulmetde kaldı sanmışuz (G.91/4)

Def' itmege humârı *virde*-i derûndan
Bir gül'izârı sâkî ile işret isterüz (G.89/4)

Kâmî Divanı'nda zikir ve vird ile bir beyit daha bulunmaktadır. (Tercibend V/2).

1.2.1.35. Terk

Terk, Hak'tan gayrı olan her şeyi terk etmek demektir. Terk; “terk-i dünya”, “terk-i ukbâ”, “terk-i hest” ve “terk-i terk” olarak dört mertebede tecelli etmektedir. En yüksek mertebe insan-ı kâmilin kendinden geçip terki de terk etmesidir. Mutasavvıflara göre tasavvufun esası “terk-i dünya”dır.⁶⁶ Terk-i dünya ahiret için tüm dünya nimetlerini terk etmek demektir.

Geldük bu dehr-i dûna hatâmuz budur bizüm
Terk eyledük bekâyı fenâmuz budur bizüm (G.142/1)

Bunların yanında terk kelimesi “terk-i diyar” terkiyle de beraber kullanılmaktadır. Sevgilinin cefasına, eziyetine dayanamayan âşık için iki seçenek vardır: Ya tahammül ya da sefer. Bazen âşık terk-i diyar etmeyi tercih eder. Beyitte söz konusu olan terk-i diyardan kastedilen mana budur.

Meger mümkün mi rû-gerdân olup *terk-i diyâr* itmek
Cemâlünde hüveydâ cezbe insânı çeker çevrür (G.71/2)

Kâmî Divanı'nda terk ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.8/20), (K.11/11), (G.132/5), (G.142/1), (G.153/4), (U.M.1/243), (U.M.1/457), (U.M.1/545), (U.M.2/142), (U.M.3/116).

1.2.1.36. Vahdet ve Kesret

“Vadi-i vahdet”, “gülşen-i vahdet”, “şems-i vahdet”, “esrâr-ı vahdet” ve “firaz-ı vahdet” gibi isimlerle anılan vahdet birlik, teklik demektir. Tasavvufi manada ise gönlün Hakk ile bir olmasına denir. Vahdet kelimesi Kâmî'nin manzumelerinde Allah'ın birliğini ve vahdet-i vücudu ifade etmektedir.

⁶⁶ Uludağ, “Terk”, 353.

*Vahdetde gerçi râst-nazar itmez iştibâh
Ahvel-nigâh dîde-i nâ-dâna bir degül (G.136/5)*

Kesret çokluk demektir, vahdetin zıddıdır. Tasavvufî manada kesret Hakk'ın sıfatlarıyla tecelli edip çokluk halinde görünmesine denir. Kullar, Allah'ın birliğinin delilidir. Kulların Hakk'ın üzerine tecelli etmelerine kesrette vahdet denir. Kesret, vahdette kesret (birlikte çokluk) ve kesrette vahdet (çoklukta birlik) ifadelerini muhteva edecek şekilde divanda yer almaktadır. *Kâmî Divanı*'nda geçen kesret sevgilinin kaşlarını ifade etmektedir. Ayrıca yıldızlar da sayısı bakımından kesreti ifade eder.

*Müşteriyle kesretin gördükde sâkî şevk ile
Ayagi yir basmadın devr eyledi mey-hâneyi (G.227/3)*

Kâmî Divanı'nda vahdet ve kesret ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.7/6), (T.62/10), (G.100/2), (G.110/6), (G.136/6), (G.211/1), (G.214/1), (G.221/4), (U.M.1/374), (U.M.2/194).

1.2.1.37. Kalp/ Gönül

Sözlük anlamı çevirme, döndürme olan kalp ilahi hitabın mahalli ve muhatabı demektir.⁶⁷ Kalp, bir şeyin merkezi, özü demektir. Tasavvufta esas olan kalptir. “Allah sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz. Ama o sizin kalplerinize ve işlerinize bakar” (Müslim, 33; İbn Mâce, 9), hadis-i şerifleri de kalbin önemini vurgulamaktadır. *Kâmî Divanı*'nda yer alan kalp, dürbüne ve aynaya benzetilmektedir. Ayrıca sevgilinin saçının kalbi rahat bırakmayacağından söz edilmektedir. Bunların yanında sevgilinin saçı için kalb-i siyah ve pak-kalp tabirleri de kullanılmaktadır.

*Silinse jeng-i sivâ dûr-bîn-i kalbünden
Degül medâ-yı basar mâ-verâ gelür görünür (G.80/4)*

*Rûy-ı maksûd olur elbette sana cilve-nümâ
Kâmiyâ âyîne-i kalbe cilâdur Ramazân (G.151/7)*

*İşidüp nâm-ı şerîfün kalb-i a'dâ oldu çâk
Eyledi te'sîr havf-i Zü'l-fekâr-ı Hayderî (Terci-bend I/5)*

⁶⁷ Uludağ, “Kalp”, 205.

Gönül; akıl ile nefsin uzlaştığı istek ve arzulardan oluşan, insanın iç dünyası anlamında kullanılır.⁶⁸ Gönül Allah'ın evidir ve insanı Allah'a ulaştıran en kestirme yoldur. Gönül ve kalp kavramları *Kâmî Divanı*'nda pek çok yerde geçmektedir. Nokta-ı süveyda; kalbin siyah noktası, ilahi aşkın tecelli ettiği yerdir. Divanda bazı yerlerde geçen “dil-i siyah” ve “kalp-siyah” tabirleriyle kalpte bulunan siyah noktaya (süveyda) da bir çağrışım vardır.

Fikret-i zülfün ile safha-i dil oldu siyâh
Tâb-ı ruhsârün ide anı meger nâme-sefid (G.32/5)

Divanda sık sık geçen gönül kelimesi gâh vadiye gâh dergâha benzetilmektedir. Ayrıca kimsenin giremeyeceği âşığın halvet yeri olarak da kullanılmaktadır.

Haremğâh-ı dil-i ‘âşıkda yok bî-gâneye ruhsat
O vâdî şimdi sultân-ı hayâl-i yâre halvetdür (G.39/5)

Kâmî Divanı'nda himmet ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.7/4), (K.8/10), (K.9/1), (K.9/6), (K.9/12), (K.9/40), (K.10/30), (K.11/6), (K.11/7), (K.11/15), (K.14/3), (K.14/32), (K.15/2), (K.16/2), (K.16/3), (K.16/24), (K.18/2), (K.18/3), (K.20/2), (K.20/13), (K.21/6), (K.21/24), (K.22/1), (K.23/4), (K.23/15), (K.24/25), (K.24/26), (K.25/1), (T.6/1), (T.7/1), (T.18/1), (T.21/5), (T.25/3), (T.27/2), (T.29/6), (T.33/2), (T.41/6), (T.45/3), (T.45/6), (T.46/3), (T.58/10), (T.70/3), (T.70/4), (T.72/6), (T.72/12), (T.72/15), (T.72/6), (T.75/1), (T.77/2), (D.K.2/3), (D.K.6/1), (D.K.12/1), (G.2/6), (G.3/2), (G.3/7), (G.4/3), (G.6/3), (G.7/3), (G.8/4), (G.10/3), (G.10/4), (G.10/5), (G.11/2), (G.12/7), (G.14/5), (G.15/1), (G.19/3), (G.20/3), (G.20/7), (G.21/2), (G.22/5), (G.23/1), (G.23/5), (G.23/6), (G.24/7), (G.27/2), (G.28/3), (G.32/2), (G.32/3), (G.32/5), (G.33/1), (G.33/7), (G.34/1), (G.35/4), (G.35/5), (G.39/5), (G.39/6), (G.42/1), (G.42/4), (G.45/5), (G.46/1), (G.46/2), (G.46/5), (G.47/1), (G.47/7), (G.49/3), (G.49/4), (G.49/5), (G.50/11), (G.54/5), (G.57/7), (G.58/5), (G.58/6), (G.62/1), (G.63/7), (G.66/1), (G.66/3), (G.66/4), (G.68/4), (G.69/3), (G.69/7), (G.70/1), (G.71/4), (G.74/1), (G.74/3), (G.75/5), (G.77/5), (G.79/3), (G.79/7), (G.80/1), (G.80/3), (G.80/6), (G.81/2), (G.82/3), (G.83/2), (G.83/3), (G.83/7), (G.83/8), (G.83/10), (G.84/1), (G.84/3), (G.85/2), (G.85/4), (G.86/1), (G.87/2), (G.88/2), (G.89/1), (G.90/3), (G.92/1), (G.92/3), (G.92/4), (G.93/3), (G.93/7), (G.94/1), (G.97/3), (G.97/4), (G.97/5), (G.98/1), (G.98/2), (G.99/3), (G.105/6), (G.106/2), (G.106/7), (G.107/2), (G.108/1), (G.108/7), (G.109/1), (G.109/2), (G.109/3), (G.109/5),

⁶⁸ İrfan Gündüz, “Akıl, Kalp ve Gönül Üzerine”, *Altınoluk Dergisi* 348 (2015), 12.

(G.109/6), (G.110/1), (G.110/2), (G.113/2), (G.114/4), (G.115/6), (G.117/1), (G.117/2), (G.117/4), (G.118/3), (G.121/4), (G.122/7), (G.123/5), (G.124/2), (G.124/5), (G.125/3), (G.123/5), (G.125/2), (G.125/3), (G.125/5), (G.128/1), 8G.128/2, (G.128/3), (G.128/4), (G.128/6), (G.128/7), (G.130/5), (G.131/1), (G.132/1), (G.133/4), (G.140/4), (G.142/6), (G.142/7), (G.143/1), (G.144/3), (G.147/2), (G.148/1), (G.149/1), (G.149/5), (G.150/1), (G.152/6), (G.153/1), (G.154/1), (G.155/3), (G.155/7), (G.156/8), (G.160/2), (G.160/4), (G.160/7), (G.162/4), (G.164/5), (G.165/3), (G.165/4), (G.168/4), (G.171/5), (G.177/3), (G.177/4), (G.177/6), (G.178/3), (G.178/5), (G.178/6), (G.179/1), (G.179/3), (G.180/1), (G.180/6), (G.181/5), (G.182/1), (G.182/3), (G.182/7), (G.184/2), (G.184/3), (G.184/7), (G.185/1), (G.185/3), (G.185/4), (G.186/3), (G.189/4), (G.192/6), (G.193/1), (G.193/4), (G.196/2), (G.197/1), (G.198/4), (G.202/6), (G.203/1), (G.203/2), (G.203/3), (G.203/5), (G.204/1), (G.204/2), (G.204/3), (G.206/5), (G.208/1), (G.208/2), (G.208/5), (G.209/2), (G.210/1), (G.211/2), (G.211/3), (G.211/6), (G.212/2), (G.212/4), (G.214/5), (G.215/1), (G.215/2), (G.215/7), (G.216/4), (G.217/1), (G.217/2), (G.217/3), (G.218/2), (G.220/1), (G.220/12), (G.221/3), (G.222/2), (G.222/4), (G.222/6), (G.223/5), (G.226/1), (G.226/5), (G.227/1), (G.227/4), (Matali 14), (Matali 22), (Matali 32), (Matali 33), (Matali 37), (Matali 52), (Matali 58), (Matali 62), (Matali 63), (Matali 80), (Matali 85), (Matali 97), (U.M.1/ 126), (U.M.1/136), (U.M.1/137), (U.M.1/138), (U.M.1/149), (U.M.1/151), (U.M.1/154), (U.M.1/163), (U.M.1/168), (U.M.1/132), (U.M.1/164), (U.M.1/185), (U.M.1/222), (U.M.1/365), (U.M.1/366), (U.M.1/371), (U.M.1/403), (U.M.1/449), (U.M.1/470), (U.M.1/476), (U.M.1/482), (U.M.1/557), (U.M.1/565).

1.2.1.38. Tayy-ı Mekân

Tayy-ı mekân, mekânın ortadan kaldırılması, mekânları aşarak diğer mekânlara ulaşmaktır. Bir mekândan diğer bir mekâna fizik ötesi yolculuktur. Hz. Muhammed'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya olan yolculuğunu tayy-ı mekâna örnek verebiliriz.⁶⁹ Tayy-ı mekân, *Kâmî Divanı*'nda sadece bir yerde geçmektedir.

‘Ahdında düşdi yıldızı cehlün o rütbe kim
Mânend-i rişvet ol dahi *tayy-ı mekân* ider (K.23/16)

1.2.1.39. Dem/ An/ Zaman

Dem; vakit, an demektir. An; geçmişi, hali ve geleceği kendinde bulundurma durumudur. Allah da geçmiş, hal ve geleceğin sahibi olduğundan

⁶⁹ Cebecioğlu, “Tayy-ı Mekân”, 479.

andadır. “Zaman ise kullara has bir keyfiyettir ve sadece geçmişle, hali içerir.”⁷⁰
Tasavvufa göre an gönül âlemini zaman ise yaşadığımız dünya âlemini temsil eder.

Varup ol cây-ı neşâtı görüp ol *demde* didüm
Senün âşüfte-i dîdârun olur heft-iklîm (K.26/3)

Ser-sâm-ı meh-i rûzedür erbâb-ı harâbât
Tahsîl-i dimâg eyleyecek *dem* bu zamândur (K.24/2)

Kâmî Divanı'nda dem, an ve zaman ile ilgili diğer beyitler şunlardır:
(K.23/12), (K.24/8), (K.24/10), (K.24/20), (K.24/21), (K.26/2), (K.26/3), (K.26/25),
(K.26/26), (T.11/1), (T.19/3), (T.19/8), (T.22/2), (T.28/1), (T.28/4), (T.31/4), (T.38/2),
(T.49/2), (T.66/4), (T.72/5), (T.72/10), (T.72/18), (T.72/19), (T.73/3), (D.K.9/2), (G.3/4),
(G.7/6), (G.10/1), (G.10/2), (G.11/2), (G.12/5), (G.32/4), (G.33/2), (G.34/5), (G.36/7),
(G.38/3), (G.41/6), (G.47/3), (G.49/2), (G.53/6), (G.53/7), (G.54/6), (G.57/4), (G.57/6),
(G.59/5), (G.60/1), (G.61/1), (G.62/1), (G.66/1), (G.66/2), (G.69/4), (G.72/2), (G.75/4),
(G.76/1), (G.78/1), (G.79/2), (G.80/1), (G.81/6), (G.84/7), (G.85/5), (G.100/1), (G.107/1),
(G.108/4), (G.121/11), (G.121/12), (G.125/4), (G.126/2), (G.129/2), (G.135/1),
(G.137/7), (G.141/5), (G.144/3), (G.146/2), (G.150/4), (G.155/6), (G.162/1), (G.163/1),
(G.170/1), (G.170/3), (G.171/1), (G.171/4), (G.175/4), (G.177/1), (G.181/5), (G.187/4),
(G.191/6), (G.192/5), (G.197/3), (G.200/6), (G.201/2), (G.209/6), (G.215/6), (G.218/2),
(G.227/2), (M.L.9/4), (M.L.10/5), (M.L.12/4), (M.L.16/1), (Matali 84), (Matali 93),
(Matali 152), (Matali 164), (U.M.1/30), (U.M.1/90), (U.M.1/91), (U.M.1/95),
(U.M.1/118), (U.M.1/119), (U.M.1/146), (U.M.1/154), (U.M.1/189), (U.M.1/196),
(U.M.1/197), (U.M.1/232), (U.M.1/258), (U.M.1/376), (U.M.1/420), (U.M.1/448),
(U.M.1/472), (U.M.1/498), (U.M.1/532), (U.M.1/574), (U.M.2/15), (U.M.2/29),
(U.M.2/115).

1.2.1.40. Gark

Kelime anlamı batma, boğulma olan gark, tasavvufi manada salikin hakikat denizinde boğulması olarak adlandırılmaktadır.⁷¹ Kendi benliğinden geçen aşığın maşukla bir olması, onda yok olmasıdır. Gark olmak kelimesi divanda hûna gark olmak (kanda boğulmak) ve hayrete gark olmak gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

⁷⁰ Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu*, c.1, 25.

⁷¹ Uludağ, “Gark”, 210.

Sen yeşil hârâ geyüp salındun ammâ ‘âlemi
Hayrete gark itdi mevc-i hulle-i hadrâ-yı ‘îd (G.33/5)

Kâmî Divanı’nda gark ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.6/6),
(U.M.1/119), (U.M.1/141), (U.M.1/422).

1.2.1.41. Zühd/ Takva

Terk etmek, rağbet etmemek anlamlarına gelen zühd ahiret için dünyaya ait olan her şeyi terk etmeye denir. Takva ise masivadan kendini sakınmaya denir. “İlk sûfî müelliflerden Ebû Nasr es-Serrâc; tövbe, vera‘ takvâ, zühd, fakr, sabır, tevekkül, rızâ olmak üzere yedi makamı sıralar, daha başka makamların bulunduğu da işaret eder.”⁷² *Kâmî Divanı*’nda geçen zühd ve takva kelimeleri anlam itibarıyla özellikle kaside ve tarih manzumelerinde yer almaktadır.

Makâm-ı zühd ü takvâdur n’ola her revzeni olsa
Mehe cây-ı teheccüd âftâba mevzi‘-i işrâk (K.20/7)

Kâmî Divanı’nda zühd ve takva ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.17/12),
(T.36/1), (T.46/2), (T.71/3), (D.K.16/9), (G.176/2), (U.M.1/127), (U.M.1/334),
(U.M.1/513), (U.M.1/516), (U.M.1/566).

1.2.1.42. Gayb

Gayb, bilinmeyen ve görünmeyen âlem demektir. Her şeyin kendinde toplandığı âleme “gayb âlemi”, görünür hale çıkmalarına da “şühûd âlemi” denir.⁷³ *Kâmî Divanı*’nda “ricalü’l gayb”, “lisanü'l-gayb” ve “miftahü'l-gayb” vb. tabirlerle geçmektedir. Gayb kelimesi Kâmî’nin, Hüseyin Çelebi’nin vefatı üzerine yazdığı tarih manzumesinde, gaipten gelen ses olarak nitelendirilen hatif kelimesiyle beraber yer almaktadır.

Fevtine târîh için *hâtîf-ı gaybî* didi
Rûh-ı Hüseyin’e ola cennet-i ‘âlî makâm (T.57/5)

Kâmî Divanı’nda gayb ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.4/2), (G.111/5),
(G.L.2/3), (U.M.1/29), (U.M.1/503).

⁷² Süleyman Uludağ, “Makam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 27: 410.

⁷³ Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu*, c.1:24.

1.2.1.43. Havf ü Recâ

Sözlükte korkmak, çekinmek anlamlarına gelen havf, Allah korkusu demektir. Recâ ise Allah'a teslim olup bir şeyin olmasını beklemektir. Mü'minin dünyada geçirdiği günler havf u reca arasındadır. İnsanın Allah'ın azabına veya gazabına maruz kalabileceğini düşünmesi *havf*, lütfuna ve nimetine nail olabileceğini düşünmesi *recâya* sebep olur.⁷⁴

İşidüp nâm-ı şerîfüñ kalb-i a' dâ oldı çâk
Eyledi te'sîr *havf-i* Zü'l-fekâr-ı Hayderî (Terci-bend I/5)

Metâ'-ı vuslatı cân-ı girân-bahâda gezer
Bahâda nakd-ı hayâtı gönül *recâda* gezer (G.58/1)

Kâmî Divanı'nda havf ü recâ ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.154/2), (U.M.2/19), (U.M.2/149), (U.M.2/172), (U.M.3/148).

1.2.1.44. Firkat

Ayrılık, hicran anlamına gelen firkat, tevhîd makamından uzak kalmaya, halk perdesi ile perdelenmeye denmektedir. Firkat, asıl vatan olan ahiretten ayrı kalmayı ifade etmektedir. Ahsen-i takvim olarak yaratılan insan, sufli âleme gelmiştir. Sufli âlem ise insanın ayrılık çektiği dünya âlemdir. Beden denen zindana hapsolan insanın ruhu asıl vatanından ayrı düştüğü için ızdırap halindedir. Bu durum Mevlânâ'nın Mesnevisi'nde ney metâforu ile izah edilmektedir. Evlilik çağındaki kızını kaybeden Kâmî, divanında kızından ayrı kaldığını anlatmaktadır. Ayrıca divanda, aşğın sevgiliden ayrı kalmasından da sık sık söz edilmektedir.

Geldük bu dehr-i dûna hatâmuz budur bizüm
Terk eyledük bekâyı fenâmuz budur bizüm (G.142/1)

Bir ciger-güşem elümden kapdı şâhîn-i ecel
Mürvetin görmek müyesser olmadı *vâ-firkat* âh (T.53/1)

Kâmî Divanı'nda firkat ile ilgili bir beyit daha bulunmaktadır. (G.44/5).

1.2.1.45. Vüsul/ Visal/ Vuslat

Kavuşma, ulaşma anlamlarına gelen vüsul kelimesinin tasavvufî ıstılahı kulun Allah ile kavuşması, ona erişmesi demektir. Aşğın vuslatı ölümle gerçekleşmektedir ancak nefsinin öldüren kişi için ölüm; ölüm değil, vuslat olur.

⁷⁴ bk. Mansur Gökcan, "Havf ve Recâ Dengesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2016): 171-173.

Mevlânâ'nın, ölüm gecesini düğün gecesi anlamına gelen “şeb-i arûs” olarak nitelendirmesini buna örnek verebiliriz.

Düşüp miyân u dehen ârzûsına Kâmî
O yok bu yok *dem-i vuslatda* bî-nasîb olurum (G.141/5)

Kâmî Divanı'nda visal ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.6/3), (K.20/14), (T.8/2), (G.13/4), (G. 21/1), (G.26/7), (G.27/1), (G.29/2), (G.33/2), (G.50/6), (G.76/1), (G.80/5), (G.83/4), (G.87/4), (G.89/1), (G.94/4), (G.97/4), (G.120/6), (Matali 25), (Matali 50), (Matali 131), (Matali 143), (U.M.3/69), (U.M.3/92).

1.2.1.46. Kurb/ Kurbiyet/ Kurban

Tasavvufta ibadet ve taatlerle Allah'a yakın olmaya *kurb* denir. Allah'a yakın olmak bir mertebedir. Bu mertebeye de yalnız ibadet ve tevazu ile erişilmektedir. Allah'a yakın olan kişi ebedi huzura gark olur. Beyitte esrâ iile sabitlenen Miraç hadisesinde Hz. Muhammed'in Allah'a olan yakınlığından söz edilmektedir.

Nizâm-ı her dü-serâ pâdşâh-ı mülk-i bekâ
Şeh-i erîke-i esrâ nedîm-i *kurb*-ı Cenâb (K.3/16)

Kâmî Divanı'nda himmet ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.4/9), (G.7/5), (G.88/1), (G.114/5), (G.154/2), (G.167/2), (G.202/3), (U.M.1/4), (U.M.1/493), (U.M.1/523), (U.M.2/71), (U.M.2/93).

1.2.1.47. Cemal/ Maşûk/ Didar

Tasavvufta bütün sevgilerin kaynağı olan hakiki sevgili Allah'tır. Onun dışında her şey çift yaratılmıştır. Tek olan, vahid olan Allah'tır. Tasavvufta esas olan Allah aşkıdır. Beşeri aşka eren kul, aşkın ve sevdanın güzelliğini görüp aşkın sevginin kaynağına, Allah'a yönelir. Zati beşeri aşk insanı ilahi aşka, hakiki sevgiliye ulaştırmada bir merdivendir.

Yüz güzelliği anlamına gelen cemâl aynı zamanda Allah'ın sıfatlarından. Cemal, Hak Teâlâ'nın her şeyi kollaması, koruması ve kayırmasıdır.⁷⁵ Divanda geçen cemal kelimesi gâh Allah'ı gâh sevgiliyi ve sevgilinin güzelliğini ifade etmektedir.

Meger mümkün mi rû-gerdân olup terk-i diyar itmek
Cemâlünde hüveydâ cezbe insânı çeker çevrür (G.71/2)

⁷⁵ Uludağ, “Cemâl”, 86.

Kâmî Divanı'nda cemel, maşuk ve didar kelimeleriyle ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.3/30), (K.12/2), (K.12/15), (K.12/22), (K.23/17), (U.M.1/24), (U.M.1/74), (U.M.1/86), (U.M.1/195), (U.M.1/430), (U.M.2/7), (U.M.3/1), (K.M.2/16), (T.19/6), (T.72/4), (G.24/2), (G.39/1), (G.43/7), (G.49/3), (G.52/1), (G.55/1), (G.61/5), (G.65/2), (G.82/2), (G.82/4), (G.83/4), (G.88/5), (G.109/1), (G.132/1), (G.134/1), (G.136/1), (G.143/6), (G.179/2), (G.182/2), (G.187/5), (G.198/1), (G.200/4), (G.204/1), (G.212/2), (G.223/3), (G.225/4), (Matali 4), (Matali 51), (Matali 55), (Matali 137), (U.M.1/24), (U.M.1/74), (U.M.1/86), (U.M.1/195), (U.M.1/430), (U.M.2/7), (U.M.3/1).

1.2.1.48. Vücûd-ı Mutlak

Vücûd-ı mutlak, Allah'ın mutlak varlığıdır. Yaratılıştaki bir varlık vardır, o da Allah'ın mutlak varlığıdır. Onun dışındakiler (kullar) birer yansımadan ibarettir. Bütün güzellik tek varlık olan Allahu Teâlâ'dan yayılmıştır. Kullar Allah'ın güzelliğini, tecellisini yansıtan aynalardır.

Cûş-âveri-i vücûd-ı mutlak
Eyledi ne bûdı bûda mülhâk (U.M.1/11)

Kâmî Divanı'nda vücûd-ı mutlak ile ilgili bir beyit daha bulunmaktadır. (U.M.1/34).

1.2.1.49. Âşinâ

Tanıdık, bildik anlamlarına gelen âşinâ kelimesi tasavvufî manada kulun Allah'ı tanınması, kendini bilmesi demektir. Tasavvufun amaçlarından biri de Hakk'ın sırlarına âşinâ olmaktır. Ruhların Allah ile tanışması Bezm-i Eleste gerçekleşmiştir. Bezm-i Eleste birbirine yakın olan ruhların, dünyada birbirlerini hiç görmeden tanıyormuş gibi hissetmeleri daha önceden ruhlarının birbirine âşinâ olmalarından kaynaklandığına inanılmaktadır. Kâmî, beyitte önceden yaratılan ruh ile canın âşinâ olmasına değinmiştir.

Olmuş ezelde hâl-i ruhun câna *âşinâ*
Der-beyze mürğ-beççe gibi dâne *âşinâ* (G.8/1)

Kâmî Divanı'nda aşına ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.7/5), (K.14/23), (K.18/14), (T.72/8), (G.8/2), (G.8/3), (G.8/4), (G.8/5), (G.8/6), (G.8/7), (G.113/2), (G.136/6), (G.172/5), (G.174/3), (G.189/1), (G.217/6), (U.M.2/117).

1.2.1.50. Kâmil

Kemale ermiş, olgun anlamına gelen ve Allah'ın (cc) yeryüzündeki halifesi olması itibariyle kâmil, O'nun bütün isim ve sıfatlarına mazhar olan beş hazreti, yani varlığın esas mertebelerini tümüyle kendisinde toplayan insan demektir.⁷⁶

Tilmiz-i İmâm-ı Azam idi
Efkâh *kâmil* müselleme idi (U.M.1/456)

Kâmî Divanı'nda kâmil ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (Matali 54), (U.M.1/493), (U.M.1/505).

1.2.2. Tarikatler İle İlgili Mefhumlar

1.2.2.1. Mevlevîlik/ Mevlevî

Anadolu'da kurulan büyük tarikatlardandır. Mevlânâ'nın ölümünden sonra onun öğretileriyle kurulmuş, oğlu Sultan Veled tarafından sistematik hale getirilmiştir. Mevlevîliğin merkezi Konya olup zamanla Erzincan, Afyon, Kütahya, Tokat, Niğde ve Kırşehir'de de yayılmıştır. Mevlevîlik, inanç bakımından iki ayrı kol halinde gelişmiştir: Veled Kolu, Şems Kolu. Şems kolu rind tipini, veled kolu zahid tipini temsil etmektedir.⁷⁷

Bu tarikata mensup kişilere Mevlevî denilmektedir. Mevlevilerde eğitim zikre dayanmakta olup zikir ayakta, dönerek ve sessiz yapılmaktadır. Mevlevîlik musikiyle, ritimle ibadetleri bağdaştıran bir tarikattir. Zikir meclislerinde, sema ayinlerinde okunan ilahiler bestelenmiştir. Mevlevî tarikatına mensup kişilerin ayakta dönmelerine yani raks etmelerine "sema" denilmektedir. "Genel manası sûfilere göre sema, Haktan gelen ve insanları Hak'a çağırın bir mesajdır. Sema, bütün âlemlerin Allah huzurundaki devr-i âlemi; gerçek varlığa ulaşma yolunda insanı kendinden geçiren bir cezbe, bir vecd vasıtasıdır."⁷⁸

Kâmî'nin, Gülşenî olmasına rağmen Mevlânâ'nın düşüncelerinden, öğretilerinden ilham alarak, Mevlevîlikten de etkilendiği görülmektedir. İlk tarikatlerden olan Mevlevîliğin, diğer tarikatları ve tarikat mensuplarını etkilememesi düşünülemez. Kâmî, beyitte Mevlevîliğin esaslarından olan sema

⁷⁶ Uludağ, "İnsan-ı Kâmil", 188.

⁷⁷ Açıık, Nilgün, "Divan Edebiyatında Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şairler", (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2002), 11-12.

⁷⁸ Uludağ, "Semâ", 312.

ayinlerinden bahsetmektedir. Belli bir ritim ve ahenkle sema gösterisi yapan kişilerin aslında ızdırıp halinde olduklarına değinmektedir.

Sanmanuz kim *Mevlevî bî-ıztırâb* eyler semâ‘
Gird-bâd-ı ‘aşk ile pür-pîç ü tâb eyler semâ‘ (G.114/1)

1.2.2.2. Bektaşîlik/ Bektaşî/ Köçek

Hacı Bektaş Veli, Anadolu’nun Türkleşmesinde Türk-Müslüman isimlerinin birlikte anılmasında büyük rol oynamış bir şahsiyettir. Bektaşîlik, Hacı Bektaş Veli’nin dini öğreti ve fikirleriyle şekillenmiştir. Adını ve düşüncelerini Hacı Bektaş Veli’den alarak kurulmuş olsa da asıl kurucusu Balım Sultan’dır. “Hacı Bektaş Veli’nin dört kapı, kırk makam olarak açıkladığı şeriat, tarikat, marifet ve hakikat ilkeleri Bektaşî tarikatındaki erkânın da omurgası olarak kabul edilmiştir.”⁷⁹

Tarikatlarda yer alan kılık kıyafetlerin her biri sembolik olarak bir anlamı, bir dereceyi ihtiva etmektedir. Tac da Bektaşîlik için bu sembollerden biridir. “Tac giymek Bektaşîlikte olgunluğa ulaşmak için muhakkak yerine getirilmesi gereken yedi farzdan biriydi. Bu özel bir törenle giyilirdi. Taç giyebilmek için bazı özel huylardan arınmış ve belli bir olgunluğa erişmek gerekiyordu.”⁸⁰

Kâmî’nin Mevlevîlik gibi Bektaşîlikten de etkilendiği görülmektedir. Köçek, Bektaşîlere verilen isimdir. Beyitte ay yüzlü sevgili, aşığın gönül tekkesine postunu bırakması sebebiyle Bektaşî köçeğine benzetilmektedir.

Bektaşî bir köçek ki perî-zâd u meh-cemâl
Dil tekyesine postı bıraktı bi-eyyi-hâl (G.134/1)

1.2.2.3. Rûşenîlik/ Rûşenî ve Gülşenîlik/ Gülşenî

Rûşenîlik, daha önce kurulmuş olan Halvetî tarikatının dört kolundan biridir. Aydınlı Dede Ömer Rûşenî’ye nispet edilmiştir. Rûşenîlik, Gülşenîlik ve Demirtaşîlik olmak üzere iki kola ayrılmıştır.⁸¹ Beyitte Gülşenîliğin Rûşenîlikten doğduğuna, onun bir kolu olduğuna değinilmektedir.

Gülşenîyüz biz çerâg-ı Rûşenîden yanmışuz

⁷⁹ Hasan Yavuzer, “Hoşgörü Önderi Hünkâr Hacı Bektaş Veli”, *Turkish Studies* 8/8 (2013): 2232.

⁸⁰ Fahri Maden, “Bektaşîlikte Giysi ve Sembol Olarak Tac”, *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 60 (2011): 66-75.

⁸¹ Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 1: 305.

Mest u medhûşuz bugün sahbâ-yı ‘aşka kanmışuz (G.91/1)

Gülşenîlik, İbrâhîm Gülşenî tarafından kurulmuş olup Rûşenîlik tarikatının diğer bir koludur. Mevleviliğin, Gülşenîlik üzerinde çok ciddi bir etkisi vardır. “Gülşenîler, İbrâhîm Gülşenî’nin, iki buçuk asır öncesinden Mevlânâ tarafından müjdelendiğine inanmışlardır. İbrâhîm Gülşenî ve onun şeyhi Dede Ömer Rûşenî’nin mahlasları olan “Gülşenî” ve “Ruşenî” kelimelerinin Mevlânâ’nın Divan-ı Kebîrinde yer alan bir gazelin mahlas beytinde yer alması, Mevlânâ’nın onları müjdelediği şeklinde yorumlanmıştır. Tarikatın kurucusu olan Mevlânâ’dan çok etkilenmiş ve hatta Manevi adlı eserini Mevlânâ’nın Mesnevisi’ne nazire olarak yazmıştır.”⁸²

Kâmî Divanı’nda Gülşenî tarikatı için şeriatin gözü olduğundan, hazinesinin çok olup, herkesi içine alabileceğinden, ona intisap edenlerin feyz bulacaklarından söz edilmektedir. Ayrıca Kâmî’nin manzumelerinde Gülşenî tarikatı Gülşenî’nin güllerini topladığı bahçeye benzetilmektedir. Divanda Gülşenî tarikatının vasıflarını anlatıldığı Gülşenî redifli bir kaside bulunmaktadır. Gülşenî şeyhlerinden Molla Ali ve Lalizade Efendi’nin vefatına tarih düşürülmüştür. Gülşenîliğin kurucusu olan İbrâhîm Gülşenî’nin menkıbelerinden, onun eseri olan Manevi’den söz edilmektedir.

1.2.3. Dini-Tasavvufi Zümreler

1.2.3.1. Kalenderîlik/ Kalenderî

Dünyayı umursamayan ve bunu kılık kıyafetleriyle çevrelerine yansıtan sofilere “kalenderî” denir. Bu kişilerin oluşturduğu tasavvufî zümrelere ise “Kalenderiyye” denmektedir. “Kalenderiler, zühd ve takvayı esas alan Sünnî-sûfî geleneğe karşın 11. yüzyılda önce Horasan bölgesinde daha sonra Maverâü’-nehir’de ortaya çıkmış, zamanla daha geniş bölgelere yayılmış ve melametilikle ilişki kurmuş bir zümredir.”⁸³ Kâmî’nin manzumelerinde dünyayı ve dünya hayatını önemsemeyen Kalenderîlerin bu tutumlarından bahsettiği görülmektedir.

Tavr-ı Kalenderîde o timsâli idemez
Hüsn-i müşahhas eylese meşşâta-i hayâl (G.134/4)

⁸² Abdurrahman Adak, “Mevleviliğin Kuruluş Dönemi (XVI. Yüzyıl) Gülşenî Şairler Üzerine Etkisi: İbrahim Gülşenî, Usûlî, Zâfî”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C XIII, Sayı:24,(2011/2), 147.

⁸³ Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, 320.

1.2.3.2. Hurûfilik/ Hurûfî

Hurûfilik, Fazlullah Hurûfî tarafından kurulmuş bir akımdır. Fazlullah Hurûfî'ye göre her şeyin kaynağı harflerdir. Ona göre sayıların da ayrı bir önemi ve anlamı vardır. Hurûfilik, kâinatın özünün insanda insanın yüzünde yer alan yedi hatta (iki kaş, dört kirpik, bir saç) toplandığına inanmaktadır.⁸⁴ Beyitte isimlerin sırrına ve harflerin anlamına dikkat çekerek Hurûfliğe değinmektedir.

Lisân-ı pâkî îrâ'-ı zinâd-ı fitneden 'âri
Hurûfî-mezheb ammâ feyz-i nutkî sırr-ı esmâdur (K.14/5)

1.2.4. Mutasavvıflar

1.2.4.1. Mevlânâ

Ölümü Allah'a, sevgiliye kavuşmak olarak nitelendiren, tarihten bu yana birçok insana rehber olan ve onları tesiri altına alan büyük mutasavvıflardan biridir. Mevlânâ; kâinatın özü olan insanın, Allah'a ulaşmak için başvurabileceği tek yöntemin aşk olduğuna inanır. Bunun da "bilmekle" değil ancak "yanmakla" mümkün olacağını düşünür.

Kabr-i Mevlânâda kurbân olmak ister Kâmiyâ
Âstânında berây-ı intisâb eyler semâ' (G.114/5)

İbrâhîm Gülşenî'nin Mevlânâ'nın tesiri altında kaldığından ve Gülşenîlerin Mevlevîlerden büyük ölçüde etkilendiklerinden bahsetmiştik. Divanına baktığımızda Gülşeni olan Kâmî'nin de Mevlevîlik'ten ve Mevlânâ'dan etkilendiği görülmektedir. *Kâmî Divanı*'nda, Mevlânâ'dan etkilendiğini, ona intisap etmek istediğini, onun kabrine yakın olmak istediğini ve Mevlevîler gibi sema etmek istediğini dile getirmiştir.

1.2.4.2. Hallâc-ı Mansûr

Ene'l-Hak dediği için ona inanmayan insanlar tarafından darağacına asılarak öldürülmüş bir mücahittir. Klasik Edebiyatta Ene'l-Hak söylemi ve darağacına asılması münasebetiyle anılmaktadır. Hatta sevgilinin saçları darağacına benzetilir. Âşıklar, sevgilinin saçlarına asılarak cezalandırılır. Hallâc-ı Mansûr, *Kâmî Divanı*'nda "dil-hodbin-i Mansûr", "harf-endâz-ı Mansûr-ı ene'l-Hak-gûy-ı aşk" terkipleriyle zikredilmektedir. Ayrıca *Kâmî Divanı*'nda yer alan

⁸⁴ Hasan Hüseyin Ballı, "Hurufilik Nedir", *Mezhep Araştırma IV/ 2*(Güz 2011) ,31-48.

Tuhfetü’z-zevrâ adlı mesnevisinde Bağdattaki velileri anlatmış ve eserin bir bölümünü Hallâc-ı Mansûr’a ayırmıştır. (523-542 arası beyitlerde) *Kâmî Divanı*’nda Mansûr, hazret anlamına gelen “cenab” kelimesiyle beraber yer almakta olup hem Hallâc hem de Mansur olarak farklı beyitlerde geçmektedir. Kâmî, mesneviye Mansûr’un Bağdatta bulunan makamının tasviriyle başlamıştır. Kâmî, beyitlerinde Hallâc için “feda-yı uşşak” ve “tufan-ı bela” terkiplerini kullanmıştır. Yine Hallâc ile ilgili olarak doğduğu yer olan Beyza şehrinden, oradan sonra Bağdat’a gelmesinden, Cüneyd-i Bağdâdî ile olan sohbet arkadaşlığından bahsetmektedir. Ayrıca Kâmî, beyitlerinde Hallâc’ın döneminde yanlış anlaşıldığından ve insanların onun hakkında hüsn-i zanda bulunmaları gerektiğinden söz etmektedir.⁸⁵

Tecellî Kâmiyâ her zâta bir yüzden mukadderdür
Dil-i hod-bîn-i Mansûra görindi dâr ile dîdâr (G.35/5)

Beyitte, Mansûr’un ilim ve irfanla dolu olduğuna, onun söylediklerinin Hakk’ın sözü olduğuna değinilmektedir. Ayrıca beyitte kuhsardan sada zuhur etti diyerek Hz. Mûsâ’nın Tur Dağı’nda Allah ile konuşmasına telmih yapılmaktadır. Hz. Mûsâ’ya Tûr’da seslenen de Hallâc-ı Mansûr’u Ene’l-Hak diye konuşuran da Allah’tır.

Vücûdı kûh-ı ‘irfân idi *Mansûrun* o kavlı-i Hak
Zuhûr itdi olur elbet sadâ kûhsârdan peydâ (G.4/6)

1.2.4.3. Abdülkadir Geylânî

Kadiriyye tarikatının kurucusu olan Geylânî önemli evliyalardandır. Kâmî bir kasidesinde Abdülkâdir Geylânî’den bahsetmektedir. Geylânî, *Kâmî Divanı*’nda “bihîn-i gevher-i nâ-yâb” ve “şerîf-i ‘Acemî” terkipleriyle anılmaktadır.

Kutb-ı âfâk-ı ‘ilim Hazret-i ‘*Abdü’l-Kâdir*
Âstânundur olan halk-ı cihân mültesemi (K.6/2)

Çalışma kapsamında tasavvufî kısımda en çok tekrar eden kelimelerin tablosu verilmiştir. Tasavvuf kısmındaki tüm kelimeleri teker teker hesaplanmış

⁸⁵Kaplan Üstüner, “Bir Divan Şairinin Hallâc-ı Mansûr Yorumu”, *International Journal of Language Academy* 3/3 (2015) : 124-135.

olup kendi içlerinde tekrar oranlarına göre yüzdeleri verilmiştir. Tasavvufi kısmında sırasıyla “dil, âlem, dem, feyz, dünya, cemel, ayine, visal, hayat, cilve” şeklindedir. Divan tahlilini oluşturan Tasavvuf kısmında 50 tane tasavvufi sözcük yer almaktadır. Tablo bu sözcüklerin divandaki kullanım oranlarıyla oluşmaktadır. Tablodan hareketle Kâmî'nin tasavvufu şiirlerinde ne kadar işlediğini ve tasavvuftan ne kadar beslendiği aşikârdır. (bk. Ek 9, Ek 10)

İKİNCİ BÖLÜM

CEMİYET

2.1. Şahıslar

2.1.1.Tarihi Şahsiyetler

2.1.1.1. Hükümdarlar ve Şehzadeler

Kâmî; sırasıyla II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed ve I. Mahmud olmak üzere dört padişaha, onların şehzadelerine ve sadrazamlarına tanıklık etmiştir.

2.1.1.1.1. Sultan II. Ahmed (1643-1691)

Osmanlı Devleti'nin 21. padişahı olup küçük yaşta Edirne'de tahta çıkmıştır. *Kâmî Divanı*'nda II. Ahmed'e yazılmış bir kaside bulunmaktadır. II. Ahmed, divanda "hünermendân-ı 'asrun", "şehenşâh-ı mu'zzam", "ma'delet-güster" terkipleriyle anılmaktadır. *Kâmî Divanı*'nda yer alan kasidede, II. Ahmed'in tuğrası ve onun vasıfları anlatılmaktadır. Tuğranın kişiye mutluluk vereceğine, tılsımlı ve Hz. Süleymân'ın mührüne denk bir tuğra olduğundan bahsedilmektedir.

Cenâb-ı pâdşâh-ı heft-kişver ma'delet-güster
Şehenşâh-ı mu'zzam ya'ni *Sultân Ahmed-i Sâni* (K.8/7)

2.1.1.1.2. Sultan II. Mustafa (1664-1703)

IV. Mehmed'in oğlu olan II. Mustafa Osmanlı Devleti'nin 22. padişahıdır. *Kâmî Divanı*'nda Sultan Mustafa Han'a yazılmış bir kaside bulunmaktadır. Kâmî, bu kasidede Sultan Mustafa'yı överek, Sultan Mustafa'nın yaptırdığı su kemerinden bahsetmektedir. Ayrıca divanda Kâmî'nin ölümüne tarih düştüğü Rami Mehmed Paşa ile Buçuktepe'de yaptırdığı çeşmeyle anılan Amcazade Hüseyin Paşa'nın II. Mustafa'nın sadrazamı olduğu bilinmektedir.

Mustafa Hân-ı ma'delet-güster
Ki şehenşâh-ı dâd-fermâdur (K.9/26)

Gerçi ol *pâdşâh-ı heft-iklîm*
Hüsn-i hulkıyla 'âlem-ârâdur (K.9/31)

2.1.1.1.3. Sultan III. Ahmed (1637-1736)

Kâmî Divanı'nda adı en çok anılan padişah III. Ahmed'dir. Divanda adı geçen Baltacı Mehmed Paşa, Damad Ali Paşa, Nevşehirli İbrahim Paşa ve Nişancı Paşa, III. Ahmed'in sadrazamlarıdır. Sultan Ahmed, divanda “şehenşeh-i ‘âlem”, “hudâvend-i cihân”, “şâhenşeh-i ‘adil-güster” terkipleriyle anılmaktadır.

Cenâb-ı hazret-i Sultân Ahmedü'l-Gâzi
Ki dergehine Sikender ‘ulüvv-i şâna gelür (K.10/11)

Kâmî, Sadrazam Mehmed Paşa'nın (Baltacı) Moskova Seferi'ni anlatan kasidesinde hem Baltacı Mehmed Paşa hem de III. Ahmed'e methiyeler düzmektedir. Ayrıca Kami, III. Ahmed'in, Sadabad'ı ve İstanbul Serrachane'yi tamirine tarih düşmüştür. Sultanın, Tiflis'i fethine de tarih düşmüştür. Kâmî'nin, sultanın çocukları Şehzade Muhammed Mustafa, Şehzade Selim ve Şehzade Numan'ın doğumuna da tarih düştüğü görülmektedir.

Hân Ahmed-i Sâlisden bâr-ı gam ‘adû oldı
Bu tob-ı zaferkârun sebkine hüküm der-kâr
Gördükçe olur düşmen reşk ile ciger pür-hûn
Nâm olsa buna şâyân hâtır-şiken-i çâsâr (Kıta.8)

Kâmî Divanı'nda gazel nazım şekliyle III. Ahmed'e yazılan bir sıhhatname bulunmaktadır. Kâmî'nin III. Ahmed'in H.1720'de oğulları için yaptırdığı sünnet törenine de tarih düştüğü görülmektedir.

Kâmî Divanı'nda Sultan III. Ahmed ve şehzadeleriyle ilgili olan manzumeler sırasıyla şunlardır: (K.10), (Sıhhatname), (T.26), (T.27), (T.29), (T.32/), (T.37), (T.50), (T.51), (T.62), (T.69), (T.70), (T.72), (T.74), (D.K.4), (G.200), (U.M.2/21).

2.1.1.1.4. Sultan I. Mahmûd (1696-1754)

II. Mustafa'nın büyük oğlu olan I. Mahmud Osmanlı Devleti'nin 24. padişahıdır. Divanda “şâhenşâh-ı ekrem” ve “meh-pâreyi” terkipleriyle zikredilmektedir. *Kâmî Divanı*'nda Sultan Mahmud ile ilgili olarak sadece bir tarih manzumesine rastlanmaktadır.

Bu târîh-i vilâdet togdı tab‘-ı Kâmi-i zâra
Zihî şeh-zâde Mahmûd ‘izzet ile geldi dünyâya (T.11/4)

2.1.1.1.5. Şehzade Sultan Selîm (1706-1708)

III. Ahmed'in çocuklarından biri olan Şehzade Selim, Kâmî'nin Divanı'nda doğumuna tarih düşürdüğü şehzadelerden biridir. Şehzade Selim, *Kâmî Divanı*'nda "nûr-ı dîde-i şâhenşeh-i 'atâ-bahşî", "benân", "güzîde-i hayret-nümûdi ve "tab'-ı selîm" terkipleriyle anılmaktadır.

Togınca meh gibi *şeh-zâde*-i cüvân-bahtı
Leb-â-leb eyledi âfâkı şevk u zevk-ı 'amîm (T.29/2)

Vilâdetine bu târîh düşdi bâ-tevfik
Vücûda geldi sa'âdetle *Şâh-zâde Selîm* (T.29/7)

2.1.1.1.6. Şehzade Sultan Süleymân (1710-1732)

III. Ahmed'in oğullarından biri olup Kâmî, onun dış çıkardığı zamana tarih düşürmüştür. Ayrıca *Kâmî Divanı*'nda Şehzade Süleyman'ın kardeşleriyle beraber günlerce süren sunnet törenlerini anlatan tarih manzumesine de rastlanmaktadır.

Cenâb-ı hazret-i *Sultân Ahmed Hâ n-ı Gâzînün*
Mu'ammer ide *Hak şeh-zâdesi Sultân Süleymânı* (T.32/1)

2.1.1.1.7. Şehzade Sultan Numân (1723-1764)

III. Ahmed'in Meyli Sultan'dan olan onuncu oğludur. *Kâmî Divanı*'nda Şehzade Numan'ın dünyaya geldiği tarihe not düşmüştür. *Kâmî Divanı*'nda Şehzade Numan'ın dünyaya gelmesiyle törenler yapıldığını, her yerin süslendiğini ve onun gelişiyse âleme neşe saçıldığını anlatmaktadır.

Kâmiyâ târîh-i hem-nâm-ı sirâc-ı ümmete
Oldı dünyâ makdem-i *Şeh-zâde Nu'mân* (T.70/7)

2.1.1.1.8. Şehzade Sultan Mehmed (1705-1706) (1712-1713)

III. Ahmed'in Mehmed isminde dört tane oğlu bulunmaktadır.⁸⁶ *Kâmî Divanı*'nda Şehzade Muhammed'in doğumu olarak tarih düştüğü üç farklı tarih manzumesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki III. Ahmed'in H.1117 tarihinde doğmuş olan oğlu Mehmed'dir. İkinci olarak Şehzade Muhammed isminde tarih düşürülen kişi III. Ahmed'in 1712 yılında doğan Mehmed isimli diğer bir oğludur. Mehmed isimli bu şehzadeler *Kâmî Divanı*'nda Muhammed ismiyle yer almaktadır.

⁸⁶ Münir Atalay, "Osmanlı Padişahları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi* 24 (1981): 425-460.

Müjde-resâna Kâmiyâ sal-i velâdetin didüm
Yümn-i nihâl-i saltanat açdı gül-i *Muhammedî* (T.26/5)

Sürûr u şevk ile düşdi zamîre bu târîh
Bahâr-ı saltanat açdı *Muhammedî* bir gül (T.37/5)

2.1.1.1.9. Şehzade Sultan Mustafa (1717-1774)

Kâmî Divanı'nda Şehzade Muhammed ismiyle anılan üçüncü kişinin de III. Mustafa olduğu tespit edilmiştir. III. Mustafa, III. Ahmed'in Mihrişah Sultan'dan olan oğludur. Babası öldükten sonra tahta geçmiş, Osmanlı Devleti'nin 26. padişahıdır. Kâmî, sultanın oğlunun doğumuna tarih düşürmüştür.

O şâh-zâde için Kâmiyâ didüm târîh
Muhammedî gül ile saltanat ferahlandı (T.50/7)

2.1.1.1. Sadrazamlar

2.1.1.2.1 Baltacı Mehmed Paşa(1662-1712)

III. Ahmed'in sadrazamlarından biri olup Osmanlı tarihinde önemli yer tutan Prut Seferi'nde, Prut Nehri yakınlarında Rusları sıkıştırmış ve kendinden barış isteyen Deli Petro'nun karısının isteği üzerine kendi ordusuyla anlaşarak barışa karar vermişlerdir.⁸⁷ Divanda yer alan kasidede Kâmî, Baltacı Mehmed Paşa'nın bahsi geçen bu olayını anlatmaktadır. Baltacı Mehmed Paşa, *Kâmî Divanı*'nda “semiyy-i Fahr-ı rüsül”, “âsaf-ı Mehemmed”, “âsaf-eser” terkipleriyle geçmektedir. Kâmî'nin kasidesinde hem dönemin padişahı III. Ahmed'i hem de sadrazamanı Baltacı Mehmed'i övdüğü görülmektedir.

Vezîr-i a'zamun oldı muzaffer u mansûr
Du'ânı almaga rû-mâl âstâna gelür (K.10/13)

2.1.1.2.2. Damad Ali Paşa (1670-1711)

Çorlulu Damad Ali Paşa, II. Mustafa'nın damadı olup aynı zamanda III. Ahmed'e sadrazamlık yapmış biridir. Ali Paşa, II. Mustafa'nın kızımdan sonra Ahmed Paşa'nın kızı Fatma'yla evlenmiştir. Kâmî'nin, bu evliliğe Arapça bir şiir yazarak tarih düştüğü görülmektedir. *Kâmî Divanı*'nda Ali Paşa'ya, biri Ramazaniyye olmak üzere iki tane kaside sunduğuna rastlanmaktadır. Ali Paşa, *Kâmî Divanı*'nda adı en çok anılan kişilerden biridir. Divanda “fâzıl-ı ‘asr ebu'n-

⁸⁷ Ahmet Efe, *Çocuklar ve Gençler İçin Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014), 16: 341.

nasır”, “dâmâd-ı şehenşâh-ı cihân”, “tal‘at-ı lem‘a-deri âyet-i nûr-ı takvâ”, “melek-şîme” terkipleriyle anılmaktadır.

Dâver-i ‘asra musâhib ‘Alî Pâşâ kim olur
Harem-i ‘ismet *dâmâd-ı şehenşâh-ı kerîm* (K.11/19)

Kâmî’nin beyitlerinde, Ali Paşa’nın yüceliğinden ve güneş ile ayın toplanarak onun güzelliğini, yüceliğini tamamlayacağından söz edilmektedir. Ayrıca onun ilmin kaynağı oluşundan, çok cömert oluşundan, çok insafı olan sultan III. Ahmed’e arkadaş ve sadrazam oluşundan bahsedilmektedir. *Kâmî Divanı*’nda, III. Ahmed’in cömertliği bahçeye benzetilmiş, Ali Paşa da o bahçenin gülüne, yaban gülüne benzetilmiştir.

Ol degül ‘ayn-ı ‘Alî vefk-ı şerîfin yazdı
Hırz-ı ikbâli için âsaf-ı dehrün devrân (K.13/14)

Ali Paşa, Mora’yı fethederek üstün başarı elde etmiş ancak sonrasında Macaristan seferiyle Macarlara yardım etmiş ve bu durum rüşvet aldığına dair suçlamalara maruz kalmasına sebep olmuştur. Bu olay, onun itibarının zedelenmesine, padişah tarafından gözden düşmesine sebebiyet vermiştir ve başka bir yere sadrazamlığa gönderilmiştir. Ancak oraya giderken hakkında çıkan iddialar nedeniyle sürgüne gönderilmiştir. Daha sonra şeyhülislamın fetvası ve padişahın emriyle idam ettirilmiştir.

Kâmî, Ali Paşa’nın idamını divanında sıklıkla dile getirmektedir. Bir terci bentte hem Mora’nın fethini hem de Ali Paşa’nın öldürülmesini anlatmaktadır. Yine Ali Paşa’nın ölümüne kaside, musammat ve tarih düşürdüğü görülmektedir. Ayrıca *Kâmî Divanı*’nda Ali Paşa’ya yazdığı bir mektup ve onun menkıbelerinin anlatıldığı bir mesnevi de bulunmaktadır. *Kâmî Divanı*’nda Ali Paşa’yı bu kadar çok zikretmesi onun hamisi olabileceği ihtimalini de göz önüne getirmektedir.

Kâmî Divanı’nda Damad Ali Paşa ile ilgili olan manzumeler sırasıyla şunlardır: (K.11), (K.12), (K.13), (Musammat 2), (Terci-bend 3), (K.M.2), (T.28), (T.39), (T.48), (G.40).

2.1.1.2.3. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (1670-1730)

İbrahim Paşa, III. Ahmed’in damadı olup Osmanlı Devleti’nin vezirlerinden biridir. III. Ahmed zamanında en uzun sadrazamlık yapan kişidir (13 yıla yakın). Kâmî’den sonra, Patrona Halil isyanı neticesinde öldürtülmüştür.

Kâmî, hamisi olan Ali Paşa'nın ölümünden sonra Nevşehirli İbrahim Paşa'ya kasideler sunmuş ve onu hamisi olarak benimsemiştir.

Vezîr-i a'zam İbrâhîm Paşa-yı ebû'l-hayrun
Sirâyet itdi ihsânı bütün mülk-i cihân üzre (K.19/14)

Kâmî Divanı'na bakıldığında İbrahim Paşa'ya yedi kaside sunduğu görülmektedir. Divanda “cihân-ârâ nizâmü'l-mülk-i dâmâd-ı şehensâhî”, “dâmâd-ı şehensâh-ı melek-haslet”, “müştîr-i memleket-perver”, “huceste-vakt-i dâmen-bûs-ı İbrâhîm Paşa”, “adâlet-pîşe”, “nûr-ı mücessem âsaf-ı ekrem”, “dürr-i yek-tâ”, “âsaf-ı vâlâ-güher” gibi sıfatlarla anılan İbrahim Paşa, divanda en çok adı geçen kişidir. Divanda sadrazam İbrahim Paşa'ya ait iki tane kaside nazım şekliyle yazılmış menkıbe bulunmaktadır.

Kâmî, İbrahim Paşa'nın Medine-i Münevvere mansıplığına terfide bulunmasını konu alan bir kaside kaleme almıştır. İbrahim Paşa'nın 1717'de Ali Paşa'nın dul kalan eşi Fatma ile evlenmesine, III. Ahmed'in sadrazamlık teklifini kabul ettiği tarih olan H.1130/1718 tarihine ve İbrahim Paşa'nın karısı Fatma sultan için Beşiktaş'ta yaptırdığı sarayın yapımına tarih düşürdüğü görülmektedir. III. Ahmed'in dört oğlunun meşhur sünnet törenine tarih düşen Kâmî, sadrazam İbrahim Paşa'yı anarak onun da törene katıldığını belirtmektedir.

Bunların dışında *Kâmî Divanı*'nda sadrazam Râmî Paşa'nın vezaret tarihine; Edirne Buçuktepe yakınlarında çeşme yaptıran sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı çeşmenin yapımına tarih düşürüldüğü görülmektedir.

Kâmî Divanı'nda Nevşehirli İbrahim Paşa ile ilgili olan manzumeler sırasıyla şunlardır: (K.14), (K.15), (K.16), (K.17), (K.18), (K.19), (K.26), (T.51), (T.54), (T.58), (T.72).

2.1.1.3. Din Adamları

2.1.1.3.1. Şeyhülislamlar, Şeyhler

2.1.1.3.1.1. Seyyid Fezullah Efendi (1639-1703)

Erzurum müftüsünün Seyyid Mehmed Efendi'nin oğludur. Seyyid Fezullah Efendi çeşitli medreselerde müderrislik yapmış olup II. Mustafa ve III. Ahmed'in hocasıdır. Aynı zamanda Kâmî'nin de ders aldığı kişidir. Fezullah Efendi, divanda “seyyidü'l-ebrâr”, “sâhibü'l-hayr”, “şeyhü'l-islâm-ı güzîn” terkipleriyle anılmaktadır.

Şeyhü'l-islâm-ı zamân müfti-i Âl-i 'Osmân
Her cevâb-ı kalemi 'âleme bir habl-ı metîn (K.13/17)

Kâmî, divanında Seyyid Feyzullah Efendi'nin H. 1110 tarihinde yaptırdığı çeşmeye, Edirne'de yaptırdığı evine tarihe tarih düşmüştür. Kâmî'nin, Feyzullah Efendi'ye ait bir tane de kıta manzumesi yazdığı görülmektedir. Ayrıca Feyzullah Efendi'ye iki tane kaside sunmuştur.

2.1.1.3.1.2. Mirza Mustafa Efendi (1630-1723)

Topkapı Sarayı'nda Enderun'da yetişen şeyhülislamılarından biridir. 1714'te Mahmud Efendi'nin şeyhülislamlığına gelmiş fakat uzun süre kalamamıştır. III. Ahmed tarafından görevinden alınmıştır.⁸⁸ Mirza Mustafa Efendi, *Kâmî Divanı*'nda "üstâd-ı kü" ve "allâme-i devr-i zamân" terkipleriyle anılmaktadır. *Kâmî Divanı*'nda Mirza Efendi'nin ölümüne tarih düşürülmüştür.

Şeyhü'l-islâm Mustafâ Mirzâ Efendi sad-hayf
Rihlet itdi eyleye rahmet Hudâvend-i Rahîm (T.71/1)

2.1.1.3.1.3. Ebezâde Abdullah Efendi (öl.1714)

Ebezâde Abdullah Efendi, Kâmî'nin mülazım olduğu kişilerdendir. IV. Mehmed'in bir çocuğuna ebelik ettiğinden "Ebezâde" lakabıyla anılmıştır. Kâmî, hocasının şeyhülislam olmasıyla fetva eminliğine getirilmiştir. Hocası sayesinde birçok göreve getirilen Kâmî'nin teşekkür amaçlı Ebezâde Abdullah Efendi'ye kaside yazdığı görülmektedir.

Devletle 'izzet ile makâmunda ol mukîm
Gerdûn tâ ki mihr-i cihânı cihân ider (K.23/33)

2.1.1.3.1.4. Kara İsmail Efendi (1645-1725)

Şeyhülislam Kara İsmail Efendi, Osmanlı Devleti'nin 56. şeyhülislamı olup III. Ahmed döneminde şeyhülislamlık yapmıştır. Büyük oğlu İshak Efendi'ye nispetle "Ebu İshak" künyesiyle tanınmıştır. Divanda "ünvân-ı şerîf-i şeyhü'l-islâm" ve "efkah-ı 'âlem" terkipleriyle geçmektedir. Kâmî'nin Kara İsmail Efendi'nin şeyhülislam olduğu tarihe M.1716'ya tarih düştüğü görülmektedir.

Ebû İshak İsmâ'îl Efendi efkah-ı 'âlem
Huçeste-makdemiyle şâd-kâm oldı bütün dünyâ (T.47/3)

⁸⁸ Mehmed İpşirli, "Mirza Mustafa Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 30: 167-168.

2.1.1.3.1.5. Şeyh La 'lî Mehmed Efendi (1591-1701)

Aslen Kastamonulu olan Edirne'ye giderek orada Gülşenî tarikatine intisap etmiştir. Gülşenî şeyhi olmasının yanında Fenâyî mahlasıyla şiirler yazmış bir şairdir. Ayrıca divanı da bulunmaktadır. Kâmî, La 'lî Mehmed Efendi'nin ölümüne "Gülşenîden koptu bir gül-i La 'lî" mısraıyla tarih düşmüştür. Lalî Mehmed'in kızı Hadice'nin vefatına da tarih düşmüştür. Divanda Gülşenîliğin anlatıldığı bir gazelde "Açılınca Gülşenî bağında La 'lî gülün" mısraıyla La 'lî Mehmed Efendi'den bahsedildiği görülmektedir.

Didüm gûş eyleyince irtihâlin Kâmiyâ târîh
Meded kopdı *nihâl-i Gülşenîden bir gül-i La 'lî* (T.18/3)

Bunların dışında *Kâmî Divanı*'nda H.1123 tarihinde vefat eden iki şeyhülislamın oğlunun vefatına tarih düşürülmüştür. *Kâmî Divanı*'nda, H.1126 tarihinde başka bir şeyhülislamın oğlunun sünnetine de tarih düşürdüğü görülmektedir.

2.1.1.4. Diğer Devlet Erkânı

2.1.1.4.1. Kadrî Efendi

Kâmî Divanı'nda "şeref-pesend-i neşîd" ve "nesr-i selîs" terkipleriyle anılan Kadri Efendi'nin riyaset tarihine tarih düşürmüştür.

Emânda ola didüm 'izz ü câhına târîh
Kalem fuhûluna *Kadrî Efendi* oldu re'îs (T.30/6)

2.1.1.4.2. Gökçe Efendi

Kâmî'nin *Divanı*'nda Müderris Gökçe Efendi'nin ölümüne tarih düşürdüğü görülmektedir.

Dirîgâ yine *Gökçe* nâmına bir merd-i yek-tânun
Vücûdı nakdını çarh-ı kebûdî-kîse çarh itdi (T.3/1)

Bunların dışında *Kâmî Divanı*'nda Fındık Mustafa Efendi, Solak-zâde, Hacı Ali Efendi, Arif Efendi, Çeşmi-zâde, Abdurrahman Çelebi, Canbaz-zade Piri Çelebi, Çukadar-zâde, Hadim Abdurrahman Ağa, Ahmed Ağa, Osman Paşa, Osman Efendi, Molla Ali, Ebezade Efendi, Şerife Rukiye, Mustafa Çelebi ve Hüseyin Çelebi vefatına tarih düşülen kişilerdir. Abdullah Efendi'nin duhterinin vefatına da tarih düşürülmüştür. Ayrıca İsmail Ağa'nın oğlunun doğumuna da tarih düşürüldüğü görülmektedir.

2.1.1.5. Osmanlı Sahası Dışındaki Hükümdar ve Devlet Adamları

2.1.1.5.1. Moskova Kralı

Sadrazam Baltacı Mehmed'in Moskova Seferi'nden dönüşünün anlatıldığı kasidede, Moskova Kralı'ndan söz edilmektedir. Moskova Kralı, aşağıdaki beyitte beyitte çok inatçı olması ve Baltacı Mehmed Paşa'nın azmine yenik düşmesi sebebiyle anılmaktadır. Yine Baltacı Mehmed Paşa'nın ona esir olmuşken onu yenilgiye uğratmasına ve bu yenilginin sonunda Moskova Kralı'nın feryad figan ettiğine değinilmektedir. Ayrıca Moskova Kralı'nın canı kargalara benzetilmektedir. Moskova Kralı'nın kargalar gibi padişahın üzerinde uçtuğundan ve yenildiğinden söz edilmektedir.

Görince 'azmini *Moskov kırâlı* gibi 'anîd
Âmân-hâh olarak nâle vü figâna gelür (K.10/21)

2.1.1.5.2. Boşnak Şeyhi

Boşnak Şeyhi'nden kaynaklar bahsetmemektedir. Fakat Kâmî, onun ölümüne tarih düşürmüştür.

Gûş eyleyince fevtini târîh için didüm
Kürsî-nişîn-i meclis-i 'adn ola *Bosnevî* (T.46/4)

2.1.1.6. Şairler ve İlim Adamları

2.1.1.6.1. Nefî (öl.1635)

17. yüzyıl şairi olan Nefî, kasidede üstad kabul edilmektedir. Nefî, kasidelerinde nesib ve teşbib bölümlerine pek fazla yer vermeyip doğrudan medhiye ve fahriye bölümleriyle başlamıştır. Bu özelliği onu, diğer şairlerden ayırmıştır. Kâmî'nin kaside yazmakta Nefî'den etkilendiği görülmektedir. Fakat Kâmî'nin kasideleri fahriye bölümünün bulunmayışından ötürü Nefî'nin kasidelerinden ayrılmaktadır.

Nefî'nin Sultan Ahmed'e sunduğu "üzre" redifli kasidesiyle Kâmî'nin Damad İbrahim Paşa'ya sunduğu aynı redifli kasidesi birbirine nazire yazılmıştır. Yine Nefî'nin Sultan Ahmed'e sunduğu ıydıyyesiyle Kâmî'nin Mustafa Paşa'ya sunduğu kasidesi birbirine naziredir. Nefî'nin 37. kasidesinde kullanılan "ferheng aheng, reng, ireng, teng, ferseng, seng" redifleri Kâmî'nin kasidesinde aynen karşımıza çıkmaktadır.

Nef'î'nin “degül mi ya” ve “güç” redifli gazelleriyle aynı redifte, Kâmî'nin de gazelleri bulunmaktadır. Nef'î'nin “olmayacak”, “olsa” ve “lar gibi” redifli gazelleriyle Kâmî'nin de aynı redif ve kalıpta gazelleri vardır.

(Nef'î)

Bahâr erdi yine düşdi letâfet gülsitân *üzre*
Yine oldu zemînün lutfi gâlib âsmân *üzre* (K.5/1)⁸⁹

(Kâmî)

Gelüp ser-mâ döşendi zer varak her gülsitân *üzre*
Çekildi câ be-câ zerrîn-cedvel bûsitân *üzre* (K.19/1)

2.1.1.6.2. Neşâtî (öl.1674)

Neşâtî; alışılmışın dışında mazmun kullanma, yeni hayal ve yeni mazmun oluşturmaya dayalı olan sebk-i hindi akımının en önemli temsilcilerinden biridir. Edirne Mevlevihanesi'nin şeyhi olan şair, aynı zamanda Kâmî'nin hocasıdır. Neşâtî Dede'nin Mevlevî tarikatına mensup olması, Mevlevî şeyhi olması Kâmî'yi de etkilemiş ve onun da Mevleviliğe intisap etmesine sebebiyet vermiştir. Kâmî'nin Mevlevilikten etkilendiği, yazdığı şiirlerden rahatlıkla görülmektedir.

Kâmî, Neşâtî'nin gazeline tahmis yazmıştır. Ayrıca Kâmî'nin İbrahim Paşa'ya sunduğu “üzre” redifli kasidesiyle, Neşâtî'nin Mustafa Paşa'ya sunduğu kasidesinin redifi ve kalıbı aynıdır. Kafiyeleleri farklı olduğundan nazire olarak değerlendirilmemektedir. Neşâtî'nin “cüda”, “dür hep”, “aşına”, “degül mi ya”, “kalmış”, “neyler” redifli gazelleriyle, Kâmî'nin aynı redifte gazelleri bulunmaktadır.

(Neşâtî)

Leb degül çeşme-i cân mevrîd-i i'câz ancak
Hat degül fitne-i dil nev-çemen-i râz ancak (G.69/1)⁹⁰

(Kâmî)

La'lün ey şûh dil-i zâra devâ-sâz ancak
Hattun imdâd-kün-i gamze-i tannâz ancak
Yok yok ol mâ-sadak-ı matla'-ı mümtâz ancak
Leb degül çeşme-i cân mevrîd-i i'câz ancak
Hat degül fitne-i dil nev-çemen-i râz ancak (Tahmis 7)

⁸⁹ Metin Akkuş “Nef'î Sanatı ve Türkçe Divanı” (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991), 106.

⁹⁰ Mahmud Kaplan. “Neşâtî Divânı”. (İzmir: Akademi Kitapevi, 1996), 127.

2.1.1.6.3. Nâbî (öl.1712)

Nâbî, didaktik şiir olarak adlandırılan hikemi şiirin kurucusu ve 17. yüzyılın en önemli temsilcilerinden biridir. Onun şiirlerinde 17. yüzyıla damgasına vuran sebk-i hindi akımının izlerini görmek mümkündür.

Nâbî'nin ekol haline getirdiği hikemi tarzı, Kâmî'nin şiirlerinde aynen kendini belli etmektedir. Nâbî'nin tarzı, şiirlerinde kullandığı belli başlı kafiyeler ve bazı konular *Kâmî Divanı*'nda da yer almaktadır. Nâbî'nin de Kâmî'nin de Şeyh Abdülkadir Geylanî'yi konu alan kaside yazdığı dikkat çekmektedir.

Nâbî'nin “gelür”, “lar”, “gelmez”, “olmaz”, “olur giderek”, “a dek”, “un senün” redifli gazelleriyle Kâmî'nin aynı redif ve kafiyedeki gazelleri birbirine nazire yazılmış gazellerdendir. Ancak ikisi de aynı dönemde yaşamış şairler olduğundan kimin kime nazire yazdığını tespit etmek zordur.

(Nâbî G.59- Kâmî G.62), (Nâbî G.183- Kâmî G.32), (Nâbî G.278- Kâmî G.80), (Nâbî G.303- Kâmî G.87), (Nâbî G.407- Kâmî G.118), (Nâbî G.428- Kâmî G.122), (Nâbî G.434- Kâmî G.115).⁹¹

Bunların yanı sıra Sabit'in, Nâbî'ye nazire yazdığı “larun” redifli gazele, Kâmî'nin de nazire yazdığı görülmektedir. Nâbî'nin Enverî'ye nazire yazdığını belirttiği “ider mehtap” redifli gazeliyle Kâmî'nin aynı redif, kalıp ve kafiyede gazeli yer almaktadır. Ancak Kâmî, kime nazire yazdığını diğer manzumelerinin matla beytinde belirtirken bu gazelinde belirtmediğine rastlanmaktadır. Bu yüzden kimin kime nazire yazdığını tespit etmek pek mümkün olmamaktadır.

Nâbî'nin “abes”, “söyler”, “gerek” ve “olmayıcak” redifli gazeliyle Kâmî'nin aynı redif ve kalıpta gazeli bulunmaktadır. Ayrıca Nâbî'nin Divanı'nda geçen “mi var”, “arar”, “istemmez” ve “el virmez” rediflerine, *Kâmî Divanı*'nda da aynen rastlanmaktadır.

Kâmî'nin etkilendiği ve nazireler yazdığı Nâbî'ye, divanında makta beyti yazdığı da görülmektedir. Nâbî'nin verdiği cevaba *da Kâmî Divanı*'nda rastlamak mümkündür.

(Nâbî'nin Matla beyitiyle cevabı)

Tab‘um o kadar düşmen-i hissetdür ki

Tutmam ramazân ayını imsâk için (Matali 165)⁹²

⁹¹ bk. Yıldırım, “Kâmî Divanı”.

⁹² Yıldırım, “Kâmî Divanı”, 308.

(Kâmî'nin cevabı)

Gel gel kerem it hisseti ko rûze zamânı
Nâbî gör a imsâkla yir imiş ramazânı (Matali 166)⁹³

(Nâbî)

Şevk-i ruhunla dîdeye feyz-i seher *gelür*
Fikr-i hatunla murg-ı dile bâl ü per *gelür* (G.59/1)⁹⁴

(Kâmî)

Bâd- ı sabâ ki kûy-ı cüvândan eser *gelür*
Gûyâ ki mürde dillere cândan haber *gelür* (G.74/1)

2.1.1.6.4. Sabit (öl.1712)

17. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Sabit; şiirlerinde atasözü, deyim ve günlük söyleyişlere yer vermiştir. Kâmî'nin de şiirlerin de deyimleri ve günlük konuşma tarzına yakın söyleyişleri görmek mümkündür. Ayrıca Sabit'in, Nâbî'den etkilenmiş olup ona nazireler yazdığına rastlanmaktadır. Kâmî'nin ise hem Nâbî hem de Sabit'ten etkilenmiş olup ikisine de nazireler yazdığı görülmektedir.

Sabit'in, Nâbî'ye nazire yazdığını belirttiği “ablarun” redifli gazele, Kâmî'nin de nazire yazdığı görülmektedir (Sabit G.209-Kâmî G.117). Kâmî'nin, Sabit'in Edhem ü Hüma mesnevisine takriz yazdığı görülmektedir. Yine Sabit'in Ramazaniyesiyle Kâmî'nin kasidesi arasında nazire ilişkisi bulunmaktadır.

Sabit'in “aşına”, “ider mehtap”, “dür hep”, “gösterür”, ”gelmez”, “dan kalmış”, “dan mahzuz”, “a düşdükçe”, “olsa” redifli gazelleriyle Kâmî'nin aynı redif ve kafiyedeki gazelleri birbirine nazire yazılmış gazellerdendir. (Sabit G.6-Kâmî G.8), (Sabit G.15- Kâmî G.13), (Sabit G.27- Kâmî G.11), (Sabit G.115-Kâmî G.35), (Sabit G.132- Kâmî G.80), (Sabit G.165- Kâmî G.99), (Sabit G.184-Kâmî G.104), (Sabit G.301- Kâmî G.167), (Sabit G.305- Kâmî G.169).⁹⁵

Sabit'in “gelür” ve “isterüz” redifli gazelleriyle Kâmî'nin aynı redifte gazelleri bulunmaktadır. Ancak bu gazellerin kafiyeleri ve kalıpları farklıdır. Bundan dolayı bu gazeller, nazire çerçevesinde değerlendirilmemektedir. İki şairin birbirinden etkilendiklerini göstermeleri bakımından dikkate değerdir.

⁹³ Yıldırım, “Kâmî Divanı”, 308.

⁹⁴ Ali Fuat Bilkan, “Nâbî'nin Türkçe Divânı” (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1993), 437.

⁹⁵ bk. Yıldırım, “Kâmî Divanı”.

(Sabit)

Garîb âşık degül bu köhne nûh eyvândan *mahzûz*

Nice olsun müsâfir böyle virân hândân *mahzûz* (G.184/1)⁹⁶

(Kâmî)

Degül ol zâlim-i bî-dâd rahm u dâddan *mahzûz*

Ser-i kuyında daim nâle vü feryâddan *mahzûz* (G.113/1)

2.1.1.6.5. Dürrî (öl.1722)

Dürr-i yek-çeşm adıyla da bilinen şair 18. yüzyılda yaşamıştır. Farsça'yı çok iyi bilen şair, şiirlerinde tarih düşürme sanatıyla ön plana çıkmıştır. Dürrî'den ve tarih manzumelerinden etkilenen *Kâmî Divanı*'ndaki “dan gayri” redifli gazelini, Dürrî'ye nazire yazdığını belirtmektedir.

2.1.1.6.6. Nâzım (öl.1727)

17. yüzyıla damga vuran sebk-i hindi ve 18. yüzyılın mahallileşme akımından etkilenmiş bir şairdir. Divanı na'tlerinin fazla olması sebebiyle dikkat çekmektedir. Kâmî'nin, divan'ında Nâzım'ı övdüğü ve onun “döker redifli” gazeline nazire yazdığı görülmektedir.

2.1.1.6.7. Nedîm (öl.1730)

18. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Nedîm, edebiyatımızda şarkı nazım şeklinin en büyük temsilcisidir. Aynı zamanda neşe, zevk düşkünüdür ve bunu şiirlerine yansıtmaktan da çekinmemiştir. 15. yüzyılda Necâtî ile başlayan mahalli cereyanını, 18. yüzyılda Nedîm devam ettirmiştir. Kâmî'nin şiirlerinde deyim ve halk söyleyişlerine yer vermesi, onun da mahalli cereyanından etkilendiğini göstermektedir.

Nedîm; İstanbul'u, İstanbul'un çeşitli semtlerini, mekânlarını şiirinde sıklıkla konu edinmiştir. *Kâmî Divanı*'na baktığımızda onun da İstanbul, Sadabad, Beşiktaş, Haliç, Kız Kulesi, Göksu gibi yerleri konu edindiğini görmekteyiz.

Nedîm'in İbrahim Paşa'ya sunduğu “üzre” redifli kasidesiyle Kâmî'nin yine İbrahim Paşa'ya sunduğu aynı redif ve kalıptaki kasidesi birbirine nazire

⁹⁶ Turgut Karacan, “XVII. yy. Şairlerimizden Sabit ve Edisyon Kritikli Divan Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1981), 442.

yazılmış kasidelerdir (Nedîm K.6-Kâmî-K.19). Nedîm'in "a gelür" kasidesiyle Kâmî'nin "a gelür" redifli kasidesinin kafiyesi ve redifi aynıdır fakat kalıbı farklı olduğundan gazeller, nazire çerçevesinde değerlendirilmemektedir. Nedîm'in de Kâmî'nin de Edirne'de Gülşenî Tekkesi'nin yapımıyla ilgili bir tarih düştüğü görülmektedir. Yine Nedîm'in de Kâmî'nin de III. Ahmed, İbrahim Paşa, Ali Paşa gibi dönemin önemli isimleri için tarih düştüklerine rastlanmaktadır.

Nedîm'in "aşına", "a dek", "olur giderek", "midir", "var içinde", "eyler beni" redifli gazelleriyle Kâmî'nin aynı redif ve kafiyedeki gazelleri birbirine nazire yazılmış gazellerdendir. (Nedîm G.1-Kâmî G.8), (Nedîm G.59-Kâmî G.122), (Nedîm G.28-Kâmî G.48), (Nedîm G.145-Kâmî G.188), (Nedîm G.61-Kâmî G.118), (Nedîm G.147-Kâmî G.196).⁹⁷

Kâmî'nin makta beytinde Nâmî'nin adını bahsettiği "bulunmaz" redifli gazeli aynı kalıp, kafiye ve redif olarak Nedîm Divanı'nda karşımıza çıkmaktadır. Yine Kamî'nin makta beytinde Asaf'ın adının geçtiği "olsa da mani degül" redifli gazeline Nedîm'in aynı vezin, kafiye ve redifteki 76. gazeliyle rastlanmaktadır. Ancak çağdaş olan şairlerden kimin kime nazire yazdığını tespit etmek pek mümkün olmamaktadır. Kâmî'nin Dürrî'ye nazire yazdığını belirttiği "gayrı" redifli gazeli ile Arif Efendi'ye nazire yazdığını belirttiği "ile" redifli gazellerinin aynı kalıp, kafiye ve redif olarak Nedîm'in Divanı'nda yer aldığı görülmektedir.

Kâmî, gerek şiiirlerine nazire yazması gerekse şiiirlerinin konusu bakımından fazlasıyla Nedîm'in etkisi altında kaldığı görülmektedir. Öyle ki bazı beyitleri okurken Nedîm mi Kâmî mi yazmış diyerek ikilemde kalınmaktadır. Kâmî'nin Divanı'na baktığımızda genellikle nazire yazdığı kişilerin isimlerini makta beytinde zikrettiği görülmektedir. Ancak Nedîm'in Divanı'nda böyle bir kullanıma rastlanmamaktadır. Bu hususta makta beytinde ismi geçmeyen gazelleri, Nedîm'in Kâmî'ye nazire yazmış olabileceği de göz önüne alınmaktadır.

(Nedîm)

Düşdü müjen hadîsi zebân-ı sinâna *dek*
Gitdi kaşın havâdisi gûş-ı kemâna *dek* (G.59/1)⁹⁸

⁹⁷ bk. Yıldırım, "Kâmî Divanı".

⁹⁸ Muhsin Macit, *Nedîm Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997), 284.

(Kâmî)
Gisûların dökince o meh mû-miyâna *dek*
Uşşâkun el âmânı çıkar âsmâna *dek* (G.122/ 1)

2.1.1.6.8. Mirzâ-zâde Salîm Efendi (öl.1743)

Şeyhülislam Mirzâ Mustafa Efendi'nin oğlu olup 18. yüzyılın önemli âlim ve şairlerindedir. Kâmî'nin Salim Efendi'nin babası Mirzâ Mustafa Efendi'yi de şiirlerinde konu aldığı, onun ölümüne de tarih düşürdüğü görülmektedir.

Salîm Efendi'nin “olmaz”, “gelmez”, “e Allah aşkına” redifli gazelleriyle Kâmî'nin aynı redif ve kafiyedeki gazelleri birbirine nazire yazılmış gazellerdendir.

(Salîm G.128-Kâmî G86.), (Salîm G.136-Kâmî G.80), (Salîm G.285-Kâmî G.181).⁹⁹

Salîm'in “dan gayrı” redifli gazeliyle Kâmî'nin Dürrî'ye nazire yazdığını belirttiği gazelinin redifi ve kafiyesi aynıdır. Salîm'in “olsun” redifli 248.gazeliyle Kâmî'nin aynı redif, aynı kafiyede gazeli ve kasidesi bulunmaktadır. Ayrıca Salîm'in, “ancak” ve “nedür bilmez” redifli gazelleriyle Kâmî'nin aynı redifte gazelleri olduğuna rastlanmaktadır.

Salîm Efendi'nin de Kâmî gibi sultan Ahmed'in oğullarının sünnet düğününe tarih düştüğü görülmektedir. Tarih düşürmesiyle ünlenen Kâmî'nin Salîm Efendi'nin kasrı için de tarih düşürdüğüne rastlanmaktadır.

(Salîm)
'Arz idün feryâdumı dil-dâre *Allah aşkına*
İde şâyed merhamet ben zâre *Allah aşkına* (G.285/1)¹⁰⁰

(Kâmî)
Ruhların gösterme gel gülzâra *Allah 'aşkına*
Olmasun gel reşk ile sad-pâre *Allah 'aşkına* (G.202/1)

2.1.1.6.9. Neylî (öl.1748)

İstanbul kadılarından Mirza Mehmed Efendi'nin oğlu olup 18. yüzyılın önemli şairlerindedir. III. Ahmed devrinde reis-i şairan seçilen Osmanzade

⁹⁹ bk. Yıldırım, “Kâmî Divanı”.

¹⁰⁰Hüseyin Güfta, “Salîm (Mirza-zade) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni” (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1995), 517.

Talip'in, "Veli ben bildiğim şair fakat Neylî vü Kâmîdir" diyerek Edirneli Kâmî ile beraber Neylî'yi çok takdir ettiğini, beğendiğini dile getirmektedir.¹⁰¹

Kâmî'nin, çağdaşı olan Neylî'nin birkaç gazeline nazire yazdığı görülmektedir. Kâmî, Neylî'nin "ıyd" ve "olsa dahi" gazellerine nazire yazdığını, kendi gazellerinin makta beyitlerinde belirtmektedir. Ancak belirttiği gazellerin dışında, Neylî'nin "virür", "lenür", "deyüm dahi", "olmaz" redifli gazelleriyle Kâmî'nin aynı redif ve kafiyedeki gazelleri birbirine nazire yazılmış gazellerdendir. (Neylî G.21-Kâmî G.47), (Neylî G.52-Kâmî G.53), (Neylî G.149-Kâmî G.199), (Neylî G.70-Kâmî G.77).¹⁰² Fakat kimin kime nazire yazdığını tespit etmek mümkün değildir.

Neylî'nin Divanı'na bakıldığında "göre" redifli gazeline Kâmî'ye nazire olarak yazdığını belirten bir makta beyitine rastlanmaktadır (Neylî G.136-Kâmî G.189). Bunun dışında Neylî'nin de Kâmî gibi Tiflis'in fethine, Ali Paşa'nın Mora'yı alması ve şehid edilmesine, Şehzade Numan ve Şehzade Selim'in doğumuna tarih düştüğü görülmektedir. Divanlarına baktığımızda her ikisinin de Nedîm'in "midür" redifli gazeline nazire yazdıklarına rastlanmaktadır.

Bunların yanında Neylî'nin 159. gazeline geçen "ahumuzu, günahumuzu, rahumuzu, niğahumuzu" kelimeleri Kâmî'nin 191. gazeline ahumuza günahumuza, rahumuza, niğahumuza şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Neylî'nin "eyler beni", "isterüz", "kalem" redifleri *Kâmî Divanı*'nda aynen geçmektedir. Kâmî'nin, Neylî'ye bir tahmis yazdığı da görülmektedir. Bütün veriler göz önüne alındığında aynı çağda yaşamış iki şairin birbirinden fazlasıyla etkilendiği anlaşılmaktadır.

(Neylî)

Hat geldi tâb-ı 'arız-ı dil-keşdeyüm *dahî*
İrdi bahâr ben ser-i âteşdeyüm *dahî* (G.149/1)¹⁰³

(Kâmî)

Pîrâne çeşm u ebrû-yı dil-keşdeyüm *dahî*
Kaddüm ham oldu seyr-i kemân-keşdeyüm *dahî* (G.210/1)

¹⁰¹ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Meb Yayınevi, 1987) , 2: 750.

¹⁰² bk. Yıldırım, "Kâmî Divanı".

¹⁰³ Adnan Uzun, "Neylî Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1991), 135.

2.1.1.6.10. Arif Süleyman Efendi (öl.1769)

Şiirlerinde Arif mahlasını kullanan şairin “ister istemez” ve “çi fayda” redifli gazelleriyle Kâmî'nin aynı redifte gazelleri bulunmaktadır. Ayrıca Arif Efendi'nin “dan peyda”, “ider mehtab”, “dür hep”, “olmaz” redifli gazelleriyle Kâmî'nin aynı redif ve kafiyedeki gazelleri birbirine nazire yazılmış gazellerdendir. (Arif Efendi G.7-Kâmî G.9), (Arif Efendi G.8-Kâmî G.13), (Arif Efendi G.13-Kâmî G.11), (Arif Efendi G.94-Kâmî G.4).¹⁰⁴

(Arif Süleyman Efendi)

Dile hayret olurken tâbiş-i dîdârdan *peydâ*

Olur feyz-i sûhen âyîne-i ruhsârdan *peydâ* (G.7/1)¹⁰⁵

(Kâmî)

Ne bahr u kândan hâsıl ne âh u zârdan *peydâ*

Merâm-ı her dü-âlem girye-i eshârdan *peydâ* (G.4/1)

2.1.1.6.11. Nâmî (öl.1780)

Mahtumkulu Han 18. yüzyılda yaşamış olup Nâmî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Türkmenlerin milli şairi olan Mahtumkulu aynı zamanda İran sefiridir. Kâmî, Nâmî'den etkilenmiş olup onun biri Farsça olmak üzere beş gazeline nazire yazdığına rastlanmaktadır. Kâmî, yazdığı nazireleri kendi divanında belirtmektedir.

2.1.1.6.12. Saib (öl. ?)

Saib; sebk-i hindi şairi olup Azeri Sahası Türk Edebiyatı'nın en önemli temsilcilerinden biridir. Türk bir şair olmasına rağmen Farsça şiirler de kaleme almıştır. *Kâmî Divanı*'nda, İranlı şair Saib etkisinde kalmış olup onun bir gazeline tahmis yazdığı görülmektedir.

Tüm bu şairlerin dışında Kâmî'nin, çağdaşları arasında Esaf Efendi, İshak ve Vassaf'a nazireler yazdığına rastlanmaktadır. Ayrıca Vassaf'ın Divanı'na baktıldığında onun da Kâmî gibi Edirne ve Edirne şehrinin güzelliklerinden bahsettiği görülmektedir. Kâmî'nin Safi Efendi'nin Nasihatnamesi'ne de takriz yazdığı göze çarpmaktadır. *Kâmî Divanı*'nda çağdaşı olan şairlerin yanı sıra

¹⁰⁴ bk. Yıldırım, “Kâmî Divanı”.

¹⁰⁵ Mustafa Tankuş, “Arif Süleyman Divanı” (Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 2002), 193.

olmayan şairlere de nazire yazdığına rastlanmaktadır. Necâti, Fuzûlî, Hayâlî ve Usûlî bu şairlerdendir.

2.1.1.6.13. Hüseyin Baykara (öl.1506)

15. yüzyılda Hüseyinî mahlasıyla şiirler yazan Hüseyin Baykara, Klasik Çağatay şiirinin Nevâyî'den sonra akla gelen ilk ismidir. O, devrin ilim ve sanat adamlarını Herat sarayında toplamış, onlarla beraber “Baykara Meclisi”, “Baykara Sohbeti” adı verilen edebi ilim meclislerini oluşturmuştur.¹⁰⁶ Hüseyin Baykara'nın bu ilim meclisleri divan şiirine, tarihi kaynaklara sık sık konu olmuştur. Öyle ki Baykara Meclisi'nde bulunmayan şairler bile kendilerini orada bulunmuş gibi göstererek, bu ilim meclisiyle iftihar etmişlerdir. *Kâmî Divanı*'nda da adı geçen Hüseyin Baykara, adeta mazmun olarak kullanılan, ilim meclisiyle beyitlerde söz konusu olmaktadır.

Hüseyin-i Baykara hasret-keş-i peymânçe-i bezm
Ki anda İbn-i ‘Abbâd u Küşâcem bezm-ârâdur (K.14/15)

Bi-hamdi'llah zihî ârâyîş-i bezm-i tarab-zâ kim
Anıldukça *Hüseyin-i Baykaranun* rûhî şâd olsun (K.18/4)

2.1.1.7. Tarihi ve Efsanevi Şahsiyetler

2.1.1.7.1. Behmen

İran hükümdarlarından İsfendiyar'ın oğlunun lakabıdır. Behmen kelimesinin lugat anlamı zeki, anlayışlı demektir. Kahramanlığı temsil eden Behmen tacı, tahtı, zeki ve iyi olması hasebiyle divan şiirinde anılmaktadır.¹⁰⁷ Behmen, *Kâmî Divanı*'nda sadece bir yerde geçmektedir.

Hulkun olsa hevâ-resân-ı siriş
Behmen ü dey olurdu ürd-i behişt (K.Mesnevi.2/14)

2.1.1.7.2. Bihzâd

Bihzad, büyük bir Türk minyatür ressamdır.¹⁰⁸ Divan şiirinde sanatı ve sevgiliyi tasvir etmesi bakımından söz konusu edilmektedir. Divan şiirinde güzel

¹⁰⁶ Kemal Eraslan, “Çağatay Şiiri, Hüseyin Baykara”, *Türk Dili Dergisi*, Türk Şiiri, Özel Sayı II, (2011): .634-635. bk. İskender Pala, *Efsane Güzeller*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015), 8: 62-63.

¹⁰⁷ Tökel, Dursun Ali , “Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar”, (Doktora Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 1998), 117.

¹⁰⁸ Pala, “Bihzad”, 72.

olan her şeyin Bihzâd ile kıyaslandığı görülmektedir. Kâmî'nin, beyitlerde sevgilinin güzelliğini Bihzâd'ın bile çizemeyeceğinden söz edilmektedir.

Gün yüzünden hattını tasvîr iden *Bih-zâd-ı hüsn*
Cem'-i ezdâd eyleyüp rûz u şebi ma' gösterür (G.69/2)

Bihzâd'ın beyitlerde kendi gibi minyatür sanatçısı olan Mânî'yle beraber sık sık anıldığı görülmektedir. İkisi de sevgilinin güzelliğini tasvir eden sevgiliye meftun kişiler olarak anılmaktadır.

Sinimmâr-ı Havarnak tarh-ı ma'tbû'nda hayrândur
Gül-i tasvîrinün meftûnı *rûh-ı Mânî vü Bih-zâd* (T.59/5)

Kâmî Divanı'nda Bihzâd ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.8/14), (T.62/9), (G.107/3).

2.1.1.7.3. Cem/ Cemşîd

İran hükümdarlarından biri olan Cem, insanlara faydalı olan pek çok şeyin mucidi olarak kabul edilmektedir. Güneşin hareketi esasına dayanan güneş yılını o kabul etmiş ve nevruzu yılbaşı ittihaz etmiştir.¹⁰⁹ Bundan sonra Cem'in ismine ışık anlamına gelen “şid” kelimesi eklenmiş ve Cemşid olmuştur. Cem, ilk defa hamuru zırh yapan, silah yapan kişidir. Yine ilk defa kerpiçten tuğla ve tuğladan evler yapan kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında Cem her türlü hastalığı tedavi edecek tıp ilmine sahip kişidir.

Şikest-i hâtır-ı ehl-i harâbât itme ey zâhid
Gedâ-yı bî-ser u pâ sûretinde şâh-ı *Cemdür* hep (G.12/2)

Şarabın mucidi olarak kabul edilen Cem, divan şiirinde “mey” ve “cam” kelimeleriyle sık sık anılmaktadır. Bütün eğlence meclislerinde Cem'in adı zikredilmektedir. Ayrıca Cem'in kadehinin, tılsımlı bir kadeh olduğuna, yedi kat madenden yapıldığına ve Cem'in, bu kadehe bakıp tüm dünyayı gördüğüne inanılmaktadır. Bunların yanında *Kâmî Divanı*'nda Cem'in iyiliği, cömertliği ve gönül ehli biri olarak övüldüğü görülmektedir.

Dil sensiz olan meclis-i 'ayş u demi n'eyler
Zehr-âb-ı sitemle tolı *câm-ı Cemi* n'eyler (G.66/1)

İcmâl-i Cem hikâyesidür kulkul-ı sebû
Tafsîlin iste gûşunu pîr-i mugâna tut (G.19/2)

¹⁰⁹ Pala, “Cem”, 86.

Kâmî Divanı'nda Cem ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.14/10), (K.24/4), (K.24/25), (T.21/10), (T.51/11), (T.54/2), (G.24/6), (G.59/2), (G.69/2), (G.71/9), (G.77/3), (G.92/5), (U.M.2/22).

2.1.1.7.4. Dârâ

Dârâ, İran'ın Kenaniyan sülalesinin dokuzuncu ve sonuncu hükümdarıdır. İskender'le yaptığı büyük muharebede mağlup olmuş ve kaçarken ölmüştür.¹¹⁰ Zenginliğin timsali olan Dârâ, divan şiirinde tacı, tahtı ve ihtişamıyla birlikte anılmaktadır. Kâmî'nin şiirlerinde Dârâ'nın mülkünden ve haşmetinden bahsettiği görülmektedir.

Ne gussa bir belâ-yı nâgehânî idi kim anda
Ma'îşet istemez virselerdi *mülk-i Dârâyı* (K.14/22)

Endîşe-i hatt hüsn-i dil-ârâyı gidermez
Ser-hayl-i Habeş *şevket-i Dârâyı* gidermez (G.94/1)

Kâmî Divanı'nda Dârâ ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.14/10), (K.25/6), (Terci-bend IV/5), (G.144/7), (G.221/1).

2.1.1.7.5. Efrâsiyâb

Peşeng'in oğlu, Feridun'un oğlu Tur'un torunudur.¹¹¹ Efrâsiyâb, divan şiirinde kahramanlık ve yiğitlik timsali olarak zikredilmektedir. *Kâmî Divanı*'nda Şeyhülislam Abdullah Efendi'yi anlattığı kasidesinde, Efrâsiyâb'ın adı geçmektedir. Kâmî'nin Abdullah Efendi'yi anlamayan, ehli olmayan kişileri; bilgili ve cesur olan Efrasiyab'ın kabrine benzettiği görülmektedir. Kâmî Divanı'nda Efrâsiyâb ile sadece bir beyit yer almaktadır.

Nâ-ehle kikli-i *zahme-i Efrâsiyâbdur*
Dânişvârâna lutfını bî-imtinân ider (K.23/14)

2.1.1.7.6. Ferhâd

Ferhâd nakkaşlık yapan, Şirin'e sevdalı yiğit bir delikanlıdır. Şirin, sevdalısı Ferhâd'dan Bi-sütûn dağını delip süt getirmesini istemiştir. Nihayetinde dağı delmeye başlayan Ferhâd, Hüsrev'in dadısı tarafından Şirin'in ölüm haberini alınca elindeki külüngü başına vurarak ölmüştür.¹¹² Ferhâd, divan şiirinde Şirin ile

¹¹⁰ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, 163.

¹¹¹ Ahmet Talat Onay, haz. Cemal Kurnaz, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Ankara: Kurgan Edebiyat,2016) 2: 31.

¹¹² Pala, "Ferhâd u Şirin", 152.

olan aşk münasebetiyle, deldiği Bi-sütûn dağıyla anılmaktadır. Ayrıca Ferhâd kendi gibi aşkı uğruna güçlüklerle mücadele eden tüm âşıkları temsil etmektedir.

Ferhâda karîb olmadı âmîziş-i Şîrîn
Seyl-âb eser-i şûri-i deryâyı gidermez (G.94/3)

İder şân u şükûhın sohbet-i merdâna bâlâter
Bülend-i nâm-ı *kûh-ı Bî-sütûn Ferhâddan* kalmış (G.107/4)

Kâmî Divanı'nda Ferhâd ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (Terci-bend III/4), (G.115/7), (G.128/2), (G.131/3), (G.183/4), (G.215/5), (G.217/5),(G.226/7).

2.1.1.7.7. Ferîdûn

İran'ın milli destanı Şeh-nâme'nin kahramanlarından Pişdâdiyân sülalesinin altıncı hükümdarı olup Dahhak'ın öldürülmesinden sonra tahta geçmiş İran hükümdarıdır.¹¹³ Ferîdûn; divan şiirinde adaleti, iyiliği ve kahramanlığı sebebiyle anılmaktadır. Ayrıca uzun ömürlü olmasından ötürü Hz. Nûh ile aralarında benzerlik kurulmaktadır.

Ferîdûn-fer meh-i enver vezîr-i ma'adet-güster
Mu'azzam âsaf-ı vâlâ-güher destûr-ı dânnâdur (K.14/12)

Kâmî Divanı'nda Ferîdûn ile ilgili bir beyit daha bulunmaktadır. (U.M.2/22).

2.1.1.7.8. Hızır

Ab-ı hayatı içip ölümsüzlüğe kavuşan kişidir. Peygamber veya veli olduğuna dair rivayetler vardır. Efsaneye göre Hızır, arkadaşları İlyas ve İskender'le beraber zulumat ülkesinde ab-ı hayatı aramaya çıkmışlar. Uzun maceralardan sonra Hızır ve İlyas ab-ı hayatı bulmuş ve ondan içmişlerdir. Böylece ölümsüzleşen Hızır ile İlyas, Allah'ın emri ile dünyada sıkıntıya düşenlerin yardımına koşarlarmış. Kıyamete dek sürecek olan bu görevi Hızır denizde, İlyas ise karada yaparmış.¹¹⁴

Şu rütbe hüsn ü melâhatle oldı şöhret-yâb
Güzergehinde *Hızır* görseler lisâna düşer (G.60/4)

Divan şiirinde sevgiliye kavuşamayan âşıklar ölümsüzlüğü arayan Hızır'a benzetilmektedir. Bazen aşığın, ab-ı hayatı bulamayan İskender'e benzetildiği de

¹¹³ Zavotçu, "Ferîdûn", 226.

¹¹⁴ Pala, "Hızır", 204-205.

görülmektedir. Bu bağlamda sevgilinin dudağı ölümsüzlüğü bahşeden ab-ı hayat olmaktadır.

Herkese Âb-ı Hayât-ı ârzû olmaz nasîb
Bî-ta‘ab Hızır oldu leb-rîz u *Sikender* teşne-leb (G.13/2)

Kâmî Divanı’nda Hızır ile diğer beyitler şunlardır: (K.14/3), (Terkib-bend I/3), (T.24/8), (G.1/6), (U.M.1/418).

2.1.1.7.9. İskender

Tarihte iki İskender bulunmaktadır. Biri Hızır’la beraber karanlıklar ülkesinde ölümsüzlüğü arayan, kendisine peygamberlik atfedilen ve Kur’an-ı Kerim’de Zülkarneyn olarak geçen kişidir. Diğeri ise aynası olan Makedonyalı İskender’dir. İkisi de Zülkarneyn olarak nitelendirilmiş ve tarih boyunca birbirine karıştırılmıştır.¹¹⁵

Dil-i pür-‘aşk-ı Mecnûn oldu menba‘ Âb-ı Hayvâna
Sikender zulmet içre sanduğı efsânelerdendür (G.46/2)

İskender; divan şiirinde ab-ı hayatı arayıp bulamaması, Yecüc Mecüc’e karşı sedd yaptırması ve Dara’yı mağlup etmesi bakımından anılmaktadır. Ayrıca beyitte aşığın gönlü, İskender’in karanlıklar içindeki sandığına benzetilmektedir.

Çekdi *Ye‘cüc-ı mu‘âsîye Sedd-i Zü‘l-karneyn*
Tâ hulûs üzre ‘ibâdet ideler tâ‘atıyân (K.13/11)

Kâmî Divanı’nda İskender ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (Terci-bend I/1), (Terci-bend II/4), (Terci-bend IV/1), (T.24/8), (T.55/1), (T.149/4), (T.158/5).

2.1.1.7.10. Makedonyalı İskender

Makedonya Kralı Filip’in oğlu olup Aristo’nun yetiştirdiği çok zeki biridir. Ayine-i İskender, İskender’in 40 mil uzaktan gelen kişiyi gösterdiğine inanılan meşhur aynasının adıdır. Bu ayna, “ayine-i alemnüma” ve “ayine-i gitinüma” isimleriyle de bilinmektedir.¹¹⁶ *Kâmî Divanı*’nda Makedonyalı İskender ile ilgili sadece bir beyit bulunmaktadır.

Bahr-ı emelde keşti-i maksûd-ı nâ-bedîd
Âyîne-i Sikender eger olsa râygân (G.149/3)

¹¹⁵ Tökel, “Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar”, 191-211.

¹¹⁶ Pala, “Ayine-i İskender”, 48.

2.1.1.7.11. Kahramân

İran mitolojisinde adı geçen Kahramân, Pişdadiyan sülalesinden Tahmurs'un oğludur.¹¹⁷ Divan şiirinde kahramanlık ve yiğitlik timsali olarak işlenen Kahraman, Rüstem'i öldürdüğünden dolayı "katil" lakabıyla anılmaktadır. Kâmî Divanı'nda Kahramân sadece iki yerde geçmektedir.

Hezârân *Kahramânı* gamzesi zâr u zebûn eyler
O çeşm-i fitne-cû bîmâr ammâ işi sag olmuş (G.108/6)

Kahramân, nasıl Rüstem'in katiliyse sevgilinin gözleri de aşğın katilidir, onu öldürmüştür. Beyitte Kahramân ile sevgilinin gözleri arasında ilişki kurulmaktadır. Kâmî'nin bazı beyitlerinde Kahramân'ın kılıcı, sevgilinin gözlerine benzetilmektedir.

Nice Rüstemler ana oldu zebûn
Gamzesi *tîg-ı Kahramânı* çalar (G.62/3)

2.1.1.7.12. Kârûn

Hız. Mûsa'nın kavminden olup büyük bir servete sahip olan Karun, zenginliğinden dolayı böbürlenmiş, pek çok insana haksızlık etmiştir. Nihayetinde Allah kendini servetiyle birlikte yerin dibine geçirmiştir.¹¹⁸ Karun, divan şiirinde zenginliği ve malına güvenmesi sebebiyle anılmaktadır. Beyitte Mesih olarak adlandırılan Hz. İsa'nın semada, zenginliğiyle övünen Kârûn'un ise arzda olmasına değinilmektedir. *Kâmî Divanı*'nda Kârûn ile ilgili sadece bir beyit bulunmaktadır.

Tecerrüdle tecemmül farkına arz u semâ mîzân
Mukâbildür Mesîhâ ile menzilgâhı *Kârûnun* (G.131/2)

2.1.1.7.13. Kays

Leylâ ile Mecnûn mesnevisindeki Mecnûn'un asıl adıdır. Kays, divan şiirinde Leylâ'ya olan aşkı, aşkıandan dolayı çöllere düşmesi, orada hayvanlarla dost olması, aklını yitirip Mecnûn gibi yönleriyle anılmaktadır.

İki gurrende şîr-i 'aşka çün kim bir künâm olmaz
Şehi Ferhâd kûhun pâdşâhı *Kays hâmûnun* (G.131/3)

¹¹⁷ Pala, "Kahraman", 252.

¹¹⁸ M. Kamil Yaşaroğlu, "Kassas Suresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1989) 24: 536.

Kaysa ta'n eylemezüz olsa da dil-dâde-i zen
'Ayb-pûşuz bize hem-hâtır-ı üstâd gerek (G.125/2)

Kays, divan şiirinde âşıklar için bir kıyas unsurudur. Âşık, kendini aşkın üstatları olan Kays ve Ferhâd ile kıyaslamaktadır. Divanda aşğın kendini gâh Mecnûn'a benzettiği gâh kendini Mecnûn'dan üstün gördüğüne rastlanmaktadır. Yine *Kâmî Divanı*'na bakıldığında Kays'ın çöllere düşmesinden ötürü düz ovanın padişahı olarak nitelendirildiğini görülmektedir.

Vâris-i mülk-i cünûn oldu esîr-i zülfün
Ced-be-ced *Kaysa* çıkar silsile-i ensâbı (G.207/4)

Kâmî Divanı'nda Kays ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.44/2), (G.109/3), (G.153/3), (G.176/1), (G.190/3), (G.193/6), (G.215/5), (G.221/3), (G.217/5), (U.M.1/544), (U.M.1/549).

2.1.1.7.14. Leylâ

Leylâ ve Mecnûn mesnevisinin kadın kahramanlarından biridir. Divan şiirinde, Mecnûn ile yaşadığı aşkla anılmasının yanı sıra gece anlamına gelen "leylî" kelimesiyle beraber de tevriyeli olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Leylâ, gece ile münasebetinden dolayı sevgilinin saçıyla beraber sık sık anılmaktadır.

Rişte-i sevdâya tâb-âver degül temkîn-i kûh
Zülf-i Leylâdur çeken Mecnûnı sahrâdan yana (G.7/2)

Kâmî serîr-i 'aşka iden Kaysı tâcdâr
Leylîsîdür başında kıyâs itme lânedür (G.55/7)

Kâmî Divanı'nda Leylâ ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.28/4), (G.42/2), (G.94/6), (G.109/3), (G.115/2), (G.153/3), (G.176/1), (G.221/3).

2.1.1.7.15. Mânî

Maniheizm'in kurucusu olmakla beraber resim sanatındaki hüneriyle de ünlü bir ressamdır.¹¹⁹ Mânî, divan şiirinde ressam ve minyatür ustası olması sebebiyle anılmaktadır. Resimlerini topladığı Erjeng/ Erteng mecmualarıyla da sık sık anılmaktadır. Divanda geçen Erjeng'in, aşğın gönlüne benzetilmektedir.

O sahh-ı çîn-der-çîni ki 'âciz hâme-i *Mânî*
Girihli turradur pür-çîn-i satr-ı ebruvân üzre (K.19/21)

¹¹⁹ Tökel, "Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar", 238.

Mânî, sevgiliyi tasvir ettiği için ayrı bir önem arz etmektedir. Beyitlerde Mânî'nin sevgilinin güzelliği için kıyas malzemesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Sevgili, o kadar güzeldir ki ünlü ressamlardan Mânî ve Bihzâd'ın dahi onu tasvir edemeyeceğinden bahsedilmektedir. *Kâmî Divanı*'nda Mânî ile ilgili sadece iki beyit bulunmaktadır.

Sinimmâr-ı Havarnak tarh-ı ma'tbû'ında hayrândur
Gül-i tasvîrinün meftûnı rûh-ı *Mânî* vü *Bih-zâd* (T.59/5)

2.1.1.7.16. Nerîmân

Şehnâme'de anılan İran kahramanlarından olup Sam'ın babası, Zâl'in dedesidir.¹²⁰ Nerîmân, divan şiirinde kahramanlık ve yiğitlik sembolü olarak anılmaktadır. Ayrıca kasidelerde övülen kişi, Nerîmân'a benzetilmektedir.

Ne mümkün pençeleşmek çarh-ı gaddâr ile 'âlemde
Hezârân dest-i pür-zûr-ı *Nerîmânı* çeker çevrür (G.71/3)

Kâmî Divanı'nda Nerîmân ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (U.M.2/30), (U.M.2/168).

2.1.1.7.17. Nûşirevân

İran'ın Sasaniyan sülalesinden olup adaletiyle ün salmış bir hükümdardır. Rivayetlere göre "kisra" lakabı ilk ona verilmiştir. "Tak-ı Kisra" veya "Eyvan-ı Kisra" Nûşirevân'ın adaletsizliğe uğrayanlara yardım ettiği, onları dinlediği sarayının adıdır.¹²¹ Nûşirevân, divan şiirinde adaleti, doğru sözlülüğü ve tak-ı kisrasıyla beraber zikredilmektedir. Nerîmân, *Kâmî Divanı*'nda da bu yönleriyle anılmakta olup sadece iki beyitte yer almaktadır.

Zamân-ı sâbık u esbak nizâmı der-miyân olsa
Yine tercîhe lâyık 'ahdidür *Nûşirevân* üzre (K.19/20)

Ol yekke-tâz-ı ma'delet elbet zamânımı
Mânend-i vakt-i devlet-i *Nûşirevân* ider (K.23/22)

2.1.1.7.18. Hüsrev

Sasani hükümdarı Nuşirevan'ın torunu olup Hüsrev ve Şirin mesnevisinin erkek kahramanının adıdır. Perviz lakabıyla da bilinmektedir. Ayrıca Hüsrev'in,

¹²⁰ Zavotçu, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 516.

¹²¹ Pala, "Nuşirevan", 362.

“Genc-i Şayegan” ve “Genc-i Badaver” gibi adlarla anılan yedi hazinesi vardır.¹²² Bu hazineler divan şiirinde, Hüsrevle beraber sık sık anılmaktadır. Hüsrev’in hazinesi, Kâmî’nin beyitlerinde rüzgâr kelimesiyle birlikte yer almaktadır. Rüzgâr, hazineyi getiren bir unsur olarak görülmektedir.

Hevâ-yı savt ile sad *genc-i Bâd-âver* hüveydâdur
Sühanver câhî reşk-i devlet-i *Pervîz-i şâhîdür* (K.4/3)

Kâmî Divanı’nda Hüsrev ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.15/23), (G.59/3).

2.1.1.7.19. Rüstem

İran’ın milli kahramanı olan Rüstem, Sam’ın torunu, Zâl’in oğlu, Sührab ve Ferâmurz’un babası, Bijen’in dedesidir.¹²³ İran’ın ünlü hükümdarlarından olup Rüstem-i Zal, Rüstem-i Dastan, Tehemten, Heft-Han-ı Acem gibi lakaplarla anılmaktadır. Rüstem, divan şiirinde cesareti ve kahramanlıklarıyla söz konusu edilmektedir. *Kâmî Divanı*’nda sevgilinin kirpikleri ve bakışı Rüstem’e benzetilmektedir.

O şîr-i şerze alup intikâmı a’âdan
Hezâr heybet u haşmetle *Rüstemâne* gelür (K.10/18)

Sînen hadeng-i gamzesine *Rüstemâne* tut
Yâbâna düşmesün o güher ‘âşıkâne tut (G.19/1)

Kâmî Divanı’nda Rüstem ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.62/3), (G.127/8), (G.197/5), (U.M.2/29), (U.M.2/162).

2.1.1.7.20. Sührâb

Rüstem’in Türk kızından doğan oğludur. Ancak Rüstem’i tanımadan annesinin yanında büyümüştür. Rüstem, bir hile ile oğlu olduğunu bilmediği Sührab’ı öldürmüştür.¹²⁴ Kâmî’nin manzumelerinde Rüstem’in Sührâb’ı öldürmesine değinilmektedir. Ayrıca burada Rüstem sevgiliye, Sührâb da aşığa benzetilmektedir. Beyitte Rüstem’in kılıcıyla Sührâb’ı öldürmesi ile sevgilinin bakışıyla aşığı öldürmesi arasında benzerlik kurulmaktadır. Sührâb, *Kâmî Divanı*’nda sadece bir yerde geçmektedir.

¹²² Pala, “Hüsrev”, 220.

¹²³ Zavotçu, “Rüstem”, 572.

¹²⁴ Tökel, “Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar”, 261-262.

Rüstemâne nîgeh-i yâre tahammül mü olur
Çâk çâk olmuş iken zehresi *Sührâblarun* (G.127/8)

2.1.1.7.21. Şîrîn

Ferhâd ile Şîrin mesnevilerindeki kadın kahraman olup Ferhâd'ın âşık olduğu kişidir. Divan şîrinde Hüsrev ve Ferhâd ile olan münasebetiyle anılmaktadır. Ayrıca şîrin kelimesi, tatlı anlamıyla beraber tevriyeli olarak da kullanılmaktadır.

Ferhâda karîb olmadı *âmîziş-i Şîrîn*
Seyl-âb eser-i şûri-i deryâyı gidermez (G.94/3)

Şîrîni sanur seng-i tirâşîdede Ferhâd
'Aşkun eseri âteş-i hasret var içinde (G.183/4)

Kâmî Divanı'nda Şîrîn ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.171/3),
(G.226/7).

2.1.1.8. Diğer Şahıslar

2.1.1.8.1. Aristo

İslam felsefesi üzerine önemli etkileri olan İlkçağ Yunan filozofudur. Eflatun'un öğrencisi olup beyitlerde bilgi ve akıllı temsil etmektedir.¹²⁵

Nevâzişle keremle ol *Aristo* 'akl-ı dânânun
Umûr-ı saltanatda bezl-i makdûrı temâşâdur (K.17/24)

Kâmî Divanı'nda Aristo ile ilgili bir beyit daha bulunmaktadır. (T.72/12)

2.1.1.8.2. Eflâtun

Asıl ismi Aristoklis olup eski filozofların en yaşlısıdır. Beyitlerde Felatun şeklinde de kullanılan Eflatun akıl ve zekâ timsali olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁶

Şâyeste-i hürmet hum-ı mey *cây-ı Felâtûn*
Sâkî ayaga urma ki hikmet var içinde (G.183/6)

Kâmî Divanı'nda Eflâtun ile ilgili bir beyit daha yer almaktadır. (T.46/1)

¹²⁵ Mahmut Kaya, "Aristo", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3: 375-378.

¹²⁶ Ahmet Talat Onay, *Divan Şiiri Sözlüğü*, 150.

2.1.1.8.3. Amr ve Zeyd

Kureyş kabilesinin Sehm koluna mensup olup meşhur sahabilerdendir.¹²⁷ Zeyd ise, Amr'ın oğlu olup aşare-i mübeşşeredendir.¹²⁸ Amr ve Zeyd, divanda sadece bir kasidede geçmekte olup birbirlerine olan yakınlıklarından dolayı ikisini de bir maddede ele almak uygun görülmüştür. *Kâmî Divanı*'nda Amr ve Zeyd sadece bir beyitte geçmekte olup beyitte Zeyd'in Amr'dan daha üstün olduğu belirtilmektedir.

*Zeyde tekaddüm itmege sa'y eyler ise 'Amr
Ser-mâye-i tasavvurı vâfir ziyân ider (K.23/20)*

2.1.1.8.4. Hüsrev-i Dehlevî ve Selmân-ı Saveci

Büyük evliyalarından Nizamüddin-i Evliyâ'nın yetiştirdiği Türk asıllı şairdir. Fars Edebiyatı'nda bütün gelişmiş şiir türlerinde eser vermesinin yanında, gazel nazım şeklinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Türk divan şairleri, büyük üstatlardan biri olarak kabul ettikleri Emir Hüsrev'in tesiri altında kalmışlardır. Özellikle Leylâ ve Mecnûn konusunu işleyen mesnevilerde onun yolunu takip etmişlerdir.¹²⁹

Selman-ı Saveci, İran'ın önemli şairlerinden olup gazellerinde Hafız Şirâzî'nin etkisi görülmektedir. 21.500 beyiti ihtiva eden bir divanı bulunmaktadır.¹³⁰ Kâmî'nin, İbrahim Paşa'ya sunduğu kasidede Selmân Saveci ve Hüsrev-i Dehlevî'den bahsettiği görülmektedir. Beyitte İbrahim Paşa'nın itibarı, olgunluğu ve şiire verdiği önem karşısında Hüsrev ve Selmân'ın ağızlarına mühür vurarak susacaklarından söz edilmektedir.

*Kalursa i'tibârun böyle sadra Husrev u Selmân
Kemâl-i 'aciz ile mühr-i sükût ursun dehân üzre (K.19/24)*

Kâmî Divanı'nda Hüsrev-i Dehlevî sadece bir beyitte geçerken Selmân-ı Saveci ile ilgili bir beyit daha bulunmaktadır. (G.111/7)

¹²⁷ Ahmet Önkal, "Zeyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3: 79-81.

¹²⁸ Mehmet Efendioğlu, "Said b. Zeyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 35: 580-581.

¹²⁹ Rıza Kurtuluş, "Hüsrev-i Dehlevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11: 135-137.

¹³⁰ Adnan Karaismailoğlu, "Selman-ı Saveci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36: 447.

2.1.1.8.5. İbn-i Haldûn

Tarih felsefesinin kurucusu olup dedesi Haldûn'un adıyla İbn-i Haldûn olarak tanınmıştır. Kâmî'nin İbrahim Paşa'ya sunduğu kasidede, İbn-i Haldûn'dan bahsettiği görülmektedir. *Kâmî Divanı*'nda İbn-i Haldûn sadece bir beyitte zikredilmektedir.

Düçâr oldı *rivâyât-ı İbn-i Haldûna*
Ki yazdı meahas-ı hâlûmesinde şeş-ezkâr (K.16/2)

2.1.1.8.6. İbn-i Abbad

Büheyvi veziri olup aynı zamanda divan şairidir. Nazım ve nesir mecmualarıyla şöret bulmuştur.¹³¹ Kâmî'nin Ali Paşa ve İbrahim Paşa'ya sunduğu kasidelerde İbn-i Abbad'ı övdüğü görülmektedir. Ayrıca beyitte, sadrazam Ali Paşa'yla vezir İbn-i Abbad'ı kıyasladığına rastlanmaktadır. Yine söz konusu divanda, Kâmî'nin Ali Paşa için yazdığı tardiyede de Abbad'dan bahsettiği görülmektedir.

Ey ser-âmed vezîr-i kadr-şinâs
İbn-i 'Abbâd olur mı sana kıyâs (K.M.2/1)

Kâmî Divanı'nda aşına ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.11/24), (K.14/15), (K.16/22), (Terci-bend IV/4), (Terkib-bend V/2), (T.56/2), (T.72/13).

2.1.1.8.7. Âsaf

Hz. Süleyman'ın meşhur veziri Asaf b. Barahya'nın adıdır. Âsaf kelimesi, aynı zamanda vezirin eş anlamlısıdır ve bu unvan Âsaf'la beraber kullanılmaktadır.¹³² Âsaf, divan şiirinde doğru sözlü olması ve güvenilir olması vechiyle anılmaktadır.

Ne bir senün gibi şâhenşeh-i 'âdil-güster
Ne bir anun gibi *Âsaf-eser* cihâna gelür (K.10/16)

Kâmî Divanı'nda Âsaf ile ilgili bir beyit dahabulunmaktadır.(K.13/14)

¹³¹ İlyas Çelebi, "Sahib b. Abbad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35: 512-515.

¹³² Pala, "Âsaf", 33.

2.2. ESERLER

2.2.1. Şehname

İran hükümdarlarına ait destansı olayların anlatıldığı eserdir. Cemşîd, Dahhâk, Dârâ, Efrasiyâb, Ferîdûn, İskender, Rüstem gibi isimler eserde yer almaktadır. Eser, feûlün feûlün feûlün feûl kalıbıyla yazılmıştır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser Fars Edebiyatı'nda en çok taklit edilen eserlerden biridir. Aynı şekilde Türk Edebiyatı'nda da etkili olduğu görülmektedir.¹³³

Çeker bu menkabe Şeh-nâmeye hat-ı butlân
Hikâye itmege nevbet bu dâstâna gelür (K.10/28)

2.2.2. Mesnevi

Mevlânâ'nın ilk on sekiz beyiti, bizzat kendisinin kaleme aldığı, diğer kısımları Hüsameddin Çelebi'ye söyleyerek Hüsameddin Çelebi'nin yazdığı, Mevlânâ'nın meşhur eserinin adıdır. Dili Farsça olup fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle yazılmıştır. Mevlânâ, Mesnevisi'nde; şeriat bilgilerini, tarikat adabını, hakikat sırlarını kısa ve temsili hikâyelerle anlatmaktadır.¹³⁴

Fazl u 'irfânî güvâhîdür kitâb-ı Ma'nevî
Pey-revidür virmesün mi Mesnevî andan nişân (Kıta.16/6)

Kâmî Divanı'na bakıldığında Mevlevilik ve Mevlânâ'dan etkilediği rahatlıkla fark edilmektedir. Gülşenî tarikatının kurucusu İbrahim Gülşenî'nin Mevlana'dan etkilenmesi ve onun Mesnevisi'ne nazire olarak Manevi'yi yazması Kâmî'yi de etkilemiş olup *Kâmî Divanı*'nda sıklıkla Mevlânâ ve Mesnevisi'nden bahsedildiği görülmektedir.

2.2.3. Ma'nevî

Gülşenî tarikatının kurucusu İbrahim Gülşenî'nin en meşhur eseridir. İbrahim Gülşenî, Ma'nevî adlı eserini Mevlânâ'nın Mesnevisi'ne nazire yazmıştır. Arapça dibace ile başlayan kırk bin beyitlik eserin kırk günde yazıldığı söylenmektedir.¹³⁵ İbrahim Gülşenî'nin eseri Ma'nevî, *Kâmî Divanı*'nda birkaç

¹³³Mehmet Kanar, "Firdevsi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13: 125-127.

¹³⁴Hüseyin Güllüce, *Mevlânâ ve Mesnevî Gerçeği*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2007), 1: 166-168.

¹³⁵Hikmet Konur, "İbrahim Gülşenî'nin Hayatı, Eserleri ve Görüşleri", (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1998), 191-192.

yerde geçmektedir. Beyitte Kâmî, Ma'nevî adlı eserden ders aldığını belirtmekte olup bu eserle cennete girmeye heves ettiğini zikretmektedir.

*Ma'nevîden dersümüz 'akl u cünûna iricek
Vâdi-i dîvânelikte kalmışuz uslanmışuz (G.91/3)*

*Kâmî günâhı rişte-i pervâz-ı kuds idüp
Mânend-i Cevherî iderüz uçmaga heves (G.101/5)*

2.3. Harfler

2.3.1. Elif, Cim, Nun, Vav

Divanda elif (ا), cim (چ) ve nun (ن) harfleri geçmektedir. Elif harfi, beden ve boy için kullanılmaktadır. Cim harfi, genellikle noktası münasebetiyle beyitte yer almaktadır. Nun harfi, şekli itibariyle sevgilinin kaşlarına, vav harfi ise “vav-ı kâsem” terkibiyle beyitlerde söz konusu olmaktadır.

*Bu dil yüzi olsun elif âgûşa çek kaddin anun
Hükmi revândur cânuna cânânun olsa da revâ (L.1/10)*

*Rîze-çîn olsa cehil süfre-i fazlından eger
Hum-nişîn ola Felâtûna bedel nokta-i cîm (K.11/25)*

*Ebruvân altına düşmüş iki hâl-i dil-cû
Kalem-i Sun' komış her biri bir nûnundur (G.41/4)*

*Her demde senün başuna and içmege 'uşşâk
Yâd eylediler turra-i vâv-ı kasemünden (G.155/6)*

2.4. Renkler

2.4.1. Siyâh

Kâmî Divanı'nda en fazla anılan renk siyahtır. Ölümün, acının ve hüznün rengi olan siyah, genellikle olumsuz, kötü durumlarda kullanılmaktadır. Sevgilinin saçları, gözü, beni ve ayva tüyleri siyah olarak tasavvur edilmektedir. Aşığın ise bahtı siyah olarak düşünülmektedir. Ayrıca içerisinde süveyda adı verilen noktanın bulunduğu kalp de siyahtır. Yine gönül de içerisinde sıktını ve acı bulundurması sebebiyle siyahtır. Siyâh “rû-siyâh”, “nûr-ı siyâh”, “hâk-ı siyâh”, “nûr-ı siyâh”, “reng-i siyâh”, “çeşm-i siyâh”, “kalb-i siyâh”, “siyâh-çerde”, “ebr-i siyâh”, “hayme-i siyâh”, “baht-ı siyâh”, “hâl-i siyâh”, “zülfi

siyeh”, “hatt-ı siyeh”, “şemşir-i siyeh”, “dil-siyeh” vb. terkiplerle divanda yer almaktadır.

Âyîneye bak ser-zede *hatt-ı siyehündür*
Şem‘-i ruhun âsârı olan dûde degüldür (G.43/6)

Dolandı ‘ârızını ceste ceste hatt-ı nevün
O mâhî *ebr-i siyeh* pâre pâre mi dolaşur (G.73/2)

Hâl-i mu‘anberîne olaldan rasad-nişîn
Baht-ı siyehle mazhar-ı ferhunde-kevkebüz (G.87/5)

Beyt-i Ma‘mûra *siyeh nûr oldı* şimdi Kâmiyâ
Reh-revân-ı Kâbeyi hâcî-peşîmân itdi hat (G.112/5)

2.4.2. Al, Gül-gûn, Lal

Kâmî Divanı’nda en çok anılan renklerden biri de kırmızıdır. Sevgilinin yüzü, yanakları ve dudakları kırmızıdır. Klasik şiirde, kırmızı değerli bir taş olan lal, istiare yoluyla sevgilinin dudaklarına benzetilmektedir. Yine aynı şekilde kırmızı yakut taşı da sevgilinin dudağına benzetilmektedir. Kırmızı gül rengi anlamına gelen gül-gûn, yine sevgilinin yanakları için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Aşğın gözyaşları ise kanlı olması sebebiyle kırmızı olarak düşünülmektedir. Kırmızı olan şarap ve şarap kadehi de rengi itibariyle beyitlerde yer almaktadır.

Çeşmümde hûn-ı girye degüldür o mevheşün
Ruhsâr-ı âlî hâtıra geldükçe *âl* olur (G.55/5)

Bâ‘is-i ragbet-i gül ‘*ârız-ı gül-gûnundur*
Rif‘at-i serve sebeb kâmet-i mevzûnundur (G.41/1)

Eyleyen rind-i mey-âşâmı harâbât-nişîn
Hasret-i bûse-i la‘l-i leb-i *mey-gûnundur* (G.41/2)

Ey dil-rübûde câm-ı Cemün *reng-i âline*
Görsen de bakma pîr-i mugânun helâline (G.203/1)

2.4.3. Ergavân rengi

Ergavân, kırmızı renkte bir çiçek olup rengi yönüyle Kâmî’nin beyitlerinde anılmaktadır. Kırmızı ergâvan ile şarap ve gökyüzü arasında benzerlik kurulmaktadır.

Bâde-nûş olsa o perî-tal‘at
Ruhları *reng-i ergavâni* çalar (G.62/8)

2.4.4. Beyâz

Beyâz renk saflığı, temizliği simgelemektedir. Ayrıca beyaz, barışın da sembolüdür. Beyitte, beyaz gülden söz edilmektedir. Beyaz gül de aynı şekilde saflığı ve masumiyeti simgelemektedir.

Görüp *beyâz güli* berg-i sebz ile didiler
Siyâdeti anadandur gezer ‘alâmet ile (G.195/3)

2.4.5. Yeşil, Zümüröd

Yeşil, İslamiyeti, huzuru ve canlılığı simgelemektedir. Divanda “yeşil hara” şeklinde beyitlerde geçmektedir. Zümüröd, yeşile benzeyen, onun farklı bir tonu olan renktir. Zümüröd rengi “eflâk-i zümüröd-tâk”, “ferş-i zümüröd-gûn”, “taht-ı zümüröd-gûn” terkibleri içerisinde *Kâmî Divanı*’nda yer almaktadır. Beyitte zümüröd rengi, Dârâ’nın tahtının rengi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sen *yeşil hara* giyüp salındun ammâ ‘âlemi
Hayrete gark itdi mevc-i hulle-i hadrâ-yı ‘ıyd (G.33/5)

‘Aşkda mümkün degül hâmûn bir şeydâ iki
Olmadı *taht-ı zümüröd-gûn* bir Dârâ iki (G.221/1)

2.4.6. Mor

Ara renklerden biri olan mor, zenginliği ve ihtişamı simgelemektedir. Divanda sadece iki beyitte geçmekte olup söz konusu edilen beyitte “mor çakşır (şalvar)” tamlamasıyla yer almaktadır.

Ol âfet-i zamâneyi nâ-sâz gösteren
Mor çakşır ile kâtibî yenli ferâcedür (G.51/2)

2.4.7. Sarı, Altın (Zerd)

Sarı rengi, akli, gücü ve zenginliği simgelemektedir. Aynı zamanda sarı renk, hastalığı da simgelemektedir. Sarı, genellikle sararıp solmak deyimiyle karşımıza çıkmaktadır. Beyitte aşğın sararıp solmasından söz edilmektedir. Sarı renkli olan altın, değerli olması sebebiyle beyitlerde yer almaktadır.

Sarardı soldı görüp nev-demîde hattını yâr

Diriğ seyr-i çemen mevsim-i hazâna düşer (G.60/2)

‘Aceb encüm-şumâr-ı hasrete tevkîr ider meh-tâb
Ki her Mecnûn’a bir *altundan* zencîr ider meh-tâb (G.14/1)

2.4.8. Sîm (Gümüş)

Sîm, *Kâmî Divanı*’nda sık sık kullanılan renklerden biridir. Klasik şiirde ay, sevgilinin yüzü ve sevgilinin teni gümüş olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte sevgilinin gümüş renkli teninin, sevgili sarhoş olunca kızardığından söz edilmektedir.

Yine ser-mâye-bahş-ı devlet olmuş dest-i kallâba
Kızarmış tâb-ı meyden mest olup sarmış o *sîmîn-ten* (G.148/5)

2.5. Mitolojik Unsurlar

2.5.1. Âb-ı Hayat (Âb-ı Hayvan)

Katresi insanı “hayat-ı ebediye”ye eriştiren su. İskender-i Zülkarneyn, ab-ı hayatı bulmak için yanına Hızır’ı rehber alarak zülumat içinde günlerce askeri ile yürümüş. Bir hayli gittikten sonra Hızır ab-ı hayatı bularak içmiş; fakat İskender yolunu şaşırarak Hızır’ı kaybetmiş, nihayet avdete mecbur olmuş.¹³⁶

Halka-i zikrinde buldılar hayât-ı câvidân
Âb-ı Hayvân çeşmesin zulmetde kaldı sanmışuz (G.91/4)

Beyitlerde “âb-ı hayvan” olarak da geçen âb-ı hayat, *Kâmî Divanı*’nda çok sık kullanılmaktadır. Âb-ı hayat, beyitlerde onu Hızır’ın bulması ve İskender’e nasip olmaması sebebiyle anılmaktadır. Âb-ı hayat bazen cennette akan selsebile, bazen aşğın dudağına bazen de aşğın gönlüne benzetilmektedir.

Dil-i pür-‘aşk-ı Mecnûn oldı menba *‘Âb-ı Hayvâna*
Sikender zulmet içre sanduğı efsânelerdendir (G.46/2)

Kâmiyâ la‘l-i leb-i cân-bahşınun dil-teşnesi
Sermedî feyz-i hayât-ı *Âb-ı hayvân* istemez (G.93/7)

2.5.2. Ankâ

Ankâ, “ismi olup da cismi olmayan bir büyük kuştur. ‘Ankâ’ya, Simurg ve Zümrüdüanka da derler. Yüzü insan yüzüne benzermiş. Boynu çok uzunmuş, tüyleri renk renk imiş. Vücudunda otuz kuşun renk ve alameti varmış. İnsan ve

¹³⁶ Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, 177.

hayvanlardan kaptığını parçalamış.”¹³⁷ ‘Ankâ, yanıp küllerinden doğan sonra tekrar yanıp doğan bir kuştur. Ankâ kuşu, kimsenin onu yakalayamaması, güzel olması vb. sebeplerden ötürü sevgiliye benzetilmektedir.

‘*Ankâ-yı muzaffer* ki dem-i cünbiş-i pervâz
Ahkâm-ı hümâyûn ana bâl-i tayerândur (K.24/20)

Şâh-ı iklim-i velâyet reh-nümâ-yı râh-ı Hak
Pîş-vâ-yı evliyâ ‘*ankâ-yı Kâf-ı lâ-mekân* (Kıta.16/2)

2.5.3. Âyîne-i İskender

“İskender’in 40 mil uzaklığı gösteren meşhur aynasının adıdır. Ayine-i alemnüma olarak da bilinmektedir.”¹³⁸ Beyitte geçen ayna bu yönüyle anılmaktadır.

Bahr-ı emelde keşti-i maksûd-ı nâ-bedîd
‘*Âyîne-i Sikender* eger olsa râygân (G.149/3)

2.5.4. Burâk

“Hz. Muhammed’in Mirac gecesinde bindiği bineğin adıdır. Kelimenin berk kökünden geldiği sanılmaktadır. Bir rivayete göre Burak, cennet hayvanlarının genel adıdır. Renginin güzelliği, alımlılığı, yıldırım gibi süratli hareket etmesi başlıca özellikleridir.”¹³⁹ Miraç hadisesi Hz. Muhammed’in en büyük mucizelerinden biri olup nat türündeki kasidelerde Hz. Muhammed’le beraber sık sık anılmaktadır.

‘Aceb mi cilvegâhı Kâbe kavseyn olsa bâ-ta‘cîl
Burâk irsâli da‘vet ‘izzetiyle kurba râhîdur (K.4/9)

2.5.5. Hümâ

“Devlet kuşu denilen kuştur. Gayet yüksekten uçan bir kuş olmakla beraber gölgesi kimin başına düşerse o adamın padişah olacağına inanılmış.”¹⁴⁰ Hümâ kuşu başına düştüğü kişinin talihli olduğunu göstermesi bakımından önem

¹³⁷ Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, 58.

¹³⁸ Pala, “Ayine-i İskender”, 48.

¹³⁹ Pala, “Burak”, 76.

¹⁴⁰ Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, 186.

arz etmektedir. Ayrıca Hümâ'nın avlanamaması ve talihi temsil etmesi bakımından sevgiliye benzetildiği görülmektedir.

Dutıldukça *hümâ-yı devleti* sayd u şikâr oldı
Bozıldukça tılısm-ı genc-i lâ-yefnâyı ifnâdur (K.17/13)

Per u bâl-i hüimâdan hâhiş-i mâ-fi'z-zamîr itsek
İder bin cânla ol hizmet-i cârûb-ı hâkin bâd (T.72/2)

2.5.6. Kaf Dağı

“Dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsızlığına inanılan dağlar zinciridir. Efsaneye göre Yecüc ile Mecüc, Ankâ, cinler, şeytanlar bu dağın arkasındadır.”¹⁴¹ Kaf Dağı, beyitte Ankâ kuşunun bulunduğu yer olarak anılmaktadır.

Ol kim firâz-ı vahdete reh-berlik eyledi
'*Ankâ-yı Kâf-ı himmete* şeh-perlik eyledi (G.214/1)

2.5.7. Nergis

“Mitoloji’ye göre Narsis ya da Narkisos çok yakışıklı bir delikanlıymış fakat hiçbir kıza bakmıyor, onlara karşılık vermiyormuş. Narkisos, bir gün dere kenarında dolanırken dereye kendi aksini görüp âşık olmuş. Kendini seyrederken dereye atlamış ve boğulmuştur. Vücudu çürüyünce yerinde göze benzer bir çiçek bitmiş ve bu çiçek nergis olarak adlandırılmıştır.”¹⁴²

Çemen çemen gül ü *nergisle* gülşenün şimdi
Açıldı yüzi gözi bûs idince dâmânun (K.20/28)

Mitolojik unsur olarak divan şiirinde en çok geçen unsur nergistir. Nergis beyitlerde, daha çok göz ile aralarındaki benzerlikten ötürü sevgilinin gözlerine benzetilerek kullanılmaktadır. Ayrıca Kâmî'nin, “nergis redifli” bir gazeli bulunmaktadır.

İntizâr-ı gül-i ruhsârun ile gülşende
Mübtelâ-yı gül-i çeşm oldı kederden *nergis* (G.102/4)

¹⁴¹ Pala, “Hümâ”, 248.

¹⁴² Pala, “Nergis”, 356.

2.6. Kavimler ve Kabileler

2.6.1. Hindû

Hintlileri anlatan bu kelime, divan şiirinde sevgilinin güzelliik unsurlarından olan ben, göz ve kirpiğe benzetilmektedir. Beyitte sevgilinin kirpiklerinin Hint askerlerine benzetildiği görülmektedir.

Ruhsârı üzre Kâmiyâ müjgânı hindûlar gibi
Mîhrâb-ı ebrûdan dönüp olmakdadur âteş-perest (G.18/5)

2.6.2. Türk

Kâmî Divanı'nda geçen Türk kelimesi, İbrahim Paşa'ya sunulmuş bir kasidede yer almaktadır. Türk kelimesi, Türk lisanı için kullanılmaktadır. Ayrıca *Kâmî*'nin kasidede, Türk lisanının maharetlerinden söz ettiği görülmektedir.

Ne denlü da'vi-i nazm itse şâirler lisânınca
Hüner Türkî edâ nazmındadır silk-i beyân üzre (K.19/26)

2.6.3. Tatar

Kâmî Divanı'nda geçen Tatar kelimesi, mecazen “zalim, gaddar, merhametsiz” anlamlarına gelir. Bu sebeple daha çok gamze ve saç ile birlikte kullanılmaktadır.¹⁴³ Beyitte sevgilinin gözünün, aşığa bakmadığı ve merhametsiz olduğu için Tatar'a benzetildiği görülmektedir.

O denlü cüst ü çâpükdür o şûhun çeşm-i Tâtârı
Gözin açup yumınca sad-hezârân hân mân almış (G.106/3)

2.6.4. Acem

İran halkını anlatan bir kelime olup beyitte “tarz-ı Acem” terkihiyle yer almaktadır. *Kâmî Divanı*'nda kendi şiirini Acem tarzı olarak gördüğünden söz etmektedir.

Rakîb-i bed-nevâ tarz-ı 'Acemdür şi'rümüz dirmiş
Sadâ-yı kerrenây âheng-i savt-i erganûn olmaz (G.84/6)

2.6.5. Arap

Arabistan halkı için kullanılan kelime olup *Kâmî Divanı*'nda “ceyş-i Arab” terkihiyle karşımıza çıkmaktadır.

¹⁴³ Pala, “Tatar”, 442.

Nazar reh-i haremeyn-i ruhunda gördi hatun
Dirîğ ceys-i 'Arab çıkdı şâh-râhumuza (G.191/4)

2.6.6. Hâtem-i Tay ve Bermeki Kabileleri

Hâtem-i Tay; Arapların Tay kabilesinden cömertliğiyle meşhur Abdullah bin Mesud'un oğlunun unvanıdır. Hâtem-i Tay, divan şiirinde kerem ve sehavet timsalidir.¹⁴⁴ Bermekiler ise Abbasilere vezirlik yapmış bir aile, bir kabiledir. Divanda, Hâtem-i Tay'ın cömertliğinin Bermekilere sirayet ettiğine değinilmektedir.

Sîne-i Bermekîye cûdı Key
Keremi itdi *nâm-ı Hâtem-i Tay* (K.11/33)

2.7. Ülkeler ve Şehirler

2.7.1. Çin /Hitâ/ Hutun

Çin ülkesi, divan edebiyatında Mânî'den dolayı güzelliklerin bulunduğu yer olarak anılmaktadır. Ayrıca büküm büküm anlamına gelen kelime, sevgilinin saçıyla beraber kullanılmaktadır. Çin, misk kokusunun çıktığı yer olarak da kullanılmaktadır. Hitâ/ Hutun ise divan edebiyatında miskin çıktığı yer olarak kullanılmaktadır. Hitâ/ Hutun'in Çin ülkesiyle beraber kullanıldığı da görülmektedir.

Ol âhû gözlerüm ol kâkül-i müşgîn hayâliyle
Gönül vâdîleri *Çîn u Hutun* sahrâlarındandır (G.48/4)

Zîr-i çeşmünde o hâl-i siyeh ey gonca-dehen
Gülşen-i Çîne düşen *nâfe-i âhû-yı Hutun* (G.147/1)

Sevgilinin saçları siyahtır ve misk kokarlar. Sevgilinin saçları, misk kokması sebebiyle miskin çıkış yeri olan Çin ve Hutun ile beraber anılmaktadır.

Şâyân olursa *milket-i Çîn u Hutun* fidâ
Ol zülf-i 'anberîn ile çeşm-i gazâline (G.203/6)

Şemîm-i bûy-ı dil-âvîz-i zülf-i dildârı
Arar egerçi sabâ *vâdi-i Hitâda* gezer (G.58/5)

¹⁴⁴ Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, 204.

Kâmî Divanı'nda Çin ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.11/23), (Terkib-bend II/2), (G.64/4), (G.85/4), (G.86/4), (G.121/6), (G.135/3), (G.153/1), (G.156/5), (G.168/2), (G.169/4), (G.172/2), (G.188/4), (G.209/5), (Matali 130), (Matali 150).

2.7.2. Habeş

Afrika'nın doğusunda ve Yemen'in karşı kıyısında bulunan Habeşistan ülkesi Habeş olarak adlandırılır. Burada yaşayan halka da Habeşiler denir.¹⁴⁵ Habeşiler siyahî renkte olup divan şiirinde sevgilinin beni ve saçına benzetilmektedir. Habeş, *Kâmî Divanı*'nda "ceyş-i Habeş" şeklinde geçmekte olup burada Habeş askerlerinden kasdedilen sevgilinin kirpikleridir.

Ol âfet ser-tırâşından eger itmezse istimdâd

İder ser-hadd-i mülk-i hüsnini *ceyş-i Habeş* ber-bâd (G.29/1)

Kâmî Divanı'nda Habeş ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (T.36/1), (G.2/5), (G.94/1).

2.7.3. Irâk/ Kerbelâ/ Nef/ Bağdat/ Şâm/ İsfâhân/ Zevrâ

Irak, Dicle Nehri ile aşağı Basra'ya kadar olan bölge olup Şat ırmağının iki tarafına denir.¹⁴⁶ Divan şiirinde İran coğrafyasından çokça bahsedilmektedir. Kerbela ise Irak'ta bulunan bir şehirdir. Divan şiirinde Hz. Hüseyin'in şehit edildiği yer olarak sık sık anılmaktadır. Kâmî, divanında Kerbela'dan, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ve yine onun şehit edilişiyle ilgili susamışların yeri olarak zikretmektedir.

Ehl-i 'Irâka devlet u 'izzet yeter anun

Âmâlgâh-ı 'âlem olan hâk-i meşhedî (K.4/4)

Kâmî Divanı'nda Irak ve Kerbela ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.5/6), (K.24/5), (T.55/2), (G.122/7), (G.133/5), (U.M.1/244), (U.M.1/440), (U.M.2/13), (U.M.2/75), (U.M.2/77).

Bağdat'ta bulunan Nef, Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu şehirdir. Nef şehri, divanda Hz. Ali'yle beraber anılmaktadır. Hz. Ali'nin şahı olduğu şehir olarak kullanılmaktadır.

Nûr-ı dü-çeşm-i *hazret-i şehenşeh-i Nef*

Nazende Âl-i beyt-i Habîbün ser-âmedi (K.5/3)

¹⁴⁵ Pala, "Habeş", 178.

¹⁴⁶ Pala, "Irak", 223.

Kâmî Divanı'nda Necef ve Bağdat ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (U.M.1/122), (U.M.1/131), (U.M.1/215), (U.M.1/218), (U.M.1/233), (U.M.2/66), (U.M.2/82), (U.M.1/394).

Şam; Müslümanlarca Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra muhterem beldelerdendir. Şam, sularının çokluğu, havasının güzelliği sebebiyle ünlenmiş bir beldedir.

Müreccah âb u hevâsı şehâdetine göre
Tevâtür üzre bütün *ehl-i Şâm u Şehbâ'nun* (K.20/4)

Kâmî Divanı'nda Şam ile ilgili bir beyit daha bulunmaktadır. (M.L.12/1).

İsfahan, İran sınırları içerisinde yer alan bir şehirdir. Divan şiirinde sürmenin çıkış yeri olarak söz konusu olmaktadır. Beyitlerde Sıfahan şeklinde de kullanıldığı görülmektedir.

Göz terâzûsı 'ayâr ideli hâk-i kademün
Ragbet eyler mi nazar kuhl-ı *Sıfâhâna* göre (G.189/5)

Kâmî Divanı'nda İsfahan ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.20/3), (Matali 164), (U.M.1/231).

İrak'ın başkenti olan şehir divan şiirinde tarihi münasebetleriyle ve adının geçtiği atasözleriyle beraber kullanılmaktadır. Bağdat, *Kâmî Divanı*'nda sıklıkla geçmekte olup Kâmî'nin kadılık yaptığı yer olarak bilinmektedir. Ayrıca divanda Bağdatla ilgili olarak evliyaların kaynağı, çıkış noktası olarak söz edilmektedir. Yine Zevra adıyla bilinen Bağdat, *Kâmî Divanı*'nda Zevra ismiyle de karşımıza çıkmaktadır.

Bagdâd ki burc-ı evliyâdur
'Âlemde bu müdde'â müselleme (Kıta.13/2)

Eksük olmaz Kâmîyâ hengâme-i Dârü's-selâm
Hüsn-i havrâ-sûz ile âşûb-ı *Zevrâdur* o şûh (G.28/5)

Kâmî Divanı'nda Zevrâ ile ilgili iki beyit daha bulunmaktadır. (K.6/6), (K.30/5).

2.7.4. Mısır/ Kenân

Mısır, divan şiirinde Hz. Yûsuf'la beraber anılmaktadır. Hz. Yûsuf'un güzelliği Mısır'a benzetilmektedir. *Kâmî Divanı*'nda Mısır'ın sultanı olarak Hz. Yûsuf'tan söz edildiği görülmektedir.

Mülket-i Mısr-ı dile müjde-i Yûsufla gelür
Olsa endîşemüzün reh-güzeri çâh-ı zekân (G.147/2)

Kenan; Hz. Yakûp ile Hz.Yûsuf'un memleketleri olan şehirdir. Divanda
“mah-ı Kenân” çok geçmekte olup bu tabir ile Hz. Yûsuf'tan söz edilmektedir.

İderdi hayr ile sevdâgerân-ı ‘âlem yâd
Düşürsek ol meh-i Ken ‘ân-ı hüsni câhumuza (G.191/3)

Kâmî Divanı'nda Mısır ve Kenân ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.7/7),
(K.14/31), (T.59/3), (D.K.7), (G.161/2), (G.161/4), (G.163/5), (G.184/6), (G.191/3),
(G.192/2), (G.200/4).

2.7.5. Mekke/ Bathâ/ Haremeyn/ Medine/ Yesrib

Mekke, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in ömrünün çoğu vaktini geçirdiği yerdir. Hz. Muhammed'in doğduğu ve yaşadığı yer olması sebebiyle kutsaldır. Ayrıca Mekke, ilk kıblemiz olan Kâbe'nin bulunduğu yerdir. Mekke'de bulunan Batha ise Hz. Muhammed'in doğduğu yer olup beyitte Mekke ile beraber geçmektedir. Mekke ve Batha, *Kâmî Divanı*'nda sadece aşağıda belirtilen beyitlerde geçmektedir.

Eyledi hatt-ı şerîf ile anun pâyesini
Mansıb-ı Mekke vü Bathâ'ya ber-â-ber hemvâr (K.15/9)

Şeref-yâb oldu pâ-bûsıyla şâyân olsa rû-mâle
Gerek Bathâ hasâtıdur gerek Yesrib giyâhıdur (K.14/15)

Medine, Arabistan'da bulunan bir şehirdir. Yesrib ise Medine'nin eski adıdır. Yine Mekke ve Medine anlamına gelen Haremeyn'in de *Kâmî Divanı*'nda geçtiği görülmektedir. *Kâmî Divanı*'nda Medine, Haremeyn ve Yesrib ile ilgili başka beyit bulunmamaktadır.

Nazar reh-i Haremeyn-i ruhunda gördi hatun
Dirîg ceyş-i 'Arab çıkdı şâh-râhumuza (G.191/4)

2.7.6. Tibet/ Bulgâr

Tibet ve Bulgar, *Kâmî Divanı*'nda misklerin çıktığı yer olarak kullanılmaktadır.

Yokdur nazîri Tübbet ü Bulgâra dek velî
İtlâk olınsa hâme geçer mâ-verâsına (K.22/8)

Kâmî Divanı'nda Tıbee ve Bulgar ile ilgili diğer beyitler Şunlardır: (Terkib-bend II/1), (T.45/8), (G.37/4), (U.M.1/255).

2.7.7. Edirne/ İstanbul

Edirne ve İstanbul Őehirleri *Kâmî Divanı*'nda geĀen Őehirlerdir. Edirne, Kâmî'nin dođduđu Őehir olması hasebiyle divanında sık sık anılmaktadır. Kâmî, divanında bahar mevsiminde Edirne Őehrinin Āok gŪzel olduđundan, Edirne'nin gŪl bahĀelerini gŪrenlerin ona hayran olduđundan sŵz etmektedir. Ayrıca Kâmî'nin, divanında Edirne ĀeŐmelerini konu aldıđı gŵrŪlmektedir.

Bu kavli eyledi imzâ bŵtŪn ulŪ'l-*absâr*
Bahâr-ı Edrene oldu riyâz-ı hulda nazîr
TakaddŪm eyler ise kıblegâh-ı *İstanbul*
Karârgâhı kibârun degŪl mi saff-ı ahîr (Kıta 8)

İstanbul ise *Kâmî Divanı*'nda Edirne'den sonra adı geĀen Şehirdir. Kâmî, divanında İstanbul'u, İstanbul'un ĀeŐitli semtlerini ve mekânlarını sıklıkla konu edinmiştir. Sadabad, Beşiktaş, HaliĀ, Kız Kulesi, Kağıdhane ve Gŵksu gibi yerler *Kâmî Divanı*'nda konu edinen İstanbul'da bulunan yerlerdir.

Kâmî Divanı'nda Edirne ve İstanbul ile ilgili diğer beyitler Şunlardır: (K.9/11), (K.20/1), (K.20/5), (K.21/11), (K.22/1), (T.24), (T.27), (T.58), (T.72), (G.124/4).

2.8. Nehirler, Denizler, Dağlar

2.8.1. Nehirler (Nil, Tunca)

Dŵnyanın en uzun nehri olan Nil Nehri, uzunluğu hasebiyle divanda anılmaktadır. Beyitte Nil nehri uzunluğundan ŵtŵrŵ aşığın yaralı gŵnlŵnŵ ŵlĀecek bir alet olarak dŵŐŵnŵlmektedir.

Eger imdâd *medd-i Nil* mikyâsınca olmazsa
Dil-i sŵzâna hŵsrân-ı telâfi Őiven-efzâdur (K.14/32)

Tunca, Edirne'nin en ŵnemli nehirlerinden biridir. *Kâmî Divanı*'nda sadece bir beyitte Tunca Nehri'nden bahsettiği gŵrŪlmektedir. Divanda EkmekĀizade Ahmed PaŐa'nın Tunca Nehri ŵzerine yaptırdığı kŵprŵden sŵz edilmektedir. Bu kŵprŵ Tunca Nehri'nin ŵzerinde yapıldığı iĀin Nehirler maddesinde ele alınmıŐtır.

Toldurdı *Tunca nehrin* bî-Őŵbhe Őîm ŵ zerle
Bu cisr-i bî-'adîli li'llâh itdi bŵnyâd (T.1/3)

2.8.2. Denizler

Deniz divanda genel anlamda “bahr-ı kerân”, “daver-i bahr”, “bahrü’l-marif”, “bahr-ı fazilet”, “emvâc-ı bahr”, “bahr-ı muhit”, “bahr-ı mağfiret”, “bahr-ı hüsn”, “bahr-ı hayret”, “bahr-ı aşk”, “bahr-ı emel” ve “bahr-ı hakikat” terkibleriyle yer almaktadır. Zikredilen tabirlerin dışında deniz, aşk denizi olarak tasavvur edilmekte olup âşık bu denizdeki gemi olarak düşünülmektedir. Bunların dışında divanda Kulzüm (Kızıldeniz) de yer almaktadır.

*Bahr-i hayret-zây-ı ‘aşkun ugramış gird-âbına
Zevk-yâb-ı ye’s-i sâhil çün habâb eyler semâ (G.114/3)*

*Ol dürr-i sadev-zîbi ‘aceb semt-i kenâra
Tahrîk ide mi kulzüm-i pür-cûş-ı temennâ (G.9/3)*

2.8.3. Dağlar (Bî-sütûn, Kaf, Tûr)

Bî-sütûn, bugün Bağdad-Hemedan arasında Kirman Şah’ın 30 km kadar doğusunda kalan dik ve sarp bir dağdır.¹⁴⁷ Divan şiirinde Ferhâd’ın Şîrîn için deldiği dağ olarak anılmaktadır.

*Kûh-ı belâ-yı ‘aşkı meger kor mı Bî-sütûn
Âh-ı derûnum ile felekler direklenür (G.78/6)*

Dünyayı çevrelediği varsayılan Kaf Dağı, Ankâ’nın mekânı olarak tasavvur edilmektedir. Divan şiirinde yüksekliğin, ihtişamın sembolü olarak anılan Kaf Dağı, aynı zamanda masallarda aşılması gereken büyük bir engel olarak düşünülmektedir.

*Kûh-ı Kâf üzre şafak sanma urındı bagtak
N’ola utgansa vakâr ile geçer deng-â-deng (K.25/9)*

Tûr, Hz. Mûsâ’nın Allah ile görüştüğü, Allahu Teâlâ’nın tecelli ettiği dağın adıdır. Beyitte Hz. Mûsâ ile ilgili mucizelerde karşımıza çıkmaktadır.

*Düşenler ‘aşkuna Vâdî-i Eymen Tûr bulmuşlar
Görüp ol âteşîn ruhsârı nârı nûr bulmuşlar (G.63/1)*

¹⁴⁷ Pala, “Kaf Dağı”, 73.

2.9. İctimai Hayat

2.9.1. Sosyal Tabakalaşma

2.9.1.1. Padişah ve Çevresi

Divanda padişah, şah, sultan, han, hakan, hudavend gibi adlarla anılan padişah sosyal tabakalaşmanın en üstünde yer alan kişidir. Genellikle Allah'ın varlığının birliğinin anlatıldığı kasidelerde sultan olarak Allah'tan, Hz. Muhammed'in övüldüğü nat türündeki kasidelerde sultan olarak Hz. Muhammed'den bahsedilmektedir. Gazellerde ise sultan olarak sevgiliden bahsedildiği görülmektedir.

*Ey şâh-ı enbiyâ sen o hikmet-şi'ârsın
Âhir-zamâna bir gül-i evvel-baharsın (K.2/1)*

*Nizâm-ı her dü serâ pâdişâh-ı mülk-i bekâ
Şeh-i erîke-i isrâ nedîm-i kurb-i cenâb (K.3/16)*

*Reşk-i hürşîd-i cihân bir 'âlem-ârâdur o şûh
Tahtgâh-ı hüsne şâh-ı dâd-fermâdur o şûh (G.28/1)*

Divanda padişahın özellikleriyle ilgili olarak tespit edilen hususlar şöyle sıralanabilir: Padişah beyitlerde cihanın sultanı ve sahibi olarak geçmekte olup istediği her şeyi gerçekleştirebilir. Padişah cihanın sihirbazıdır, elindeki yetkiyle cihanda her şeyi istediği gibi yapabilir. Bir ülkenin yönetimi, o ülkedeki huzur ve refah padişaha aittir. Eğer bir ülkede padişah olmazsa o ülkede kargaşa ve kavga hâkimdir.

*Pâdişâhun sâyesinde nûş idüp âb-ı zülâl
İmtidâd-ı devlet için idelüm dâ'im du'â (T.24/9)*

*Hazret-i hâkân-ı a'zam pâdişâh-ı bahr ü ber
Zıll-ı Hak Sultân Ahmed hâfız-ı dîn-i kavîm (T.51/1)*

Padişah cömerttir. Divanda onun elinin açıklığı açılmış güle benzetilmektedir. Ayrıca padişah adaletli olup herkese adaletiyle muamele eder. Aynı zamanda padişah merhametlidir.

*Hemîşe pâdişâh-ı heft-kişver tahtgâhında
Sevâd-ı 'âleme fermân-revâ-yı 'adl ü dâd olsun (K.18/1)*

*Pâdişâh-ı ma'delet-güster şehinşâh-ı zamân
Âfitâb-ı âsmân-ı saltanat zıll-ı Hudâ (T.24/1)*

Padişahın annesi "valide sultan" olarak adlandırılmakta olup divanda Valide Sultan'ın Kasrı'ndan söz edilmektedir. Divanda geçen "Valide Sultan

Kasrı” yalancı dünyada insanı mutlu eden, insana huzur veren bir yer olarak nitelendirilmektedir. Padişahın çocuklarına “şehzade” denilmektedir. Şehzadeler; padişahın gözünün nuru, kendilerinden sonra tacın ve tahtın sahibi olan kişilerdir.

Biri de *kasr-ı Vâlîde Sultân*

Ana suyunda hoş temâşâdur (K.9/14)

Bu târîh-i velâdet toğdı tab‘-ı Kâmi-i zâra

Zihî *şeh-zâde* Mahmûd ‘izzet ile geldi dünyâya (T.11/4)

Cenâb-ı Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı Gâzînün

Mu‘ammer ide Hak *şeh-zâdesi* Sultân Süleymân’ı (T.32/1)

Bende, kul ve köle sözcükleri ise sultanın etrafında yer alan sosyal tabakalaşmanın en alt noktasını ifade eder. Kul kelimesi Allah ile kul ilişkisi içerisinde kullanılmakta olup burada kulların iyi huylu ve itaatkâr olmasından söz edilmektedir. Bunların yanısıra divanda “kul olmak” ve “kul eylemek” deyimleri de yer almaktadır. Bende kelimesi ise sevgilinin saçına esir olmuş, artık onun kölesi olmuş âşık için kullanılmaktadır.

Açılınca Gülşenî bâğında ol La‘lî gülün

Bende-i efkendesiyüz rengine boyanmışuz (G.91/5)

Nevâzişiyle *kul eyler* gürûh-ı rû-mâlin

Du‘â-yı devletin itmekde her dehân bir olur (G.75/10)

Zabt iden zencîr-i zülfündür dil-i dîvâneyi

Erre ber-ser olmasun gösterme câna şâneyi (G.227/1)

2.9.1.2. Resmi ve Gayri Resmi Görevler ve Meslekler

2.9.1.2.1. Sadrazam, Vezir, Kethüdâ, Kâtib, Defterdâr

Sadrazam, vezir, kethüda, kâtib ve defterdar olarak adlandırılan görevliler padişaha en yakın kişiler olup onun yardımcılarıdır. *Kâmî Divanı*’nda çok sık zikredilen sadrazam; hayır sahibi, adaletli, iyiliği yayan ve güvenilir olması vechiyle anılmaktadır.

Cenâb-ı *sadr-ı a‘zam* hazret-i dâmâd-ı sultânî

Odur şimdi iden cûd u kerem vâdîsini îcâd (T.62/7)

Vezîr-i a‘zam İbrâhîm Paşa-yı *Ebu’lhayrun*

Sirâyet itdi ihsâmı bütün mülk-i cihân üzre (K.19/14)

Kethüdâ, devlet büyüklerinin buyruğunda çalışan ve onlara yardımcı olan kişilere denir. *Kâmî Divanı*’nda kethüda, padişahın emirlerini yerine getiren, ona itaatkâr biri olarak geçmektedir. Kâtib, yazıcı olup bu münasebetiyle divanda

sadece bir yerde adı geçmektedir. Defterdâr ise mali işlerden sorumlu kişilere denir. Divanda Defterdâr Ahmed Abbâd'ın yaptırdığı köprüden bahsedildiği görülmektedir.

Kethüdâsı veled-i himmeti hem dâmâdı
Oldı her vech ile şâyeste-i lutf u ta'zîm (K.26/17)
Ol âfet-i zamâneyi nâ-sâz gösteren
Mor çakşır ile *kâtibi* yenli ferâcedür (G.51/2)
Bu devlet içre *defterdâr* oldu on sekiz yıl
Bâ-haşmet-i vezâret bâ-'izzet-i Hudâ-dâd (T.1/2)

2.9.1.2.2. Kapudan, Sipah, Piyade, Leşker, Levend

Kapudan, denizcilikle alakalı bir unvan olup divanda denizlerin veziri olarak anılmaktadır. Sipah, piyade ve leşker askerlerle ilgili unvanlardır. *Kâmi Divanı*'nda Hz. Muhammed'in sözleri sipah, asker olarak nitelendirilmektedir.

Kapudan eyleyüp deryâya bir dâna vezîrin ol
Ki ırsen hakkıdur ârâyış-i mesnedgeh-i deryâ (T.66/2)
İcâzet vir okınsun 'arz-ı hâli Kâmi-i zârün
Egerçi cürmi çokdur sözleri ammâ *sipahidür* (K.4/22)

Divanda askerlerle ilgili yer alan diğer bir unvan olan leşkerin ise hem gerçek anlamıyla hem de mecâzî anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Mecazi olarak leşker, nefsin, gamın askerleri olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca leşker, sevgilinin kirpiklerine de benzetilmektedir. Deniz askeri olarak adlandırılan levend ise sevgiliye benzetilmektedir.

Bisât-ı rezm-i pîçide velî eyyâm-ı tâ'atdür
Biraz da *leşker-i nefis* ü hevâ ile cihâd olsun (K.18/18)
Basıcak *ceyş-i Habeş* gibi benefşe çemeni
Sûsene tigi *levendâne* kuşandurdu sabâ (G.2/5)
Nîm-bismil dil o şûha ıztırâbın gösterür
Şeh-*levendüm* hançer-i şâfi cevâbın gösterür (G.70/1)

2.9.1.2.3. Kadıasker, Şeyhülislâm, Perdedâr, Şehriyâr

Osmanlı devletinde şer'i davalara bakan kişilere "kadıasker" denir. Bu unvan divanda Kadıasker İbrahim Efendi'yle beraber kullanılmaktadır. (T.5) Şeyhülislam, Osmanlı Devleti'nde dini hükümleri vermekle görevli kişilere denir. Sadrazamdan sonra divanda adı en çok geçen kişidir. Divanda şeyhülislamın

özellikleri ile ilgili olarak kaleminin, ilminin sağlam olması, kendinin ağırbaşlı olması gibi hususlar yer almaktadır.

Şeyhü'l-islâm-ı 'asır müfti-i âl-i 'Osmân
Her cevâb-ı kalemi 'âleme bir habl-i metîn (K.21/17)

Kapı görevlisi olarak adlandırılan perdedar; divanda her şeyi örten, gizleyen vasıflarından dolayı anılmaktadır. Divanda “şehriyar-ı âlem”, “şehriyar-ı azam” gibi terkiplerle anılan şehriyar, hükümdar demektir. Bu terkiplerle kastolunan kişi de III. Ahmed'dir.

Olmış ol hüsn-i hulk u tab' u cemâl
Perdedâr-ı 'âdem-nişîn-i celâl (K.M.2/16)

Hudâyâ *şehriyâr-ı 'âlemün 'ömri ziyâd* olsun
Zamân-ı devletinde emn ü râhat izdiyâd olsun (K.18/1)

2.9.1.2.4. Pasbân, Nigebân, Nakkaş, Tabîb, Dellâl

Nöbetçi, gece bekçisi olan pasban divanda ejderhanın hazinesini bekleyen kişi olarak nitelendirilmektedir. Bekçi anlamına gelen diğer bir kelime de nigebandır. Divanda, “hıfz-i İlahi” tabiriyle beraber anılan nigebandan, Allah'ın koruyup gözetmesinden söz edilmektedir. Nakkaş ve ressam meslekleri divanda doğrudan yer almamaktadır. Fakat nakkaş olarak ünlenmiş olan Mânî ve Bihzâd'dan söz edildiği görülmektedir.

Kasr zann itme odur genc-i neşât u şâdî
Pâsbânıdur anun ejder-i pür-hevl ü şekîm (K.26/6)

Hudâ bu gülşene teşrîfünü mübârek ide
Hemîşe hıfz-ı İlâhî ola *nigebânun* (K.20/32)

Sinimmâr-ı Havernak tarh-ı matbû'ında hayrândur
Gül-i tasvîrinün meftûnı rûh-ı *Mâni vü Bihzâd* (T.59/5)

Doktor ve hekim isimleriyle de bilinen tabib, âşığın yararlarına iyi gelen, ona ilaç olan sevgili için kullanılmaktadır. İlan edici kişi olarak adlandırılan dellal divanda bu vasfıyla anılmaktadır.

Bir kez tebsümâne nigâh itse ol *tabîb*
Urmış olurdu zahmuma gül merhemini heban (G.152/5)

Metâ'-ı şevk çıkmaz nice demdür dût-ı *dellâla*
Zamânıdur ki bâzâr-ı ma'ârif çîde-kâlâdur (K.14/7)

2.9.1.2.5. Edîb, Münşî, Tercemân

Edebiyatçı olarak adlandırılan edib, divanda “edibü’l-asar”, “zeban-edib” ve “edib-i vakıf” terkipleriyle yer almaktadır. Münşi, inşa eden kişiye denir. *Kâmî Divanı*’nda Çeşmi-zâde Abdülhalim’e tarih düşürülürken münşî kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Fâris-i mizmâr-ı fazl ol şeh-süvâr-ı ma‘rifet
Fâ’ikü’l-akrân *edîbü’l-‘asr* memdûhü’ş-şiyem (Terkib-Bend V/3)

Zübde-i erbâb-ı dâniş *münşi-i nâzûk-edâ*
Zâtı bir mecmû‘a-i ‘irfân idi vâ hasret âh (T.25/2)

Tercüme eden kişiye tercümân denir. Hz. Muhammed hakikatleri ve bilinmeyenleri insanlara anlatmasından ötürü divanda tercümân olarak anılmaktadır.

Suhen-pîrâ zebân-ı *tercemânü’l-gayb-ı lâhûti*
Kilîd-i genc-i lâ-yefnâ-i intâk-ı İlâhidür (K.4/2)

2.9.1.2.6. Nakkâd, Sayyâd, Hâce, Bâğbân

Nakkâd, tenkid eden kişiye denir ve divanda sadece bir yerde “tab-ı nakkad” tabiriyle yer almaktadır. Sayyâd, avcı olup divanda sevgili ile ilgili tasavvurlarda karşımıza çıkmaktadır.

Zihn-i pâki riyâz-ı fazl u kemâl
Tab‘-ı *nakkâdı* bâğbân-ı hayâl (KM.2/24)

Sabâ zülfün perîşân itmedükçe görmedük hâlün
Bu dâmun dânesin altında pinhân eylemiş *sayyâd* (G.29/5)

Hâce, hoca anlamında olup divanda âlim ve hocalardan bahsedilirken kullanılmaktadır. Bahçıvan anlamında olan bağban divanda genellikle mecâzî anlamıyla kullanılmaktadır. Mecazi olarak Gülşenî tarikatına mensup olan Kâmî’nin, “bâğbân-ı Gülşenî” tabirini kullandığı görülmektedir. Ayrıca bahçıvan olarak âşıktan söz edildiği de görülmektedir.

Seyyid ‘Abdu’llâh *Hâce-zâdenün*
Hâke düşdi zevce-i ‘ismetveri (T.60/1)

Şeh-levend olmuş ol âfet dîdebânı n’eylesün
Ol gül-i hod-rûy her câ *bâğbânı* n’eylesün (G.161/1)

Hâr u hâşâke ta‘allukdan dili pâk eyleyüp
Oldı gül-çîn-i ma‘ârif *bâğbân-ı Gülşenî* (K.7/4)

2.9.1.2.7. Deryûze, Gedâ, Düzd, Meddâh

Dilenci anlamına gelen deryûze ve gedâ divanda yer almaktadır. *Kâmî Divanı*'nda deryûze, Allah'ın dergâhında dilenen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gedâ ise daha çok sevgiliden aşk dilenen âşığı ifade eden bir sıfat olarak geçmektedir.

Kâmiyâ devlet ü ikbâli du'âsıyla hemân
Eyle *deryûze*-i dergâh-ı Hudâvend-i Kerîm (K.11/3)

Kimünle pençeleşür mihr-i âsumân bilmem
Ol âfitâb-ı hüsün her *gedâya* el virmez (G.95/2)

Düzd, hırsız anlamında olup divanda “düzd-i saba”, “düzd-ı hıred” ve “düzd-i bâz” terkipleriyle yer almaktadır. Meddah öven kişi olarak divanda geçen mesleklerdendir.

Ser-mâyesüz temettu'umuz bûy-ı zülf-i yâr
Bâd-âveri-i *düzd*-i sabâmuz budur bizüm (G.142/5)

Olnca midhati hâtır-güdâz-ı *meddâhı*
Gürûh-ı lafz u ma'âni kalem beyân bir olur (G.75/12)

2.9.1.2.8. Mutrib, Rakkâs, Meşşâta, Ferrâş

Çalgıcı anlamına gelen mutrib bazı beyitlerde çalgıcı, bazı beyitlerde ise bülbül olarak karşımıza çıkmaktadır. Dans eden kişi olarak adlandırılan rakkâs, *Kâmî Divanı*'nda daima dönen felek ve saat olarak nitelendirilmektedir.

Mızrâb-ı dest-i *mutrib*-i hâhiş dokınmadın
Kânûn-ı dilde ser-zede zîr ü bem hevâ (G.10/3)

Çaldı her sâ'at o *rakkâs*-ı felek
Nakd-i 'ömrin birazın bî-minnet (D.K.2/2)

Meşşâta; süsleyen tarayan anlamına gelmektedir. Divanda “meşşâta-ı endişe”, “meşşâta-ı hayal” ve “meşşâta-ı sıhhat” terkipleriyle anılan meşşatadan kasdolunan sevgilidir. Hizmetkâr olarak adlandırılan ferrâş sadece bir beyitte geçmektedir.

Tavr-ı Kalenderîde o timsâli idemez
Hüsni müşahhas eylese *meşşâta*-i hayâl (G.134/4)

Herkes veliyy-i ni'metinün hâksârıdur
Ferrâş-ı reh-güzâr-ı mey-âşâm olur 'ases (G.101/3)

2.9.1.3. Diğer Tipler

2.9.1.3.1. Mader (Anne), Peder (Baba), Tıfl (Çocuk), Daye (Dadı)

Anne ilk olarak sadrazam İbrahim Paşa'ya yazılmış bir kasidede geçmekte olup beyitte sadrazam için “mâder-zâd” anadan doğma tabiriyle bahsedildiği görülmektedir. Yine divanda Sultan Ahmed Paşa'nın iyi huylarının anadan doğma olduğundan söz edilmektedir. Anne, *Kâmî Divanı*'nda genellikle “mâder-zâd” şeklinde kullanılmaktadır.

Sen öğren sâkiyâ âdâb-ı bezmi yohsa ‘âlemde
Bu şûriş tab‘-ı şûh-ı duht-ı rezde oldı *mâder-zâd* (G.29/4)

Cenâb-ı Hazret-i Sultân-ı Ahmed Hân-ı şevket-şân
Ki olmuş mazhar-ı envâ‘-ı lutf-ı tab‘-ı *mâder-zâd* (T.72/1)

Peder, divanda anne kadar sık kullanılmamış olup Kâmî'nin babasının ölümüne tarih düştüğü manzumede karşımıza çıkmaktadır. Küçük çocuk anlamına gelen tıfl ise bu unsurlar arasında divanda en çok yer alan kişidir.

Harâmîler eline düşdi şimdi duhter-i rez
Helâl-zâde ne mâder *peder* nedür bilmez (G.98/3)

Pîr-i rûşen-dil-i dervîş-nihâd İbrâhim
İntikâl eyleyicek derd ile giryân oldum (T.6/1)

“Tıfl-ı dil”, “tıfl-ı nevres” ve “tıfl-ı naz-perver” gibi terkiplerle anılan tıfıldan kastedilen sevgilidir. Ayrıca sevgilinin gönlü tıfl olarak nitelendirilmektedir.

Nev-rüste *tıfl* u ‘âlem-i âb olmayan yire
Bin kerre da‘vet eyleseler gelmez ol perî (G.216/3)

Olursa *tıfl*-ı dilün nazragâhı ‘âlem-i âb
Perîler içre o hûrî-likâ gelür görünür (G.80/3)

Daye; çocuğa hizmet eden, onu besleyen, büyüten kişiye denir. Daye, divanda bir yerde geçmekte olup sarıp sarmalaması, teslim alması gibi özelliklerinden ötürü sabah rüzgârına benzetilmektedir.

İtmiş henûz nâmiye etfâl-i gonceyi
Teslîm-i dest-i *dâye*-i bâd-ı sabâsına (K.22/2)

2.9.1.3.2. Duhter, Arûs (Gelin), Dâmâd

Kız anlamına gelen duhter, divanda sıklıkla anılmakta olup daha çok “duhter-i rez” terkipleriyle şarap için bir benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

Kâmî Divanı'nda Seyyid Abdullah Efendi'nin kızının şehadetine tarih düşürüldüğüne rastlanmaktadır.

Leb-i mey-gûnıdır düzd-i hired mestâne çeşmiyle
Temâşâdur ki bî-câ *duhter-i rez* müttehemdür hep (G.12/3)

Âteşe düşüp şehâdet buldılar
Kendi vü yanında olan *duhteri* (T.60/3)

Gelin tazeliği, gönülleri çalan güzelliği ve eldeğmemiş olması sebebiyle divanda yer almaktadır. Divanda “damad-ı şehinşah” ve “damad-ı hakan” terkibleriyle damad İbrahim Paşa ve Ali Paşa sıklıkla anılmaktadır.

Suhen kim şâhid-i ra'nâ-yı ma'nâ şâh-râhıdır
Dil-ârâ nev-'*arûs*-ı bîkr-i fikrûn haclegâhıdır (K.4/1)

Dâver-i 'asra musâhib '*Ali Paşa* kim odur
Harem-i 'ismet *dâmâd*-ı şehinşâh-ı kerîm (K.11/19)

Bir yire geldi iki sûrun didüm târîhini
Oldı *İbrâhîm Paşa* şimdi *dâmâd* u nedîm (T.51/18)

2.9.1.3.3. Pîr, Seyyid

Yaşlı anlamına gelen pir ise genellikle “pîr-i mugân” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında gönlün pire benzetildiği görülmektedir.

İcmâl-i Cem hikâyesidir kulkul-i sebû
Tafsîlin iste gûşunu *pîr-i mugâna* tut (G.19/2)

Düşdi bir tâzeyeye dil hâlet-i pîrîde yine
İhtiyâr elde degül ah *gönül pîr* olmaz (G.83/8)

Hız. Muhammed'in soyundan gelenlere “seyyid” denir. Seyyid tabiri, *Kâmî Divanı*'nda Seyyid Feyzulah Efendi, Seyyid Abdullah Efendi ve Seyyid Yahya için kullanılmaktadır.

Hâce-i hâkân-ı a'zam hazret-i müftî'l-enâm
Seyyidü'l-âfâk Feyzu'llâh-ı kudsiyyü'l-hısâl (T.16/1)

Seyyid 'Abdu'llâh Hâce-zâdenün
Hâke düşdi zevce-i 'ismetveri (T.60/1)

Ol iki lüle ile oldı tamâmen târîh
Menba'-ı 'ayn-ı şifâ *Çeşme-i Seyyid Yahyâ* (T.77/3)

2.9.1.3.4. Mihmân, Nedîm, Sâkî

Konuk anlamına gelen mihman, sevgili için kullanılmaktadır. Kâmî'nin bir kasidesinde ramazan ayından mihman olarak bahsedilmektedir. Sohbet arkadaşı

anlamına gelen nedimin bir beyitte, aşığa rakip olan kişi için kullanıldığı görülmektedir.

Al dibâ-yı şafak oldu ana pây-endâz
Kişver-i bahtere geldi mübârek *mihmân* (K.13/6)

Lâyık mıdur *nedîm* ola sen şâha ol rakîb
Sonra görürsün ey şeh-i hüsnüm nedâmeti (G.209/4)

Bezm meclislerinde içki sunan kişi olarak nitelendirilen sâkî ise divanda en çok yer alan unsurlardandır. İçki meclislerinden söz edilirken sık sık anılan sâkî bazı beyitlerde dudağıyla âşıklara şarap sunan, ölümsüzlüğü sunan sevgili olarak karşımıza çıkmaktadır.

Biz ol peymâne-i ser-şar-ı hüsnün mestiyüz *sâkî*
Ne mümkün neş'edâr itmek bizi ol câm-ı pervâzı (G.218/3)

Sâkiyâ sâgar-ı ser-şârunı sun pey der-pey
Reg-i şîrân-ı mey-âşâma biraz kan yürüsün (G.166/4)

2.9.1.3.5. Rind, Zâhid, Molla

Rind, divan edebiyatında en çok işlenen tiplerden biri olup zahid tipinin karşıtıdır. Rind dünyaya önem vermeyen, gösterişten uzak yaşayan kişidir. Rind, harabat ve içki meclisleriyle bir bütünün bölünmez parçalarıdır. Çünkü rind olmanın yolu meyhaneden geçer, insan meyhanede olgunlaşır. Tasavvufta rind ise irfana, gönül bilgisine ve varlığa değer veren, Allah'a kavuşmakta irfan yolunu izleyen bir derviş örneğidir.¹⁴⁸

Kâmî Divanı'nda rind; şarap içen, zamanın kıymetini bilen kişi olarak zikredilmektedir. Ayrıca rind tipinin; mey, harabat zaman, kalender ve felek kelimeleriyle beraber kullanıldığı görülmektedir.

Bil kadrini bu demlerün ey *rind-i* zamâne
Vakt-i nigeş-i merhamet-i sîm-berândur (K.24/10)

Eyleyen *rind-i* mey-âşâmı harâbât-nişîn
Hasret-i bûse-i la'l-i leb-i mey-gûnundur (G.41/2)

Zâhid ise rindin tam tersi bir tip olup dünyaya düşkün olmayan, ahireti önemsemeyen aşırı dindar kimselere denir. *Kâmî Divanı*'nda zâhidin riyakâr olmasından, tövbe etmesinden ve kuralcı olmasından söz edilmektedir. Divanda çeşitli benzetmelere konu olan zâhidin gâh sevgiliye gâh aşığın gönlüne benzetildiği görülmektedir. Divanda sevgilinin zâhidi bile yoldan

¹⁴⁸ Mine Mengi, *Divan Şiiri Yazıları*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2010), 2: 264.

döndüreceğinden bahsedilmektedir. Ayrıca *Kâmî Divanı*'nda yer alan bir beyitte zâhidin mercan teşpihi sevgilinin gözüne benzetilmektedir.

Safâ-yı meykede *zâhid* riyâya el virmez
Ayağı bûs-ı leb-i kibriyâya el virmez (G.95/1)

Dil-i zâhid metânetde Keşiş dağı hemân kendi
Görüp Akçağlan'ı dölenceçâsâ hayli ırgındı (Matali 151)

Tâ'at-i 'aşk ile hûn-âbe-i *çeşmüm* seyr it
Zâhidün böyle meger sübha-i *mercânı* mı var (G.38/2)

Hoca, âlim anlamına gelen molla ise divanda Molla Said ve Molla Ali için kullanılmaktadır.

Gûş idicek fevtini hâtif didi târîhini
Gülşen-i firdevs ola *Molla Sa'îdâya* mekân (T.68/3)

Gûş idüp fevtin didüm târîhini
Mâte Seyyid Gülşenî *Molla 'Ali* (T.8/4)

2.9.1.3.6. Dervîş, Kalender, Abdâl

Dervîş, Türk toplumunda ilk olarak Mevlânâ, Yûnus Emre gibi kişiler için kullanılmış olan bir kelimedir. Divanda dervîşin gezmesinden, mekânsız ve riyasız olmasından söz edilmektedir.

Cümleden bu tekve-i İskenderiyye cây-ı feyz
La-mekân âvâre *dervîşâna* tuhfe âşiyân (K.16/12)

Ol nedür kim *bî-riya dervîşdür*
Hırkaya çekmiş başın dil-rîşdür (L.10/1)

Yalnız farzları yerine getiren, başlarında 12 dilimli, kubbesi sivri keçe külâhlar bulunan, sakal, bıyık ve kaşlarını ustura ile kazımış halde gezen dervişlerdir.¹⁴⁹ Abdal ise yine dervîş anlamına gelen bir kelimedir. Divanda, Kalender tavrının ve dervîş olarak adlandırılan abdalın yer aldığı görülmektedir.

Tavr-ı Kalenderîde o timsâli idemez
Hüsni müşahhas eylese meşşâta-i hayâl (G.134/4)

Abdâl ider cihânı o çeşm-i mükehhalî
Âhûlar ile 'âlemi teshîre lâ-muhâl (G.134/3)

2.9.1.3.7. Ağyâr, Rakîp

Yabancılar, başkaları olarak nitelendirilen ağyar, sevgilinin âşıktan gayrı konuştuğu, görüştüğü kişiler için kullanılmaktadır. Ağyâr; sevgilinin nim nigahının, güzel yüzünün, busesinin eriştiği kişi olarak anılmaktadır.

¹⁴⁹ Pala, "Kalenderîlik", 254.

Ağyâra câm-ı mekremetün bî-dirîğ u ben
Ham-yâze-rîz-i cür'a-i bî-i'tibârunum (G.143/3)

Ey gözleri bîmâr iken *ağyâra* timâr eyleyen
Ben haste böyle zâr iken hasretle nâ-çâr eyleyen (G.172/1)

Rakîp ise divanda en çok anılan tiplerden olup sevgili, âşık ve rakip aşk üçgeninden birini teşkil etmektedir. Rakîp, âşığın düşmanı ve onun sevgiliye kavuşmasına engel olan kişi olarak anlatılmaktadır. Bu yüzden bütün kötü özellikler ona atfedilmektedir. Divanda sevgilinin rakiple görüşmesi, onu yanından ayırmaması ve sevgilinin ona iltifat etmesinden söz edilmektedir.

Söylen o mâha halka-i bâzîçeye girüp
Aldanmasun *rakîbe* meded karalanmasun (G.164/2)

Aldun *rakîbi* yanuna kayd-ı hayât ile
Kurbânun oldıgum ya bizi öldürür misin (G.167/2)

Rakîbi görmese kopmaz yirinden ol perî-peyker
Seg-i sahrâya olmuş sanki yebrûhü's-sanem beste (G.177/5)

2.9.2. Eğlence Hayatı

2.9.2.1. Bezm, Meyhane

Bezm, içki içilen ve sohbet edilen bir tür eğlence meclisidir. Bezm genellikle bade, mey, mest, sarhoş, saki, sagar vb. kelimeler beraber kullanılmaktadır. Sevgili bezm meclisinin süsleyicisi, ışığı olarak tasvir edilmektedir. O olmadan ne meclisin ne de orada içilen şarabın tadı bulunmaktadır. Sevgilinin bu meclise, âşıktan başka kişilerle gelmesini âşığın gönlü istemez. Âşık, daima mecliste sevgiliyle kendini hayal etmektedir.

Çün kadem-rence kılıp *bezme* ol âfet gelmez
Bâdenün rengi uçar câma tarâvet gelmez (G.80/1)

“Bezm-i has”, “bezm-i Cem”, “bezm-i şuur”, “bezm-i şeb”, “mahrem-i bezm” terkipleriyle anılan bezm bazen iftar ve sahur yapılan bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bezm, sevgilinin bulunmamasından ötürü gam meclisi olarak da anılmaktadır.

Nev-bahâr oldı yine hükm-i gülistân yürüsün
Zîver-i *bezme* olan ol câm-ı gül-efşân yürüsün (G.166/1)

Ser-mâye-i mey-i vuslat ile dutma ber-â-ber
Bezm-i gam-ı hicrîndeki hûn-âbe-keşânı (G.223/2)

2.9.2.2. Bayram

Bayram; İslam dininin bildirdiği, insanların neşelenip mutlu oldukları Ramazan ve Kurban bayramı günleri olarak adlandırılmaktadır. Bayram günü ayın hilal olarak görünmesiyle başlamakta olup divanda neşeyle karşılanan, şükredilen bir gün olarak anılmaktadır. Bayram hilali, divan şiirinde çok sık anılmakta olup sevgilinin yüzüne benzetilmektedir. Divanda ıyd ve îd olarak geçen bayram, ilk olarak kasidedelerden birinde karşımıza çıkmaktadır. Kasidede bayram günü ayın altın yıldızlı olacağından söz edilmektedir. Diğer bir kasidede âlemlere müjde olarak gelen Ramazan Bayramı'ndan bahsedildiği görülmektedir.

Hilâl-i savmı ol kim gûş-ı câna müjde-bahşâdur
Meh-i 'ıyd-ı zer-endûd olsa müjde yine ednâdur (K.17/1)

Sad müjde gelen 'âleme '*ıyd-ı Ramazândur*
'ıyd-ı Ramazân eşref-i eyyâm-ı cihândur (K.24/1)

Divanda “ıyd” kelimesinin redif olarak kullanıldığı bir gazel bulunmaktadır. Gazelde bayram kavgalıların barıştığı ve aşğın, padişah olarak tasavvur edilen sevgilinin elini öptüğü gün olarak bahsedilmektedir. Ayrıca III. Ahmed'in çocukları için düzenlediği, günlerce süren muazzam sunnet töreni için bayram tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Bayram, sevgiliye kavuşma ve sevgiliyi görme günü olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Kûy-ı dildârı 'aceb hengâmezâr itdi visâl
Eksük olmaz dem be-dem 'âdet budur gavgâ-yı '*ıyd (G.33/2)*

'ıyd geldi öpmege bir kerre virmez el âmân
Ol ser-âmed pâdişâh-ı mülk-i istiğnâ-yı '*ıyd (G.33/6)*

2.9.3. Oyunlar (Çevgan, Nerd), Meddah

Divanda oyun olarak çevgan ve nerdin adı yer almaktadır. Çevgan, çevgan adı verilen ucu eğri sopayla oynanan oyuna denir. Divanda, oyundan ziyade daha çok çevgan adı verilen değnek olarak anılmaktadır. Bu manada sevgilinin kaşları çevgan denen sopaya benzetilmektedir.

Ol ebrûlar melâhat gûyına *çevgân* olur bir gün
Seni Dârâ-yı mülk-i hüsn iderlerse müdârâdur (K.14/22)

Nerd ise iki zarla ve pullarla oynanan bir tür tavla oyunudur. Bir beyitte, pulla beraber kullanıldığı görülmektedir. Çok fazla metheden kişiye meddah

denilmektedir. Meddah divanda bir gazelde “hatrı-güdaz” şeklinde bir kişi olarak geçmektedir.

Malı sarf it kalmasun bu şeş-der-i vîrânede
Nerd-bâzân-i hünerver pul komaz şeş-hânede (Matali 128)

Olinca midhati *hâtır-güdâz-ı meddâhı*
Gürûh-ı lafz u ma’âni kalem beyân bir olur (G.75/12)

2.9.4. Mimari Unsurlar

2.9.4.1.Cami (Minare, Minber)

Cami, divanda dünya, gül bahçesi ve gökyüzüne benzetilmektedir. Âşığın ahları direğe, minareye benzetilmektedir. Âşığın ahları minare olunca gökyüzü de cami olarak tasavvur edilmektedir.

Âh-ı hezâr-ı hasret-i dâr u diyâr ile
Bin bir direkli *câmi* ‘e döndi bu âsmân (G.157/2)

2.9.4.2.Hâne, Beyt (Ev)

Ev, beyitlerde “hâne-i ayine”, “hâne-i dil”, “derûn-ı hâne” terkipleriyle yer almaktadır. Ev, *Kâmî Divanı*’nda içinde yaşanan dünya, aşığın gönlü ve bedeni olarak düşünülmektedir. Ayrıca divanda hane, penceresiz göz ve göz bebeğine benzetilmektedir.

Emn ister ise *hâne-i dil* düzd-i hevâdan
Mânend-i habâb ol dahı der-beste bulinsun (G.165/4)

Mahrem-i aşka habâbâsâ ser-â-ser rûşen ol
Dîde-i nâ-ehle ammâ *hâne-i bî-revzen* ol (G.138/1)

2.9.4.3. Şifâ-hâne, Serrâc-hâne

Hastane olarak adlandırılan şifahane *Kâmî Divanı*’nda bir yer geçmektedir. Divanda şifahaneden kasdolunan Hakk’ın şifası ve ihsanıdır. Saraçhane olarak da bilinen serrachane ise at takımları, araba koşumları satılan yerdir. *Kâmî Divanı*’nda İstanbul’daki saraçhanelerden birinin tamirine tarih düşürüldüğüne rastlanmaktadır.

Hamdü li’llâh ki *şifâ-hâne-i lutf-ı Hak’dan*
Buldı sıhhat felekün yirine geldi cânı (Sihhatname II/5)

Dükân-pîçide bu *serrâc-hâne* çok zamân evvel
İderdi hân mân-sûzî ile ashâbını gamgîn (T.27/1)

2.9.4.4. Hisar, Sedd, Zindân

Hisar, divanda “Hisar-ı Anatoli”, “bezm-i hisar”, “heva-yı hisar” terkipleriyle karşımıza çıkmaktadır. Hisar, yüksekliği ve sağlam olması hasebiyle beyitlerde yer almaktadır.

Hevâsı Tübbet’e gâlib zemîni Bulgar’a
Hisar gibi cihânun güzîde hâki mi var (G.37/4)

Rakîb o nev-resi Kız Kullesine sevk itmiş
Medâr-ı zînet-i *bezm-i Hisar* olur giderek (G.124/4)

Sedd divanda genellikle İskender’in Yecüc Mecüc’ü engellemek için yaptığı “Sedd-i İskender” olarak anılmaktadır. Bu kullanımın dışında fitneye karşı koruma amaçlı yapılan bir sedd anlamında da kullanılmaktadır. Ayrıca zalim sevgiliye karşı aşığın gözyaşlarına sedd çekmesi gerektiğinden söz edilmektedir.

Anun dâru’l-emân-ı şer‘i eymengâh-ı dünyâdur
Mutalsamdur esâsı *sedd-i Ye’cüc-ı* devâhîdür (K.4/17)

O şûhî sanmanuz âgûşa ol sîmîn-kemer çekdi
Sikenderveş berây-ı fitne *Seddü’l-Hazer* çekdi (G.212/1)

Zindân, maddi olarak özlem çekilen bir yer manevi olarak ise insanı olgunlaştıran, onu köleyken Mısır’a sultan eden bir okul görevindedir. Zindân, *Kâmî Divanı*’nda sadece bir yerde geçmekte olup gönlü özlemde bırakan bir yer olarak anılmaktadır. Zindân, divanda Hz. Yûsuf ile beraber anılan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yûsufâsâ dili *zindân-ı* tahassürde koyup
Çeşmi bir hâb-ı tegâfûlde ki ta‘bîr olmaz (G.83/10)

2.9.4.5. Hayme, Çetr, Âsitân

Hayme (çadır), divanda sadece bir yerde geçmektedir. Hayme, beyitte sevgilinin ayva tüyleri olarak tasavvur edilmektedir. Çetr hükümdarları simgeleyen bir sembol olarak beyitte yer almaktadır. Divanda çetr kelimesinin gölge anlamında kullanıldığı da görülmektedir. Tekke, dergâh anlamına gelen asitan ise kullanıldığı beyitlerde bu anlamını barındırmaktadır.

Olmaz mı hâl-i ‘âşık-ı Mecnûn meger tebâh
Leylâ-yı hüsne *hattun* ola *hayme-i* siyâh (G.176/1)

Kurıldı *çetr-i şâhenşâh-ı* ‘âlem tekyegâhında
Öninde bârgâh-ı sadr-ı vâlâ-yı kerem-mu‘tâd (T.62/6)

Tak-ı ebrû sanmanuz ruhsâr-ı yâr üstindedür
Çetr-i kudredür açılmış lâlezâr üstindedür (Matali 48)

Âsitânına yüzün sür katı âheste yüri
Gülşenî Hazretinün hâbgehidür bu makâm (D.K.14/2)

2.9.4.6. Çeşme, Reh, Süllem

Çeşme beyitlerde genellikle sevgilinin dudağına benzetilen ab-ı hayat çeşmesi olarak tasavvur edilmektedir. Bunun dışında Edirne’de yapılan çeşmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

İtse ol nev-hat tebessüm *çeşme-i âb-ı hayât*
La‘li üzre hattı Zü’l-karneyn’e menba‘ gösterür (G.69/6)

Taraf taraf akıdup itdi *çeşmeler* bünyâd
Nümûne oldı *Edirne* behişt-i a‘lâdan (T.21/11)

Uzunluğu ve şekli sebebiyle beyitlere konu olan reh, daha çok tasavvufi bir unsur olarak düşünülmektedir. Merdiven anlamına gelen süllem ise yüksekliği bakımından, tasavvufi manada bir dereceye, mertebeye ulaştırın basamak olarak tasavvur edilmektedir.

O mukbilün ki ola dest-gîri cezbe-i ‘aşk
Reh-i visâli bulur râh-ber nedür bilmez (G.98/6)

Pâye ber-pâye idüp mertebesin vâlâter
Kodı her rütbeğe bir *süllem-i* rif‘at-pâyın (K.21/2)

2.9.4.7. Revzen, Divâr

Pencere anlamına gelen revzen, açılma havalandırma özellikleri bakımından aşığın yaralı göğsü için kullanılmaktadır. Ayrıca sevgilinin gözleri de pencere olarak tasavvur edilmektedir. Divar, sağlamlığı ve yıkılmayışı yönüyle divanda anılmaktadır.

Pertev-i mihr-i ruhundan rûşen olsun künc-i dil
Dâğlar *revzenler* açdı sîne-i bî-kinede (G.187/2)

Der ü *divârı* sengîn ü metîn olmak için itdi
Der-i devlet-me’âbı kullarından birini ta‘yîn (T.27/3)

2.9.4.8. Âşiyân, Fülk, Sefine (Gemi)

Kuş yuvası olarak bilinen aşiyân Kâmî’nin manzumelerinde can ve gönlün yuvası olarak kullanılmaktadır. Gemi, sandal anlamlarına gelen fülk ise hareket etmesi, yaralar alması ve parçalanması bakımından anılmaktadır. *Kâmî Divanı*’nda insan vücudu hareket halindeki bir gemiye benzetilmektedir. Gönül de yine yaralanan ve parçalanan bir gemi olarak düşünülmektedir.

Senün tîr-i müjen hâzır iken kaşun kemânında

Ne mümkün murg-ı dil bir lahza durmak *âşiyânında* (G.185/1)

Yine hayfâ ki ol gâzî murâbıt fi-sebîli'llâh
Felek *fülk-i vücûdın* sâye-endâz itdi bu câya (T.76/1)

Eger bir lahza ruhsat-yâb-ı emvâc-ı kenâr olsa
Yine *fülk-i dili* gird-âb-ı hırmânı çeker çevrür (G.71/4)

2.9.5. Yiyecek ve İçecek Malzemeleri

2.9.5.1. Tatlılar

2.9.5.1.1. Sükker, Şîrîn (Şeker)

Divanda en çok bahsedilen yiyecek maddesi şekerdir. Gerçek anlamıyla da divanda kullanılan şeker genellikle aşığın dudağı olarak mecazi bir anlamda tasavvur edilmektedir. Kâmî'nin beyitte, sevgilinin busesinin akide şekeri olarak tasvir edildiği görülmektedir.

Dil gird-i *leb-i la 'l-i şeker*-hâda bulındı
Hatem arar ol sohbet-i helvâda bulındı (G.215/1)

Bir *bûse* ile feth idelüm ağzı mührini
Olsun '*akide* ile sıyâmun güşâyîşi (G.220/4)

Ayrıca sevgilinin sözleri de tatlılığı bakımından şeker olarak düşünülmektedir. Bunun dışında Kâmî'nin bir gazelinin makta beytinde kendi sözlerini şeker olarak nitelendirdiğine rastlanmaktadır. Şirin kelimesi hem Ferhâd u Şirin hikâyesinin kadın kahramanı hem de sevgilinin tatlı dudağı olarak tevriyeli bir şekilde kullanılmaktadır.

Kâmî *zebân-ı hâmeyi* çâk itdi lezzeti
Sükker mi katdı vâsıf-ı la'li midâdına (G.201/7)

Nemek-çeş-i *suhenün* olmayan senün Kâmî
Cihânda lezzet-i şîr ü *şeker* nedür bilmez (G.98/7)

Sıkıldı nâle-i hûnînine rahm it dirîğ itme
Leb-i *şîrînüni* geçdük emerse duht-ı rez emsin (G.171/3)

2.9.5.1.2. Asel (Bal)

Bal; tadı, tatlılığı ve yapıştırıcı özelliği bakımından Kâmî'nin beyitlerinde zikredilmektedir. Sevgilinin dudakları bal olarak tasavvur edilmektedir. Beyitlerde genellikle sinek (meges) ile kullanılan bal, sineğe benzetilen aşığın yapıştığı bir yer olarak düşünülmektedir.

La 'l-i lebünden şeker muztaribü'l-hâl olur
Datlı dilünden '*asel* münkesirü'l-*bâl* olur (Matali 58)

Şem‘-i ‘*aselde* itmiş iken *bâl* ü per fidâ
Pervâne yandı muğtenem-i balıdur *meges* (G.101/4)

2.9.5.1.3. Helva

Helva, tadı sebebiyle beyitlerde söz konusu olmaktadır. Lale devrinin eğlencelerinden biri olan helva sohbetleri de divanda yer almaktadır. “Osmanlıda köklü bir gelenek haline gelen “helva sohbetleri”, Edirne şehrinde de devam etmiştir. Ritüele göre, davetliler sohbetin verileceği konaklara gelir, orada iyi bir şekilde ağırlanmış. Sohbetlerde fincan oyunu, yüksük oyunu gibi oyunlar oynanır, sohbetin sonunda da helva duası edilmiştir.”¹⁵⁰

Dil gird-i leb-i la‘l-i şeker-hâda bulındı
Hatem arar ol *sohbet-i helvâda* bulındı (G.215/1)

2.9.5.2. Diğer Yiyecekler

2.9.5.2.1. Simât

“Simât-ı nimet”, “simât-ı iftâr” ve “sütûde-simât” terkipleriyle divanda yer alan simat, kurulan yemek sofraları ve yemekler için kullanılmaktadır.

Bezm-i hâsında döşendükde *simât-ı* iftâr
Süfre-i vakt-i sahûra çalışur dest-i hayâl (G.132/4)

2.9.5.2.2. Kebâb

Ateşte pişirilen bir yiyecek olan kebab bağı yanık ve parçalanmış olması sebebiyle aşığın sinesine, gönlüne benzetilmektedir.

Meclisde mezâk itdi rakîbi mezelendi
Sûziyla *kebâb* oldu cigerler mezelendi (L.153)

2.9.5.2.3. Zehr

Zehr kelimesi divanda pek kullanılmamakta olup şarabın mucidi Cem’in kadehi için zehirli su tabiriyle yer almaktadır.

Dil sensiz olan meclis-i ayş u demi neyler
Zehr âb-ı sitemle tolı câm-ı Cemi neyler (G.66/1)

¹⁵⁰ Trakya Gezi “Osmanlı’nın köklü geleneği helva sohbetleri nedir? Helva sohbetlerinin tarihi”. Fikriyat. Erişim 05.03.2019 <https://www.fikriyat.com/galeri/yasam/osmanlinin-koklu-gelenegi-helva-sohbetleri-nedir-helva-sohbetlerinin-tarihi>.

2.9.5.3. İçecekler

2.9.5.3.1. Kahve

Kahve, tadı, keyif durumunda içilmesi ve sevgilinin dudığına değmesi münasebetiyle beyitlerde yer almaktadır. Beyitlerde, kahveyle ilgili olarak fincan da yer almaktadır.

Sen sen ol *ehl-i keyf* olan yirde
Kahveyi eksük itme bir ferde (Matali 122)

Ehl-i tab‘a Kâmiyâ mazmûn-ı la‘l-i dil-rübâ
Kahveyi şîrîn ü fincanı murassa‘ gösterür (G.69/7)

2.9.5.3.2. Şerbet

Şerbet divanda “şerbet-i kand” ve “şerbet-i şehadet” terkipleriyle yer almaktadır. Şerbet, tadı sebebiyle beyitlere konu olmaktadır. Sevgilinin dudakları bal şerbetine benzetilmektedir. Yine şerbet, şehadet için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

Fî-sebîli’llâh icrâ eyledi
Âb-ı sâfi *şerbet-i kand-i* nebât (T.40/2)

Çün ol şeh-i kişver-i velâyet
Nûş eyledi *şerbet-i şehâdet* (U.M.1/109)

2.9.5.3.3. Mey, Bâde, Duhter-i Rez, Arak (Şarap)

Divanda en çok anılan içecek şaraptır. Şarap “mey-fürûş” , “mey-gûn”, “bâde-nab”, “bade-nûş” , “bezm-i bâde” terkipleriyle divanda geçmektedir. Şarap, çoğu beyitte kadehle beraber anılsa da kadehin yalnız anıldığı beyitlerde de kastedilen yine şaraptır. Şarap, eğlence meclislerinin vazgeçilmez unsurudur. Ancak sevgilini teşrif etmediği meclislerde şarabın pek kıymeti bulunmaz hatta Kâmî sevgili olmayınca şarabın ne tadı ne de rengi kalır diyerek bu durumu ifade etmektedir. Şarap anlamına gelen “bade” kelimesinin bazı beyitlerde ses benzerliği sebebiyle “badem” kelimesiyle beraber kullanıldığı görülmektedir.

Ol âfete kâr eylemedi Tebbet-i vârûn
Teshîre anı *mey* gibi nîrenc bulunmaz (G.86/5)

Olur mı ber-taraf-sâz-ı humâr-ı bezm-i dûşîne
Mey-i câm-ı sabûhî olsa ‘unkûd-ı Süreyyâdan (G.153/5)

Câm sundukça süzölsün çeşm-i mestün sâkiyâ
Hoş-güvâr-ı *bâde bādâm* olsa da mâni‘ degöl (G.137/2)

Sevgilinin dudağı hem rengi hem de aşığa sarhoşluk vermesi hasebiyle şaraba benzetilmektedir. Bu benzetme divanda pek çok yerde geçmektedir. Yine şarap renginden ötürü güle benzetilmektedir. Şarap, içeni mest etmesi ve ona can ve neşe bahşetmesi özellikleriyle beyitlerde yer almaktadır. Şarap, mucidi olan Cem ile beraber beyitlerde yer almaktadır. Şaraptan, zahidle ilgili bir beyitte zahid için haram bir içecek olarak bahsedilmektedir. Rindin ise çokça içtiği bir içecek olarak beyitlerde geçmektedir.

Ne nakş geçmede ruhsâr-ı yâra neş'e-i mey
Gehi karanfûl ü geh gül geh ergavân geçiyor (G.81/7)

Belâ-yı ser degül mi Kâmiyâ *derd-i humâr-ı mey*
Sana hûn-ı cigerden özge câm-ı hoş-güvâr olmaz (G.82/7)

Lezzet-res olan gevheri sen kande sorarsın
La 'l-i leb-i mey-gûnuna hem-senc bulunmaz (G.86/2)

Zâhid sanur ki katre-i *meydür* harâm olan
Fart-ı riyâsı cur'asınun ekserin döker (G.61/4)

Üzüm kızı olarak adlandırılan şarap “duhter-i rez” tabiriyle de divanda çokça yer almaktadır. Aşığın yüzü, rengi ve güzel olması sebebiyle şaraba benzetilmektedir. Ayrıca şarap, sevgilinin öpücüğüne benzetilmektedir.

Füsûn-ı 'akd-i lisân itmiş ana *duhter-i rez*
Zebân-ı mest 'aceb ol nigâra mı tolaşur (G.73/4)

Bûs-ı la 'l-i duhter-i rez hâhişi bîhûdedür
Destidür maksûdumuz yohsa ayağı eldedür (Muamma 4)

2.9.6. Diğer Maddeler

2.9.6.1. İlaç, Merhem

İlaç, beyitlerde genellikle hasta olan âşık için kullanılmaktadır. Kâmî'ye göre aşığın ilacı sevgilinin ona bakması, onunla konuşması ve ona sarılmasıdır. İlaç, bazı beyitlerde şarap bazı beyitlerde, sevgilinin dudağı olarak düşünülmektedir. Merhem de yine âşık için kullanılan diğer bir unsurdur. Aşığın yaralı gönlü ve sinesi için kullanılmaktadır. Tabip olarak nitelendirilen sevgilinin bakışı aşığa merhemdir.

Gel eksük itme silme tolı câmı Kâmiyâ
Paslandı âb-gine-i dil silmedür *'ilâc* (G.22/5)

İlâc-ı zulmet-i dil saykal-ı mînâ-yı sahbâdur
Derûn-ı hâneyi rûşen iden câm-ı musaffâdur (Matali 32)

Bir kez tebessümâne nigâh itse ol tabîb

Urmış olurdu zahmuma gül *merhem*in heban (G.152/5)

Gelür *merhem* yirine tâze dâğı sol u sağından
Çıkarsın ol fitîli dâğ-ı sînemde kulağından (Matali 108)

2.9.6.2. Afyon

İçenlere keyif verici bir madde olan afyon, aynı zamanda ilaç olarak da kullanılmaktadır. Divanda şarabın yasak edilmesiyle insanların afyona yönelmesinden bahsedilmektedir. Ayrıca *Kâmî Divanı*'nda insanların şarap ve afyona müptela olduklarından söz edilmektedir.

Kurutdı kanını tebdîl-i keyf iden mey-âşâmun
Yasağ-ı meyle ta'rîz itmesi berş ile *afyonun* (G.131/5)

Neş'e-i keyf-i dü-bâlâ hâl ü bûs-ı la'l-i yâr
Mübtelâsıdur cihân *afyon* bir sahbâ iki (G.221/7)

2.9.7. Süs Eşyaları

2.9.7.1. Kıymetli Taşlar ve Madenler

2.9.7.1.1. Altın, Zer (Altın)

Altın, değerli oluşu ve rengi itibariyle Kâmî'nin beyitlerinde yer almaktadır. Altın, beyitlerde “altın oluk” ve “altundan zincir” şeklinde anılarak nitelendirdiği unsuru değerli kılmıştır. Altın, *Kâmî Divanı*'nda “tohm-ı zer”, “zer-endûd”, “bahş-ı zer” terkipleriyle beraber kullanılmaktadır.

Aceb encüm-şumâr-ı hasrete tevkîr ider meh-tâb
Ki her Mecnûn'a bir *altundan* zencîr ider meh-tâb (G.114/1)

Menzile irgürelüm tîr-i du'âyı şimdi
Dest der-kabza iken böyle *zer-endûd* kemân (G.150/3)

2.9.7.1.2. Sim (Gümüş)

Gümüş, şekli ve rengi itibariyle divanda yer almaktadır. Değerli bir maden olan gümüş, aşığın gözyaşları ve sevgilinin teni için bir benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Ayrıca sevgilinin çenesi, göğsü ve yüzü gümüşten yapılmış bir unsur olarak düşünülmektedir.

Yine ser-mâye-bahş-ı devlet olmuş dest-i kallâba
Kızarmış tâb-ı meyden mest olup sızmış o *sîmîn-ten* (G.148/5)

Hûn-âbe ile eşk-i tere bakmaz ol perî
Kâlâ-yı vasla olmasa *sîm* ü zer in döker (G.61/6)

2.9.7.1.3. Güher, Gevher, Cevher

Güher, gevher ve cevher hepsi kıymetli madenler olup kendisine benzetilen unsurun değerini artırır. Sevgilinin bakışları, değerli olması vechiyle gühere benzetilmektedir. Yine sevgilinin dudağı da gühere benzetilmektedir. Sevgili, bulunmaz bir gevher olarak nitelendirilmektedir. Sevgili değerli olması sebebiyle cevher olarak tasavvur edilmektedir.

Sînen *hadeng-i gamzesine* Rüstemâne tut
Yabana düşmesün o *güher* ‘âşikâne tut (G.19/1)

Ey feyz-i seher tab‘-ı küdûret-eseri aç
Gencîne-i nâ-yâb-ı *leb-â-leb güheri* aç (G.25/1)

‘İydgehde görmedük mânendün ey şûh-ı cihân
Şimdi sensin ‘âlem-ârâ *gevher-i yektâ-yı* ‘ıyd (G.33/4)

Hat ber-âverdelüğü virmesün ol şûha melâl
Âyîne *cevher-i* hod-rûyına dil-gîr olmaz (G.83/2)

2.9.7.1.4. Lâ‘l, Yakut, Elmas, Mercan

Lâ‘l divanda en çok zikredilen madendir. Lâ‘l, değerli oluşu ve rengi hasebiyle sevgilinin dudağını için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Değerli bir taş olan yakut, renkleri sebebiyle divanda yer almaktadır. Kimi beyitlerde sevgilinin dudakları yakut olarak tasavvur edilmektedir.

Kesmezüz bûse-i *la‘l-i* leb-i dil-berden ümîd
Gamzesinden ne kadar ‘afv-i günâh olmasa da (G.186/3)

Gelince hatt-ı ‘izârün alınmadı bûsen
Şarâb-ı *la‘l-i* lebün nehy olındı âyet ile (G.196/3)

La‘l-i lebünden aldugı bir tamlâ âbdur
Yâkût-ı teşne-leb anı ratbu‘l-lisân ider (K.23/2)

Değerli olarak zikredilen diğer bir taş da elmadır. Mercan ise sevgilinin gözleri, gözyaşları için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

Dili sengîn olan erbâb-ı câha i‘tibâr olmaz
Olur *elmas* fass-ı hâtem ammâ nâmdâr olmaz (Matali 62)

Tâ‘at-i ‘aşk ile hûn-âbe-i çeşmüm seyr it
Zâhidün böyle meger sübha-i *mercânı* mı var (G.38/2)

2.9.7.1.5. Dürr, Yektâ (İnci)

Divanda en çok sözü edilen kıymetli taşlardan biri de incidir. İnci; rengi, şekli ve parlaklığı sebebiyle anılmaktadır. Sevgilinin dişleri ve aşığın gözyaşları için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Ayrıca sevgilinin sesi ve sözleri de

değerli olmasından ötürü inci olarak nitelendirilmektedir. İnci'nin çıkarıldığı yer olan Aden, beyitlerde inciyle beraber yer almaktadır.

Dürr-i murâda girye-i vakt-i seher yeter
İtsen sirişk-i dîdemi deryâ çi fâ'ide (G.179/4)

O bî-bahâ *dür-i nâ-süfte-i 'Aden* bir gün
Misâl-i mevce-i yem der-kenâr olur giderek (G.124/3)

2.9.7.2. Güzel Kokular

Divanda adı geçen güzel kokular, misk (müşg, nafe), anber, gül ve rayihadır. Bu güzel kokular ilgi kurdukları unsurlar için teşbih unsuru olur. Sevgilinin saçını misk-i anber gibi kokar. Bu nedenle beyitlerde saç ve koku beraber kullanılmaktadır. Ayrıca sevgilinin çenesi de misk kokmaktadır. Yine sevgilinin kirpikleri misk kokulu olarak nitelendirilmektedir. Misk, çıkış yeri olan Hutun ve Çin ile beraber beyitlerde anılmaktadır.

Ol âhû gözlerüm ol kâkül-i *müşgîn* hayâliyle
Gönül vâdîleri Çîn u Hutun sahrâlarındandır (G.48/4)

Şâyân olursa milket-i Çîn ü Hoten fidâ
Ol zülf-i *'anberîn* ile çeşm-i gazâline (G.203/6)

‘Âkıbet bezm-i hüsün *râyihasın* aldı meşâm
Micmer-i sîm-i zekânda hat-ı *'anber-bûdan* (G.158/2)

Gül kokusu, *Kâmî Divanı*'nda yer alan nat türündeki kasidelerde Hz. Muhammed ile ilgili bir özellik olarak geçmektedir. Ayrıca sevgilinin kokusu da gül kokusu olarak nitelendirilmektedir. Yine divanda yer alan sümbül, gonca ve yasemen de kokusu itibarıyla anılmaktadır. Koku, bunların dışında “bûy-ı lutf”, “buy-ı hulk”, “buy-ı nesîm” terkipleriyle Kâmî'nin beyitlerinde yer almaktadır.

Ey şâh-ı enbiyâ sen o hikmet-şi'ârsın
Âhir-zamâna bir *gül-i* evvel-baharsın (K.2/1)

Rûhî fidâke ey *gül-i* âl-i Muhammedî
Nev-bâve-i hadîka-i esbât-ı Ahmedî (K.5/1)

Sinimmâr-ı Havernak tarh-ı matbû'ında hayrândur
Gül-i tasvîrinün meftûnı rûh-ı Mâni vü Bihzâd (T.59/5)

Bir *bûy-ı lutf* olmadı mazhar meşamm-ı cân
Dil zülf-i yâre hayli zamândur gider gelür (G.74/3)

2.9.7.3. Diğer Süs Unsurları

2.9.7.3.1. Kuhl (Sürme)

İnsanların süs için gözlerine sürdükleri sürme, divanda hem güzellik bu yönüyle hem de göz hastalıklarının tedavisinde ilaç olarak kullanılması özelliğiyle geçmektedir. Kuhl, İsfahan'da çıkartılmasından ötürü beyitlerde İsfahan ile beraber anılmaktadır.

Göz terâzûsı ‘ayâr ideli hâk-i kademün
Ragbet eyler mi nazar *kuhl-ı Sıfâhâna* göre (G.189/5)

Divanda “meyl-i kuhl”, “kuhl-ı fahr”, “kuhl-ı çeşm” terkibleriyle beraber anılan kuhl, sevgilinin gözünü süsleyen bir unsur olarak zikredilmektedir. Ayrıca kuhl divanda Hemedânî sürmesi olarak da geçmektedir. Yine kuhl, beyitte kadıların gözlerine sürdükleri bilinmeyen bir sırrı ifade etmektedir.

Nâ-dâni-i esrâr-ı hurûf ‘ayn-ı kuzâta
Kül olmuş idi çekmese *kühl-i Hemedânî* (G.223/1)

2.9.7.3.2. Hınâ (Kına)

Kına, yeşil toz halinde olup kuruduktan sonra insanın eline kırmızı renk veren bir maddedir. Kına; rengi, kokusu, şekli ve yapım aşaması sebebiyle divan edebiyatında anılmaktadır. *Kâmî Divanı*'nda sadece bir yerde geçen kına, sevgilinin eline konulan taze bir gül olarak düşünülmektedir.

Pençe-i mihre girüp reng-i ruhı sahrâda
Urdu destine *hınâ tâze gül-i hod-rûdan* (G.158/3)

2.9.7.3.3. Aynine, Mirat (Ayna)

Ayna; görüntüleri aksetmesi, şeffaflığı, saflığı, parlaklığı vb. yönleriyle divanda yer almaktadır. Ayna “ayîne-ı hatır”, “ayîne-i cemâl”, “ayîne-i fûlâd”, “ayine-i dil”, “ayîne-i kalb”, “ayîne-i melahat” terkibleriyle divanda yer almaktadır. Ayna, papağanları konuşturmaya yarayan bir unsur olarak sık sık beyitlerde kullanılmaktadır. Bunun yanında ayna, gönül olarak tasavvur edilmektedir. Âşığın gönlü aynaya benzetilmektedir.

Gönül *âyînesinde* bir sanem nakşı hüveydâdur
Ki mihr-i ‘ârızî berk-ı cihân-ı Lât u Uzzâdur (K.14/17)

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan ayna sevgilinin kendine bakmak için eline aldığı bir unsur olarak düşünülmektedir. Ayrıca sevgilinin yüzünün

güzelliği aynalara aksetmiştir bundan dolayı ayna bir metafordur. Yine sevgilinin yüzü de aynaya benzetilmektedir.

Destâr-ı zarîfânesini sarmak içündür
Gül *âyînesin* almış ele gonçe-i zîbâ (G.1/4)

*Âyîne*ye bak ser-zede hatt-ı siyehündür
Şem‘-i ruhun âsârı olan dûde degüldür (G.43/6)

Zemm itme gayrı kim sıfatun ol sözüdürür
*Âyîne*ye tükürme ki kendi yüzündürür (Matali 41)

Ayna aynı zamanda parlaklığı hasebiyle kadeh olarak düşünülmektedir. Bundan dolayı aynanın bazı beyitlerde kadehle beraber anıldığı görülmektedir. Ayrıca ayna, divanda Büyük İskender’in aynası olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Getür o *âyîne*-i câm-ı pür-meyi sâkî
Ki nâzenîn-i rezi görmege mesâğ olsun (G.160/3)

Bahr-i emelde keşti-i maksûd nâ-bedîd
Âyîne-i *Sikender* eger olsa râygân (G.149/3)

2.9.7.3.4. Hatem (Yüzük), Guşvâr (Küpe), Tavk (Gerdanlık)

Hatem, sevgiliyi süsleyen bir güzellik unsurudur. Hatem, “fass-ı hatem” ve “lal-i hatem” terkipleriyle divanda yer almaktadır. Divan şiirinde sevgilinin dudağı, şekli itibariyle yüzüğe benzetilmektedir. Ayrıca sevgilinin dudağı, mühür olarak tasavvur edilmektedir. Bu bağlamda sevgilinin dudağı Hz. Süleymân’ın mührü olarak düşünülmektedir.

Ne hâsıldur benân-ı şâh-ı gülden gül koparmakdan
Ayırma düşmesün ol *hâtem-i la‘li* ko parmakdan (Matali 103)

Ne tigrâ bir tılısm-ı genc-i ikbâl-i şehensâhî
Sezâdur virse hükm-i şevket-i *mühr-i* Süleymânı (K.8/11)

Küpe anlamına gelen guşvar, divanda sadece bir beyitte geçmektedir. Kâmî, beyitte Süreyya yıldızını guşvar olarak düşünmektedir. Boyna takılan bir takı olan gerdanlık, divanda anılan diğer bir süs unsurudur. Gerdanlık, beyitlerde sevgiliyi süsleyen altından yapılmış bir takı olarak zikredilmektedir.

Hûrşîdi pâlehang ü Süreyyâyı *guşvâr*
Tennûre-puş-ı çerh kalenderlük eyledi (G.214/4)

Ey ser-amed şûh-ı ‘âlem-gîr müstesnâ-yı tay
Hâzır itmişdür felek *tavk-ı* hilâli boynuna (G.194/3)

2.9.8. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar

2.9.8.1. Çerâğ, Sirâc, Şem‘, Fânûs

Çerâğ, sirâc, şem ve fanus aydınlatma ile ilgili kullanılan unsurlardır. Çerâğ, rengi, ışığı ve aydınlatması özelliğiyle divanda söz konusu edilmektedir. Beyitte Rûşenî tarikatının kandilini ifade etmektedir. Çerâğân şeklinde de kullanılan kelime, sevgilinin gül yanağını aydınlatmaya yarayan bir obje olarak tasavvur edilmektedir.

Gülşenîyüz biz *çerâg-ı Rûşenî’den* yanmışuz
Mest (ü) medhûşuz bu gün sahbâ-yı ‘aşka kanmışuz (G.91/1)

‘Azm itdi çünkü bâğa o şeh dikdi yolına
Abdal-gûne lâle de şeyhi *çerâğını* (G.225/2)

Şem‘-i hüsnî her bün-i mûdan fûrûzân itdi hat
Lâlezâr-ı ‘ârız-ı yârı *çerâğân* itdi hat (G.112/1)

Kandil, mum anlamlarına gelen sirac “sirâc-ı ümmet” terkihiyle divanda geçmektedir. Ayrıca kandil aydınlatması, ışık vermesi yönüyle sevgilinin kirpiklerine ve yüzüne benzetilmektedir.

Kâmiyâ târîh-i hem-nâm-ı *sirâc-ı* ümmete
Oldı dünyâ makdem-i şeh-zâde Nu‘mân ile nûr (T.70/7)

Mihrâb-ı ebruvânı hayâlinde giryeden
Her bir ser-i müjemde dizildi birer *sirâc* (G.22/6)

Mum anlamına gelen şem divanda en çok söz edilen aydınlanma aracıdır. Şem kelimesi “şem-i hüsn”, “şem-i şebistan”, “şem-i dil” terkihiyle divanda yer almaktadır. Şem, divanda en fazla sevgili ile ilgili en çok karşımıza çıkan tasavvurdur. Sevgili blunduğu yeri aydınlatan bir mum iken âşık mumun etrafında dönüp duran, mumla bir olup onunla beraber yanmak isteyen pervane olarak düşünülmektedir. Sevgilinin yanağı ve yüzü muma benzetilmektedir. Yine sevgilinin boyu ve ince oluşuyla mumun arasında benzerlik kurulmaktadır. Mum aynı şekilde gönül olarak da düşünülmektedir.

Kays olmuş iken *şem* ‘gibi ‘aşk ile sûzân
Pervânelerinden seri âsûde degüldür (G.44/2)

‘İsmet-şikeste pâk-nazar itmez i‘tibâr
Olsun mı geşte *şem* ‘ ile pervâne âşinâ (G.8/3)

Fürûg-ı hüsn ile yandur fetîl-i *şem* ‘-i dili
Derûn-ı tekyegeh-i ‘aşkuna çerağ olsun (G.160/4)

Fanus, içine mum konulan süslü fenerdir. *Kâmî Divanı*'nda "fanus-ı mina", "fanus-ı sirac" ve "fanus-ı hayal" terkipleriyle zikredilen fanus, mumun bulunduğu kap için kullanılmaktadır. Ayrıca fanusun, divanda gökyüzü ve felek olarak tasavvur edildiği de görülmektedir.

Âteş-i 'aşk-ı İlâhîden yakup dil şem'ini
Hemçü *fânûs*-ı hayâl-i şu'le-yâb eyler semâ' (G.114/4)

O şem'-i bezm-i akdes hıfz olunmaz mı eser yelden
Döner çerh-i felek üstinde bir *fânûs*-ı mînâdur (K.17/5)

2.9.8.2. Bâliş (Yastık), Bisât (Halı), Perde

Kâmî Divanı'nda iki yerde geçen baliş sevgilinin gül yüzünden dolayı gül dolu yastık olarak tasavvur edilmektedir.

Gülün zîr-i serinde gonca-ra'nâ girde-*bâlişdür*
O hâb-ı nâza varmış bülbül-i şeydâ mesel söyler (G.71/2)

Halı anlamına gelen bisat, "bisât-ı sabr", "bisât-ı nev-tıraz", "bisât-ı rezm" ve "bisât-ı bezm" terkipleriyle divanda yer almaktadır. Bisât, Kâmî'nin beyitlerinde gâh eğlence meclisinin, gâh ceng yerinin halısı olarak tasavvur edilmektedir.

Bisât-ı bezm âmâde harîfân-ı zamân şimdi
Mahabbet 'arz idüp birbirine kârı vedâd olsun (K.18/9)

Bisât-ı rezm-i pîçîde velî eyyâm-ı tâ'atdür
Biraz da leşker-i nefis ü hevâ ile cihâd olsun (K.18/18)

Perde divanda en çok kullanılan günlük eşyalardan biridir. Sevgilinin yüzüne, saçına değmesinden ötürü önemli bir unsurdur. Kâmî, divanında sevgilinin dudağı ve kaşını zaman zaman birbirine perde olan iki uzuv olarak kullanmıştır. Aynı şekilde sevgilinin gözü ve kirpiği; saçı ve yüzü de birbirine perde olarak düşünülmektedir. Perde, hayâ ve utanma perdesi olarak mecâzî anlamda da kullanılmaktadır.

Çeker müjgân-ı çeşmi üzre kat kat 'anberîn perde
Meger ol mest-i nâz âlûde-i *hâb* olmak istermiş (G.96/4)

Perde-bîrûn tokınmış gibi zülf-i yâre
Meşki var şimdi sabâ faslına mızrâblarun (G.127/7)

2.9.8.3. Kâse, Tabak, Sürahi, Sebû

Kâse, tabak, sürahi ve sebû *Kâmî Divanı*'nda yer alan mutfak malzemelerindendir. Kâse şekli itibariyle sevgilinin saç kaşı olarak tasavvur edilmektedir. Kâse, divanda yer alan bir kasidede Ramazan sofrasındaki oruç kâsesi olarak tabir edilmektedir.

Yemîn itmiş dili bend itmege *zûlf-i girih-gîrûn*
Şikest itmez bu 'ahdi eylemiş *vâv-ı kasem* beste (G.177/6)

Kefen-pûş olsa *dârû-yı gıdâsı deprenür çatlar*
N'ola imdâd iderse *kâse-i savma* künâd olsun (K.18/21)

Tabak, ilk olarak Ramazan tebriği için yazılmış bir kasidede, altından yapılmış tabaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin dudağı, güzellikleri sunması bakımından tabağa benzetilmektedir.

Pîşinde o la'îfîn-*tabak-ı mâ'ide Kâmî*
Hızır oldığına gonceye şâhid mi degül ya (G.1/6)

Sürahi, mutfak malzemeleri arasında divanda en çok anılan unsurdur. İçinde suyu tutması sebebiyle içki şişesi olan kadehle beraber divanda sıklıkla yer almaktadır. Kâmî beyitte, sevgilinin olmadığı eğlence meclisinde sürahi ve sebûnun tat katmayacağından, aşığın gönlüne şifa vermeyeceğinden söz etmektedir.

Ne *surâhî* ne *sebû* virmediler sadra şifâ
Bezmümüzde o perî sadr-nişîn olmayıcak (G.120/4)

Vardur derûnı bezme *surâhînün* âteşi
Rûy-ı dili nümâyîş ider ser-fürûlanur (G.79/3)

Sebû, divanda genellikle sürahi ve kadehle beraber kullanılan bir mutfak malzemesidir. Eğlence sofralarının, bezm meclislerinin en önemli unsuru olarak kullanılmaktadır. Eğlence meclislerinin vazgeçilmez bir parçası olan sevgili, iki elini beline koymuş bir testi olarak tasavvur edilmektedir.

Dest ü bagalün zîveridür *câm u sîrâhî*
İşteste-*sebû* dest-res-i dürd-keşândur (K.24/9)

İki destini miyân üzre koyup fahr iderek
Boy gösterdi yine bezme *sebû-yı bezmün* (Matali 71)

2.9.8.4. Ceres (Çan), Mahmil (Sepet, Hediye), Kafes, Kilid

Ceres, hayvanların boynuna asılan çan demektir. Çan, ses çıkarma özelliğiyle divanda yer almaktadır. Divanda hırsızları uyaran bir unsur olarak kullanılmaktadır. Ayrıca aşğın gönlü, sevgilinin ilgisizliğinden dolayı feryad eden bir çana benzetilmektedir.

Şeh-râh-ı mahabbetde gönül itmede feryâd
Kâmî hele ol yolda benüm dil *ceresümdür* (G.45/5)

Mahmil hem devenin üzerine konulan, yük taşımaya yarayan sepet hem de hacı kafesiyle Haremeyn'e gönderilen hediyeler demektir. Mahmil, divanda iki yerde anılmaktadır. Birincisinde "derd ve gam mahmili" olarak karşımıza çıkmaktadır. İkincisinde ise hediye edilen bir eşyadan söz edilirken kullanılmaktadır.

Çekerüm cevri diyü dâmenün aldu
Derd u gam *mahmilini* bagla dil-ârâ dilümem elüme (Müfred 138)

Kuşların bulunduğu bir yer olan kafes, divanda "zencir-i kafes", "peygüle-i kafes" ve "reha-yab-ı kafes" terkipleriyle yer almaktadır. Kafes, bülbülün köşesi, yuvası olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca divanda kafesten kurtulmuş bülbül bulunmayacağından, tüm bülbüllerin kafesiyle beraber bir bütün olduklarından söz edilmektedir. Burada kafesten kastedilen aşğın evidir. Âşık, divanda bülbül olarak tasavvur edilmektedir. Yine aşğın gönlü kafes olarak düşünülmektedir.

‘Uşşâk o şûha sîne-i sad-çâk gösterür
Sayd-ı hüma-yı lâne-nedâna *kafes* ‘abes (G.20/2)

Ten-i sad-çâk ile kûyında yârun Kâmiyâ gezdür
Dil-i feryâd-mu‘tâdun *kafes* bülbüllerindendir (G.49/5)

Kapıyı kapayıp açmaya yarayan bir araç olan kilit geçtiği iki beyitte kapıyla beraber anılmaktadır. Ayrıca kilit istenilen tüm güzelliklerin kapısını açan dua olarak beyitte yer almaktadır. Yine kilit, hikmet hazinesinin kapsını açmaya yarayan bir araç olarak düşünülmektedir.

Dest-i du‘â *kilid-i* der-i genc-i her-murâd
Bâzâr-ı feyze gel ki cihân nîm nânadur (G.55/4)

Ne gevherler bulındı hurde-çinân-ı suhenlerde
Kilid-i her der-i gencîne-i hikmet dehenlerde (G.181/1)

2.9.8.5. Çarub (Süpürge), Dolab, Mikraz (Makas), Sûzen (İğne)

Süpürge anlamında kullanılan çarub, “hidmet-i çarub-hak” terkihiyle divanda yer almaktadır. Ayrıca çarub, Damad Ali Paşa'nın şehit edilmesinin anlatıldığı musammat nazım şeklinde “çarub-keş” olarak karşımıza çıkmaktadır. Divanda iki beyitte geçen çarub, muhteva ettiği anlamıyla beyitlerde yer almaktadır.

Per ü bâl-i hümâdan hâhiş-i mâ fi'z-zamîr itsen
İder bir cân ile ol *hidmet-i çârûb*-ı hâkin yâd (T.72/2)

Dolap, kuyudan su çıkarmaya yarayan bir çarktır. Dolap, su taşınması, dönmesi ve dönerken ses çıkarması yönüyle divanda zikredilmektedir. Dönmesi hasebiyle feleğe benzetilen dolab, divanda felek, güneş, ay vb. kozmik unsurlarla beraber yer almaktadır.

O mefhar-ı sakaleyn âb-ı rûy-ı ‘âlemdür
Yüzi suyına döner âsmân-ı heft *dolâb* (K.3/29)

Makas anlamına gelen mikraz divanda kesme, ayrıma özellikleriyle anılmaktadır. Mikraz, divanda iki yerde geçmekte olup hatve-i suzeni ayırmasıyla söz konusu olmaktadır.

Gel gör ammâ ki sebk ider rûşen
Seyr-i *mikrâzı hatve-i sûzen* (K.Mesnevi.2/20)

İğne anlamına gelen sûzen, “hatve-i sûzen”, “sûzen-i üstad”, “sûzen-i müjgân”, “sûzen-i nur-nigah” terkihiyle divanda yer almaktadır. Sevgilinin kirpikleri iğneye benzetilmektedir. Ayrıca Hz. İsa'nın üzerinde bulunan bir iğneden dolayı gökyüzünün dördüncü katında kalması sebebiyle iğne anılmaktadır.

Asl-ı tecrîd-i Mesîhâ'nun yiridür sâhası
Olmadı peyveste mîknatısdan *sûzen* cüdâ (G.3/5)

2.9.8.6. Rişte (İp), Zencir, Kemend

İp anlamına gelen rişte, inceliği ve uzunluğu sebebiyle divanda anılmaktadır. Rişte; sevda, can, hayat, sevgili, saç, boy, ayva tüyü ile ilgili tasavvurlarda yer almaktadır. Bunların yanında Kâmî'nin, nazım için ‘inci ipliği’ tabirini kullandığı görülmektedir.

Hedef olsam hadeng-i gamze-i dildâra şâyânım
Veter itdüm kemân ebrûsına ben *rişte-i cânım* (G.146/1)

Zencir, divanda en çok anılan unsurlardan biridir. Zencir beyitlerde, delileri ve nefsi bağlaması yönüyle anılmaktadır. Ayrıca sevgilinin saçı, şekil bakımından zincire benzetilmektedir. Âşıklar, sevgilinin zincir olan saçlarına asılıp kalmışlardır.

*Zencir-i zülfün ‘âlemi mecnûn idüp gider
Ey kâkül-i müselseli dîvâne-âşinâ (G.8/6)*

Kemend, uzunluğu ve şekli dolayısıyla divanda yer almaktadır. Kemend divanda iki beyitte geçmekte olup aşığın ahı ile ilgili bir tasavvur olarak kullanılmaktadır.

*Kemend-i âhı zâ’îl eylemez dest-i temennâdan
O dil kim mîve-çîn olmak diler ol nahl-ı hurmâdan (G.147/5)*

2.9.8.7. Tîşe (Balta), Tamga, Sübhâ (Tespîh)

Balta anlamına gelen tîşe divanda Ferhâd ile ilgili bir unsur olarak yer almaktadır. Divanda baltanın, Bî-sütûn dağını delmekte olan Ferhâd’dan kalma bir araç olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca âşıkların her biri, aşk uğruna canını veren Ferhâd’ın baltasına teşbih edilmektedir.

*Ol seng-dile âhumuz eylerdi eser biz
Her mûyumuzı tîşe-i Ferhâd ide bilsek (G.128/2)*

Tamga, divanda “tamga-yı aşk”, “tamga-yı melahat”, “tamga-yı nigin” terkipleriyle yer almaktadır. Sevgilinin güzelliğini ifade etmek için kullanılmaktadır.

*Cemâlünde zekandur matmah-ı enzâr ‘uşşâka
Karîn-i darb-ı tamga-yı melâhat kem-‘ayâr olmaz (G.82/2)*

Tespîh anlamına gelen sübhâ, *Kâmî Divanı*’nda çokça kullanılan unsurlar arasındadır. Sübhâ, genellikle zahidin kullandığı bir araç olarak beyitlerde yer almaktadır. Bu bağlamda zahidin tespîhi, sevgilinin gözlerine benzetilmektedir.

*Tâ’at-ı ‘aşk ile hûn-âbe-i çeşmüm seyr it
Zâhidün böyle meger sübhâ-i mercânı mı var (G.38/2)*

*Zîver-i gûş-ı kabul olmadığı zâhirdür
Eylese dest-i riyâ sübhâsını lü’lü’den (G.158/4)*

2.9.9. Ölçü Aletleri (Terazu, Mizan)

Divanda ölçü aleti olarak terazi ve mizan yer almaktadır. Terazi divanda üç beyitte geçmektedir. Beyitte Kâmî, Neylî'ye nazire yazdığı şiirinde kendi şiiriyle onun şiirini mana terazisinde karşılaştırdığını ifade etmektedir. Diğer iki beyitte ise göz, terazi olarak tasavvur edilmektedir.

Göz *terâzûsı* 'ayâr ideli hâk-i kademün
Ragbet eyler mi nazar kuhl-ı Sıfâhâna göre (G.189/5)

Bir çeşit tartı aleti olan mizan divanda daha çok kozmik unsurlarla beraber yer almaktadır. Gece-gündüz, arz-sema ve felek beraber kullanıldığı kelimelerdir.

Şems-i vahdet bürc-i sûretten hüveydâdur velî
Râst-*mîzânuz* bize gerdûn bir Cevzâ iki (G.221/4)

2.9.10. Oyun Araçları

Çevgân, guy, nerd ve bâzîçe *Kâmî Divanı*'nda kullanılan oyun araçlarıdır. Çevgân, ucu eğri bir değnektir. Değnekten ötürü top ile oynanan bu oyunun adı çevgân olmuştur. Çevgân şekli itibariyle sevgilinin kaşına benzetilmektedir.

Ol ebrûlar melâhat gûyına *çevgân* olur bir gün
Seni Dârâ-yı mülk-i hüsn iderlerse müdârâdur (K.14/22)

Gûy, çevgân topu olup divanda fazla kullanılmamaktadır. Çevgân oyununda, çevgân değneğiyle beraber kullanılan diğer bir oyun aracıdır. Ayrıca beyitlerde o çevgân ile beraber yer almaktadır. Gûy yuvarlak olması hasebiyle sevgilinin yüzü olarak tasavvur edilmektedir.

Fârisü'l-hayl-i sipihrûn hüner-i mu'cizidür
Gûy-ı hürşîdi çalup mağribe kıldı çevgân (K.13/6)

Nerd, zar ve pullarla oynanan bir çeşit tavla oyunudur. Yer aldığı beyitte, oyun aracı olan pul ile beraber kullanıldığı görülmektedir.

Malı sarf it kalmasun bu şeş-der-i vîrâned
Nerd-bâzân-i hünerver pul komaz şeş-hâned (Müfred 128)

Oyuncak anlamına gelen bazıçe, divanda en çok zikredilen oyun aracıdır. Bâzîçe divanda aşığın oyuncağı olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca bazıçe, divanda "halka-ı bâzîçe" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Burada âşık, ay yüzlü sevgilinin oyuncak halkası olarak düşünölmektedir.

Cihânun Kâmiyâ ârâyiş-i câhı hakîkatde
Se rûze keş-me-keş *bâzîçe*-i tıflânelerdendür (G.46/8)

Söylen o mâha halka-i bâzîçeye girüp
Aldanmasun rakîbe meded karalanmasun (G.164/2)

2.9.11. Giyim-Kuşam

2.9.11.1. Kumaş Çeşitleri

Divanda geçen kumaşlar atlas ve dibadır. Gökyüzü anlamına da gelen atlas desensiz düz kumaşa denir.¹⁵¹ Üst görevde insanların kullandıkları değerli bir kumaştır. Atlas Kâmî'nin beyitlerinde “atlas-ı çerh” ve “felek-i atlas” terkipleriyle geçmektedir.

Felek-i atlas ile giceleri hem-reftâr
Mihre pâ-dâş olamaz rûzı ider isti'câl (G.132/3)

Diba, çiçek nakışlarıyla süslenmiş ipekli bir kumaştır. Atlas gibi yüksek zümreye ait olan değerli bir kumaştır. Divanda en çok anılan kumaş dibadır. Bu kumaş çiçekleri, altın süslemeleri ve al renkli olması sebebiyle Kâmî'nin beyitlerinde yer almaktadır. Ayrıca al renkli olmasından ötürü şafak vakti olarak tasavvur edilmektedir. Diba, çiçekli kumaş olması hasebiyle beyitlerde çiçek, gül, bağ, bahçe gibi kelimelerle beraber kullanılmaktadır.

Tuyurdı Hâce-bahârun rutûbetin meh-tâb
Çıkınca bender-i bâğa çiçekli dibâsı (G.219/5)

Al dibâ-yı şafak oldu ana pây-endâz
Kişver-i bahtere geldi mübârek mihmân (K.13/8)

2.9.11.2. Giyim Eşyaları ve İlgili Unsurlar

Divanda, giyim kuşamla ilgili olarak adı geçen eşyalar kaba, hırka, pirahen, damen, libas, destar, külâh, peçe, giriban, kemer ve dest-mâldir. Kaba, üste giyilen kaftan, cübbe demektir. Tasavvufta ise dervişin hırkası kaba olarak adlandırılmaktadır. Aşığın bedeni, kabaya benzetilmektedir. Yine ömür, kısalığı sebebiyle kaba kumaşı olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte, Züleyhâ'nın Hz. Yûsuf'un elbisesini yırtmasından söz edilirken kaba kumaşından bahsedildiği görülmektedir.

Rişte-i bahtı kabâ-yı 'ömrini tecdîd ider
Kim rûfû eyleser çâk-i câna ol meh-pâreyi (G.226/4)

Açınca gonceyi bâd-ı sabâ için didiler

¹⁵¹ Pala , “Atlas”, 41.

Kabâ-yı Yûsuf'ı çâk eyledi Züleyhâ'sı (G.219/2)

Hırka, dervişlerin giydiği cübbeye denmektedir. Dervişlerin giydiği bir kıyafet olması sebebiyle divanda dervişlerden söz edilirken geçmektedir.

Ol nedür kim bî-riyâ dervîşdür
Hırkaya çekmiş başın dil-rîşdür (Kıta.10/1)

Gömlek anlamına gelen pirahen, genellikle Hz. Yûsuf ile anılan bir eşyadır. Hz. Yûsuf kaybolduğunda onun kanlı gömleği babasının önüne atılmıştır. Bu hadise, divanda pek çok yerde geçmektedir. Sevgilinin giydiği gömlek ise sevgiliyi sarıp kucakladığı için daima âşık tarafından kıskanılan bir eşya olmuştur.

Mülâyim sâde nâzûk söz gerekdür Kâmiyâ vasla
Kabâ zer-târ olursa kandadır o kande *pîrâhen* (G.148/8)

Etek anlamına gelen damen, sevgiliyle ilgili bir unsurdur. Eteğine yüzünü sürmek, eteğini öpmek tabirleri sultanlar için kullanılmaktadır. Kâmî, İbrahim Paşa için bu tabiri kullanmıştır. Âşık, sevgilinin eteğine yüzünü sürmek ister ve bunu bir lütuf olarak düşünür. Bundan dolayı “eteğine yüzünü sürmek” tabiri beyitlerde sıkça yer almaktadır.

Ola bir dürlü dahı âyine-i sînesi sâf
Yüzini sürse hîred *dâmenine* bâ-tekrîm (K.11/4)

Sevgilinin eteği, aşğın gönlünü tutan bir unsur olarak divanda yer almaktadır. Yine sevgilinin eteği, gül toplayan bir eşya olarak düşünülmektedir. Bunların yanında damen, namus ve temizlik timsali olarak düşünülmektedir.

Seyr-i gül-geşt-i çemen itsen olur bit-şübhe
Bu kadar ser-keş iken serv yine *dâmen-çîn* (K.21/25)

Gül-berg-i hüsne 'akıbet-i pâk-*dâmenî*
Târâc-ı sabr-ı dest-i Züleyhâ degül mi ya (G.11/4)

Elbise anlamına gelen libas, *Kâmî Divanı*'nda iki beyitte yer almaktadır. Beyitte huy ve yaratılış bir elbise tasavvur edilmektedir.

Libâs-ı pâk-tıynet Kâmiyâ yek-reng olur dâ'im
Kabûl itmez tagayyür bir lisânda ismi sabunun (G.131/7)

Sarık anlamına gelen destar, divanda en çok kullanılan giyim eşyalarından biridir. Destâr, başa takılması ve yeşil olması gibi özellikleriyle Kâmî'nin manzumelerinde söz konusu olmaktadır. Destâr, başa takılması sebebiyle

sevgilinin saçını örtmektedir. Bu yüzden saç anlamına gelen ka'kül, zülf, turra kelimeleri destâr ile beraber beyitte yer almaktadır. Ayrıca destâr, şekli itibariyle goncaya benzetilmektedir. Yine divanda, destârdan dolayı sevgilinin kulağına aşğın feryadının gelmediğinden söz edilmektedir.

Kâkülün bir zülfesi çıkmış meger *destârdan*
Bir fetilden şem'-i hüsni yakdı sad pervâneyi (G.227/6)

Zîr-i *destâruna* koy kâkül-i müşg-efşânun
Penbeler içre görilsün meded ol nâfe-i Çîn (G.169/4)

Yedüp bir mûy ile çok zâhidi başdan çıkarmışdur
Ser-i zülfün ki oldu gûşe-i *destârdan* peydâ (G.4/4)

Külâh, başa giyilen diğer bir eşyadır. Divanda külâh “tarf-ı şeb-külâh” ve “nadide keç-külâh” terkipleriyle kullanılmaktadır. Külâh, sevgilinin kâküllerinin bağlı olduğu eşya olarak düşünülmektedir. Külâh, sevgilinin yüzünü kapatmasından ötürü sevgilinin yüzünü kapayan geceyle beraber beyitte yer almaktadır.

Ruhsârı üzre saldı o zülf-i mu'anberi
Gösterdi yine sünbülünü *tarf-ı şeb-külâh* (G.177/5)

Peçe, sevgilinin yüzünü kapayan bir eşyadır. Peçe, divanda Hakkı görmeyen, örten anlamına gelen kâfir kelimesiyle beraber kullanılmaktadır.

Olmasun mı la'lüne yâkût-ı ahmer teşne-leb
Sana ey kâfir-*peçe* dûzahda ahker teşne-leb (G.13/1)

Yaka anlamına gelen giriban, yırtık olması sebebiyle divanda yer almaktadır. Yakanın yırtık olması aşğın, perişan halini ifade etmektedir.

Sehâb-ı kâm-bahşî katre-bâr-ı huft-e-baht olmaz
Şafak kavs-i kûzah dest ü *girîbân* olsun isterse (G.192/1)

Kemer, sevgilinin incecik beline taktığı bir unsur olması sebebiyle divanda sık sık anılmaktadır. Yine sevgilinin saçları, kemer olarak tasavvur edilmektedir.

Kemer-bendin iderdüm mû-miyânun rişte-i cândan
Kadüm rencide kılrsa gönlüme girse hayâlâsâ (G.6/2)

Destmal, divanda sadece bir yerde geçmektedir. Feleğin elinde şafak, mendil olarak tasavvur edilmektedir.

Hoy-kerde âh-ı pür-şererümden meger felek
Destinde nem-rübây-ı *şafak destmâl* olur (G.76/4)

2.9.12. Yazı ile İlgili Araçlar

Defter, levh, devat, kalem, kağıd, kitab ve şiraze divanda yazıyla ilgili olarak kullanılan unsurlardır. Defter, üzerine yazı yazılan bir araç olarak kullanılmaktadır. Beyitte günahların, sıkıntıların yazılı olduğu bir defter olarak ifade edilmektedir. Divandaki bir tarih manzumesinde defter, ömür olarak tasavvur edilmekte olup defteri bitenin öleceğinden söz edilmektedir.

Bir yirde görme bâde-i nâbı rakîb ile
Yazdurmış olma *defterüne* ey sanem düşer (G.59/4)

Hayf dirîğâ yine tâzece bir neş'e kim
Oldı dahı şâb iken *defter-i 'ömri* tamâm (T.57/1)

Levh, divanda sevgilinin tasvirinin yer aldığı levha olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda aşığın gönlü ve sinesi levha olarak tasavvur edilmektedir.

Hayâli sûretin raks eyleyen *levh-i dil-i zâra*
Varup Ken'âniyâna hüsn-i Yûsuf'dan nişân almış (G.106/2)

Devat, kalemleri koyacak bir kutu yanında kapalı hokkasıyla, beldeki kuşağa çaprazlamasına sokularak taşınan ufak bir yazı takımıdır.¹⁵² Devat beyitlerde genellikle kalem ile beraber kullanılmaktadır. Kâmî, kendi şiirini övdüğü mahlas beyitte, şiirinin karşısında kalemin utanıp devat içinden çıkamadığından söz etmektedir.

Bu tâze şi'ri *kalem* gûş idince ey Kâmî
Devât içinde kalup çıkmadı hacâlet ile (G.196/5)

Kalem, İslamiyet'te de kutsal kabul edilmektedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de, Kalem Suresi yer almaktadır. Kalem suresinde de belirtildiği gibi Allah kaleme ve yazdıklarına yemin etmiştir.¹⁵³ Kalem, kâinatın bütün sırlarını muhafaza etmiştir. Hatta bu özelliğinden dolayı Kâmî beyitte, kalemin yüzü ağ oldu demektedir. Kalem, bir ucu keskin bir araçtır. Onu iyi yönde de kötü yönde de kullanmak mümkündür. Kâinatın bütün sırları kaleme muhafaza edilmiştir.

Her râza mahrem oldı *yüzi ağ ola kalem*
Dergâh-ı dilde Hâce-serâmuz budur bizüm (G.142/6)

¹⁵² Pala, "Devat", 113-114.

¹⁵³ "Nun. Kaleme ve (kalem tutanların) yazdıklarına and olsun ki sen Rabbi'nin nimeti sayesinde mecnun değilsin." (Kalem 68/1-2).

Kalem, yazıyla ilgili olarak divanda en çok kullanılan unsurdur. Kalem şekli itibariyle kılıca benzemektedir. Beyitte kalemin, kılıç ile beraber cihana adaleti sağladığından söz edilmektedir. Kâmî, kendi şiirini övdüğü mahlas beyitlerinde kalem kelimesini kullanmaktadır. Ayrıca divanda kalem redifli bir gazel yer almaktadır.

‘Adl-i cihâna seyf ile oldı be-hem *kalem*
Virmez zamâne herkese hem seyf u hem *kalem* (G.144/1)

Kalem, ince ve uzun olması sebebiyle sevgilinin boyu, beli ve kaşı olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin beli, kıldan ince bir kalem olarak düşünülmektedir. Yine kalem, sevgilinin parmağına değmesinden ötürü âşık için kutsal kabul edilmektedir. Kâmî, gönlündeki yangını yazınca kaleminin daha fazla dayanamayıp bu ateşe düştüğünden söz etmektedir.

Sûz-ı dilün *yazınca* senün Kâmiyâ *kalem*
Âteş düşer ‘Irâkdaki neysitâna dek (G.122/7)

Kâmî Divanı’nda, Şeyhülislam Feyzullah Efendi’yi anlattığı bir kasidede onun kalemi için sağlam bir ip, bir halat tabirini kullandığı görülmektedir.

Şeyhü’l-islâm-ı ‘asır müfti-i âl-i ‘Osmân
Her cevâb-ı *kalemi* ‘âleme bir habl-i mefîn (K.21/17)

Kitap ciltlerinin yapraklarını tutmaya yarayan şeride, şiraze denilmektedir. Şiraze, bu vasıfla sadece bir beyitte yer almaktadır.

Şîrâze-i kitâb-ı fazîlet-me’âbına
Hûr-ı bihişt kâkülünü der-miyân ider (K.23/11)

Kâğıd, üzerine yazı yazmaya yarayan araçlardan biri de kâğıttır. Kâğıda bu özelliğiyle beyitlerde yer almaktadır. Ayrıca divanda “kâğıt uçurtmak” deyimiyle de karşımıza sık sık çıkmaktadır.

Kâğıd uçurup çerh-i hilâli didi âgâh
Bu rûze tamâm atvel-i eyyâma karîndür (G.50/5)

Kitap divanda “hükm-i kitap” ve “kitab-ı fazilet” terkipleriyle yer almaktadır. Kitap, açılıp kapanması, okunması gibi özellikleriyle divanda anılmaktadır. Divanda, sevgilinin yüzü, güzelliği kitap olarak tasavvur edilmektedir. Yine sevgilinin saçları, açılması bakımından kitap ile ilgili tasavvurlardandır. Divanda geçen ilk ve tek kutsal kitap Kur’an-ı Kerim’dir.

İbrahim Gülşenî'nin Manevisi, Mevlânâ'nın Mesnevisi ve Firdevsî'nin Şehnamesi divanda yer alan diğer kitaplardır.

Fazl u 'irfânı güvâhıdur *kitâb-ı Ma'nevî*
Pey-revidür virmesün mi Mesnevî andan nişân (Kıta.16/6)

Çeker bu menkıbe *Şeh-nâme*'ye hat-ı butlân
Hikâye itmege nevbet bu dâstâna gelür (K.10/28)

2.9.13. Savaş İle İlgili Malzemeler

2.9.13.1. Tığ, Şemşir, Seyf (Kılıç), Tîr, Hadeng, Navek (Ok)

Tığ, şemşir ve seyf kılıç anlamına kelimelerdir. Kılıç, divanda en çok zikredilen silahlardan biridir. Çünkü sevgilinin bakışları, aşığı yaralayıp öldüren bir kılıç olarak düşünülmektedir. Aynı şekilde sevgilinin kirpiği de kılıç olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin kılıç olarak tasavvur edilen bakışları aynı zamanda İran hükümdarlarından Kahraman olarak düşünülmektedir. Kahraman, Rüstem'i öldürmesinden dolayı katil olarak anılmaktadır. Bu bağlamda sevgilinin bakışları da Kahraman'dır.

Nice Rüstemler ana oldı zebûn
Gamzesi *tîg-i* kahramânî çalar (G.62/3)

Âşık; gönlüne, sinesine önce sevgilinin kılıç bakışının eriştiğinden söz etmektedir. Ayrıca âşık her zaman sevgilinin, kılıçtan keskin olan yan bakışından şikâyet etmektedir. Kâmî, beyitte sevgilinin kılıçtan keskin yan bakışının aşığı öldürdüğünden bahsetmiştir.

Bin kerre öldürür bizi *şemşîr-i* gamzesi
Bir rûy-ı dille eylese ihyâ çi fâ'ide (G.179/3)

Tir, hadeng ve navek, ok anlamına gelen kelimeler olup divanda en çok adı geçen silahlardır. Sevgilinin bakışı, kirpiği ve boyu, âşığı yaralamasından ötürü ok olarak tasavvur edilmektedir.

Zahm açar sînemüze *tîr u kemânı* mûdan
Çeşm-i efsûnverün farkı mı var câdûdan (G.158/1)

Sevgilinin bakışları âşığı harekete geçiren, aşkı başlatan en önemli unsurlardır. Âşık, sevgilinin bakış oklarının sinesinden çıkmasını istemez; çünkü oklar ona sevgiliyi hatırlatmaktadır. Beyitte sevgilinin yan bakışı karşısında âşığa, gönlün de sinenin de siper olamayacağından söz edilmektedir.

Hadeng-i gamze gelür dil ciger nedür bilmez
Derûn-ı ‘âşıkı gel gör siper nedür bilmez (G.83/1)

2.9.13.2. Hançer, Yay, Siper

Hançer, yaralayıp öldürmesi bakımından sevgilinin bakışı, kirpiği olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin bakışı, aşığın ciğerini pare pare eder. Hançer, demirden bir silah olarak beyitte yer almaktadır. Yine divanda hançerin aşığın gönlünü, yüz parçaya ayırmasına değinilmektedir.

Fûlâd-ı hâs *hancerün* ey meh bu sînemi
Sad-pâre kıldı kesmedi dilden harâreti (G.209/2)

Hançer, demirden olmasının yanı sıra siyah renkte divanda yer almaktadır. Ayrıca sevgilinin dudağı da ortadan ikiye ayrılması hasebiyle hançer olarak tasavvur edilmektedir.

Biraz da la‘l-i lebi Kâmiyâ mezâk olsun
Hemîşe *hanceri* mi kaldı der-miyân olacak (G.119/5)

Okun ucundaki sivri demir olan peykan, sevgilinin bakışları için kullanılan benzetme unsurudur. Kâmî, beyitte sevgilinin bakışının aşığın sinesinde İrem Bağı oluşturduğundan bahsetmiştir.

Tîr-i nigehe sînemi reşk-i İrem eyler
Bir gül açılır her ser-i *peykânı* yirinde (G.184/5)

Diğer bir savaş aleti olan yay, sevgilinin kaşları için kullanılan bir benzetme unsurudur. Sevgilinin yay ve keman kaşlarının hedefi aşığın sinesidir. Ayrıca divanda ateşe yaklaşıldıkça yaya benzeyen kaşın büküleceğinden söz edilmektedir.

Ebrûlarun *kemânı* ne dem zenbereklenür
Sînem hedeflik itmege cânâ yüreklenür (G.78/1)

Bulmuşken âteş ile *kemânlar* mülâyemet
Ruhsârı üzre *yâ kaşı* gitdükçe peklenür (G.78/2)

Arkasına saklanılacak şey, korunak olan siper; savaş meydanı, dua ve aşığın gönlü için kullanılmaktadır. Ayrıca divanda eziyet meydanında, siper düşmekten söz edilmektedir.

Kâmiyâ gel itme kûteh-bîn ile bahs ü cedel
Kârger olmaz *siper* cenginde nâ-bînâlarun (G.126/7)

2.9.14. Musiki Aletleri

Ney, çeng, rebab, saz ve kanun divanda yer alan musiki aletleridir. İslam dünyasında musiki Hz. Dâvûd ile beraber anılmaktadır. Çünkü Hz. Dâvûd ilk çalgı çalan kişi kabul edilmektedir.

Ney, divanda en çok kullanılan musiki aletlerindendir. Kamıştan yapılmış, üflelemeli bir çalgı aleti olan ney, Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nde karşımıza çıkan bir metâfordur. Yanık bir ses çıkartan ney, hakikat sözlerini söylemesi yönüyle beyitte yer almaktadır.

Nevâ-yı sûznâkiyle müşârün bi'l-benân oldı
Hakikat sözlerin göz degmesün *ney* pek güzel söyler (G.67/4)

Çeng, telli bir çalgı aleti olup divanda yer almaktadır. Beyitte âşığın inleyerek feryad etmesi çeng olarak tasavvur edilmektedir.

Târlardur ki dizilmiş katarât-ı eşki
Kâmet-i ham-şude-i 'âşıkı gör *çeng* midür (G.56/4)

Bir tür çalgı aleti olan rebâb, divanda yer almaktadır. Sâz ise *Kâmi Divanı*'nda en çok anılan musiki aletidir. Aşığın gönlü sâz olarak tasavvur edilmektedir.

Gönlüm âzürde iden gamzesi müjgânı degül
Tîr-i keç dağdağa-*sâz*-ı dil-i nahcîr olmaz (G.83/3)

Telli bir çalgı aleti olan kânûn, divanda sâz ile beraber yer almaktadır. Kanun çıkardığı seslerin, çektiği sıkıntılardan kaynaklı olduğunun düşünülmesinden dolayı âşığın gönlü olarak tasavvur edilmektedir.

Hep mücâzât üzredür *kânûn*-ı çarh-ı sâzkâr
Çekdügi mestün meger hûn-ı dil-i mîna imiş (G.109/2)

2.9.15. Taşıma Araçları

Divanda taşıma aracı olarak gemi (fûlk) ve sandal kullanılmaktadır. Gemi ve kayık hareket etmesi ve yaralanması hasebiyle âşığın gönlü olarak düşünülmemektedir.

Sefîne-i dili sal bahr-ı 'aşka gam çekme
Murâdun üzre yürür rûzgâr olur giderek (G.124/5)

Çalışma kapsamında Kâmî'yi ve onun şiirlerini daha iyi anlamak adına divanda en çok tekrar edilen şahısların tablosu ve yüzde grafiği verilmiştir. Kâmî Divanı'nda en çok tekrar eden şahıslar sırasıyla; Damad Ali Paşa, III. Ahmed, Nevşehirli İbrahim Paşa, Cem, İskender, Feyzullah, Dara, Ferhad, Kays, Leyla ve İbn-i Abbad'dır. Divanda III. Ahmed, Ali Paşa ve İbrahim Paşa ismi en çok geçen kişilerdendir. Buna göre Kâmî'nin devlet erkânıyla iyi ilişkiler içinde olduğunu ve ismi en çok zikredilen padişah ve sadrazamlarla aralarında hamilik ilişkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür. (bk. Ek 11, Ek 12)

Çalışma kapsamında divanda yer alan ülkeler ve şehirlerin tablosu ve grafiğine de verilmiştir. Tabloya yer alan ülkeler ve şehirler şöyledir: Çin, İstanbul, Edirne, Kenan, Irak, Necef, Bağdat, Kerbela, Mısır, Habeş, Isfahan, Bulgar, Tibet, Şam, Batha, Zevra, Mekke, Medine, Yesrib'dir. Tablonun hazırlanmasındaki amaç *Kâmî Divanı*'nın görsellerle daha iyi aktarılmasını sağlamak ve okuyucuyu bilgilendirmektir. (bk. Ek 13, Ek 14)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN

3.1. İnsan

Kâinatın özü olan insan yaratılmışların en şerefliisidir. O, akli olması sebebiyle diğer varlıklardan ayrılmaktadır. İnsanoğlu, dünya denen menzilgâha gelmiş bir misafirdir. Vakti gelince dünyadaki görevlerini tamamlayıp buradan göçecektir. İnsan, dünyada yaşadığı sürede daimî gaflettedir. Ancak ölünce ya da ölmeden evvel ölünce bu gaflet uykusundan uyanacaktır.

Âdemde var hayvânda yok ma‘nâ degül lafzı murâd
‘Âlem bütün hayvân ise vaslına oldı mübtelâ (Kıta.1/2)

Dil-rübûde gicesi şevkine evkât-ı bihişt
Hâbını anda dahı görmeye çeşm-i *insân* (G.150/7)

İnsan; gaflet uykusunda olması, bekâyı terk eyleyip fani olan âleme gelmesi, düşünmesi gibi özellikleriyle *Kâmî Divanı*’nda anılmaktadır. Divanda yer alan insan dünya denilen değirmende öğütülen bir daneye benzetilmektedir. Yine insan dünya denen pazara gelmiş bir tacir olarak düşünülmektedir. İnsanlık vasfı olmayan bir kişi ise bir mezardan farksız olarak nitelendirilmektedir.

Zâtında *âdemiyeti* sencîde olmayan
Nâm-âver olsa farkı ne seng-i mezâr ile (G.197/4)

İnsanların en şerefliisi Hz. Muhammed’dir. Hz. Muhammed çeşitli mucizeleriyle divanda yer almaktadır. Onun akabinde diğer peygamberler Hz. Yûsuf, Hz. Süleymân, Hz. Îsâ divanda sıklıkla anılmaktadır. Dört halife, Hz. Hüseyin, Mevlânâ, İbrahim Gülşenî, Seyyid Feyzullah Efendi, Abdülkâdir Geylanî gibi şahıslar divanda yer almaktadır. Bunların yanı sıra III. Ahmed ve sadrazamları Ali Paşa ve İbrahim Paşa divanda sık sık anılan kişilerdendir. Tüm bunların yanında üçüncü bölümü teşkil eden sevgili, âşık ve rakip divanda sıkça söz konusu olmaktadır.

3.2. Güzellik

3.2.1. Umumi Olarak Güzellik

Güzellik (hüsn), divanda en çok anılan kavramlardan biridir. Güzellikten kastedilen genellikle sevgilinin yüzünün güzelliğidir. Güzellik; divanda bahr,

bahar, devlet, gülşen, Mushaf, mecmua, tekke vb. olarak tasavvur edilmektedir. Güzellik bunların yanı sıra “hüsn-i hulk” ve “hüsn-i melahat” terkipleriyle güzel ahlak, iyi huy olarak beyitlerde sık sık geçmektedir.

Cevr ü nâzun fasl-ı *hüsn-i hulka* yazmışlar velî
Müşkil oldu gamze-i bî-dâdun ahlâkîlere (G.188/3)

Divanda güzellik, görenleri kendine hayran bırakan güzelliğinden ötürü Hz. Yûsuf ile beraber sık sık kullanılmaktadır. Hz. Yûsuf’ un dışında ünlü ressam Bihzâd ile beraber de zikredilmektedir. Bihzad, güzel resimler yapması yönüyle güzellikle beraber anılmaktadır. Yine Mecnûn ile Leylâ da güzellikle beraber zikredilmektedir.

Hayâli sûretin raks eyleyen levh-i dil-i zâra
Varup Ken‘âniyâna *hüsn-i Yûsuf* dan nişân almış (G.106/2)

Gün yüzünde hattunı tasvîr iden *Bihzâd-ı hüsn*
Cem‘-i azdâd eyler ol rûz u şebi ma‘ gösterür (G.69/2)

Olmaz mı hâl-i ‘âşık-ı Mecnûn meger tebâh
*Leylâ-yı hüsn*e hattun ola hayme-i siyâh (G.176/1)

Güzelliğin şahsa bürünmüş şekli olan sevgili ise divanda “mah, şah, afitab, şem” tasavvurlarıyla sık sık yer almaktadır. Bu tasavvurlar da divanda güzellikle beraber anılmaktadır.

Şem‘-i hüsnî her bün-i mûdan fûrûzân itdi hat
Lâlezâr-ı ‘ârız-ı yârı çerâğân itdi hat (G.112/1)

Görse ol âfitâb-ı hüsnî felek
Yire mâh-ı kelef-nişânı çalar (G.62/2)

3.2.2. Güzellik ile İlgili Tasavvurlar

3.2.2.1. Bahar/ Bağ/ Gül-berg/ Gül-i sad-berg/ Gülzar

Bahar divanda en çok anılan mevsimdir. Bahar mevsimi, tabiatın canlanması, çiçeklerin açması, doğadaki tüm güzelliklerin vuku bulması bakımından Kâmî’nin beyitlerinde sık sık anılmaktadır. Güzelliklerle dolu bir mevsim olması bakımından güzellik ile ilgili olarak tasavvur edilmektedir.

Bîmâr gördi gözlerini hatt-ı nev degül
Sundi *bahâr-ı hüsnî* ol âhûlara giyâh (G.176/6)

Sevgili, güzelliği bakımından bağda, bahçede bulunan bitkilere benzetilmektedir. Bu teşbihten ötürü güzellik, bağ ile tasavvur edilmektedir. Bağ, bahçe yılın belli dönemlerinde yapılmakta olup geçicidir. Güzellik geçici olması sebebiyle de bağ olarak düşünülmektedir.

O *serv-i bâğ-ı hüsnün* gülşene teşrîfine her dem
Hezârân hasret ile nergis ü gül göz kulağ olmuş (G.1084/)

Gül, hem gerçek manada hem de tasavvufî manada güzelliği ifade etmektedir. Sevgilinin yüzü, yanakları gül olarak düşünülmektedir. Ayrıca gül, çabuk solması bakımından geçiciliği de sembolize etmektedir. Tüm bunlardan dolayı gül, gül-i berg ve gül-i sad-berg güzellik ilgili bir tasavvur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gül-berg-i hüsne ‘akıbet-i pâk-dâmenî
Târâc-ı sabr-ı dest-i Züleyhâ degül mi ya (G.11/4)

Gören meftûnı olmaz mı o âfet şûh-ı tannâzı
Gül-i sad-berg-i hüsnin açdı kat kat şive vü nâzı (G.218/1)

Sevgili güzelliği bakımından gül bahçesindeki güllere benzetilmektedir. Bu benzetmeden ötürü güzellik, gülzar ile birlikte tasavvur edilmektedir.

Hat geldi şimdi mihr ü mahabbet revâcda
Gülzâr-ı hüsne mühr-i giyâ pâ-nihâdedür (G.52/6)

3.2.2.2. Mushaf/ Ayet/ Berât / Mecnû‘a

Sevgilinin yüzü, güzelliği ayet olarak düşünülmektedir. Sevgilinin yüzü ayetlerin bulunduğu yer, dudakları ise Kevser Suresi olarak düşünülmektedir. Sevgilinin yüzü ayet olarak tasavvur edilince aynı zamanda ayetlerden oluşan Mushaf olarak da tasavvur edilmektedir. Bu bağlamda güzellik ayet ve Mushaf olarak düşünülmektedir.

Ararken hatt-ı la‘lün *Mushaf-ı hüsnünde* dikkatle
Dü-satr-ı âyet-i Kevser gibi mestûr bulmuşlar (G.63/2)

‘Âşık bakar mı *Mushaf-ı hüsnünde* hattuna
Âyât-ı hüsn harf be-harf ezberindedür (G.53/3)

Sevgilinin yüzü yazılı bir belge olan berata benzetilmektedir. Sevgilinin yüzü berat olarak düşünülünce, beratın üzerindeki tuğra da sevgilinin kaşları olarak tasavvur edilmektedir. Berat, sevgilinin yüzünden ötürü güzellikle ilgili bir tasavvur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cebîn üzre müselsel turraden kilik-i sabâ Kâmî
Berât-ı hüsne bir tuğrâ-yı sultânî çeker çevrür (G.71/5)

İçinde çeşitli yazıların bulunduğu eserlere mecmua denir. Sevgilinin yüzü mecmuaya benzetilmektedir. Bu bağlamda güzellik mecmua olarak tasavvur edilmektedir.

Bâd-ı seheri zülfüne peyveste bulınsun
Mecmû 'a-i hüsnünde sabâ beste bulınsun (G.165/1)

3.2.2.3. Mülk/ Milket/ Tahtgâh/ Devlet

Mülk, değerli olması sebebiyle kendi gibi pek kıymetli olan güzellik olarak tasavvur edilmektedir. Güzellik, değerli ve geçici olmasından ötürü mülk olarak düşünülmektedir. Güzellik, aynı zamanda mülkün sahibi Dârâ ile beraber de anılmaktadır.

Nizâmü'l-mülk-i hüsn ü 'âlem-ârây-ı melâhat hem
Füsûn u fitneye sûret viren de ol sanemdür hep (G.12/4/)

Hattınun her gûşeden bir fitnesi eksük degül
'Âkıbet bu *milket-i hüsnün* harâbın gösterür (G.70/3)

Ol ebrûlar melâhat gûyına çevgân olur bir gün
Seni Dârâ-yı *mülk-i hüsn* iderlerse müdârâdur (K.14/22)

Güzellik, değerli ve geçici olmasından dolayı devlet olarak tasavvur edilmektedir. Bu durumda güzellik devletinin padişahı da sevgili olmaktadır.

Uşşâka zülfi *devlet-i hüsn* medîd idüp
Hat geldüğünde viridi hâlel i'tikâdına (G.201/6)

Padişah olarak tasavvur edilen sevgilinin tahtgahı vardır. Sevgilinin yüzü ve güzelliği taht olarak düşünülmektedir. Taht, geçici ve değerli olmasından ötürü güzellikle ilgili bir tasavvur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Reşk-i hûrşîd-i cihân bir 'âlem-ârâdur o şûh
Tahtgâh-ı hüsne şâh-ı dâd-fermâdur o şûh (G.28/1)

3.2.2.4. Bahr/ Eyyam/ Kâlâ

Bahr, genişliği, sonsuzluğu bakımından güzellikle beraber kullanılmaktadır. Aynı zamanda sevgilinin yanağı bahr olarak düşünülmektedir.

Görüp hoy-kerde rûyın ol hat-âver didi kim hayfâ
Gubâr-âlûde çıkdı *bahr-i hüsnünden* bu lü'lüler (G.64/3)

Günler anlamına gelen *eyyam*, gelip geçici olması hasebiyle güzellikle ilgili bir tasavvur olarak karşımıza çıkmaktadır. Güzellik de günler gibi gelip geçicidir.

Ferdâya salma Kâmî-i zârı meded şehâ
Eyyâm-ı hüsnî sanma felekde döner gelür (G.74/5)

Kale anlamına gelen *kala* yüksekliği ve ihtişamı sebebiyle güzellikle ilgili bir tasavvur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kâlâ-yı hüsnî çıkmasa ol serv-kâmete
Reftâr idince ‘işve vü nâz ile eglenür (G.78/4)

3.2.2.5. Tekyegâh/ İbadetgâh

Sevgilinin yüzü, kaşları aşkın mihrabıdır, kible yeridir. Tekye ve ibadetgâh insanların toplandığı yerlerdir. Sevgilinin yüzü de onun güzelliğinin toplandığı yer olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda tekye ve ibadetgâh güzellikle ilgili bir tasavvur olarak kullanılmaktadır.

Bu *tekyegâh-ı hüsn* ü melâhatde Kâmiyâ
Olsa ‘aceb mi o sanemün şöhreti Cemâl (G.134/7)

Tak-ı ebrûsına dil-beste müselmân u gebr
Bu ‘*ibâdetgeh-i hüsnün* ikidür mihrâbı (G.207/5)

3.2.2.6. Genc/ Sarrâf/ Sipih

Sevgilinin gözleri mercan, dudakları lal ve yakut, dişleri inci gibi birer mücevher olarak düşünülmektedir. Böyle değerli cevherlere sahip olan sevgilinin yüzü, hazineye (*genc*) benzetilmektedir. *Genc*, değerli ve geçici olması hasebiyle güzellik ilgili bir unsur olarak tasavvur edilmektedir.

Ol ser-âmed *genc-i hüsnün* vaslına mâlik olan
Bir dahı ser-mâye-i deryâ vü kânı n’eyesün (G.161/3)

Kuyumcu anlamına gelen *sarrâf*, Hz. Yûsuf’un güzelliğinden bahsedilirken “*sarrâf-ı hüsn*” terkihiyle beraber kullanılmaktadır.

Mihr-i ‘âlemsin seni şâh itmege
Oldı bir *sarrâf-ı hüsn*e ihtiyâc (Muamma 25/1)

Gökyüzü, felek, kandil anlamlarına gelen *sipih* ise parlaklığı, yüksekliği bakımından güzellikle ilgili bir tasavvurdur.

O hürşîd-i sipîhr-i hüsne nisbet mâh-rûyanun
Mukarrerdür kusûrî mâh-ı tâbân olsun isterse (G.192/4)

3.3. Sevgili

3.3.1. Umumi Olarak Sevgili

Sevgili; aşk, rakip ve sevgili üçgenin başkahramanıdır. Bütün şiirler, mazmunlar, teşbihler vs. sevgiliyi anlatmaktadır. *Kâmî Divanı*'nda sevgili için hûb, huri, hubân, habîb, mahbûb, dilber, dildar, dil-rûba, nigâr, serv, serv-i revan, gonca-ı ter, serv-kad, şâh-ı gül, sultan, büt-i nev-reste, şûh, şahbaz, hümâ, anka, yar, sayyâd, saki, afet, fettan, ruh-ı revan, kâfir, zalim vb. kelimeleri kullanılmıştır. Ayrıca sevgili; mah, mihr, afitab, hurşid, gül, gonca sanem, şem, şah vb. kelimelerle istiare yoluyla ifade edilmektedir.

Agyâr ile 'âlemde ola dem-be-dem ol *şûh*
Âdem tutalum cennet imiş 'âlemi n'eyler (G.66/2)

Sevgili cilve sahibi, nazlı biridir. Daima aşığa naz yapar ve ona karşılık vermez. Aşığın tüm eylemlerine rağmen sevgili hiçbir tepki vermez, hareket etmez. Bu özelliğinden ötürü sevgili bir put (sanem) olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca nazlı ve işveli olan sevgili, aşığın dışındaki kişileri (ağyar) kendine âşık edip onlara da aynı muameleyi yapmaktadır.

Rakîbi görmese kopmaz yirinden ol perî-peyker
Seg-i sahrâya olmuş sanki yebrûhü's-sanem beste (G.177/5)

Canan, aşığa zulüm eden gaddar biridir. Sevgili aşığın aşkına cevap vermeyerek, onu görmezden gelerek ona zulüm etmektedir. Aynı zamanda sevgili merhametsizdir. O, bakışlarıyla aşığın gönlünü çalar fakat merhamet edip de ona bir işaret bile vermez. Yine sevgili sözünde durmayan bir hilekârdır. Onun gözleri efsunlu ve fitnedir. Sevgili bakışlarıyla âşıklar arasında fitne çıkartır, onlara cefa çektirir.

Nizâmü'l-mülk-i hüsn ü 'âlem-ârâ-yı melâhat hem
Füsûn u fitneye sûret viren de ol *sanemdir* hep (G.12/4)

Güzellik denilince akla ilk gelen isim sevgilidir. O, güzellik mülkünün sultanıdır. Mushaf, ayet, bahr, bahar, gülzâr, mülk, genc gibi kelimeler sevgilinin yüzü için teşbih edilmektedir. Sevgilinin yüzü için benzetme unsuru olan bu kelimeler aynı zamanda güzellik ilgili tasavvurlarda karşımıza çıkmaktadır. Yine

divanda sevgilinin güzelliğinden dolayı ünlü ressamlar Bihzâd ve Mânî'nin dahi onu tasvir edemeyeceği zikredilmektedir.

Sinimmâr-ı Havernak tarh-ı matbû'ında hayrândur
Gül-i tasvîrinün meftûnı rûh-ı Mâni vü Bihzâd (T.59/5)

Sevgili, eğlence meclislerinin de vazgeçilmezidir. Beyitlerde onun olmadığı mecliste içilen şarabın bile tadı olmadığından söz edilmektedir. Yar, aşığın derdinin dermanı, tüm yaralarının ilacıdır. Sevgilinin bir bakışı aşığı mutlu etmeye yetecektir; ancak sevgili daima aşığa nazlanmaktadır.

'Arz-ı ruhsâr it ele câm al açıl güller gibi
Gülşen eyle *bezmi ey şûh*-ı cihânum gel şen ol (G.138/4)

Kâlâ-yı hüsni çıkmasa ol *serv-kâmete*
Reftâr idince 'işve vü nâz ile eklenür (G.78/4)

Aynı zamanda sevgili, kolay kolay kendini göstermez. Gösterse bile hemen kaybolur, daha görünmez. Bu vasıflarından dolayı peri ve melek olarak tasavvur edilmektedir. Âşık sevgiliyi bir kez görür ve bir daha görebilmek için onun mahallesine gider. Ayrıca âşık, sevgiliyi gördüğü günleri bayram günleri olarak adlandırmaktadır.

Rûyudur âyînemüz deryâya girse ol *perî*
Âb bir mir'ât-i endâm olsa da mâni' degül (G.137/6)

Kurbân-ı kûyun olmaga biz ruhsat isterüz
Makbûl-ı hâk-pâyün olur hizmet isterüz (G.88/1)

3.3.2. Sevgili İle İlgili Tasavvurlar

3.3.2.1. Gül/ Gonca/ Serv

Gül yetiştirmek meşakkatli bir iştir. Çünkü gül son derece naif, narin ve nazlı bir bitkidir. Bu özelliklerinden dolayı sevgili olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca sevgilinin yüzü ve güzelliği, gül ile ilişkilendirilmektedir. Yine sevgilinin yanakları güle benzetilmektedir. Gülün nasıl dikenini varsa sevgilinin de cevri ü cefası vardır. Aynı zamanda gül, uzunluğu ve inceliği hasebiyle sevgili olarak düşünülmektedir.

Tahsîn-hânî bülbül olur *gül* kulak çeker
Bu gülşenün tarâvet-i neşv ü nemâsına (K.22/4)

Lâle-i *gül*-reng ruhsârundan almış pertevi
Sünbül-i zülfün müşâbih oldu leylâkîlere (G.188/2)

Gonca genellikle sevgilinin ağzı için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Gonca “gonca-i bâlîn”, “gül-gonca-i kemer”, “nihâl-i gonca” terkibleriyle divanda yer almaktadır. Ancak sevgili bazı beyitlerde gonca olarak tasavvur edilmektedir. Gonca, tazeliği sebebiyle sevgili olarak düşünölmektedir.

Bagrı hûn oldu gazâlân-ı Hitâ vü Hutün
Dehre gül-gonca-i hulki ideli neşr-i şemîm (K.11/23)

Çatlasun gonca ki yokdur diyu aslâ dehenün
Mushaf-ı hüsnüne kerrât ile itmişdi yemîn (K.21/31)

Serv, divan şiirinde sevgilinin boyu için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Serv, *Kâmî Divanı*’nda “serv-kad”, “serv-i bâğ-ı hüsn”, “serv-kâmet” gibi terkiblerle yer almaktadır. Sevgili, inceliği ve uzunluğu sebebiyle serv olarak tasavvur edilmektedir.

O serv-i bâğ-ı hüsnün gülşene teşrîfine her dem
Hezârân hasret ile nergis ü gül göz kulağ olmuş (G.108/4)

Hırâm-ı nâz nedür görmemişdi nergisler
Miyân-ı bâğ-ı hüsnünde o serv-kâmete dek (G.121/5)

3.3.2.2. Mah/ Mihr/ Afitab/ Hurşid

Mah, genellikle saçtığı ışıktan dolayı sevgilinin yüzü için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda sevgili de ışık saçan bir ay olarak tasavvur edilmektedir. Ay geceyi nasıl aydınlatıyorsa sevgili de o şekilde aşığın karanlık dünyasını aydınlatmaktadır.

Dolandı ‘ârızunı ceste ceste hatt-ı nevün
O mâhı ebr-i siyeh pâre pâre mi dolaşur (G.73/2)

Mihr, afitab ve hurşid anlamına gelen güneş divanda sık sık kullanılmaktadır. Bu kelimeler istiare yoluyla sevgiliyi ifade etmektedir. Sevgilinin yüzü parlaklığı ve güzelliği sebebiyle güneş olarak tasavvur edilmektedir. Bu bağlamda sevgili de güneş olarak düşünölmektedir.

Nûr-bahş-ı dîde-i ‘uşşâk iken ol mâh-rû
Âftâbun yok yiri bezm-i şeb-i meh-tâbda (G.176/5)

Giryân olarak ardına düşdüm ben o mihrün
Kavs-i kuzahâsâ açup âgûş-ı temennâ (G.180/4)

Vasf-ı hürşid-i cemâl-i dil-rübâ bî-câyemiş

Hikmet-i işrâka dâ'ir lafzı yok ma'nâyimiş (G.109/1)

3.3.2.3. Tabîb

Sevgili, aşğın yaralarına iyi gelmesi, derdine derman olması bakımından tabîb olarak tasavvur edilmektedir. Tabîb, “düşmen-i tabîb”, “tabîb-i naz” ve “tabîb-i can” terkipleriyle divanda yer almaktadır. Beyitlerde, tabîb olan sevgilinin bir gülüşünün dahi aşğa merhem olacağına, fayda vereceğine değinilmektedir. “Düşmen-i tabîb” terkiбинin kullanıldığı beyitte sevgilinin, üzüntüsü devam eden aşğın doktoru değil, düşmanı olacağından söz edilmektedir.

Bir kez tebessümâne nigâh itse ol *tabîb*
Urmış olurdu zahmuma gül merhemini heban (G.152/5)

Nigâr-ı zahmun olup sanma nâ-şekîb olurum
Devâm-cû-yı elem düşmen-i *tabîb* olurum (G.141/1)

3.3.2.4. Hz. Yûsuf

Güzelliği sebebiyle divanda en çok anılan peygamber Hz. Yûsuf'tur. Çok güzel olan Hz. Yûsuf, güzelliğinden ötürü sevgili olarak tasavvur edilmektedir. Hatta sevgili güzelliğinden dolayı Yûsuf-i Sâni (İkinci Yusuf) olarak düşünülmektedir.¹⁵⁴

Hayâlî sûretin nakş eyleyen levh-ı dil-i zâra
Varup Ken'âniyâna hüsni *Yûsufdan* nişân almış (G.106/2)

Ol dür-i şehâr-ı hüsne müşerîdür her 'Azîz
Yûsuf-ı Mısr-ı melâhat kârvânı n'eylesün (G.161/4)

3.3.2.5. Perî/ Melek/ Hûrî

Sevgili görünüp kaybolması ve ulaşılamaması bakımından melek ve perî olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca sevgili, büyü ve sihir bilmesinden dolayı da perî olarak tasavvur edilmektedir. Yine sevgili, beyitlerde güzelliğinden ötürü perîler içerisinde yaşayan bir perî olarak tasvir edilmektedir. Yine sevgili bir görünüp kaybolmasından ötürü divanda “perî-talat” olarak nitelendirilmektedir.

Ey *perî* dünyâyı görmez sensüz 'uşşâkun gözi
Nûr-ı dîdem biz senün gibi bir insân görmedük (G.123/3)

¹⁵⁴ Pala, “Yûsuf”, 484.

Sevgili, görünmemesi ve güzelliğinden dolayı melek olarak tasavvur edilmektedir. Cennette bulunan hûrî ise güzelliği sebebiyle sevgili olarak tasavvur edilmektedir. Yine sevgili, yüzünün güzelliğinden ötürü “hûrî-likâ” olarak adlandırılmaktadır.

Olursa tıfl-ı dilün nazragâhı ‘âlem-i âb
Perîler içre o hûrî-likâ gelür görünür (G.80/3)

3.3.2.6. Câdû (Cadı)

Sevgilinin gözleri efsunludur, görenleri kendine âşık eder. Sevgilinin saçları da büyülüdür, âşığı kendine bağlar. Bu bağlamda sevgili, büyü yapan bir cadı olarak tasavvur edilmektedir.

Zahm açar sînemüze tîr u kemânı mûdan
Çeşm-i efsûnverün farkı mı var *câdûdan* (G.158/1)

Dükenmez mi dîrûg-ı dil-fîrîbi çeşm-i *câdûnun*
Meger efsâneye vâ-bestedür te’sîri efsûnun (G.131/1)

3.3.2.7. Tûtî / Hümâ/ ‘Ankâ/ Şâh-bâz

Eskiden papağanlara konuşmayı öğretmek için önlerine ayna konurmuş. Ardından sahibi aynanın arkasına geçerek konuşmaya başlanmış. Onu gören papağan ise kendi konuştuğu zannederek, onu tekrar etmeye başlamış. Böylelikle papağanlar konuşmayı öğrenirmiş. Âşık ile konuşmayan sevgilinin elinde de bir ayna bulunmaktadır. Sevgili, elinde ayna bulunması ve konuşmamasından dolayı tutî olarak tasavvur edilmektedir.

Tûtî-i tab‘ı söyledürüz Kâmiyâ velî
Âyîne-i cemâl-i perî-tal‘at isterüz (G.88/5)

Bir mitolojik kuş olan hümâ kuşu kime konarsa o kişinin ileride padişah olacağına inanılmaktadır. Sevgili de kime karşılık verirse o kişi talihli olarak nitelendirilmektedir. Sevgili, şans getirmesi ve değerli olması bakımından Hümâ kuşu olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca Hümâ erişilmesi zor bir kuştur. Bu vasfından dolayı da sevgili olarak düşünülmemektedir.

Uşşâk o şûha sîne-i sad-çâk gösterür
Sayd-ı *hümâ*-yı lâne-nedâna kafes ‘abes (G.20/2)

‘Urzagâh-ı vuslata irişmedi çeşm-i niyâz

Ol *hümâ* evcinde pervâz eyler istignâların (G.126//4)

Kaf Dağı'nda yaşadığı varsayılan 'Ankâ kuşu yükseklerden uçması, kimse tarafından avlanılamaması özelliklerinden ötürü sevgili olarak tasavvur edilmektedir.

Ol kim firâz-ı vahdete reh-berlük eyledi
'*Ankâ*-yı Kâf-ı himmete şeh-perlük eyledi (G.214/1)

Doğan kuşu anlamına gelen şahbaz da bu özelliklerinden dolayı sevgili olarak düşünülmektedir. Aynı zamanda sevgilinin gözü de şahbazın gözüne benzetilmektedir.

N'ola âvâreler olursa garîb
Kola almış o *şâh-bâzı* rakip (Matali 12)

Süzilmez *şâh-bâz*-ı çeşmi bizden yana bir kerre
Hümâ-yı evc-i istignâdan ednâya tenezzül güc (G.26/6)

3.3.2.8. Sanem/ Büt

Kâmî Divanı'nda sevgilinin en çok benzetildiği unsurlardan biri sanemdir. Sanem ve büt istiare yoluyla sevgiliyi ifade eden kelimelerdir. Güzel şekilde inşa edilen putlar, güzelliklerinden dolayı sevgili olarak tasavvur edilmektedir.

Nizâmü'l-mülk-i hüsn ü 'âlem-ârâ-yı melâhat hem
Füsûn u fitneye sûret viren de ol *sanemdür* hep (G.12/4)

Ayrıca putlar, hareketsiz halde olmaları, hiçbir şeye tepki vermemelerinden dolayı da sevgili olarak düşünülmektedir. Sevgilinin saçları siyahtır ve güneş gibi olan yüzünü örtmektedir. Putların da yüzü örtünmektedir. Bu özellik dahi sevgili ile putun arasındaki münasebeti güçlendirmektedir.

Kâ'ilüz dîdâra biz kâfir rakîb almış meger
Ol *büt*-i nev-resteyi âgûşa pîrâhen cüdâ (G.3/3)

Gerçi hüsnün *sanemâ* kâbil-i tasvîr olmaz
Rûyun evsâfını bir vechile ta'bir olmaz (G.83/1)

3.3.2.9. Şâh

Kâmî Divanı'nda sevgilinin en çok benzetildiği unsurlardan biri de şahtır. Padişah "hüsrev-i şevket-penâh", "şâh-ı kişver-i meh-tâb", "şâh-ı gül", "şâh-ı dâd-fermâ", "pâdişâh-ı mülk-i istiğnâ" terkibleriyle divanda yer almaktadır. Padişah,

düzeni sağlayan, herkese adaletli davranan kişidir. Bu özelliklerinden dolayı sevgili padişah olarak tasavvur edilmektedir.

Şehâ ol gamze-i bî-dâda ruhsat virme çeşmünden
Biraz nev-resteler meşk-ı nigâh itsün gazâlâsâ (G.6/4)

Ayrıca padişah her şeye hükmetmesi, izin vermemesi özelliklerinden dolayı sevgili olarak beyitlerde geçmektedir. Yine beyitlerde padişahтан ihsan isteyen şair ile sevgiliden aşk isteyen şair arasında benzerlik kurulmaktadır. Yine bayramlarda eli öpülen padişah ile eli öpülmek istenen sevgili arasında ilişki kurulmaktadır.

Şehâ ümmîd-i ihsân ile gelmiş eyleme merdûd
Sirişk-i dîdemüz kûyunda bir bî-çâre sâ'ıldür (G.42/5)

‘İd geldi öpmege bir kerre virmez el-âmân
Ol ser-âmed *pâdşâh*-ı mülk-i istignâ-yı ‘îd (G.33/6)

3.3.2.10. Şem

Şem “şem‘-i ‘asel”, “şem‘-i hüsn”, “şem‘-i şebistân”, “şem-i dil” terkibleriyle divanda yer almaktadır. Şem yakıcılığı ve saçtığı ışık sebebiyle sevgili olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda pervane olan âşık da kendini ateşe atıp onun ateşinde yok olmak istemektedir. Ayrıca Şem ü Pervane mesnevileri Klasik şiire sık sık konu olmaktadır.

İsmet-şikeste pâk-nazar itmez i‘tibâr
Olsun mı geşte *şem*‘ ile pervâne âşnâ (G.8/3)

Dolansa *şem*‘-i ruhun ‘âşıkun çü pervâne
Yanup yakılmaga şâyeste gayri bâkî mi var (G.37/3)

3.3.2.11. Pîr-i Mugân/ Sâkî

Pîr-i mugân eğlence meclislerinin başkişisidir. O, herkese içki sunan, meyhanenin düzenini sağlayan biridir. Bu vasıflarından ötürü pîr-i mugân, sevgili olarak düşünülmektedir.

Bir dem bahâr-ı gülşen-i mey-hâneyi görün
Zâhir degül mi *pîr-i mugânun* kerâmeti (G.209/6)

Kadeh veren, içki sunan anlamına gelen sâkî, bazı beyitlerde sevgili olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin şarap olarak teşbih edilmektedir. O, şaraba

benzeyen dudağıyla aşığa şarap sunmaktadır. Sevgili bu özelliğinden ötürü sâkî olarak tasavvur edilmektedir.

Câm sandukça süzölsün çeşm-i mestün *sâkiyâ*
Hoş-güvâr bâde-i bādâm olsa da mâni‘ degöl (G.137/2)

3.3.2.12. Sayyâd

Klasik şiirde sevgili, âşıkları avına düşüren bir avcı olarak düşünölmektedir. Sevgilinin saçı zincir olarak tasvir edilmektedir. Sevgili adeta bir avcı gibi saçları ve gözleriyle âşıkları yakalayıp avına düşürür ve kendine meftûn eder.

Sabâ zölfün perîşân itmedükçe görmedük hâlün
Bu dâmun dânesin altında pinhân eylemiş *sayyâd* (G.29/5)

3.3.2.13. Hızır

Hızır, ab-ı hayatı içerek ölümsüzlüğü kazanan kişidir.¹⁵⁵ Sevgilinin dudakları ab-ı hayat olarak tasavvur edilmektedir. Ölümsüzlüğü ve aşkı arayan âşık da ab-ı hayattan içmek istemektedir. Bu bağlamda âşık, ölümsüzlüğün nasip olduğı Hızır olarak düşünölmektedir.

Herkese ab-ı hayât-ı ârzü olmaz nasîb
Bî-ta‘ab *Hızr* oldu leb-rîz u Sikender teşne-leb (G.13/2)

3.3.2.14. Tıfl

Sevgili konuşmaması, daima nazlanması gibi özelliklerinden ötürü çocuk olarak tasavvur edilmektedir. *Kâmî Divanı*’nda çocuk gibi olan sevgilinin zamanın âşıklarını peşinde koştuduğuna, onlara kötü muamele yaptığına değinilmektedir.

‘Uşşâka şimdi diş biler oldu zamânenün
Ebced-resîde *tıflı* ki sî-pârelenmesün (G.164/4)

O *tıfl*-ı nâz-perver nev-resün bil Kâmiyâ kadrin
İder bir gün ser-âmed dil-berân-ı ‘asrı şermende (G.182/7)

¹⁵⁵ Pala, ‘‘Hızır’’, 204.

3.3.2.15. Dürr (İnci)

Dürr, Klasik şiirde genellikle sevgilinin dişleri için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Dürr, “dil-ber-i dürr-i semîn”, “dürr-i yekta”, “dürr-i girân-mâye” terkipleriyle divanda yer almaktadır. Sevgili, güzel ve değerli olması bakımından eşsiz bir inci olarak tasavvur edilmektedir.

Meger bir *dürr-i yek-tâya* kulakdan ‘âşık olmuşdur
Bütün gözden geçürdi rişte-i âmâlini sûzen (G.148/4)

3.3.2.16. Sim-ten/ Simin-ten

Sevgilinin yüzü ve bedeni beyazlığından dolayı sime benzetilmektedir. Sevgili teninin parlaklığından, beyazlığından dolayı sim-ten olarak tasavvur edilmektedir. Kâmî, beyitte gümüş renkli tenin sarardığı, şarabın renginden ötürü kızardığına değinmektedir.

Yine ser-mâye-bahş-ı devlet olmuş dest-i kallâba
Kızarmış tâb-ı meyden mest olup sarmış o *sîmîn-ten* (G.148/5)

3.4. Sevgilide Güzellik Unsurları Unsurları

3.4.1. Saç

3.4.1.1. Umumi Olarak Saç

Saç, sevgilinin güzellik unsurlarından üzerinde en çok durulan unsurdur. “Saç, renk, şekil bakımından art arda gelerek toplamda 33 sıfatla tanımlanır. Bu 33 türün yalnız 11 tanesi Arapların konuşma dilinde kullanılır. Bunlar; habbale, şebeke, zulmet, zalam, gim, ayn, vav, leyl, zıll-ı memdud, habl-ı metin ve heykeldir.”¹⁵⁶ Sevgilinin saçı dağınıktır, bundan dolayı zülf-i perişan olarak adlandırılmaktadır. Sevgilinin saçı, rengi itibariyle kâfir ve küfr kelimeleriyle ilişkilendirilmektedir. Yine saçın, rengi ve şeklinden dolayı Kâbe'nin örtüsüyle aralarında benzerlik kurulmaktadır. Saç, sevgilinin yüzüne kapatması bakımından âşık tarafından daima engel olarak görülmektedir.

Devre-i ruhsârını göstermedi *zülfün* tamâm
Gündüzi elbette nâkısdur şeb-i yeldâlarun (G.126/3)

Ruhından dür olup düşdi gönül *zülf-i* girih-gîre
Meger gün gösterür mi rûzgâr-ı tîre şeb-gîre (G.190/1)

Rûzumuz tîre iden *zülf-i* perîşânundur

¹⁵⁶ Şerafettin Rami, “*Enisü'l- Uşşak*”, (Ankara: Ecdâd Yayınları, 1994), 9.

Gösterür mi bize gün baht-siyâh olmasa da (G.186/6)

Saç şekli, rengi ve kokusundan ötürü farklı tasavvurlarda kullanılmaktadır. Bundan dolayı saç, şekil, renk ve koku başlıklarında ayrı ayrı incelenmiştir. Saç, şeklinden ötürü çeşitli tasavvurlarda karşımıza çıkmaktadır. Şekli yönünden; zincir, silsile, yılan, kemer, târ, tuğra, halka, perişan, jülide, ebr, çengal, hilekâr, çin, bend, dam, nikab, Kâbe'nin örtüsü vb. tasavvurlarda kullanılmaktadır.

Mihr-i ruhsârun olaldan *ebr-i zülfünden* nihân
Bana gün göstermedi bir dem şeb-i târun senün (G.129/2)

Sevgilinin saçı uzun ve siyahtır. Siyah olması sebebiyle divanda şeb, sevda ve ley olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin saçı, koku bakımından misk, müşgin, anber ve sümbül olarak düşünülmektedir.

Alursa sâgar eger bûy-ı *zülf-i müşgînün*
Meşâm-ı câna meded sâkiyâ keremdür bu (G.173/3)

3.4.1.2. Saç İle İlgili Tasavvurlar

3.4.1.2.1. Şekil Bakımından

3.4.1.2.1.1. Zincir, Selasil (Silsile)

Zincir, saç ile ilgili en çok kullanılan tasavvurlardan biridir. Sevgilinin saçı, örgülü olması ve aşığı kendisine bağlamasından ötürü zincir olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin saçları aşığı bir zincir gibi kendine bağlar ve bazen, âşık zincir olan saçlara asılarak idam edilmektedir. Zincir anlamına gelen selasil de aynı özelliklerden dolayı sevgiline saçına benzetilmektedir.

Zincir-i zülfün 'âlemi mecnun idüp gider
Ey kâkül-i müselseli dîvâne âşnâ (G.8/6)

Oldı dil gerçi *selâsil-bend-i zülf-i dil-rübâ*
Lîk müşkildür bu kim Mecnûn bir Leylâ iki (G.221/3)

Kâmî Divanı'nda sevgilinin saçının zincir olarak düşünüldüğü diğer beyitler şunlardır: (G.14/1), (G.83/9), (G.84/3), (G.176/3), (G.177/4), (G.190/3), (G.205/1), (G.222/3), (G.227/1), (Matali 46).

3.4.1.2.1.2. Mâr (Yılan)

Sevgilinin saçları uzunluğu, şekli ve renginden dolayı yılan olarak düşünülmektedir. Sevgilinin saçlarının yılan olması aklımıza mitolojik bir karaman olan Medusa'yı getirmektedir. Bilindiği üzere çok güzel olan Medusa,

Athena tarafından kaçırılmış ve saçları yılanlarla doldurulmuştur. Bu yüzdendir ki Klasik şiirde sevgilinin saçları daima bize Medusa'yı hatırlatmaktadır. *Kâmî Divanı*'nda sevgilinin saçının yılan olarak tasavvur edildiği başka beyit bulunmamaktadır.

Târ-ı zülfin kor mı kalbi râhata
Cümle döndü mâr ile hem-sohbete (Muamma 20)

Çâk çâk itmiş süveydâ-yı dili tamga-yı 'aşk
Târ u mâr itdi hevâ-yı zülfi gîsûlar gibi (G.177/3)

3.4.1.2.1.3. Kemer, Târ

Kemer, genellikle sevgilinin beli için kullanılan bir benzetme unsurudur. Sevgilinin saçı da şekli ve uzunluğundan ötürü kemer olarak tasavvur edilmektedir.

İrsâl iderse *tâ-be-kemer zülfin* ol perî
Ser der-hevâ-yı silsile dîvâne bir degül (G.136/3)

İplik anlamına gelen tar, uzunluğu ve şekli sebebiyle sevgilinin saçı olarak düşünülmektedir. Aynı zamanda tar, karanlık anlamına gelmektedir. Bu bağlamda renginden dolayı sevgilinin saçıyla aralarında benzerlik kurulmaktadır. Yine sevgilinin saçı, dağınık anlamına gelen "tar u mar" şeklinde *Kâmî Divanı*'nda karşımıza çıkmaktadır.

Dâmdan dâma düşüp çekmişdi hayli ıztırâb
Târ-ı zülfin bend idince bu dil-i âvâreyi (G.226/5)

Kâmî Divanı'nda sevgilinin saçının kemer ve tar olarak düşünüldüğü diğer beyitler şunlardır: (G.23/6), (G.145/5), (Muamma 20).

3.4.1.2.1.4. Tuğrâ/ Halka

Sevgili, padişah olarak tasavvur edilmektedir. Bu benzetme sevgilinin saçlarının tuğra olarak düşünülmesine sebep olmaktadır. Padişahın nişanesi olarak nasıl tuğra varsa sevgilinin nişanesi olarak da saçları vardır.

Yâ turra meger *zülfe-i tuğrâya* mı benzer
Kim hatt-ı yed-i âsaf-ı memdûh-ı cihândur (K.24/15)

Saç, kıvrım kıvrım olması sebebiyle halka olarak düşünülmektedir. Yine sevgilinin saçları, aşığı yakalaması ve kendine bağlamasından ötürü halka olarak tasavvur edilmektedir.

‘Ârız-ı hoy-kerdesinde *halka-i zülfün* görüp
Kâmiyâ bî-çâre diller kaldılar gird-âbda (G.180/7)

Kâmî Divanı’nda sevgilinin saçının tuğra ve halka olarak düşünüldüğü bir beyit daha bulunmaktadır. (G.131/4).

3.4.1.2.1.5. Perişân/ Jûlide

Sevgilinin saçı dağınıktır, perişândır. Bu bağlamda “zülf-i yâr” terkihiyle divanda karşımıza çıkmaktadır. Zülf-i yâre dokunmak deyimi divanda sık sık kullanılmaktadır. Jûlide, dağınık, perişan anlamına gelen diğer bir kelimedir. Aynı şekilde jûlide de sevgilinin saçı olarak tasavvur edilmektedir.

Lânelerdür ser-i sünbülde olan dâne-i gül
Leyli-i zülf-i perişânuna Mecnûnundur (G.41/3)

Sabâ *zülfün perişân* itmedükçe görmedük hâlün
Bu dâmun dânesin altında pinhân eylemiş sayyâd (G.29/5)

İtmeyen câygeh-i menbit-i aslîde karâr
Rûzgâra kapılır *kâkül-i jûlide* gibi (Kıta.20/1)

Kâmî Divanı’nda sevgilinin saçının perişân ve jûlide olarak düşünüldüğü diğer beyitler şunlardır: (K.3/27), (G.42/2), (G.49/1), (G.64/1), (G.71/1), (G.84/3), (G.109/3), (G.146/6), (G.186/6), (G.205/5), (G.212/4).

3.4.1.2.1.6. Girih (Düğüm) / Perde

Saç, bağlanması ve dolanmasından ötürü girih (düğüm) olarak tasavvur edilmektedir. Âşık, zincir, selasil, girih olarak tasavvur edilen sevgilinin saçıyla sevgilinin gönlüne bağlanmaktadır.

Mâh-rûyun mı senün zülf-ı *girih-gîründe*
Yohsa şimdi kamerün menzili harçeng midür (G.56/6)

Sevgilinin yüzü; mihr, mah, afıtab olarak istiare yoluyla ifade edilmektedir. Örtün anlamına gelen perde sevgilinin yüzünü örten saç olarak tasavvur edilmektedir.

Perde-bîrûn tokınmış gibi zülf-i yâre
Meşkı var şimdi sabâ faslına mızrâblarun (G.127/7)

Kâmî Divanı’nda sevgilinin saçının girih ve perde olarak düşünüldüğü diğer beyitler şunlardır: (K.19/21), (G.69/4), (G.177/6), (G.190/1).

3.4.1.2.1.7. Ebr/ Çengâl (Peçe)

Sevgilinin yüzü güneşe benzetilmektedir. Bulutun saç olarak tasavvuru bu benzetmeye dayanmaktadır. Bulutların güneşi kapatması gibi sevgilinin saçları da aşığın yüzünü kapatmaktadır.

Mihr-i ruhsârun olaldan *ebr-i zülfünden* nihân
Bana gün göstermedi bir dem şeb-i târun senün (G.129/2)

Çîn-i cebîn üzre ‘ayân oldu turralar
Ebr-i siyâh kapladı bahr-i melâhati (G.209/5)

Çengâl, yuvarlak halka şeklinde olmasından ötürü sevgilinin saçıyla ilgili olarak bir tasavvur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine kurtulmadı ser-pençe-i *çengâl-i zülfünden*
Dil-i üftâde delvâsâ ceh-i hicrâna düşdükçe (G.178/5)

Kâmî Divanı'nda sevgilinin saçının ebr olarak düşünüldüğü bir beyit daha vardır. (G.62/5).

3.4.1.2.1.8. Çin/ Hilekâr

Kıvrım kıvrım, büklüm büklüm anlamına gelen çin kelimesi, sevgilinin saçlarıyla ilgili olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca misk kokusunun kaynağı olan Çin ülkesi, kokusundan dolayı sevgilinin saçıyla beraber anılmaktadır.

Bû-çîn-i ser-i zülfüm olur sanma nesîmi
Ümmîd-i vefâ mahz-ı hatâdur Hotenümden (G.156/5)

Sevgilinin saçları aşığın gönlünü çalması, âşıklar arasında kargaşaya sebep olması bakımından hilekâr olarak düşünülmektedir. Aynı zamanda sevgili de bu özelliklerinden dolayı fitneci, hilekâr olarak tasavvur edilmektedir.

Bir merhamet itmiş turalum gamze-i şûhı
Tâ turra-i tarrârı nice *fitne-nişândur* (K.24/14)

Kâmî Divanı'nda sevgilinin saçının çin ve hilekâr olarak düşünüldüğü diğer beyitler şunlardır: (K.19/3), (K.21/22), (K.21/30), (G.105/6), (G.120/6), (G.168/2), (G.169/4), (G.178/2), (G.178/6), (G.188/4), (G.203/6), (G.209/5), (Matali 130), (Matali 150), (Matali 167).

3.4.1.2.1.9. Bend/ Dâm

Sevgilinin saçı, aşığı kendine bağladığı bir unsurdur. Saç, kendine bağlaması, aşığı yakalaması özelliklerinden dolayı bend olarak düşünülmektedir.

Dil-i derd-âşinâmuz kulluğundan olmasun mahrûm
Esîr-i *bend-i zülfün* olmadı âzâddan mahzûz (G.113/2)

Dâm, tuzak anlamına gelmektedir ve sevgilinin saçı olarak tasavvur edilmektedir. Dâm tasavvuru aşığın, sevgilinin saçlarına bağlı olmasına dayanmaktadır. Âşık, sevgilinin zincir olan saçlarına bağlanarak onun tuzağına düşmüş kabul edilmektedir.

Süzildi hâl-i yâre *dâm-ı zülf-i* ‘anberîn bilmez
Dil-i âvâre-i ‘âşık birin bilür birin bilmez (Matali 63)

Kâmî Divanı’nda sevgilinin saçının bend ve dâm olarak düşünüldüğü diğer beyitler şunlardır: (G.66/4), (G.69/4), (G.100/5), (G.176/3), (G.177/6), (G.217/1), (G.221/3), (G.226/5).

3.4.1.2.1.10. Nikâb/ Kâbe’nin örtüsü

Klasik şiirde sevgilinin saçı, yüzünü örten bir örtü olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda saç âşık için bir engel olarak görülmektedir. *Kâmî Divanı*’nda sevgilinin nikâb ve Kâbe’nin örtüsü olarak düşünüldüğü diğer beyitler aşağıdakilerden ibarettir.

Yüzden *nikâb-ı* zülfini bâd-ı sabâ açar
Tâkat-güdâz-ı müşkili bend-i kabâdadur (G.52/7)

Saç, sevgilinin yüzünü örten, güzelliğini kapatan bir unsurdur. Sevgilinin yüzü aşığın Kâbesidir, kible yeridir. Bu ilişkiye dayanarak sevgilinin saçları Kâbe’nin örtüsü olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca Kâbe’nin örtüsü renginden dolayı da sevgilinin saçı olarak düşünülmektedir.

Kisve-i *Kâbe-i* cebhen ki siyeh perçem olur
Hâl zâhir Hacerü’l-esved ü leb zezem olur (G.77/1)

Ebruvân üzre görinsün ko siyeh perçemler
Ka’be pûşîdesidür zîveri mihrâblarun (G.127/2)

3.4.1.2.2. Renk Bakımından

3.4.1.2.2.1. Şeb (Gece)

Saç, renginden ötürü şeb olarak tasavvur edilmektedir. Klasik şiirde şeb, daha çok gündüz olarak tasavvur edilen yüz ile beraber kullanılmaktadır. Bu bağlamda şeb, sevgilinin yüzünü örten saçları olarak düşünülmektedir. Ayrıca en

uzun gece anlamına gelen “şeb-i yeldâ” terkibi *Kâmî Divanı*’nda sık sık kullanılmakta olup aşğın sevgiliden dolayı yaşadığı ızdırabı anlatmaktadır.

O gîsûlar ki ‘uşşâkun şeb-i yeldâlarındandır
Ümîd-i subh-ı vuslat hâhiş-i bî-câlarındandır (G.48/1)

Mazhar-ı mihr-i cemâl oldı esîr-i zülfün
İrmedi subh-ı visâle o ki şeb-gîr olmaz (G.83/4)

3.4.1.2.2.2. Sevdâ

Sevdâ, kalpte bulunan siyah bir sıvının aslıdır ki buna daha çok süveyda denilir. Kara sevdâ deyimi de bu sıvının siyah olmasından dolayıdır.¹⁵⁷ Kara, simsiyah anlamlarına gelen sevdâ kelimesi, renginden dolayı sevgilinin saçı olarak tasavvur edilmektedir.

Sevdâ-yı zülfî ‘âşık-ı şeydâya el virür
Ol goncedür ki sûzişi ‘akla hâlel virür (G.72/1)

3.4.1.2.2.3. Leyl

Gece anlamına gelen leyl, renginden ötürü sevgilinin saçı olarak düşünülmektedir. Leylâ kelimesi çok karanlık anlamına gelmektedir. Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin başkahramanı Leylâ ile sevgilinin siyah saçı anlamına gelen Leylâ ve leylî kelimeleriyle tevriyeli olarak kullanılmaktadır.

Serde ol jülîde-mûy-ı Kays sanma ez-derûn
Dil hayâl-i zülf-i *Leylâ*’ya nemâ-bahşâyımış (G.109/3)

Düşerdi meclisinde ıztırâb-ı nâfa âhûlar
Dimâğ-ı Kays pür hûn olsa bûy-ı zülf-i *Leylâ*’dan (G.153/3)

3.4.1.2.3. Koku Bakımından

3.4.1.2.3.1. Misk, Müşgin

Misk, “Doğu Türkistan’da yaşayan bir ceylanın göbeğinden çıkan urdur. Bu urdan çıkan siyah sıvıya misk denilmektedir.”¹⁵⁸ Misk, hem rengi hem de kokusundan ötürü sevgilinin saçı olarak tasavvur edilmektedir. Misk, menşei olan Çin, Hata ve Hoten ülkeleriyle sık sık kullanılmaktadır. Misk; müşg, müşgin ve nafe kelimeleriyle de beraber divanda yer almaktadır.

¹⁵⁷ Pala, “Sevdâ”, 401.

¹⁵⁸ Pala, “Misk”, 324.

Töhmet-i hûn-ı dile ugradı *zülfi misgîn*
Mû-şikâfân-ı hüsün didi o dem bunundur (G.41/6)

Alursa sâgar eger *bûy-ı zülfi müşgînün*
Meşâm-ı câna meded sâkiyâ keremdür bu (G.173/3)

3.4.1.2.3.2. Anber, Sünbül

Anber, ada balığının bağırsaklarından toplanan yumuşak ve misk gibi kokan kül renginde bir maddedir.¹⁵⁹ Anber, kokusu sebebiyle sevgilinin saçı olarak tasavvur edilmektedir.

Şâyân olursa milket-i Çîn ü Hoten fidâ
Ol zülfi ‘*anberîn* ile çeşm-i gazâline (G.203/6/)

Sevgilinin saçı için en çok kullanılan tasavvurlardan biri de sünbüldür. Sünbül, dağınık ve kıvrımları olan bir çiçektir. Bu özelliklerinden dolayı sünbül, sevgilinin saçına benzetilmektedir.

Lâle-i gül-reng ruhsârundan almış pertevi
Sünbül-i zülfün müşâbih oldu leylâkîlere (G.188/2)

3.4.2 Cebin (Alın)

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de alındır. Alın, sevgilinin saçlarının bulunduğu yer olması hasebiyle *Kâmî Divanı*'nda sık sık saç ile beraber anılmaktadır. Beyitlerde, sevgilinin alını olmayınca kâküllerinin kokusunun gelemeyeceğinden, onun sevgiliyi saçlarından ayırdığından söz edilmektedir.

Evvel olan lutfun kanı bakmaga doymazdum seni
Çîn-i *cebînü*ndür beni mahrûm-ı dîdâr eyleyen (G.172/2)

Çîn-i *cebîn* üzre ‘ayân oldu turralar
Ebr-i siyâh kapladı bahr-i melâhati (G.209/5)

3.4.3. Ebrû (Kaş)

3.4.3.1. Umumi Olarak Kaş

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de kaştır. “Kaş, Fars ve Türkler arasında 13 özellik ile nitelendirilmektedir. Mah-ı nev, Kâbe Kavseyn, gökkuşağı, zengari keman, tak, mihrab vb. kaş ile ilgili benzetmelerdendir.”¹⁶⁰ Kaş, kavisli olması sebebiyle Klasik şiirde konu edilmektedir. Ayrıca kaş sevgilinin ok olarak

¹⁵⁹ M. Nejat Sefercioğlu, *Nevî Divanı'nın Tahlîli*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2001) ,2: 158.

¹⁶⁰ Şerafettin Rami, “*Enisü'l- Uşşak*”, 16-18.

Aşığın nazargahı olan sevgilinin kaşları aşığın mihrabıdır. Yine kaş şeklinden dolayı hilal ve nun harfi olarak düşünülmektedir. Beyitte kaşlar sevgilinin Mushaf olan yüzünün rahlesi olarak nitelendirilmektedir.

Ebruvân-ı nigûterün cânâ
Mushaf-ı hüsne rahledür gûyâ (Matali 6)

3.4.3.2. Kaş İle İlgili Tasavvurlar

3.4.3.2.1. Mihrâb/ Secdegâh/ Kâbe/ Kible

Mihrâb, cemaatin namaz kılarken önünde durduğu yere denilmektedir. Kâbe ve cami sevgilinin güzelliğinin toplandığı yer olarak tasvir edilmektedir. Bu bağlamda sevgilinin kaşları, aşığın mihrabı olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca mihrab ve Kâbe değerli olması bakımından sevgiliyle beraber anılmaktadır.

Ebruvân üzre görinsün ko siyeh perçemler
Kâbe pûşîdesidür zîveri mihrâblarun (G.127/2)

Ne kâfirdür müjen yüz döndürüp mihrâb-ı ebrûdan
‘İzâr-ı ateşînün secdegâh itdi o hindûlar (G.64/2)

Bilmez ne imiş lezzet-i tâ‘at-i mahabbet
Ol kim nazarı kible-i ebrûda degüldür (G.43/5)

3.4.3.2.2. Hilâl

Sevgilinin kaşları şeklinden ötürü hilale benzetilmektedir. Ayrıca hilalin gece görünüp gündüz kaybolmasıyla sevgilinin bir görünüp bir kaybolması arasında benzerlik kurulmaktadır.

Ma‘ni-i nâzükterîn-i hattı günden âşkâr
Âh kim mâhiyyet-i ebrû hilâl eyler beni (G.224/5)

Hilal, “çerh-i hilâl”, “hilâl-i rûze”, “tavk-ı hilâl” ve “hilâl-i Ramazân” terkibleriyle *Kâmî Divanı*’nda yer almaktadır. Eskiden hilale bakılarak Ramazan’ın bitip bitmediğine karar verilirmiş. “Hilâl-i Ramazân” terkibiyle kastedilen mana budur. Bu bağlamda sevgilinin görülmesi, aşığın bayram günü olarak kabul edilmektedir.

Yâz-deh mâha kıyas eylemek olmaz Kâmî
‘Âlemün matmah-ı enzârı hilâl-i Ramazân (G.150/9)

3.4.3.2.3. Yay/ Kemân

Sevgilinin bakışları, aşığın canını yakan bir ok, kaşları ise yaydır. Savaş aleti olarak düşünülen gamze ve ebru aşığı öldüren iki tane unsurdur. Bir savaş aleti olan yay, şekli sebebiyle sevgilinin kaşlarının benzetildiği bir unsurdur.

Gamze-i ser-tîz ile ebrûları der-dest iken
Katl-i ‘uşşâk itmede tîr u kemânı n’eylesün (G.161/5)

3.4.3.2.4. Çevgân

Çevgân, başı eğri bir sopadır ve divanda sadece bir yerde kaş ile ilgili bir unsur olarak kullanılmaktadır. Çevgân eğriliğinden ötürü sevgilinin kaşları olarak tasavvur edilmektedir.

Ol ebrûlar melâhat gûyına çevgân olur bir gün
Seni Dârâ-yı mülk-i hüsn iderlerse müdârâdur (K.14/22)

3.4.3.2.5. Tâk (Şemsiye)

Bir bina kemeri olan tak, şekli itibariyle kaşa benzetilmektedir. Takın, bayramlarda kurulmasıyla sevgili gelince bayramın gelmesi aralarında münasebet kurulmaktadır.

Tâk-ı ebrû sanmanuz ruhsâr-ı yâr üstindedür
Çetr-i kudredür açılmış lâlezâr üstindedür (Matali 34)

3.4.3.2.6. Nun

Kaş, kavisli olmasından ötürü ن harfine benzetilmektedir.

Ebruvân altına düşmüş iki hâl-i dil-cû
Kalem-i Sun‘ komış her biri bir nûnundur (G.75/4)

3.4.4. Çeşm (Göz)

3.4.4.1. Umumi Olarak Göz

Sevgilinin güzellik unsurlarından, üzerinde en çok durulan gözdür. “Şairler, sevgilinin gözleriyle ilgili 40 özellik belirtmişlerdir. Bu özelliklerden Arapça’da kullanılan 13’ü şunlardır: ‘abher, nercis, sakîm, alîl, kumrı, humri, mahmûr, sâhir, mu’arbid, fettan, fitne, zücâci, cezdir.”¹⁶¹ Göz, aşığı büyümesi ve onu etki altına alması sebebiyle çeşitli tasavvurlarda kullanılmaktadır. Sevgilinin gözleri, kan dökücüdür. Aşığın canına kast ettiğinden dolayı katil

¹⁶¹ Şerafettin Rami, “Enisü’l- Uşşak”, 22.

olarak düşünölmektedir. Sevgilinin gözü; cadı, efsun, bimar, ahvel, siyah, terazi, fettan, bî-dâd, Tatar ve Nahid olarak tasavvur edilmektedir.

Çeşm-i siyâh-mestlere itmekde iltifât
Mestânelele eyledi mestâne imtizâc (G.23/4)

3.4.4.2. Göz İle İlgili Tasavvurlar

3.4.4.2.1. Câdû/ Efsûn

Sevgilinin gözü aşığı cezbedip kendine bağlamaktadır. Bu bağlamda göz, sihirli olmasından ötürü cadı olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca göz, aşığı kandırdığı için yalancı olarak da düşünölmektedir.

Zahm açar sînemüze tîr ü kemânı mûdan
Çeşm-i efsûnverün farkı mı var *câdûdan* (G.158/1)

Saldı bir hayrete *efsûn* ile çeşmün beni kim
Müje ber-hem-zede-i hâb idemez Fârâb'ı (G.207/3)

Kâmî Divanı'nda sevgilinin gözünün cadı ve efsun olarak düşünöldüğü bir beyit daha vardır. (G.131/1).

3.4.4.2.2. Bimâr/Alîl

Sevgiliden beklediği aşk ilacını bulamayan âşık, hasta olarak tasavvur edilmektedir. Âşığın kendi, gönlü ve gözleri hasta olarak düşünölmektedir. Alîl ise hasta, kör göz demektir. Kâmî, beyitte göğsü yaralı aşığın kanının hasta gözüne de temas ettiğine değinmektedir.

Ey gözleri *bimâr* iken agyâra tîmâr eyleyen
Ben hasta böyle zâr iken hasretle nâ-çâr eyleyen (G.172/1)

Her bir hadeng-i gamzesi geldükçe sîneye
Çeşm-i 'alîle müjdeye hûn-ı ciger gelür (G.76/4)

Kâmî Divanı'nda sevgilinin gözünün cadı ve efsun olarak düşünöldüğü diğere beyitler şunlardır: (Sihhatname I/4), (G.108/6), (G.113/4), (G.157/2), (G.176/6).

3.4.4.2.3. Mest/ Mestane

Âşık, sevgilinin güzelliği karşısında mest olmuştur. Aşığın gözü baygındır ve bu sebeple mest/mestane olarak düşünölmektedir.

Câm sundukça süzölsün *çeşm-i mestün* sâkiyâ
Hoş-güvâr-ı bâde bādâm olsa da mâni' degöl (G.137/2)

Süzöp *mestâne çeşmin* virdi müjgâna yine ruhsat

Yeleklendürdi tîr-i gamze-i ser-tîzi ol âfet (Matali 13)

Kâmî Divanı'nda sevgilinin gözünün mest ve mestane olarak düşünüldüğü diğer beyitler şunlardır: (G.18/4), (G.23/4), (G.26/2), (G.42/4), (G.46/4), (G.54/8), (G.56/2), (G.117/1), (G.128/7), (G.178/7), (Matali 13).

3.4.4.2.4. Ahu/ Gazâl ve Badem

Ahu; siyah ve iri gözleri olan bir hayvandır. Bu vasıflarından dolayı sevgili, ahu/ gazâl gözlü olarak tasavvur edilmektedir. Badem, şekli sebebiyle gözü andırmaktadır. Beyitte, sevgilinin badem gözünün şarabı dahi parıdatacağına değinilmektedir.

Şâyân olursa milket-i Çîn u Hutun fidâ
Ol zülf-i 'anberîn ile çeşm-i gazâline (G.203/6)

Bir nazar kıl sâkiyâ gel sunduğun peymâneye
Telhi-i bâdâm-ı çeşmün bâdeyi tâb itmesün (Matali 8)

Kâmî Divanı'nda sevgilinin gözünün ahu, gazâl ve badem olarak düşünüldüğü diğer beyitler şunlardır: (G.6/4), (G.48/4), (G.51/1), (G.64/4), (G.86/4), (G.134/3), (G.147/1), (Matali 87).

3.4.4.2.5. Terâzi

Göz, görmesi ve gördüklerini ölçüp biçmesi sebebiyle tartı olarak tasavvur edilmektedir. *Kâmî Divanı*'nda sevgilinin gözünün terazi olarak düşünüldüğü sadece bir beyit bulunmaktadır.

Göz terâzûsı 'ayâr ideli hâk-i kademün
Ragbet eyler mi nazar kuhl-ı Sıfâhâna göre (G.189/5)

3.4.4.2.6. Fitne/ Fettân

Göz büyülediği âşıklar arasında kavga çıkartmaktadır. Bu yönüyle fitne/fettan olarak düşünülmektedir.

Câna kasd eyler dü çeşm-i fitne-cûnun her biri
Ben dirîğ itmem velî meftûn bir cûyâ iki (G.221/6)

Kâmî Divanı'nda sevgilinin gözünün fitne ve fettân olarak düşünüldüğü bir beyit daha bulunmaktadır. (G.108/6).

3.4.4.2.7. Bî-dâd/ Gazab

Sevgilinin gözü, adaletsizdir. Âşıklara merhamet edip de onlara bakmamaktadır. Bu vasıflarından ötürü sevgilinin gözü, bî-dâd olarak tasavvur edilmektedir. Gazab, hiddet ve öfke anlamlarına gelmektedir. Sevgilinin gözü bu özellikleri barındırmasından dolayı gazab olarak düşünülmektedir.

Söyleşilmez *çeşm-i bî-dâdunla* ey nûr-ı basar
Ebruvânundur zahîri arkası mihrâbda (G.180/2)

Çeşm-i gazab-âlûduna kim ide tahammül
Ey pâdişeh-i mülk-i hüsün kıyma zebûna (G.205/4/)

Kâmî Divanı'nda sevgilinin gözünün bî-dâd ve gazab olarak düşünüldüğü diğer beyitler şunlardır: (G.130/4), (Matali 19).

3.4.4.2.8. Tâtâr/ Şûh

Tâtâr, Klasik Edebiyatta genellikle zalim ve postacı olması vechiyle kullanılmaktadır. Yine Tâtârlar cengâverliği, çabukluğu ve savaşçılığı gibi özellikleri sebebiyle göz için benzetme unsuru olarak tasavvur edilmektedir.

O denlü cüst ü çâpükdür o şûhun *çeşm-i Tâtârı*
Gözin açup yumınca sad hezârân hânümân almış (G.106/3)

Şen ve hareketli anlamlarına gelen şûh ise bu özelliklerinden ötürü sevgilinin gözüyle ilgili bir tasavvur olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında bu özellikler sevgiliye ait iken sevgilinin gözü için de kullanılmaktadır.

Çeşm-i şûhıdur iden dilleri ber-bâd ancak
O siyeh-mest harâbat ile âbâd ancak (G.117/1)

Sakınsun bâd-ı âh-ı mübtelâlardan o *çeşm-i şûh*
Degül bîmâr olan elbette tünd-i bâddan mahzûz (G.113/4)

Kâmî Divanı'nda sevgilinin gözünün şûh olarak düşünüldüğü bir beyit daha vardır. (G.90/3).

3.4.4.2.9. Hûn-âlûd/ Hûn-âbe

Aşğın gözü daima kanlı olarak düşünülmektedir. Sevgilinin gözü, bakanları öldürmesi sebebiyle hûn-âlûd ve hûn-âbe olarak düşünülmektedir.

O şûhun reh-güzâr-ı kûyı reşk-â-reşk-i kân olmak
Dem-â-dem *çeşm-i hûn-âlûd* ile rû-mâlümüzdendür (G.47/3)

Tâ'at-i 'aşk ile *hûn-âbe-i çeşmüm* seyr it

Zâhidün böyle meger sübha-i mercânı mı var (G.38/2)

Kâmî Divanı'nda sevgilinin gözünün hûn-alûd ve hûn-âbe olarak düşünüldüğü diğer beyitler şunlardır: (G.13/3), (G.61/6), (G.69/4), (G.81/6), (G.112/2), (G.211/4), (G.223/2), (U.M.1/141).

3.4.4.2.10. Nâhîd

Çobanyıldızı anlamına gelen Nâhîd, *Kâmî Divanı*'nda sevgilinin gözüyle ilgili bir tasavvur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çobanyıldızı güzel olması ve ona bakanları ferahlatması sebebiyle göz olarak düşünülmektedir. *Kâmî Divanı*'nda sevgilinin gözünün Nâhîd olarak düşünüldüğü sadece bir beyit bulunmaktadır.

Rû be-rû mâh-ı nev ile 'âlemün
Çeşm-i Nâhîd'e sermede kalemün (K.M.2/11)

3.4.5. Gamze (Yan Bakış)

3.4.5.1. Umumi Olarak Gamze

Yan bakış anlamına gelen gamze, sevgilinin güzellik unsurları arasında divanda en çok konu edilen unsurdur. Cilveli, işveli yan bakış aşığı etkilemek için kullanılan en etkili yöntemdir. Gamzenin bazı beyitlerde aşığa güç ve takat verdiği, onu diriltiğine bazı beyitlerde ise aşığın onu zalim olarak görüp ondan kurtulmak istediğine değinilmektedir.

Agyâra sad nevâziş ü sad çeşm-i iltifât
Ben nâ-tüvânı gamze görünce yeleklenür (G.78/3)

Gamzeden dil ser-i zülfinde bulur istihlâs
Zâlimün var ise hem-sâyesidür cây-ı halâs (G.110/1)

Âşık için baktığı her yer sevgilinin yan bakışlarıyla doludur. Ancak onun gamzeleri âşıklara, karşı cömert, şefkatli ve adaletli değildir. Sevgilinin yan bakışları mekhar, yağmacı, bî-dâd, ok, hançer, kılıç, şimşir vb. tasavvurlarda *Kâmî Divanı*'nda karşımıza çıkmaktadır.

Her taraf 'uşşâka gamzen gör neler işler şehâ
Böyle ruhsat-yâb iden sensin tekellûf ber-taraf (G.116/6)

3.4.5.2. Gamze İle İlgili Tasavvurlar

3.4.5.2.1. Füsunkâr/ Mekkâr/ Yağmacı

Sevgilinin yan bakışı âşıkları büyüler. Bu yüzden yan bakış füsunkârdır. Yine gamze âşıklar arasında fitne ve kargaşa çıkarmaktadır. Gamze; bu bağlamda fettandır, mekkardır. Yine gamze, âşıklar arasında kargaşa çıkarması, kan dökücü olması ve onları yaralaması sebebiyle yağmacı olarak tasavvur edilmektedir.

*Füsûn u fitne tursun cân-gezâdur tîr-i müjgânı
Onılmaz zahm olur ol gamze-i mekkârdan peydâ (G.4/5)*

*Ol âfet istignâcîdur va‘di ‘aceb ferdâcîdur
Hep gamze-i yağmacîdur ol şûhî gaddâr eyleyen (G.172/4)*

3.4.5.2.2. Bî-dâd

Sevgilinin yan bakışı adaletsizdir, insafsızdır. Aşığın tüm ilgisine, sevgisine rağmen ona bakmamaktadır. Divanda sevgilinin yan bakışının, aşığa değil de diğer âşıklara değdiğinden söz edilmektedir.

*Ümîdüm var nigâh-ı merhamet mestâne çeşminden
O şûhun gamze-i bî-dâdına ammâ tekeffül güc (G.26/2)*

*Cânlar fidâ-yı gamze-i bî-dâdîdur eger
Kan dökse de o çeşm-i harâmı helâl olur (G.76/6)*

3.4.5.2.3. Tir, Hadeng (Ok)

Gamze, divanda en çok oka benzetilmektedir. Âşıkları yaralaması, öldürmesi sebebiyle ok olarak tasavvur edilmektedir. Gamze okları daima aşığın gönlünde, sinesinde yer edinmektedir. Âşık, okların gönlünden çıkmasını hiç istemez. Ayrıca Kâmî'nin, beyitte sevgilinin bakışları gühere benzettiği görülmektedir.

*Tîr-i müje vü gamzene vakf oldı derûnum
İtsen n'ola bir kez de nigâh ile nezâret (G.15/4)*

*Sînen hadeng-i gamzesine Rüstemâne tut
Yâbâna düşmesün o güher ‘âşıkâne tut (G.19/1)*

3.4.5.2.4. Hançer/ Kılıç/ Şemşir

Yan bakış keskin olması ve aşığı yaralaması sebebiyle hançer ve kılıç olarak düşünülmektedir. Âşık, sevgilinin yan bakışından pişmanlık

duymamaktadır. Ayrıca yan bakış, İnan hükümdarı Kahramân'ın kılıcına benzetilmektedir.

Tîr-i müjen itmez hatâ ‘uşşâka yok cây-ı rehâ
Gamzenle çeşmündür şehâ mest-i siyeh hancer-be-dest (G.18/4)

Nice Rüstemler ana oldu zebûn
Gamzesi *tîg-ı Kahramânı* çalar (G.62/3)

İtse dünyâyı zahım-hürde-i *şemşîr-i nigâh*
Hâtır-ı gamze-i bî-dâda nedâmet gelmez (G.97/2)

3.4.6. Müje/ Müjgan (Kirpik)

3.4.6.1. Umumi Olarak Kirpik

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de kirpiktir. Kirpik “tîr-i müje”, “muy-ı müje”, “hançer-i ser-tîz-i müjgân”, “havâle-i müjgân”, “sûzen-i müjgân” gibi terkiplerle divanda yer almaktadır. Kirpik, sevgilinin gözü üzerine sıra sıra dizilmiş oklar olarak düşünölmektedir. Aşığı yaralaması ve öldürmesi sebebiyle ok olarak tasavvur edilmektedir.

Nigâhı riştesin gözden geçürmez *sûzen-i müjgân*
İrişse birbirine çâk-i dâmân u girîbânım (G.146/4)

3.4.6.2. Kirpik İle İlgili Tasavvurlar

3.4.6.2.1. Tîr (Ok), Hançer

Kirpik, divanda en çok oka benzetilmektedir. Kirpik de gamze gibi yaralayıcı ve öldürücü özelliklerinden dolayı ok olarak tasavvur edilmektedir. Yine kirpik, yaralayıcı özelliğinden ötürü hançer olarak tasavvur edilmektedir.

Füsûn u fitne tursun cân-gezâdur *tîr-i müjgânı*
Onılmaz zahm olur ol gamze-i mekkârdan peydâ (G.4/5)

Ne işler geçdi her bir *hancer-i ser-tîz-i müjgânun*
Cigerde dilde gel gör gamze-i bî-dâddan gayri (G.217/3)

3.4.6.2.2. Hindû/ Kâfir

Sevgilinin kirpikleri renk olarak siyahtır. Bundan ötürü kirpikler, siyah olan Hintlilere benzetilmektedir. Kâfir ise karanlık anlamına gelmektedir. Bu bağlamda kâfir kelimesiyle sevgilinin saçları ve kirpikleri arasında ilişki kurulmaktadır.

Ruhsârî üzre Kâmiyâ müjgâni *hindûlar* gibi
Mihrâb-ı ebrûdan dönüp olmakdadur âteş-perest (G.18/5)

Ne *kâfirdür* müjen yüz döndürüp mihrâb-ı ebrûdan
‘Îzâr-ı ateşînün secdegâh itdi o hindûlar (G.64/2)

3.4.7. Cemâl, Çihre, Dîdâr, Rûy, Arız, Hadd, Ruhsar (Yüz ve Yanak)

3.4.7.1. Umumi Olarak Yüz ve Yanak

Yüz ve yanak, divanda en çok kullanılan unsurlardır. Yüz, sevgilinin güzelliğinin en çok tecelli ettiği yerdir. Ayrıca tasavvufta Allah’ın tecelli ettiği yer de yüzdür. Yüz, *Kâmî Divanı*’nda güneş, ay, ayna, ateş, Kâbe, Mushaf, cennet, devlet, hazine, Yusûf vb. tasavvurlarda karşımıza çıkmaktadır.

Âyîneye bak ser-zede hatt-ı siyehündür
Şem‘-i *ruhun* âsârı olan dûde degüldür (G.43/6)

Çeşmümde hûn-ı girye degüldür o meheşün
Ruhsâr-ı âli hâtıra geldükçe âl olur (G.76/5)

Devre-i *ruhsârını* göstermedi zülfün tamâm
Gündüzi elbette nâkısdu şeb-i yeldâlarun (G.126/3)

Yüz anlamına gelen ruhsar, gündüz ile beraber kullanılmaktadır. Sevgilinin yüzü aşığa ışık saçtığı, onu aydınlattığı için gündüz ile beraber anılmaktadır. Ayrıca sevgilinin yüzü al renklidir. Yine sevgilinin yüzü, ayın on dördü gibi parlak ve güzeldir.

Vech-i pâkündür ayun on dördi
Görmek olmaz mı iki haftada bir (Muamma 2)

3.4.7.2. Yüz ve Yanak İle İlgili Tasavvurlar

3.4.7.2.1. Afıtab, Hurşid, Mihr, Şems, Gün (Güneş)

Sevgilinin yüzü, güzelliği, ışık saçması vb. özelliklerinden ötürü güneş olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin yüzü güneş olarak düşünülünce sevgilinin saçları, güneşi kapatan bulut, aşığın gözyaşları ise güneş gelince kaybolan yıldızlar olarak düşünülmektedir.

Ruhsâr ile ebrûsı hayâli bize kâfi
Hurşid u hilâl-i felek olmazsa ne hâcet (G.15/5)

Ne *mihre* iltifât eyler gözün ne gülşene cânâ
Zemîn ü âsmânı bilmeyen mestânelerdendür (G.46/4)

Gün yüzünde hattunı tasvîr iden Bihzâd-ı hüsn
Cem‘-i azdâd eyler ol rûz u şebi ma‘ gösterür (G.69/2)

Rûzedârûz tutalum biz nice iftâr iderüz
Şems-i ruhsârı ziyâ-güster iken meclisde (Matali 9)

3.4.7.2.2. Mah, Meh, Kamer (Ay)

Sevgilinin yüzü, aya benzetilmektedir. Ay, ışığı ve güzelliğinden ötürü sevgili olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin yüzü, ay olarak düşünülünce sevgilinin ayva tüyleri de ayın yüzündeki lekelere benzetilmektedir.

Semâ‘a girse o *meh-rû* kıyâmeti koparur
Kıyâm-ı sâ‘ate devr-i kamer midür bâ‘is (G.21/3)

Mâh-ruhsârun hayâliyle süveydâ-yı dili
Çâh-ı Nahşeb zann iderdüm leyle-i kamrâyımış (G.109/6)

3.4.7.2.3. Gül/ Gülzâr/ Lâle/ Lâlezâr/ Çemen

Sevgilinin yüzü ile gül arasında benzerlik kurulmaktadır. Sevgilinin yüzü, rengi ve güzelliği bakımından gül olarak tasavvur edilmektedir. Aynı şekilde gülzâr, lale, lalezâr ve çemen sevgilinin yüzü ile ilgili tasavvurlarda karşımıza çıkmaktadır.

Gül-i ruhsârunı tasvîr iden zülfünden ‘âcizdür
Belî müyın kalemle âteş üzre nakş-ı sünbül güc (G.26/4)

Hayâl-i ‘ârızun dilden çıkup dâg oldı sînemde
O *gülzâr*-ı cemâlün yine kendi güllerindendür (G.49/3)

Lâle-i gül-reng ruhsârundan almış pertevi
Sünbül-i zülfün müşâbih oldı leylâkîlere (G.188/2)

Teferrücgâhımızdur *lâlezâr*-ı ‘arızun ammâ
Vefâ semtün degüldür n’eyleyüm ey şûh-ı müstesnâ (Matali 2)

Rûy-ı *çemen* güşâde nesim-i bahâr ile
Dil nâ-şüküfte keş-me-keş-i harhâr ile (G.197/1)

3.4.7.2.4. Mushaf/ Kâbe

Sevgilinin yüzü Mushaf’a benzetilmektedir. Yüz, Allah’ın tecelli ettiği, İlahi güzelliklerin vuku bulduğu yer olması sebebiyle Mushaf olarak

düşünülmektedir. Sevgilinin kaşları, aşığın mihrabı olarak düşünüldüğünde sevgilinin yüzü de aşığın kiblesi, Kâbesi'dir.

‘Âşık bakar mı *mushaf*-ı hüsnünde hattuna
Âyât-ı hüsn harf be-harf ezberindedür (G.53/3)

3.4.7.2.5. Ateş

Sevgilinin yanağı ve yüzü renginden ötürü ateş olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca sevgilinin yüzü yakıcı ve aydınlatıcı özelliğinden dolayı da ateş olarak düşünülmektedir. Hatta bu ateşle sevgilinin yaya benzeyen kaşı bükülmektedir.

Bulmuşken *âteş* ile kemânlar mülâyemet
Ruhsârı üzere ya kaşı gitdükçe büklenür (G.53/2)

İtme mir'âta mukâbil ruh-ı pür-envârun
Hat-ı nev-hîzi görüp *âteş* olur *ruhsârun* (G.78/2)

Hamam-ı nâme-ber gelmezse kûyından dil-ârânun
Yanarsa *âteşin ruhsârına* bâl ü per olmaz mı (G.222/2)

3.4.7.2.6. Ayîne

Yüz, parlaklığı ve temizliği sebebiyle ayna olarak düşünülmektedir. Ayrıca ayna, sevgilinin güzelliğini göstermesi ve daima sevgilinin elinde bulunan bir aksesuar olması bakımından dikkate değer bir unsurdur.

Rûyudur âyînemüz deryâya girse ol perî
Âb bir *mir'ât*-i endâm olsa da mâni' degül (G.137/6)

Tuti-i nâtıka 'âciz idi güftârumdan
Söz alınsaydı eger *âyîne-i ruhsârumdan* (Matali 106)

3.4.7.2.7. Perî

Peri olarak tasavvur edilen sevgilinin yüzü de peri olarak düşünülmektedir. Sevgilinin yüzü bir görünüp bir kaybolmasından ötürü peri olarak düşünülmektedir.

Perî-rûlar temâşâsıyla çeşmüm dâmen-i gül-çîn
Sirişküm sûziş-i dilden gül-âb-ı hoşter olmaz mı (G.222/4)

Olursa tıfl-ı dilün nazragâhı 'âlem-i âb
Periler içre o hûrî-likâ gelür görünür (G.80/3)

3.4.7.2.8. Cennet/ Hûrî

Sevgilinin yüzü, güzelliğinden dolayı cennet olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca sevgilinin yüzü görenleri rahatlatması, huzura kavuşturması açısından cennet olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda cennet kızı olan hûrî de sevgilinin yüzü için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

*Cennet-i rûy-ı zemînest in Hisar
Demîdem zevkeş ne-dâred inhisâr (Matali 26)*

3.4.7.2.9. Şem‘

Yüz, güzelliği ve aydınlatıcı özelliğinden dolayı şem olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca sevgilinin yüzü âşıkları yakıcı özelliğinden ötürü de şem olarak düşünülmektedir.

*Âyîneye bak ser-zede hatt-ı siyehündür
Şem‘-i ruhun âsârı olan dûde degüldür (G.43/6)*

*Dolansa şem‘-i rûhun ‘âşıkun çü pervâne
Yanup yakılmağa şâyeste gayrı bâki mi var (G.37/3)*

3.4.7.2.10. Yûsuf/ Mısır

Sevgilinin yüzü, güzelliğinden dolayı güzellik timsali olan Hz. Yûsuf ile beraber anılmaktadır. Yine yüz, Hz. Yûsuf’tan dolayı Mısır ile beraber zikredilmektedir.

*Hüsn-i cemâl-i yâr ki çeşm-i riyâdadur
Yûsuf henûz mihnet-i çâh-ı belâdadur (G.52/1)*

*Ol dür-i şehvâr-ı hüsne müşterîdür her ‘Azîz
Yûsuf-ı Mısır-ı melâhat kârvânı n’eylesün (G.161/4)*

3.4.7.2.11. Devlet/ Hazine

Sevgilinin yüzü devlet ve hazine olarak tasavvur edilmektedir. Yüz, değerli olması, yüceltilmiş olması sebebiyle devlet ve hazine olarak düşünülmektedir.

*Devlet-i dîdâr-ı hüsni dem be-dem olsun ziyâd
Kâmi-i dil-haste nâ-kâm olsa da mâni‘ degül (G.137/7)*

*Hevâ-yı savt ile sad genc-i Bâd-âver hüveydâdur
Sühanver câhı reşk-i devlet-i Pervîz-i şâhîdür (K.4/3)*

3.4.8. Hâl (Ben)

3.4.8.1. Umumi Olarak Ben

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de bendir. Ben, rengi ve şekli sebebiyle beyitlerde yer almaktadır. Ben, şekli sebebiyle *Kâmî Divanı*'nda nokta, fülful ve kevkeb olarak düşünülmektedir. Ayrıca beyitte, sabah rüzgârının aşığın saçını perişan ederek beninin görünmesini sağladığına değinilmektedir.

Hâl-i siyeh ki gerden-i nâzükterindedür
Bir bûsesine cânımı virsem yirindedür (G.53/1)

Sabâ zülfün perîşân itmedükçe görmedük *hâlün*
Bu dâmun dânesin altında pinhân eylemiş sayyâd (G.29/5)

Divanda benlerin, aşığın yanağında secde ettiklerine ve sevgilinin benlerin onun saçlarından kaçarak kurtuluşu yanağında bulduklarına değinilmektedir. O benler senin yanağının ateşine secde ettiler.

Perîşân olduğum ol âfetün kâküllerindendür
Neşâtum 'ârızında cem olan *füfüllerindendür* (G.146/6)

3.4.8.2. Ben İle İlgili Tasavvurlar

3.4.8.2.1. Nokta

Ben, küçüklüğü sebebiyle nokta olarak düşünülmektedir. Yüz, kitap olarak düşünüldüğünde ayva tüyleri yazı, ben ise bu yazıların arasında yer alan nokta olarak tasavvur edilmektedir.

La'line dil virme yârun *hâline* bakma dimiş
Zâhid inkâr eylemiş takdîr-i âb u *dâneyi* (G.227/4)

3.4.8.2.2. Fülful/ Hindû

Ben rengi sebebiyle fülfüle (karabibere) benzetilmektedir. Hindu ise yine siyah olmasından ötürü sevgilinin benine benzetilmektedir.

Perîşân olduğum ol âfetün kâküllerindendür
Neşâtum 'ârızında cem olan *füfüllerindendür* (G.146/6)

O şûhun *hâl-i hindûsın* gören çîn-i cebîn üzre
Didi 'anber-nümâdur mevce-i deryâ-yı Çîn üzre (Matali 130)

3.4.8.2.3. Fitne

Ben, âşıklar arasında kargaşa çıkardığı için fitne olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca ben, sık sık saç ile beraber anılmaktadır. Çünkü saç, benin üzerini örten bir unsur olarak görülmektedir. Ben de göz ve saç gibi âşıklar arasında fitne çıkartmaktadır.

Virme ruhsat gamze-i bî-dâda itme i'timâd
Alma ol âşûb-ı 'âlem *fitne-hâli* boynuna (G.194/4)

3.4.8.2.4. Kevkeb

Ben şekli sebebiyle yıldız olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin yüzü, dolunay olarak düşünüldüğünde benleri de yıldız kümesine benzetilmektedir.

Göster ol hâl-i siyâhı sarma şâli boynuna
Olmasun ol *kevkeb-i sa'dun* vebâli boynuna (G.194/1)

3.4.8.2.5. Müşgin

Eskiden siyah renkli anber ve misk gibi maddelerle suni benler yapılmaktaydı. Bu sebeple ben, müşgin ile beraber anılmaktadır.

Ruhsâr-ı alün üzre o hâl-i siyâh için
Hûn-ı dil oldı *nâfe-i müşgîn* gazâline (G.204/3)

3.4.9. Hat (Ayva Tüyleri)

3.4.9.1. Umumi Olarak Hat

Gençlerin yüzünde yeni çıkan sarı tüylere hat denilmektedir. Hat, sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Hat, yüz, yanak ve dudak çevresinde yer almaktadır. Yeni çıkan sarı renkte ayva tüyleri zamanla siyah renk almakta olup beyitlerde siyah olarak tasavvur edilmektedir. Hat, *Kâmî Divanı*'nda çeşitli tasavvurlarda karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca divanda "itdi hat" redifli bir gazel bulunmaktadır.

Şem'-i hüsni her bün-i mûdan fûrûzân itdi hat
Lâlezâr-ı 'arız-ı yâri çerâgân itdi hat (G.112/1)

Âyîneye bak ser-zede hatt-ı siyehündür
Şem'-i ruhun âsârı olan dûde degüldür (G.43/6)

3.4.9.2. Hatt İle İlgili Tasavvurlar

3.4.9.2.1. Zerd (Altın), Hayme (Çadır)

Sarı renkli olan ayva tüyleri, renginden ötürü altına benzetilmektedir. Sevgilinin ayva tüyleri değerli olması bakımından da altın olarak tasavvur edilmektedir. Sarı olan ayva tüyleri zamanla siyah renge bürünmektedir. Beyitte ayva tüyleri, Leylâ'nın güzelliğini örten siyah çadır olarak düşünülmektedir.

O mâhun nev-demîde *hatt-ı zerdî* sûretin her şeb
Dü çeşm-i 'âşık-ı şeb-gîre hoş tasvîr ider meh-tâb (G.14/3)

Olmaz mı hâl-i 'âşık-ı Mecnûn meger tebâh
Leylâ-yı hüsne hattun ola *hayme-i siyâh* (G.176/1)

3.4.9.2.2. Kâbe, Gubâr (Toz)

Hatt, siyah renginden dolayı siyah renkli Kâbe ile aralarında münasebet kurulmaktadır. Sevgilinin temiz yanağının, dudağının yanında var olan ayva tüyleri toz olarak düşünülmektedir.

Beyt-i Ma'mûra siyeh nûr oldu şimdi Kâmiyâ
Reh-revân-ı *Kâbeyi* hâcî-peşîmân itdi hat (G.112/5)

Gubâr-ı hattı olmuş 'âzim-i pîrâmen-i ruhsâr
Sular gül-geşt-i kûy-ı yâri her dem çeşm-i giryânûm (G.146/2)

3.4.10. Dehân, Fem (Ağız)

3.4.10.1. Umumi Olarak Ağız

Klasik şiirde sevgilinin ağzı, küçük ve dar olması sebebiyle beyitlere konu olmaktadır. Hatta sevgilinin ağzı, küçük olmasından dolayı yokluğu ifade etmektedir. Divanda ağız; nokta, mühür ve gonca olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca Kâmî'nin beyitlerinde sevgilinin ağzı, gül kokması özelliğiyle anılmaktadır.

Dehân-ı tengi gördük vüs'at olsa sîne-i yâre
Gönül açılmanun bir çâresi de seyr-i sahrâdur (K.14/21)

Nutka gelse o *gül-feşân* dehen
Bülbül olmaz mı çâk çâk-ı beden (K.M.2/6)

3.4.10.2. Ağız İle İlgili Tasavvurlar

3.4.10.2.1. Gonca

Sevgilinin ağızı, gonca olarak tasavvur edilmektedir. Kâmî'nin manzumelerinde “gonca-dehen” terkihiyle kastedilen sevgilinin kendisidir. Ağız kapalı ve dar olması sebebiyle gonca olarak düşünölmektedir.

Zîr-i çeşmünde o hâl-i siyeh ey *gonca-dehen*
Gülşen-i Çîne düşen nâfe-i âhû-yı Hutem (G.147/1)

3.4.10.2.2. Nokta, Mühür

Sevgilinin küçücük ağız şekli sebebiyle noktaya benzetilmektedir. Yine ağız küçük olmasından ötürü mühre benzetilmektedir. Beyitte, aşğın bir öpücük ile sevgilinin mühür olan ağızını açacağına, feth edeceğine değinilmektedir.

İsbât-ı vücûd itdi ‘âdem nükte-şinâsân
Bahs eyleyicek *nokta-i ferd-i dehenümden* (G.156/6)

Bir bûse ile feth idelüm *agzı mührini*
Olsun ‘akîde ile sıyâmün güşâyîşi (G.220/4)

3.4.11. Leb (Dudak)

3.4.11.1. Umumi Olarak Dudak

Sevgilinin güzellik unsurları arasında üzerinde en çok durulan dudaktır. Dudak; rengi, şekli, aşğa can bahşetmesi, aşğın vuslatı olması gibi vasıflarından dolayı *Kâmî Divanı* 'nda anılmaktadır. Dudak, tatlı olduğu için şirin, şeker ve bal olarak nitelendirilmektedir. Yine dudak, değerli olması sebebiyle inci, güher, lal ve yakut taşına benzetilmektedir.

Biraz da *la 'l-i lebi* Kâmiyâ mezâk olsun
Hemîşe hanceri mi kaldı der-miyân olacak (G.119/5)

Sevgilinin dudağı renginden ötürü lal, yakut, şarap ve meygün olarak tasavvur edilmektedir. Aşğın susamış gönlü, daima sevgilinin âb-ı hayvâna benzeyen dudaklarını istemektedir. Divanda, sevgilinin kaşları ve dudakları birbirlerine perde olan iki unsur olarak yer almaktadır.

Kâmiyâ *la 'l-i lebi* cân-bahşınun dil-teşnesi
Sermedî feyz-i hayât-ı *Âb-ı hayvân* istemez (G.93/7)

Ber-â-ber olmaga yaklaştı mushaf-ı hüsnün

Sütûr-1 hatt-ı *leb* u ebruvânı bir birine (G.206/4)

3.4.11.2. Dudak İle İlgili Tasavvurlar

3.4.11.2.1. Şarap/ Meygûn

Sevgilinin dudağı, rengi yönünden şarap ve meygûn olarak tasavvur edilmektedir. Yine dudak, aşığı sarhoş etmesi bakımından şarap olarak düşünülmektedir. Beyitte, sevgilinin şarap olan dudağının ayetle yasaklandığına değinilmektedir.

Gelince hatt-ı ‘izârun alınmadı bûsen
Şarâb-ı la ‘l-i lebûn nehy olındı âyetle (G.196/3)

Sevgilinin dudağı ile şarap arasında renk bakımından ilişki kurulmaktadır. Rindin içtiği şarabı harabat eyleyen, sevgilinin şarap rengindeki kırmızı renkli dudaklarının öpücüğüdür.

Eyleyen rind-i mey-âşâmı harâbât-nişîn
Hasret-i bûse-i la ‘l-i leb-i mey-gûnundur (G.41/2)

Beyitte aşk acısı ile inleyen Kâmî’nin bezme gelmesinden söz edilmektedir. Ayrıca şarap kadehinin, sevgilinin şarap rengindeki kırmızı dudağının hasretiyle susadığından söz edilmektedir.

Bezme gel ey mest-i nâzum Kâmî-i zârun gibi
İntizâr-ı la ‘l-i meygûnunla sâgar teşne-leb (G.13/5)

3.4.11.2.2. Kevser Suresi

Sevgilinin dudağı, Kevser suresi olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte “Ey ay yüzlü sevgili, senin kırmızı dudağının sınırı göründü. Sanki Kevser suresine irab konuldu.” denilmektedir.

Zâhir oldı hat-ı *la ‘l-i lebûn* ey mihr-i cenâb
Sûre-i Kevsere gûyâ ki konıldı i‘râb (Matali 10)

3.4.11.2.3. La ‘l/ Yâkût

Sevgilinin dudakları, renginden ötürü lal ve yakuta benzetilmektedir. Ayrıca dudaklar değerli ve güzel olması sebebiyle de lal ve yakut olarak tasavvur edilmektedir. Kâmî, beyitte yakut taşının sevgilinin dudağına susadığına, susamış dudağın da cehennemde kül olacağına değinmektedir.

Olmasun mı *la ‘lüne yâkût-ı ahmer* teşne-leb

Sana ey kâfir-beçe dūzahda ahker teşne-leb (G.13/1)

Beyitte, sevgilinin dudağının aşığı kuvvet verdiği ve ona şeker gibi tatlı geldiğinden söz edilmektedir. Ayrıca dudağın şeker bile kuvvet vereceğinden, onu tatlılaştıracağından bahsedilmektedir.

Gördi *la 'l-i lebün* üstinde o diş yarasını
Didi vassâf-ı hüsün sükkere konmuş teşdîd (G.32/6)

Sevgilinin inciler yağdıran sözleri yakut dudağı karşısında yakut olarak tasavvur edilmektedir.

Söyledükçe reşha-rîz olsa n'ola *la 'l-i lebün*
Tamla *yâkût* oldı güftâr-ı dürer-bârun senün (G.129/6)

3.4.11.2.4. Âb-ı Hayât/ Zemzem

Ölümsüzlük suyu anlamına gelen âb-ı hayât, sevgilinin dudakları olarak tasavvur edilmektedir. Bu bağlamda âşık ölümsüzlük suyunu içen Hızır olarak düşünülmektedir. Yine zemzem suyu ile sevgilinin dudakları ifade edilmektedir.

Herkese *Âb-ı Hayât-ı* ârzû olmaz nasîb
Bî-ta'ab Hızır oldı leb-rîz u Sikender teşne-leb (G.13/2)

Kisve-i Ka'be-i cebhen ki siyeh perçem olur
Hâl zâhir Hacerü'l-esved ü leb *zemzem* olur (G.77/1)

3.4.11.2.5. Mühür/ Hâtem

Sevgilinin dudakları, Hz. Süleymân'ın hatem mühürlü yüzüğüne benzetilmektedir. Dudağın üzerindeki yazıların ayva tüyelerine benzetilmesi, dudağın hâtem olarak düşünülmesine sebep olmaktadır.

Sordum dehâmı vasfımı ol dil-rübâ didi
'Âlem-bahâ nigîn-i hüsün *hâtem* adına (G.201/4)

Sâkî kenar-ı câma leb-i imtihân kodı
Rez duhterine *hâtem-i la 'lün* nişân kodı (Matali 155)

3.4.11.2.6. Şîrîn/ Şeker/ Bal

Sevgilinin dudağı tadı ve lezzetinden dolayı şirin, şeker ve bal olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin beni, kara bir sinek olarak düşünüldüğünde sevgilinin dudakları bal olarak tasavvur edilmektedir.

Sıkıldı nâle-i hûnînine rahm it dirîg itme
Leb-i şîrînüni geçdük emerse duht-ı rez emsin (G.171/3)

Dil gird-i *leb-i la 'l-i şeker-hâda* bulındı
Hatem arar ol sohbet-i helvâda bulındı (G.215/1)

La 'l-i lebünden şeker muztaribü'l-hâl olur
Datlı dilünden 'asel münkesirü'l-bâl olur (Matali 58)

3.4.11.2.7. İnci/ Güher

Sevgilinin dudakları, değerli ve güzel olması sebebiyle inci ve güher olarak düşünülmektedir. Ayrıca sevgilinin inci dudaklarından çıkan sözler de inciye benzetilmektedir.

Ol nev-âmûz-ı sitem düşnâmına virmez nizâm
La 'l-i dür-pûsı döker nâ-süfte *incûlar* gibi (G.208/3)

Ey feyz-i seher tab' -ı kûdûret-eseri aç
Gencîne-i nâ-yâb-ı *leb-â-leb güheri* aç (G.25/1)

3.4.11.2.8. Tiryâk

Panzehir olarak bilenen tiryak sevgilinin dudakları için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Sevgilinin aşkı ve özlemiyle kavru lan aşığın tiryakisi sevgilinin dudaklarıdır.

Hasret-keş-i cân bir *leb-i tiryâk-ı lebündür*
Lutf ile nevâz-hâhiş-i dil-hasta bulınsun (G.165/3)

3.4.11. Zekân/ Zenâhdan (Çene)

3.4.11.1. Çene İle İlgili Tasavvurlar

3.4.11.1.1. Sîb (Elma)

Çene, şekli ve renginden ötürü elmaya benzetilmektedir. Beyitte, sevgilinin çenesinden misk kokulu elma olarak bahsedilmektedir.

Mîve-i şîrîn-i yâre gerçi 'aşık diş biler
Müşg-bû *sîb-i zekân* ammâ ki dendân istemez (G.89/4)

3.4.11.1.2. Çâh (Kuyu)

Çene, çukur şeklinde olmasından ötürü kuyuya benzetilmektedir. Çene, çukur olarak düşünüldüğünde kuyuya atılmış Hz. Yûsuf ile beraber anılmaktadır.

Hirâsân olmayan *çâh-ı zekândan* bahr-i hüsnünde
Giriftâr-ı rehâ nâ-bûd-ı gird-âb olmak istermiş (G.105/3)

Mülket-i Mısr-ı dile müjde-i *Yûsufla* gelür
Olsa endişemüzün reh-güzeri *çâh-ı zekân* (G.141/2)

3.4.11.1.3. Sîm

Sîm, gümüş renk anlamına gelmektedir. Sevgilinin çenesi sîm renkli olarak düşünülmektedir.

‘Âkıbet bezm-i hüsün râyihâsın aldı meşâm
Micmer-i *sîm-i zekânda* hat-ı ‘anber-bûdan (G.144/2)

3.4.12. Gabgab

Gabgab, sevgilinin çenesi olarak adlandırılmakta olup *Kâmî Divanı*’nda yalnız iki beyitte geçmektedir.

Gabgab-ı hûy-kerden itmiş ‘âşıkı tefsîde-leb
Penbe ile gel su vir bîmâra Allah ‘aşkına (G.181/4)

3.4.13. Gerdân

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de gerdândır. Ancak gerdan diğer unsurlara göre üzerinde fazla durulmayan bir uzuvdur. Sevgilinin gerdanı “sübha-gerdân”, “ser-gerdân” ve “rû-gerdân” terkipleriyle divanda yer almaktadır.

Meger mümkün mi *rû-gerdân* olup terk-i diyâr itmek
Cemâlünde hüveydâ cezbe insânı çeker çevrür (G.71/2)

3.4.14. Kad, Kamet, Endam (Boy)

3.4.14.1. Umumi Olarak Boy

Sevgilinin boyu pek uzundur. Boy, divanda kadd, kamet ve endam olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca sevgilinin boyu, divanda servi, sanavber, şimşad, elif ve Tuba, bala gibi tasavvurlarda karşımıza çıkmaktadır.

Dest-i emel ol *kâmet-i bâlâya* yetişmez
Her sifle gedâ rütbe-i vâlâya yetişmez (G.96/1)

Bâr-ı girân-ı cevher-i ma‘nâ-yı sırf ile
İtdi *bülend-kâmet-i* engüştü ham kalem (G.144/6)

Geldükçe gülşene o *gül-endâm* öğredür
Gül-gonceye güşâyîş ü serve hırâm-ı nev (G.174/4)

3.4.14.2. Boy İle İlgili Tasavvurlar

3.4.14.2.1. Servi

Sevgilinin boyu serviye benzetilmektedir. O, servi gibi salınmaktadır. Beyitte afet olarak nitelendirilen sevgilinin boyu, salınan serv-i hıramana benzetilmektedir.

Servi salındurur mı hırâmı ol âfetün
Yıkılmaz turur mı kâmeti nahl-ı sanavberi (G.216/2)

Beyitte servi boylu sevgili, gökyüzüne girdiği için kıyamet zamanının görüntüsünün belli olduğundan, sevgilinin boyundan dolayı kıyamet zamanının yaklaştığından söz edilmektedir. Ayrıca boy anlamına gelen kamet kelimesiyle kıyamet kelimesi arasında ilişki kurulmaktadır.

Semâ'a girdi çün ol *serv-kâmet*
'Ayân oldı görün devr-i kıyâmet (Matali 15)

Bazı beyitlerde serv ile kastedilen sevgilinin kendisidir. Beyitte bülbülün, o güzellik bahçesinin servisinin gül bahçesine teşrifinde, nergis ve gülün hasretiyle göz kulak olduğuna değinilmektedir.

Serv olmasun mı ber-zede-dâmân-ı hıdmeti
Teşrîf iden o kâmet-i bâlâ degül mi yâ (G.11/3)

O *serv-i* bâğ-ı hüsnün gülşene teşrîfine her dem
Hezârân hasret ile nergis ü gül göz kulag olmuş (G.108/4)

3.4.14.2.2. Sanavber/ Şimşâd

Sanavber, çam fıstığı ağacıdır. Servi ve şimşad cinsinden olup sevgilinin boyu yerine kullanılmaktadır.¹⁶² Sevgilinin boyu uzunluğu sebebiyle sanavber ve şimşad olarak tasavvur edilmektedir.

Ey *serv-i* bâğ gördün o nahl-ı *sanavberi*
Pâ der-gil-i firâk yiründe durur mısın (G.167/5)

Dest-i niyâz irişmedi dâmân-ı nâzına
Boy çekdi başka *kâmet-i şimşâdumuz* dirîğ (G.115/5)

3.4.14.2.3. Elif

Sevgilinin boyu uzunluğu sebebiyle elif olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca elif tek olduğu için vahdeti sembolize etmektedir.

¹⁶² Pala, "Sanavber", 390.

Hâke düşdükde *elif kaddi* didiler târîh
Hûr-ı ‘Adnîlere hem-bezm ola ‘Abdu’rrahmân (T.36/2)

3.4.14.2.4. Tûbâ/ Bâlâ

Tûbâ, cennette bulunan kökü yukarıda dalları aşağıda olan tüm cenneti gölgeleyen ağacın adıdır. Sevgilinin boyu uzun olması vechiyle Tûbâ’ya benzetilmektedir. Yine boy uzunluğundan ötürü bala olarak nitelendirilmektedir.

Müzeyyen zîr ü *bâlâ* nûrdan kindîl ile şimdi
Cevâmî‘ cennet ü her bir menârı nahl-i *Tûbâdur* (K.17/15)

Senün bahr-i melâhat üzre her mevc-i şeker-handün
Şehâ zencir-i zülfünden dahı *bâlâter* olmaz mı (G.222/3)

3.4.15. Dendân (Diş)

3.4.15.1. Diş İle İlgili Tasavvurlar

3.4.15.1.1. Dürr (İnci)

İnci, sadef denilen deniz hayvanının karnında oluşmaktadır. Pek değerli olan inci tanesi şekli ve parlaklığı sebebiyle sevgilinin dişlerine benzetilmektedir.

İtdi *dendânun dür-i nâ-yâbı* ka‘r-ı yem-nişîn
Eyleyen yâkûtı la‘lündür senün seng-i hazef (G.116/4)

3.4.16. Gûş (Kulak)

Sevgilinin diğer bir güzellik unsuru kulaklarıdır. Kulak, “guş-ı sipih”, “guş-ı cân”, “gûş-ı dil”, “gûş-ı tasrih” gibi terkiplerle divanda yer almaktadır. Kulak genellikle mecazi bir anlamda beyitlerde geçmektedir.

Dem-besteyüz o çeşm-i mükehhalde Kâmiyâ
Gûş-ı sipihre girmedi feryâd-ı el-‘ıyâz (G.34/5)

Çekince Kâmiyâ kühl-i gubâr-ı kûy-ı dildârı
İrişdi *gûş-ı cânâ rûzgârundan* mübârek-bâd (G.217/6)

3.4.16.1. Kulak İle İlgili Tasavvurlar

3.4.16.1.1. Sarık

Kulak, şekli sebebiyle *Kâmî Divanı*’nda sarık olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte aşğın feryadının, figanının sevgilinin kulağına girmediğinden bahsedilmektedir. Ayrıca sarık olarak nitelendirilen kulağın daima sevgiliye uzak olduğundan söz edilmektedir.

Gûşuna girmez figânı ‘âşık-ı şûrîdenün
Dûşuna vâ-restedür hem-vâre destârun senün (G.129/5)

3.4.16.1.2. Gül

Klasik şiirde kulak, kıvrımlı olması sebebiyle güle benzetilmektedir.

Gûş-ı gül almaz hezâr itsün şikâyet binde bir
Bin rakam itsek de ancak istikâmet binde bir (Matali 27)

3.4.17. Bînî, Meşâm (Burun)

Burun, sevgilinin güzellik unsurlarından biri olup divanda üzerinde fazla durulmayan bir uzuvdur. Burun, “bûy-ı meşâmm-ı hasretiyân”, “meşamm-ı cân” vb. terkipleriyle divanda yer almaktadır. Divanda koku, sevgilinin sümbül ve misk kokulu saçıyla beraber sık sık beyitlerde geçmektedir.

Neşr-i şemîme ol perî kâküllerin döker
Bûy-ı meşâmm-ı hasretiyân demlerin döker (G.61/1)

Alursa sâgar eger bûy-ı zülf-i müşğînün
Meşâm-ı câna meded sâkiyâ keremdür bu (G.173/3)

3.4.18. Sîne (Göğüs)

Divanda genellikle aşğın içi hançer dolu, yaralı, delik teşik olmuş göğsü konu olmaktadır. Sevgilinin göğsü ise parlaklığı ve tazeliği sebebiyle anılmaktadır. Beyitte sevgilinin göğsü parlaklığı sebebiyle hilale benzetilmektedir.

Meh-i nev sanma çekmiş ‘aşkına ol mâh-ruhsârün
Hilâl-âsâ sînesinden na‘l-i hasretdür (Matali 1)

3.4.19. Miyân (Bel)

Sevgilinin güzellik unsurlarından bir diğeri de beldir. Sevgilinin beli, aşırı ince olması sebebiyle divanda konu olmaktadır. Yine bel ince olmasından ötürü kıl, iplik olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin çok ince olan belinin kemeri de ince olarak düşünülmektedir.

Kemer bendin iderdüm *mû-miyânun* rişte-i cândan
Kadem-rencîde kılsa gönlüme girse hayâlâsâ (G.6/2)

Beyitte sevgilinin kıldan ince belinin aşığın gönlünü yaraladığına değinilmektedir. Ayrıca sevgilinin kıldan ince beli, kalem olarak düşünölmektedir.

Dilün sevdâ-yı resm-i *mû-miyânı* çâk çâk itmiş
Hayâl-i hizmet-i yâre *miyân-ı mû* kalem beste (G.177/3)

3.4.20. Nâf (Göbek)

Göbek, divanda tek bir beyitte geçmektedir. Beyitte “ızdırâb-ı nâf” terkihiyle ahuların, sevgililerin göbeğinden söz edilmektedir.

Düşerdi meclisinde ıztırâb-ı *nâfa* âhûlar
Dimâğ-ı Kays pür hûn olsa bûy-ı zülf-i Leylâ’dan (G.153/3)

3.4.21. Beden, Ten

Sevgilinin bedeni, rengi ve kokusu sebebiyle divanda çeşitli tasavvurlarda karşımıza çıkmaktadır. Beden, rengi sebebiyle gümüş, kokusu sebebiyle de gül olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte sevgilinin gümüşe benzeyen teninin, sevgilinin şarabı andıran dudaklarından ötürü kızardığına değinilmektedir.

Yine ser-mâye-bahş-ı devlet olmuş dest-i kallâba
Kızarmış *tâb-ı meyden* mest olup sarmış o *sîmîn-ten* (G.148/5)

3.4.22. Dest (El), Engüşt (Parmak)

Divanda sevgilinin eli ile ilgili pek fazla tasavvura rastlanmaz. El genellikle mecâzî anlamda beyitlerde kullanılmaktadır. El anlamına gelen dest “dest-i tegâfûl”, “dest-i bâd-ı sabâ”, “dest-i hayâl”, “dest-i niyâz”, “dest-i emel”, “dest-i ikbâl”, “dest-i cevri”, “dest-i temenna”, “dest-i ecel”, “dest-i himmet” vb. terkihiyle divanda yer almaktadır. Sevgilinin eli, güzelliği, zerafeti ve inceliği sebebiyle divanda söz konusu edilmektedir.

Aldukda ele şâh-ı gülün gönli açıldı
Hakkâ ki ‘aceb *dest-hoş-ı gonca* ferahzâ (G.1/3)

Sevgilinin parmağı ise “bülend-kâmet-i engüştü”, “engüşt-nümâ” terkihiyle Kâmî’nin manzumelerinde yer almaktadır. Sevgilinin parmağı inceliği sebebiyle kalem olarak tasavvur edilmektedir.

Bâr-ı girân-ı cevher-i ma‘nâ-yı sırf ile
İtdi bülend-kâmet-i *engüştü* ham kalem (G.144/6)

3.4.23. Pâ, Pây (Ayak)

Sevgilinin güzellik unsurları içerisinde üzerinde en az durulan ayaktır. Sevgilinin ayağı âşık için önemlidir. Çünkü  şık, sevgilinin ayağının tozu olmak ister ve onun ayağının bastığı yere gözünü, yüzünü sürmek ister.

Sana ne sıkleti var sâkiyâ mey- ş mun
Ayağına meded it ol *b rehne-p * da gezer (G.58/4)

Firâk-ı ‘ rız-ı  l nle l le d ğ ber-dild r
Sanavber iştiyâk-ı k met nle *p y* der-gild r (G.42/1)

3.5. Sevgili İle İlgili Diğer Unsurlar

3.5.1. B se ( p c k)

Öpücük anlamına gelen bûse genellikle sevgilinin dudağı ile birlikte kullanılmaktadır. Sevgilinin  p c ğ  aşığa can bahşedip, onu diriltmektedir. Beyitte sevgilinin buseleri güle benzetilmektedir.

Görüp *g l-bûselerle* b g-ı ruhsâr-ı dil- r yı
Kemâl-i hasretinden oldılar gülzâr ile g l z r (G.35/4)

Sevgilinin bir öpücüğü  şık için o kadar değerlidir ki  şık onun için canını vermeye hazırdır. Âşık, hiçbir zaman sevgilinin  p c ğ nden ümidini kesmemektedir. Sevgilinin  p c ğ  tatlı olması sebebiyle akide şekerine benzetilmektedir.

Hâl-i siyeh ki gerden-i n z kterinded r
Bir *bûsesine c numu virsem yerinded r* (G.53/1)

Kesmezüz *bûse-i* la‘l-i leb-i dil-berden * m d*
Gamzesinden ne kadar ‘afv-ı günâh olmasa da (G.186/3)

Bir *bûse* ile feth idelüm agzı mührini
Olsun ‘*akide* ile sıy mun g ş yişi (G.220/4)

3.5.2. Kelâm, Lisân, Güftâr, S h n (S z)

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan ağzının yanı sıra, sevgilinin ağzından çıkan sözleri de divanda konu olmaktadır. S z divanda ‘‘mir-i kel m’’, ‘‘hâsıl-ı kel m’’, ‘‘akd-ı lisan’’, ‘‘b r-ı lisan’’, ‘‘g ftar-ı gevher’’, ‘‘g ftar-ı dürer’’ vb. terkiplerle yer almaktadır.

Nemek-eş-i *suhen n* olmayan senün Kâmî

Cihânda lezzet-i şîr ü şeker nedür bilmez (G.98/7)

Söz divanda şîr, şeker, inci, gevher ve yakut gibi tasavvurlarda kullanılmaktadır. Sevgilinin sözü, tatlılığı sebebiyle şîr ve şeker olarak, değerli olması sebebiyle ise inci, yakut ve gevher olarak düşünülmektedir. Beyitte sevgilinin inciler yağdıran sözlerinin yakuta benzeyen dudağından ötürü yakut olarak döküldüğünden söz edilmektedir.

Selsebil oldı sûtûrından akan Âb-ı Hayât
Harf atar zâ'ika-i *sükkere* asl-ı *güftâr* (K.15/11)

Söyledükçe reşha-rîz olsa n'ola la'l-i lebün
Tamla *yâkût* oldı *güftâr*-ı dürer-bârun senün (G.129/6)

Nevâzişler ider *güftâr*-ı *gevher-bâr* ile her bâr
Velî mümkün degül ol şâhid-i bâzâr ile bâzâr (G.35/1)

3.5.3. Reftâr (Yürüyüş)

Sevgilinin salına salına yürümesine reftâr denilmektedir. Sevgilinin bu özelliği onun boyuyla alakalıdır. Sevgili nazlı ve cilveli olduğu için salına salına yürümektedir. Bundan dolayı reftâr; kamet ve serv kelimeleriyle beraber Kâmi'nin beyitlerinde yer almaktadır.

Minnet mi var ârâyış-i zencîr-i cünûna
Kâkül be-kafa nâz ile *reftâr*ı nümûne (G.205/1)

Lâne-sâz olmuş serinde şimdi murgân-ı çemen
Servi mecnûn eyledi gülşende *reftâr*un senün (G.129/4)

3.5.4. Kûy (Mahalle)

Sevgilinin mahallesi divanda üzerinde en fazla durulan unsurlardandır. Sevgilinin mahallesi, âşık için en önemli mekânlardan biridir. Âşık daima oraya ulaşmayı ve orada olmayı istemektedir. Kûy, değerli olması bakımından aşığın Kâbesi ve kiblegahı olarak tasavvur edilmektedir. Âşık, Kâbe gibi sevgilinin mahallesini tavaf etmektedir.

Ma'mûr olur mı *kûy*-ı *harâbat* Kâmiyâ
Kor mı cihânda 'ıyş idecek gül-zemîn zamân (G.152/7)

Olinca mazhar-ı temkîn *semt-i Ka'be-i kûyun*
Dil-i kible-nümâ-yı muztarib-etvârı ditretdüüm (G.139/3)

Semt-i kûyun kiblegâh oldıysa âfâkîlere
Ebruvânun kaldı mihrâb olmağa bâkîlere (G.188/1)

3.5.5. Bab, Der, Asitan (Kapı)

Sevgilinin eşiği ve kapısı âşık için önemli unsurlardandır. Çünkü âşık daima sevgilinin eşiğine, kapısına yakın olmak ve oraya ulaşmak istemektedir. Beyitte âşık, sevgiliye beni kapından, eşiğinden uzak eyleme demektedir.

Kemîne derdmendün eyleme cânâ *kapundan* dūr
Ümüdüm var bulam bu derde bir gün ben de dermânım (G.146/5)

3.5.6. Hâk-ı Pây (Ayak Toprağı)

Sevgilinin ayağının toprağı âşık için önem taşıyan diğer bir unsurdur. Sevgilinin ayağının toprağı aşığa şifa verip ona iyi gelmektedir. Hatta âşık, sevgilinin uğruna toprak olup sevgilinin onun üzerine basmasını istemektedir. Bu şekilde âşık, sevgili için değerli olacağını düşünmektedir.¹⁶³

Kurbân-ı kûyun olmağa bir ruhsat isterüz
Makbûl-i *hâk-i pâyun* olur hıdmet isterüz (G.88/1)

3.5.7. Ter

Ter “gonce-i ter”, “bâlâ-ter”, “lülü-i ter”, “dide-i ter” vb. terkiplerle divanda yer almaktadır. Sevgilinin teri dahi âşık için pek kıymetlidir. Sevgilinin teri güzel kokması sebebiyle güle benzetilmektedir.

Hâr oldı sanki çeşmine târ-ı şû‘a-i mihr
Şeb-nem gibi görilmedi gülşende *ter*-mizâc (G.22/2)

Mu‘teber olmuş idi gonce-i *terden* nergis
Devr-i çeşmünde senün düşdi nazardan nergis (G.102/1)

Olinca ‘ârızı hoy-kerde-i hicâb-ı nazar
Dizildi lü‘lü’-i *ter* rişte-i nigâhumuza (G.191/2)

3.5.8. Saye (Gölge)

Sevgilinin gölgesi, onun diğer güzellik unsurları arasındadır. Sevgilinin gölgesi olarak sevgilinin saç ve boyunun gölgesi divanda yer almaktadır.

Çok görür *sâye*-i ikbâlini ebnâ-yı zamân
Vâyesi ehl-i dilün fey’-i zevâl olsa dahı (G.211/2)

¹⁶³ Pala, “Hak”, 183.

Başumuz üzre hevâ-yı ser-i zülfi yetişür
Sâye-i perr-i hümâ cây-ı penâh olmasa da (G.186/5)

3.5.9. Hulk (Huy)

Sevgili, güzel olması ve güzel kokması gibi huylarıyla *Kâmî Divanı*'nda söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda “hüsn-i hulk”, “buy-ı hulk” ve “gül-i hulk” terkipleriyle beyitlerde yer almaktadır.

Cevr ü nâzun fasl-ı hüsn-i *hulka* yazmışlar velî
Müşkil oldu gamze-i bî-dâdun ahlâkîlere (G.188/3)

3.5.10. Merhaba (Selâm)

Âşık, daima sevgiliden bir selam, bir merhaba beklemektedir. Ancak sevgili, bunu âşıktan daima esirgemektedir. *Kâmî Divanı*'nda bulunan kasidelerde selam ve merhaba kelimeleri yer almamaktadır. Tek bir gazelde yer alıp “darüs-selam” terkipleriyle kullanılmaktadır. Divanda kıta, takriz, be-nam ve tarih manzumelerinde selam kelimesi geçmektedir.

Bir yanına üç gül takar birinde iki takınur
Bildünse bu remzi eger idraküne sad *merhabâ* (Kıta.6/5)

3.5.11. İltifat, Muhabbet

İltifat, güzel sözler söylemeye, birine karşı yakın ilgi göstermeye denir. Sevgili, daima aşkın ilgisine ve itfalarına mahzar olmaktadır. Beyitte sevgilinin insanları sarhoş eden siyah gözlerine iltifat edilmektedir. Hubb kökünden türeyen muhabbet kelimesi ise sevgi anlamına gelmektedir. Muhabbet, aşkın ötesinde bir evre olup aşkı da içinde barındırmaktadır. Kişi muhabbetli olduğu insanı yanında olsa dahi o yokmuş gibi ona özlem duymaktadır.

Çeşm-i siyâh-mestlere itmekde *iltifât*
Mestânelerle eyledi mestâne imtizâc (G.23/4)

Devâ-cûyende-i derd olmaz erbâb-ı *mahabbet* hiç
Marîz-i ‘aşka kendi derdi sıhhatdür selâmetdür (G.39/3)

3.5.12. Hande, Nâz, Cilve

Hande, naz ve cilve sevgilinin olmazsa olmaz vasıflarındandır. Naz ve cilve birbirleriyle alakalı olup daha çok sevgilinin boyu için kullanılmaktadır. Hande ise sevgilinin dudağı ve ağzı ile beraber kullanılan bir unsurdur.

Gam-ülfet oldu dil o kadar bâğ-ı ‘âlemün

Görse olurdu *hande* iden hurremîn remân (G.152/6)

Çâk çâk olsa n'ola *hande-i nâzundan* gül
Olur âmiziş-i la'lünle tebessüm nemgîn (G.169/2)

Çekdi hezâr *nâz* ile kandil seyrine
Gün görmeyen cemâlini ra'nâ yegâneleler (G.65/2)

Zâtında hüsn-i şâhid-i ma'nâ yegânedür
Eşyâda *cilve* 'arz-ı cemâle bahânedür (G.55/1)

3.5.13. Gönül

Gönül, divanda genellikle âşık için kullanılan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin gönlü ise acımasız, sert ve taş gibi olması vechiyle beyitlerde yer almaktadır.

Ol *seng-dile* âhûmuz eylerdi eser biz
Her müyumuzu tîşe-i Ferhâd idebilsek (G.128/2)

3.6. Âşık

3.6.1. Âşık

3.6.1.1. Umûmî Olarak Âşık

Seven kişiye âşık denir. Klasik edebiyatta âşık daima üzüntü içindedir. Sevgiliden merhamet ve kendisine acımasını beklemektedir. Ancak sevgili zalimdir, âşığın isteklerine karşılık vermeyip onu görmezden gelmektedir. Bu durumda âşık için ya tahammül ya da sefer yolu görünmektedir. Sevgiliden yüz bulamayan âşığın sevgisi daha da artmaktadır.

Şâd olsa bile nîm-nigâhun ile '*âşık*
Ağyâra nevâzişden irişen gamı neyler (G.66/6)

Beyitte de belirtildiği gibi âşık, namuslu ve sevgilisine karşı sadıktır. O, sevgiliden başka kimsenin gülünü koklamamaktadır. Yine beyitte belirtildiği gibi âşık felek gibi dönen sevgilinin yolunda kurban olmaya can atmaktadır.

Kemâl-i 'iffet ile kimsenün *gülin kokımaz*
Çeker nedâmetini bâg-ı 'arz-ı kâlânun (K.20/25)

Ben tehâlük eylemem yolında kurbân olmaga
Havfüm oldur ol *felek-meşreb* döner ikrârdan (G.154/2)

Âşık, daima sevgiliye yalvarma halindedir. Gece gündüz demeden sevgili için ah etmektedir. Âşık o denli ah etmektedir ki ahları ateş olarak gökyüzüne

çıkmaktadır. Ayrıca âşık, sevgiliye yakın olmayı tercih etmekte ve bu nedenle daima sevgilinin mahallesine gitmeyi istemektedir. Hatta sevgilinin mahallesinde bulunan köpek bile âşık için değerlidir. Çünkü o, sevgiliyi görmüştür ve ona yakın olmuştur.

*Kurbân-ı kûyun olmağa bir ruhsat isterüz
Makbûl-i hâk-i pâyun olur hıdmet isterüz (G.88/1)*

Kâmî Divanı'nda üzerinde durulan önemli kişilerden biri de âşıktır. Divanda bütün benzetmeler, tasvirler, istiareler ve hayaller sevgili ile âşık üzerinedir. Âşık; fiziki olarak güçsüz, zayıf, sararmış solmuş, bağı yanık, yakası yırtık bir kişidir. Âşık zayıf bir karakter olup varını yoğunu sevgiliye bağlamaktadır.

*‘Uşşâk o şûha sîne-i sad-çâk gösterür
Sayd-ı hümây-ı lâne-ne-dâna kafes ‘abes (G.20/2)*

Tasavvufi manada âşık ise gözünü masivaya kapatmış, gönlünü de Allah'a adanmış kişi olarak nitelendirilmektedir. Kâmî her ne kadar mutasavvıf bir şair olmasa da yetiştiği muhit hasebiyle tasavvuftan epeyce etkilenmiştir. Bunu onun şiirlerinde görmek mümkündür.

*Bulduk şeb-i firâk-ı visâlinde inşirâh
Pervâne-meşrebüz bize rûşen degül sabâh (G.27/1)*

3.6.1.2. Âşık İle İlgili Tasavvurlar

3.6.1.2.1. Andelîb, Hezâr (Bülbül)

Sevgilinin güle benzetilmesinden ötürü âşık da gülün başından ayrılmayan bülbül olarak tasavvur edilmektedir. Bülbül, gülün başından ayrılmaması sebebiyle güle âşık olarak düşünülmektedir. Bu düşünce bülbülün âşık olarak tasavvur edilmesine sebebiyet vermektedir.

*Çemende gonca-i ter âteşin açıldukça
Etekleri tutuşur ‘andelîb-i şeydânun (K.20/8)*

*Toldurdı sahn-ı gülşeni feryâdı bülbülün
İster ki gûş-ı gül çıka efgâna âşnâ (G.8/5)*

Âşık, bülbül gibi şarkılar söylemekte, sevgili karşısında hiç susmamaktadır. Yine gülün dikenleri, bülbülün canını nasıl yakıyorsa sevgili de

âşığın canını yakmaktadır. Ayrıca bülbülün şakıması, âşığın inlemesi, feryad figan etmesi olarak düşünülmektedir.

Geçüp eyyâm-ı gül *bülbül* dahı feryâddan kalmış
O dem-sâzum benüm feryâduma imdâddan kalmış (G.107/1)

Gül-gonca nev-resîde dahi şimdi başlamış
Bülbül hezâr nagme-i medh ü senâsına (K.22/3)

Bülbül olarak tasavvur edilen âşık feryad figan etmesinin yanında daima sevgiliyi övüp yüceltmektedir. Bazı beyitlerde sevgilinin, âşığın inlemelerini dinlemediğinden ve inlemelerin onu utandırdığından söz edilmektedir.

Bülbülün nâle vü feryâdını gûş itmedügin
Yüzine urdı gül-i âli utandurdu sabâ (G.2/3)

Yine âşık, sevgili karşısında dinmeyen inlemeleri, heybeti ve büyüklüğü sebebiyle İran hükümdarı Rüstem'e benzetilmektedir.

O şîr-i şerze alup intikâmı a'dâdan
Hezâr heybet u haşmetle Rüstemâne gelür (K.10/18)

Âşık olarak nitelendirilen bülbül, feryad ile gül bahçesini doldurmaktadır. Ancak sevgili onun bu figanlarını duymamaktadır. Beyitte de zikredildiği gibi sabah rüzgârı haberci, postacı olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda rüzgâr sevgiliye, âşıktan haber getirmektedir.

Toldurdu sahn-ı gülşeni feryâdı *bülbülün*
İster ki gûş-ı gül çıka efgâna âşnâ (G.8/5)

Feryâd ile takrîr idemez derdini *bülbül*
Gûş-ı güle ey bâd-ı sabâ sen haberi aç (G.25/5)

Bahar mevsimi güllerin açtığı, bülbüllerin ötüştüğü, tüm güzelliklerin vuku bulduğu bir dönemdir. Beyitte bahar mevsimi için bülbülün feryad zamanı olduğundan, onun bu mevsimde gül bahçesine gelmesi gerektiğinden söz edilmektedir. Yine beyitte bülbülün ahlarının gökyüzüne direk olduğuna, gökyüzünü camiye dönüştürdüğünden bahsedilmektedir.

Öt ey *bülbül* ki böyle bir dem-i feryâd bulmazsın
Bu sahn-ı gülşeni her dem *bahâr-âbâd* bulmazsın (G.171/1)

Âh-ı hezâr-ı hasret-i dâr u diyâr ile
Bin bir direkli câmi'e döndi bu *âsmân* (G.149/2)

3.6.1.2.2. Pervâne

Sevgili muma benzetildiğinde âşık da mumum etrafında dönen pervane olarak düşünülmektedir. Âşık her türlü acıya, işkenceye rağmen bile bile kendini aşk ateşine atmaktadır. Çünkü âşık, şemde vuslat bulacağına, acılarının dıneceğine inanmaktadır. Kâmî, beyitte pervanenin yangının, şeme de geçtiğine değinmektedir. Ayrıca beyitte ateşle suyun birleşmesi şem ile pervanenin birleşmesi olarak düşünülmektedir.

İsmet-şikeste pâk-nazar itmez i'tibâr
Olsun mı geşte şem' ile *pervâne* âşnâ (G.8/3)

İtmezdi sûz-ı şem' ile *pervâne* imtizâc
Âteşle âba virmese mey-hâne imtizâc (G.23/3)

Pervane “sûziş-i pervâne”, “âşık-ı pervâne”, “şem ile pervâne” gibi terkiblerle divanda yer almaktadır. Divanda güneş, ışığı ve dönmesi sebebiyle pervaneye benzetilmektedir. Ayrıca bazı beyitlerde eğlence meclislerinin vazgeçilmezi şem değil de onun etrafında dönüp dolaşan pervanenin yani aşığın olduğundan söz edilmesi dikkat çekicidir.

Dünyâda mucâzâtını şem' eyledi rûşen
İtmiş ana da sûziş-i *pervâne* sirâyet (G.15/6)

Bulduk şeb-i firâk-ı visâlinde inşirâh
Pervâne-meşrebüz bize rûşen degül sabâh (G.27/1)

Saçılsun cur'alar devr eylesün peymâneler sâkî
Şeb-ârâ şem'-i bezmün haşmeti *pervânelerdendir* (G.46/7)

Beyitte âşık timsali olan Kays'ın, sevgilinin aşkıdan yandığından söz edilmektedir. Kays yanması vechiyle şeme benzetilmektedir. Beyitte mumun balda kol ve kanadını feda edip pervanenin onun aşkıyla yandığından söz edilmektedir.

Kays olmuş iken şem' gibi 'aşk ile sûzân
Pervânelerinden seri âsûde degüldür (G.44/2)

Şem'-i 'aselde itmiş iken bâl u per fidâ
Pervâne yandı mugtenem-i bâlıdur meges (G.101/4)

3.6.1.2.3. Mecnûn, Ferhâd

Âşık, sevgiliye bağlanması ve ona olan düşkünlüğü sebebiyle deli olarak tasavvur edilmektedir. Bu bağlamda âşık, Klasik Edebiyatta delilik timsali olan Mecnûn olarak tasavvur edilmektedir. Yine âşık, aşkıdan dağları delen Ferhâd olarak düşünülmektedir. Mecnûn ile Ferhad Klasik Edebiyatta kimi beyitlerde âşık için bir timsal kimi beyitlerde de bir kıyas örneği teşkil etmektedir.

Olmaz mı hâl-i ‘âşık-ı Mecnûn meger tebâh
Leylâ-yı hüsne hattun ola hayme-i siyâh (G.176/1)

Perîşânî-i ‘akla zülf-i Leylâ’dur sebep yohsa
Çeker her cevri dildâra Mecnûn dahı kâ’ildür (G.42/2)

Beyitte Şîrîn’den dolayı Bi-sütun dağıcı delen Ferhâd için dağların padişahı, Leylâ’ya olan aşkıdan dolayı çöllere düşen Mecnûn için de düz ovanın padişahı olarak bahsedilmektedir. İkisine de dağ ve ovaların yuva olmadığından söz edilmektedir.

İki gurrende şîr-i ‘aşka çün kim bir künâm olmaz
Şehi Ferhâd kûhun pâdşâhı Kays hâmûnun (G.131/3)

3.6.1.2.4. Bimâr, Mübtelâ, Sarhoş

Âşık, sevgiliye kavuşamaması, ondan uzak olması sebebiyle hasta olarak nitelendirilmektedir. Hasta olan âşık, sabahlara kadar ağlamakta olup ahlar çekmektedir. Âşık, sevgiliye olan düşkünlüğünden ötürü mübtela olarak tasavvur edilmektedir. Çünkü âşık, sevgilinin verdiği tüm acılara rağmen ondan vazgeçmemektedir. Yine âşık sevgilinin güzelliği karşısından sarhoş olup, kendinden geçmektedir. *Kâmî Divanı*’nda da bu anlamda kullanılan bimâr, mübtelâ ve sarhoş ifadelerini görmekteyiz.

Ruhun yâd eyledüm hürşîd-i hasretkârı ditretdüm
Teb-i hicrânun andum ‘âşık-ı ‘bîmârı ditretdüm (G.139/1)

Olmada kâlâ-yı vaslun nakd-i cân ile mezâd
Mübtelâlar cân virür sağına bâzârun senün (G.129/3)

Bir şeh-levend âfete merdâne ‘âşıkuz
Leylâ’ya mübtelâ idi üstâdumuz dirîğ (G.115/2)

Gülşenîyüz biz çerâğ-ı Rûşenîden yanmışuz
Mest u medhûşuz bugün sahbâ-yı ‘aşka kanmışuz (G.91/1)

3.6.1.2.5. Teşne, Âvâre, Merd

Âşık, *Kâmî Divanı*'nda “teşne” ve “dil-teşne” olarak tasavvur edilmektedir. Çünkü âşık, sevgilinin dudağını tadamamıştır. Aynı şekilde âşık, sevgiliye kavuşamamasından ötürü “dil-teşne” olarak düşünülmektedir. Âşık, âvâre olarak düşünülmektedir. Âşığın gözleri bir türlü nereye bakacağına, nerede kalacağına karar vermemektedir. Gâh sevgilinin gözlerinde, gâh saçlarında, gâh yüzünde durmaktadır. Bundan dolayı âşık âvâre olarak nitelendirilmektedir. Yine âşık merd olarak tasavvur edilmektedir.

Tamâm mevsimidür nahl-i ser-keşîdesinün
Henûz *teşnesiyüz* mîve-i resîdesinün (G.130/1)

N'ola *âvâreler* olursa garîb
Kola almış o şâhbâzı rakîb (Matali 12)

Ne *merd-i 'âşık-ı şûh-ı safâ-nazar* kaldı
Ne bir şudur diyecek nâzenîn güher kaldı (G.213/1)

3.6.1.2.6. Kurbân, Şikâr

Âşık, sevgiliye olan bağlılığından, düşkünlüğünden dolayı onun uğruna canını vermek istemektedir. Bu bağlamda onun yoluna, onun uğruna feda edilmiş kurbân olarak düşünülmektedir. Âşık, sevgilinin bakışları ve saçlarından tutulup ona bağlanmıştır, onun avı olmuştur. Sevgili sayyad olarak düşünüldüğünde âşık onun avı (şikâr) olarak izah edilmektedir.

Ben tehâlük eylemem yolında *kurbân olmağa*
Havfüm oldur ol felek-meşreb döner ikrârdan (G.154/2)

Aldun rakîbi yanuna kayd-ı hayât ile
Kurbânun oldıgum ya bizi öldürür misin (G.167/2)

Ulüvv-i himmet ile şâhbâz-ı evc-i derûn
Şikârın almadadır bâl ü per nedür bilmez (G.98/5)

3.6.1.2.7. Gedâ, Gölge, Mazlûm

Âşık, gedâ olarak tasavvur edilmektedir. Dilenci nasıl maddi şeyler istiyorsa âşık da sevgiliden aşk ve ilgi dilenmektedir. Sevgili güneş olarak düşünüldüğünde âşık onun gölgesi olarak tasavvur edilmektedir. Âşığın gölge oluşu sevgili karşısında değersizliğini belirtmektedir.

Hûrşîd ider lem‘a *gedâ*-yı der-i bezmi
Deryûze-i nûr itse kamer encümenümden (G.156/4)

Nev-bahâr oldı n’ola sahrâ-neverd olsa o şûh
Âftâb-ı hüsn zîr-i *sâyebâmı* n’eylesün (G.161/2)

Sevgili aşğın aşkına cevap vermez, ona bakmaya ve onunla konuşmaya bile tenezzül etmez. Bu vasıflarından ötürü sevgili zulüm eden kişi olarak nitelendirilmektedir. Sevgilinin zalim olarak düşünülmesi aşğın mazlum olarak düşünülmesine sebebiyet vermektedir.

Giryeye-i *mazlûma* tedbîri ‘abesdür zâlimün
Seddi müşkildür o seylün kim iner kuhsârdan (G.154/4)

3.6.1.2.8. Asker, Şûrîde, Üftâde

Sevgili herkese ve her şeye hükmeden olması sebebiyle padişah olarak tasvir edilmektedir. Sevgili, padişah olarak düşünüldüğünde âşık, padişahın askeri olarak farz edilmektedir. Kalpte bulunan siyah noktaya süveyda denilmektedir. Sevda kelimesi de buradan gelmektedir. Aşkın şiddetini belirtmek üzere kullanılan kara sevdalı anlamına gelen şuride kelimesi aşığı nitelemektedir. Âşık, sevgiliye olan düşkünlüğünden ötürü üftade olarak adlandırılmaktadır.

Hüsn ili emîn olmadı hatt-ı siyehinden
Şâhâne gezend irmedi illâ *sipehinden* (G.157/1)

Gûşuna girmez figânı ‘âşık-ı *şûrîdenün*
Dûşuna vâ-restedür hemvâre destârun senün (G.129/5)

(O) yâr çâh-ı zekânın ‘ayn-ı vefâdur dir ise
Sakın ey ‘âşık-ı *üftâde* inanma çenedür (Müfred 3)

3.6.1.2.8. Fakir, Rûzedar (Oruçlu)

Âşık, sevgilinin sevgisi, ilgisi olmadığından ve sevgilinin onları kendinden esirgemesinden ötürü fakir olarak zikredilmektedir. Âşık, sevgilinin şekerden tatlı olan dudaklarını tatmadığı için oruçlu kişiye benzetilmektedir.

Gülinden ayrı düşmüş dûrdan feryâd ider bülbül
Fakirün hasb-i hâli işidenlerden ırağ olmuş (G.92/2)

Rûzedârum dil-i mahzûnumı gel şâd eyle
İtme imsâk bugün ben kulun âzâd eyle (Matali 136)

3.6.2. Gönül

3.6.2.1. Umûmî Olarak Gönül

Gönül, hem maddi aşkta hem manevi aşkta, aşkın kaynağını teşkil eden önemli bir unsurdur. Türklerin bilinen ilk yazılı kaynakları olan Orhun Yazıtları'nda dahi gönül kelimesinin “köngül, köngülteki” vb. şekillerde yer aldığına rastlanmaktadır.¹⁶⁴ Klasik şiirde gönül kelimesi ve gönül redifi üzerine yazılan pek çok sayıda gazele rastlamak mümkündür. Bazı beyitlerde doğrudan gönül kelimesi geçmese de aşkın tecelligahı olduğu için her daim beyitlerle beraber düşünölmektedir.

Gülşen-i kûyına akmakda *gönüller* ammâ
Seyl-i eşküm gibi bir şevk ile coşanı mı var (G.138/4)

Gönül, “gûş-ı dil”, “dil-i sûzân”, “dil-i hastâr”, “dil-nîşîn”, “dil-hâh”, “ruy-ı dil”, “dil-i zâr”, “levh-i dil”, “dil-siyeh”, “deryâ-yı dil”, “efrûz-ı dil”, “fitne-i dil”, dil-i hasret”, “rûşen-dil”, “dil-i âvâre”, dil-i mahzûn”, “kasr-ı dil”, “ağuş-ı dil”, “la'l-i dil”, “murg-ı dil” vb. terkiplerle divanda yer almaktadır. Gönül, sevgilinin saçına bağlanmış olup sevgilinin yer edindiği tecelligahtır. Yine gönül aşğın gözyaşları gibi sevgilinin mahallesine akmaktadır.

Dil olur mı bend-i pîç-â-pîç-i zülfünden halâs
Mezheb-i ‘aşk üzre faysal bulmayan da‘vâ imiş (G.109/5)

Nigâh-ı merhametden görmedüm bir kez nişân ammâ
Hadeng-i gamzeye rûy-ı *dili* hem-vâre gösterdüm (G.140/4)

Gülşen-i kûyuna akmakda *gönüller* ammâ
Seyl-i eşküm gibi bir şevk ile cûşânı mı var (G.38/4)

3.6.2.2. Gönül İle İlgili Tasavvurlar

3.6.2.2.1. Kasr

Âşğın gönlü sevgilinin bulunduğu bir saray olarak tasavvur edilmektedir. Gönlün kasra benzetilmesi sevgilinin değerli olmasıyla ilgilidir. Kâmî, beyitte âşğın, sevgilinin hasretiyle ağlayan gözünün açıldığına, yine âşğın gönlü sarayından sevgiliye pencere açtığından söz etmektedir.

¹⁶⁴ bk. Mehmet, Aydın, “Gönül Kelimesi Üzerine”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1999:105-106.

Hasretünle dîde-i giryânuma virdüm güşâd
Kasr-ı dilden revzen açdum yine deryâdan yana (G.7/2)

3.6.2.2.2. Deli, Dîvâne

Âşığın gönlü sevgiliden ayrılmaması, daima onun hasretiyle yanmasından ötürü deli divane olarak nitelendirilmektedir. Yine gönlün deli olarak teşbihi aşığın, sevgilinin saçına ve gözüne bağlanmasıyla ilgilidir.

Fitneyle gamzen itdi zarîfâne imtizâc
İtsün cünûn ile dil-i dîvâne imtizâc (G.23/1)

3.6.2.2.3. Vâdî

Gönül, vadi olarak tasavvur edilmektedir. Âşık kendi gönlünü, sevgilinin hayaliyle dolu olan bir vadi olarak düşünmektedir. Beyitte gönül olarak nitelendirilen vadide sevgiliden başka yabancıya yer verilmeyeceğinden söz edilmektedir. Gönül/vadi bağlamında Allah ile Hz. Mûsâ'nın görüştükleri Eymen Vadisi de akla gelmektedir.

Haremgâh-ı dil-i 'âşıkda yok bî-gâneye ruhsat
O vâdî şimdi sultân-ı hayâl-i yâre halvetdür (G.39/5)

3.6.2.2.4. Mecnû'a, Erjeng-i Çin

Belli bir konuda yazılan yazıların toplandığı kitaba mecmua denilmektedir. Gönül, aşığın duygularının, hislerinin toplandığı bir mecmua olarak düşünülmektedir. Beyitte sevgilinin kirpiğinin aksi, gönül mecmuasında yer alan Nergisî inşalarına benzetilmektedir.

Hayâlün mû-be-mû mevcûd illâ 'aks-i müjgânun
Gönül mecnû'asında Nergisî inşalarındandır (G.48/3)

Çinli ressam Mânî'nin resimlerinin toplandığı kitaba "Erteng" ya da "Erjeng" denilmektedir. Beyitte güzellerin nakşının levhada resimlendiğinden söz edilmektedir. Ayrıca bu resimler arasında aşığın gönlü gibi Çin Erjengi bulunmayacağından söz edilmektedir.

Musavverdür ser-âmed dil-rübâlar nakşî levhında
Dil-i 'âşık gibi mecnû'a-i Erjeng-i Çin olmaz (G.85/4)

3.6.2.2.5. Âvâre, Hasta

Gönül, gâh sevgilinin saçına, gâh gözüne, gâh güzelliğine bağlanmasından, birinde karar kılamamasından ötürü avare olarak tasavvur edilmektedir. Yine gönül, sevgilinin tüm eziyetlerine rağmen ondan ayrılmadığından ötürü avare olarak nitelendirilmektedir.

Şâh-bâz-ı çeşminün meftûn u istignâsıyam
Nîm-ikbâlin *dil-i âvâre* ister istemez (G.92/4)

Sevgilinin hançere benzeyen bakışları ile oka benzeyen kirpikleri aşğın gönlünü yaralamaktadır. Bundan dolayı aşğın gönlü hasta olarak tasavvur edilmektedir.

Devlet-i bîdâr-ı hüsnî dem-be-dem olsun ziyâd
Kâmî-i *dil-hasta* nâ-kâm olsa da mâni' degül (G.137/7)

3.6.2.2.6. Harâbât, Yatak

Harabat kelimesi yıkık dökük meyhaneler demektir. Aşğın gönlü sevgilinin ilgisizliğinden ve onun zulmünden dolayı yıkılmıştır. *Kâmî Divanı* 'nda gönülleri çalan sevgilinin hayaliyle harabad olan gönül, yatağa benzetilmektedir.

Gönüller uğrusu bir âfetün her şeb hayâliyle
Harâb-âbâd olan dil Kâmiyâ şimdi yatağ olmuş (G.108/7)

Egerçi kasdun ey şûh-ı sitemger hâtırum yapmak
Harâb-âbâd olan *dil* bir dahi âbâddan kalmış (G.107/2)

3.6.2.2.7. Levh, Safha

Levh ve safha yazı ile ilgili unsurlar olup sevgilinin özelliklerinin aşğın gönlünde yazıldığını, kazıldığını ifade etmektedir.

Ol mükerrem muhterem zât-ı şerîfün vasfını
Levh-i dilde böyle yazmış hâme-i hâzır-cevâb (Terkib-bend II/11)

Fikret-i zülfün ile *safha-i dil* oldu siyâh
Tâb-ı ruhsârün ide anı meger nâme sefid (G.32/5)

3.6.2.2.8. Murg, Küleng

Aşğın gönlü sevgiliye kavuşamadığından dolayı kuş anlamına gelen murg olarak düşünülmektedir. Ayrıca gönlün kuş olarak tasavvuru sevgilinin çocuğa,

boyunun ise serviye benzetilmesine dayanmaktadır. Yine *Kâmî Divanı*'nda gönül, turna kuşu anlamına gelen külenge benzetilmektedir.

Şeh-bâz gözi bir nige-h-i merhamet itse
Murg-ı dilümüz der-hor-ı sayyâd idebilesek (G.128/4)

Göz gezdiriyor sayda o şehbâz-ı melâhat
Murg-ı dil-i âvâremüz Allâh'a emânet (Matali 14)

Teller takınsun evc-i hevâda *küleng-i dil*
Ger şâhbâz-ı çeşmün elinden bula felâh (G.27/2)

3.6.2.2.9. Gül Bahçesi, Gül-i Berg

Sevgili; *Kâmî Divanı*'nda gül, gül-i berg ve gül bahçesine benzetilmektedir. Sevgilinin bu tasavvurundan ötürü aşğın gönlü de gül-i berg ve gül bahçesi olarak düşünülmektedir. Beyitte şâir, gül bahçesini seyretmeye gerek olmadığına, gönlün yârin hayali ile gül bahçesine dönüştüğüne değinmektedir.

Ne ihtiyâc temâşâ-yı *gülşene* Kâmî
Hayâl-i yâr ile *dil gül-zemîn-i bâg* olsun (G.160/7)

Tâ feyz-i âfitâb-i hidâyet irişmeye
Gül-berg-i dilde mahv olamaz şeb-nem-i hevâ (G.10/5)

3.6.2.2.10. Âyîne, Şişe

Ayna kırılması ve tüm gerçekleri göstermesi vechiyle gönüle benzetilmektedir. Aynı zamanda gönül, saflığı ve temizliği sembolize eden ayna olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte sevgili aşğın gönül aynasındaki putlara benzetilmektedir.

Gönül *âyînesinde* bir sanem nakşî hüveydâdur
Ki mihr-i 'ârızî berk-ı cihân-ı Lât u Uzzâdur (K.14/17)

Yine gönül kırılması hasebiyle *Kâmî Divanı*'nda şişe olarak tasavvur edilmektedir. Aşğın gönlü, sevgilinin tutum ve davranışlarından ötürü daima kırık olarak düşünülmektedir.

Hâlî olur mı *şişe-i dil* inkisârdan
Her dem bir âteş anda hüveydâ degül mi ya (G.11/2)

3.6.2.2.11. Şem (Mum), Pervane

Aşığın gönlü, sevgilinin ateşiyle yanmaktadır. Yanan gönül, şem olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte aşığın gönül mumunu, İlahi aşkın ateşinde yaktığından söz edilmektedir. Yine gönül, aşk ateşinin peşinde dolanan pervane olarak nitelendirilmektedir. Gönül, aşığın yatak odasında yanan muma benzetilmektedir.

*Âteş-i ‘aşk-ı İlâhîden yakup dil şem‘ini
Hem-çü fânûs-ı hayâl-i şu‘le-yâb eyler semâ‘ (G.114/4)*

*Pervâne gibi âteş-i hicrâna düşer dil
Bulmazsa ger ol şem‘-i şebistânı yirinde (G.184/3)*

*Çerâğ-ı mâha bir şeb minnet itmeme Kâmiyâ şimdi
Benüm sûz-ı derûnumdur yine şem‘-i şebistânım (G.146/7)*

3.6.2.2.12. Hanmân, Hâne

Ev anlamına gelen hanmân, aşığın gönlü için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Gönül, sevgilinin konak yeri, evi olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte sevgilinin kirpiği, aşığın gönül evinin yağmalayıcısı olarak geçmektedir.

*Hanmân-ı dile her bir müjesi gâretger
Sanmanuz gamzesidür ‘âşika bî-dâd ancak (G.117/2)*

*Emn ister ise hâne-i dil düzd-i hevâdan
Mânend-i habâb ol dahı der-beste bulunsun (G.165/4)*

3.6.2.2.13. Derya, Sefine (Gemi)

Aşığın gönlü coşması ve zaman zaman dalgalanması sebebiyle derya olarak tasavvur edilmektedir. Gönül, sevgiliden dolayı gâh durgun, sakin gâh coşup taşmaktadır.

*Hüsn-i hulkı bir içim su kim melâ‘ik teşne-leb
Görmedi kimse o deryâ-dilde bir çîn-i cebîn (Terkib-bend II/11)*

Derya olarak tasavvur edilen gönül aynı zamanda denizin üzerindeki gemiye benzetilmektedir. Aşığın gönlü, gemi gibi savrulup gitmekte olup kıyıya ulaşmaktadır. Beyitte aşığın gam çekmeyip, gönül gemisini aşk denizine salması gerektiğinden söz edilmektedir.

*Sefîne-i dili sal bahr-ı ‘aşka gam çekme
Murâdun üzre yürür rûzgâr olur giderek (G.124/5)*

3.6.2.2.14. Tekke, Dergâh

Aşığın gönlü tekke ve dergâh olarak tasavvur edilmektedir. Sevgili değerlidir ve bu yüzden aşığın gönlü manevi değeri olan tekke ve dergâh olarak düşünölmektedir.

Bektaşî bir köçek ki perî-zâd u meh-cemâl
Dil *tekyesine* postı bıraktı bi-eyyi-hâl (G.134/1)

Her râza mahrem oldu yüzi ag ola kalem
Dergâh-ı dilde hâce-serâmuz budur bizüm (G.142/6)

3.7. Âşığın Vücut Aksamı İle İlgili Hususlar

3.7.1. Beden (Cism, Ten, Vücut)

Beden, Hakk'ın suretidir. Bedende şehvet esir olduğu için o, çok suflidir. Ancak, aynı beden, suflilikten kurtulduğu takdirde çok ulvi olduğunu da bilmek gerekir.¹⁶⁵ Beden dünyaya ait bir unsur olup beyitlerde bu manada yer almaktadır. Beden kavramı Kâmî'nin manzumelerinde genellikle aşığın bedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşığın bedeni, zayıflığı ve sararıp solması hasebiyle divanda söz konusu edilmektedir. Aynı zamanda gönlü yaralanmış aşığın, bedeni de bükölmüştür. Aşağıdaki örnek beyitte bülböl olarak tasavvur edilen aşığın, yaşadığı eziyetlerden ötürü bedeninin paramparça olduğuna değinilmektedir.

Nutka gelse o gül-feşân dehen
Bülböl olmaz mı *çâk çâk-ı beden* (K.M.2/6)

Sevgilinin hançer bakışları, ok kirpikleri aşığı yaralamaktadır. Aşığın gönlü, sinesi daima yaralıdır. Ancak bu yaralar aşığı memnun etmekte olup onun sevgiliden kopamamasını sağlamaktadır. Beyitte İlahi aşkla canını veren âşik Mansur'un vücudu, ilim, irfan dağına benzetilmektedir.

Ten-i sad-çâk ile kûyında yârun Kâmiyâ gezdür
Dil-i feryâd-mu'tâdun kafes bülböllerindendir (G.49/5)

Cism-i nizâr u sine-i pür-dâğumuz bizüm
Gülzâr-ı 'aşka güllerin açmış nihâl olur (G.76/3)

Vücûdi kûh-ı 'irfan idi Mansûr'un o kavlı-i Hak
Zuhûr itdi olur elbet sadâ kûhsârdan peydâ (G.4/6)

¹⁶⁵ Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu*, c.2, 11.

3.7.2. Can

3.7.2.1. Umûmi Olarak Can

Can, insanın diri olabilmesi için gerekli bir unsurdur. Gözle görülmeyen, elle tutulmayan bir unsur olmasına rağmen insan için ehemmiyeti pek fazladır. Can, divanda “çak-ı cân”, “gûş-ı cân”, “dil-haste-i cân”, “takat-rübay-ı cân”, “nakd-ı cân”, “feda-yı cân”, “nisar-ı cân”, “meşam-ı cân”, “rişte-i cân”, “şekib-i cân” vb. terkipleriyle yer almaktadır.

Çekince Kâmiyâ kühl-i gubâr-ı kûy-ı dildârı
İrişdi *gûş-ı cânâ* rûzgârımdan mübârek-bâd (G.29/7)

Metâ’-ı vuslatı *cân-ı girân*-bahâda gezer
Bahâda kayd-ı hayâtı gönül recâda gezer (G.58/1)

Canın vücuttan çıkması ölüm olarak adlandırılmaktadır. Herkesin canı kendisi için kıymetlidir; ancak âşık pek kıymetli olan canını sevgilinin uğruna feda etmekten çekinmemektedir. Can; divanda rişte, ev, tabib, tarac, dide, hırz, kuş ve nakd olarak tasavvur edilmektedir.

Hâl-i siyeh ki gerden-i nâzûkterindedür
Bir bûsesine *cânımı virsem* yirindedür (G.53/1)

Bir bûy-ı lutfâ olmadı mazhar meşamm-ı *cân*
Dil zülf-i yâre hayli zamândur gider gelür (G.74/3)

Kâmî sadâkat ancak olur bir durûg ile
Cân-ı ‘azîzi itmedi Ferhâdumuz dirîğ (G.115/7)

Olmış ezelde hâl-i ruhun *cânâ* âşinâ
Der-beyza murg-peççe gibi dâne âşinâ (G.8/1)

3.7.2.2. Cân İle İlgili Tasavvurlar

3.7.2.2.1. Rişte (İp)

Aşığın canı, ip olarak tasavvur edilmektedir. Can, sevgiliye ve onun saçına dolanması sebebiyle ipe benzetilmektedir.

Kemer-bendin iderdüm mû-miyânun *rişte-i cânđan*
Kadüm rencîde kılsa gönlüme girse hayâlâsâ (G.6/2)

Hedef olsam hadeng-i gamze-i dildâra şâyânım
Veter itdüm kemân ebrûsına ben *rişte-i cânım* (G.146/1)

3.7.2.2.2. Tabîb (Doktor), Târâc (Yağma)

Tabîb, *Kâmî Divanı*'nda "tabîb-i cân" terkibiyle yer almaktadır. Burada canın tabîbi ile kastedilen sevgilidir. Târâc ise yağma anlamına gelmekte olup aşığın canı için kullanılmaktadır. Aşığın canını sevgilinin yoluna feda etmesi, canın değersiz ve târâc olarak tasavvur edilmesine sebebiyet vermektedir.

İncâz-ı va'd-i lutfun ile ey *tabîb-i cân*
Kâmî-i hastenün dil-i pür-ıztırâbın aç (G.24/7)

Gönül çâh-ı zenahdânunda hâlimden emîn olmaz
Heveskâr olmayan *târâc-ı cânâ* der-kemîn olmaz (G.85/1)

3.7.2.2.3. Hirz (Sığınak)

Sığınak anlamına gelen hirz, can için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Beden kafes olarak düşünüldüğünde can sığınak olarak nitelendirilmektedir.

Bu ne mektûb-ı pür-letâfetdür
Hirz-ı cân olsa *cânâ* minnetdür (G.40/1)

3.7.2.2.4. Kuş

Can, kuş olarak tasavvur edilmektedir. Bunun sebebi ise Azrail'in avcıya benzetilmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda can, azrailin avı, yakaladığı kuş olarak nitelendirilmektedir. Yine bedeninin kafese benzetilmesi, canın kuş olarak tasavvur edilmesine sebebiyet vermektedir.

Herkes bu seyre atmadadır *kuşca cânını*
Hâlî kalursa şimdi n'ola âşiyâneler (G.65/5)

3.7.2.2.5. Meta (Mal), Nakd (Para)

Ticaret malı anlamına gelen meta, can için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Dünya, pazar yeri olarak düşünüldüğünde can da pazar yerinde satılan ticaret malı olarak tasavvur edilmektedir.

Egerçi zevk-yâb-ı vuslatun kâm-ı cihân almış
Veli sûdâger-i hicrün *metâ'-ı derd-i cân* almış (G./)

Para anlamına gelen nakd, can için kullanılan diğer bir benzetme unsurudur. Canın meta olarak tasavvuru nakde benzetilmesine de sebebiyet vermektedir. Âşık canını para verir gibi sevgilinin yoluna vermeye hazırdır.

Nakd-i cânı bezl iden cânâ metâ ‘-ı vashuna
Bî-bahâsın gerçi insâf ile erzân istemez (G.93/5)

Olmada kâlâ-yı vaslun *nakd-i cân* ile mezâd
Mübtelâlar *cân virür* sağına bâzârun senün (G.129/3)

3.7.2.2.6. Ev

Aşığın canı, aşığa yuva olması sebebiyle eve benzetilmektedir. Aynı zamanda “can evi” deyim olarak divanda karşımıza çıkmaktadır.

Ger kadem rence kıla lutf ide cânân evüme
Ser ü çeşmümde degül kordum anı *cân evüme* (Müfred 139)

3.7.3. Baş (Kafa), Sakal, Diş

Divanda âşık için baş, sakal, diş ve ter gibi unsurlara pek rastlanmamaktadır. Baş genellikle sesin çıktığı bir uzuv olarak deyim içerisinde kullanılmaktadır. Kafa burada “her kafadan bir ses (çıkma)” deyimini içerisinde yer almaktadır.

Virürdi başka sadâ her *kafâ-yı* mûsikâr
Kabûl idince dem-i mutribi zebân bir olur (G.75/4)

Şûr u gavgâdan kıyâmetzâr olur bezm-i şu‘ûr
Her kafâdan bir sadâ geldükçe mûsikârdan (G.154/3)

Sakal, divanda birkaç beyitte yer almakta olup aşığın gönlünü bağladığı yer olarak kullanılmaktadır. Sakal, diğer beyitte ise ağarması yönüyle yaşlılığı ifade etmektedir.

Vâ-beste idi zülfine çün kim o mehveşün
Hat geldi bağladum *dil-i zârı sakalına* (G.203/2)

Bizden sorun o çâh-ı zenahdan letâfetin
Zîrâ anun içinde *ağardı sakalumuz* (Matali 6)

Aşığın dişiyle ilgili beyit “diş bilemek” deyiminde karşımıza çıkmaktadır.

Mîve-i şîrîn-i yâre gerçi ‘âşık *diş* biler
Müşg-bû sîb-i zekân ammâ ki *dendân* istemez (G.93/4)

3.7.4. Yanak, Yüz

Sarı renk, hastalık ve zayıflığı simgelemektedir. Aşığın yanağı ve yüzü sararıp solmuştur. Bu bağlamda âşık, hasta biri olarak düşünülmektedir. Ayrıca

aşığın yüzü, sevgilinin dergâhına yüz sürmek ifadesinde de karşımıza çıkmaktadır.

Sarardı soldı görüp nev-demîde *hattını* yâr
Dirîğ seyr-i çemen mevsim-i hazâna düşer (G.60/2)

Bu nâliş ile *dergeh-i vâlâna yüz süren*
Kemter-gedâ felek-zede Kâmî-i zârunum (G.143/7)

3.7.5. Göz

Divanda âşığın gözüyle ilgili olan unsurlar genellikle onun gözyaşlarıyla ilgilidir. Âşığın gözü; siyah, gamlı, âmâ vb. olması sebebiyle divanda yer almaktadır. Âşığın gözleri sevgiliye müptela olmuş durumdadır.

Sevgilinin gözleri ile kirpikleri kan dökücü özelliğe sahiptir. Âşığın gözleri sevgilinin zulümlerinden ötürü daima kanlı olarak tasavvur edilmektedir. Bu bağlamda âşığın gözleri “hûn-âbe” ve “hûn-alûd” olarak nitelendirilmektedir. Beyitte âşığın kan bulaşmış gözlerini sevgilinin mahallesine değırdiğinden söz edilmektedir. Yine âşığın gözlerinin, kendi gözyaşlarıyla abdest aldığından bahsedilmektedir.

O şûhun reh-güzâr-ı kûyî reşk-â-reşk-i kân olmak
Dem-â-dem *çeşm-i hûn-âlûd* ile rû-mâlûmüzdendür (G.47/3)

Gelse hayâli *dîdelerüm* eşk-rîz olur
Mihrâb-ı ebruvânunı görince vuzûlanur (G.79/5)

Tâ‘at-i ‘aşk ile *hûn-âbe-i çeşmüm* seyr it
Zâhidün böyle meger sühba-i mercânı mı var (G.38/2)

Sevgilinin gözleri gibi âşığın gözleri de siyahtır. Âşığın gözü renk benzerliğinden ötürü geceyi tutan bir unsur olarak düşünölmektedir. Beyitte âşığın gözünün siyah olması ile gece arasında münasebet kurulmaktadır. Ayrıca beyitte âşığın kanlar döken siyah gözleri, sevgilinin kirpikleri arasında köşeye çekilmiş bir ölüyü andırdığından söz edilmektedir.

O mâhun nev-demîde hatt-ı zerdi sûretin her şeb
Dü *çeşm-i ‘âşık-ı şeb-gîre* hoş tasvîr ider meh-tâb (G.14/3)

Kanlar döken o *çeşm-i siyeh-mesti* Kâmiyâ
Mihrâb içinde mu‘tekif olmuş gunûdedür (G.54/8)

Sevgilinin gözleri alfidir, âmâdır. Çünkü onun gözleri acıyla kaplanmış, artık dünyayı görememektedir. Gözün nuru gözün görmesini sağlayan noktadır. Gözün nurunu almak, gözün kör olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda âşığın gözünün nuru alınmıştır. Beyitte sevgili olmayınca âşığın gözünün nurunun gideceğinden, onun kör olacağından söz edilmektedir.

Her bir hadeng-i gamzesi geldükçe sîneye
Çeşm-i 'alîle müjdeye hûn-ı ciger gelür (G.74/4)

Ey perî dünyâyı görmez sensüz 'uşşâkun gözi
Nûr-ı dîdem biz senün gibi bir insân görmedük (G.123/3)

Âşığın gözleri, gam ile doludur. Onun gözlerinin gamla dolu olması, dünyayı görememesi ve âmâ olmasıyla ilişkilidir. Âşığın gözleri kederden, gamdan ve gözyaşlarından dolayı dünyayı görememektedir, onlar uykudadır.

Dîde-i gam-dîdemi der-hâb zann eyler gören
Gözlerüm dünyâyı görmek istemez ekdârdan (G.154/6)

3.7.6. Gözyaşı

Âşığın gözyaşları kırmızı renkte olup daima akmaktadır. Bu hale sebep ise sevgilinin al yanakları ve dudaklarıdır. Yine âşık ağladıkça rahatlamakta ve onun değeri sevgili katında artmaktadır. Sevgilinin gül bahçesine benzeyen mahallesi âşığın gözyaşlarıyla güzelleşmektedir.¹⁶⁶

Âşığın gözyaşları çiy tanesi olarak tasavvur edilmektedir. Bülbülün üzerinde bulunan çiy taneleri onun gözyaşlarına benzetilmektedir. Bu benzetme âşığın gözyaşlarının çiy tanesi olarak düşünülmesine sebebiyet vermektedir.

Eşk-i hûn-âlûdumuz görmez o meh kim şeb-neme
Nice olmuş âftâb-ı zerre-perver teşne-leb (G.13/3)

Âşığın gözyaşları fazla olması sebebiyle sele, tufana benzetilmektedir. Beyitte âşığın gözyaşlarının, sel gibi coşup sevgilinin mahallesine aktığından söz edilmektedir. Ayrıca âşığın gözyaşları Kâmî'nin bazı beyitlerinde "seyl-ab" olarak yer almaktadır. Diğer bir beyitte âşığın gözyaşlarının seddinin, engelinin zor olduğundan bahsedilmektedir.

Gülşen-i kûyına akmakda gönüller ammâ
Seyl-i eşküm gibi bir şevk ile coşanı mı var (G.38/4)

¹⁶⁶ Pala, "Eşk", 142.

Pîrâmen-i çeşimdeki mûy-ı müje sanma
Seyl-âb-ı sirişkümle gelen hâr u hasumdur (G.45/2)

Girye-i mazlûma tevbîri ‘abesdür zâlimün
Seddi müşkildür o seylün kim iner kuhsârdan (G.154/4)

Âşık, sevgiliden aşk, lütuf dilendiği için geda olarak tasavvur edilmektedir. Âşığın gözyaşları da sevgilinin mahallesinde ondan ihsan dilenen dilenciye benzetilmektedir. Beyitte padişaha benzetilen sevgilinin, âşığın ihsan ümidiyle gelmiş gözyaşlarını reddetmemesi gerektiğinden söz edilmektedir.

Şehâ ümmîd-i ihsân ile gelmiş eyleme merdûd
Sirişk-i dîdemüz kûyunda bir bî-çâre sâ’ildür (G.42/5)

3.7.7. Müje, Müjgân (Kirpik), Kadd (Boy)

Divanda aşığın kirpikleriyle ilgili olarak pek unsur bulunmamaktadır. Kirpik yer aldığı beyitlerde genellikle iğne olarak tasavvur edilmektedir.

Nigâhı riştesin gözden geçirmez *sûzen-i müjgân*
İrişe birbirine çâk-i dâmân u girîbânım (G.146/4)

Divanda genellikle sevgilinin boyundan bahsedilmektedir. Âşığın boyu pek fazla olmasa da divanda yer almaktadır. Âşığın boyu eğri ve eğilmiş bükülmüş olması sebebiyle Kâmî’nin beyitlerinde anılmaktadır. Bu bağlamda boy, şeklinden ötürü kaş ile beraber beyitlerde yer almaktadır.

Ol ‘âşıkun ki nazargâhı ebruvânundur
Felek ham eylese *kaddin* meger ki bâki mi var (G.37/2)

Pîrâne çeşm ü ebrû-yı dil-keşdeyüm dahı
Kaddüm ham oldı seyr-i kemân-keşdeyüm dahı (G.210/1)

3.7.8. Sine

Sine, bütün sıkıntıların, acıların tecelli yeridir. Âşığın sinesi, yaralı ve kanlarla doludur. Beyitte aşığın yaralı olan sinesini sevgiliye gösterdiğinden söz edilmektedir. Ayrıca âşığın sinesi, yaralarının bulunduğu kafese benzetilmektedir.

‘Uşşâk o şûha *sîne-i sad-çâk* gösterür
Sayd-ı hümâ-yı lâne-nedâna kafes ‘abes (G.20/2)

Sevgilinin yan bakışının oku, aşığın sinesine gelmektedir. Âşık, sinesinde daima sevgilinin hançer gözlerini, ok kirpiklerini ve onun aşkını saklamaktadır. Sevgilinin yanağının hayali âşığın gönlünden çıkıp göğsünde yara olmaktadır.

Her bir hadeng-i gamzesi geldükçe *sîneye*

Çeşm-i 'alîle müjdeye *hûn-ı ciger* gelür (G.74/4)

Hayâl-i 'ârızun dilden çıkup *dâg* oldı *sînemde*
O gülzâr-ı cemâlün yine kendi güllerindendir (G.49/3)

Beyitte ay yüzlü sevgilinin, çelikten has hançer gözlerinin âşğın sinesini yüz paraçaya ayırdığından söz edilmektedir. Yine sevgilinin bakışlarının oku âşğın sinesine geldikçe onun gözlerine kanlar geldiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca âşğın gözyaşlarının, onun yaralı göğsünde sel olmak istediğinden söz edilmektedir. Beyitte âşğın gözyaşları sele, sinesi ise güle benzetilmektedir. Yine beyitte âşğın sinesinde bulunan eski yaralarının, üzerini yeni yaraların kapladığından bahsedilmektedir.

Fûlâd-ı hâs hancerün ey meh bu *sînemi*
Sad-pâre kıldı kesmedi dilden harâreti (G.209/2)

Sirişküm *sîne-i pür-dâga* seyl-âb olmak istermiş
O bâgun *gülleri* âteşle şâd-âb olmak istermiş (G.105/1)

Yine *sînemde* köhne dâglar üstinde dâg olmuş
Açılmış tâze güllerle dile *dâg* üsti *bâg* olmuş (G.108/1)

3.7.10. Ciğer, Kulak

Âşğın ciğeri daima kanlı olması hasebiyle beyitlerde yer almaktadır. Beyitte âşğın kanlarla dolu ciğeri, renginden ötürü gönlü gül bahçesine benzetilmektedir.

Hûn-ı cigerle bu dil-i pür-dâg-ı hasretüm
Bir başka gülşen oldı o yârün hayâline (G.165/2)

Âşğın dışındaki kişilere ağyar ya da yaban denilmektedir. Sevgilinin oka benzeyen bakışlarının, âşıktan başka kişilere değmesi, âşğın ciğerini yaralamakta olup onun kanlarla dolmasına sebebiyet vermektedir.

Gel ey kaşı kemân bir kez nazar kıl câna düşdükçe
Ciger pür-hûn olur gamzen okı yâbâna düşdükçe (G.178/1)

Ne işler çekdi her bir hancer-i ser-tîz-i müjgânun
Cigerde dilde gel gör gamze-i bî-dâddan gayri (G.217/3)

Müjgânı seyrin eyler iken gamze işledi
Tîri *cigerde* ben ise tîr-keşdeyüm dahi (G.210/2)

Âşğın ciğeri sevgilinin bakışları ve kirpiklerinin oklarıyla doludur. Ayrıca beyitte, sevgilinin adaletsiz bakışlarından dolayı onun kirpiklerinin âşğın

ciğerinde yer edindiğinden bahsedilmektedir. Aynı zamanda aşkın ciğeri ahlarla doludur. Beyitte bu ahların cihanı dahi yakacağından söz edilmektedir.

Alma sanemâ âh-ı ciger-sûhtegânı
Âteşlere yandırma bu sûzişle cihânı (G.223/1)

Divanda genellikle sevgilinin güle benzeyen kulağından bahsedilmektedir. Ayrıca Kâmî, beyitlerinde sevgilinin kulaklarının aşkın feryadını duymadığından söz etmektedir. Aşkın kulaklarıyla ilgili pek bilgi verilmemekte olup divanda onlardan “gûş-ı cân” terkihiyle bahsedilmektedir.

Va‘d-i visâli çıksa da taraf-ı lisândan
Harf-i cevâb ye‘se döner *gûş-ı cânâ* dek (G.122/3)

3.8. Maddi ve Manevi Haller

3.8.1. Hastalık ve Delilik

Hastalık ve delilik aşkın bedeni ve aklı ile ilgili hususlardır. Âşık, sevgilinin aşkından, cevri ü cefasından dolayı hasta olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte aşkın aşk hastalığına yakalandığından ve doktorunun sevgili olduğundan söz edilmektedir. Yine aşkın gözleri, gönlü, kalbi ve bedeni hasta olarak tasavvur edilmektedir.

Marîz-i ‘aşk cefâsıyla ülfet itmişdür
Tabîb-i nabz-şinâs-ı vefâya el virmez (G.95/4)

Ey gözleri bîmâr iken agyâra tîmâr eyleyen
Ben *hasta* böyle zâr iken hasretle nâ-çâr eyleyen (G.172/1)

Delilik ise aşkın iradesini kaybedip, aklının gitmesi ve sevgiliden vazgeçmemesiyle ilgilidir. Klasik Edebiyatta deliliğin timsali Mecnûn’dur. Âşık, Mecnûn olarak tasavvur edilmektedir. Aynı zamanda Mecnûn, âşık için kıyas unsuru olarak görülmektedir. Beyitte sevgilinin yürüyüşünün serviyi bile mecnun ettiğinden söz edilmektedir.

Lâne-sâz olmuş serinde şimdi murgân-ı çemen
Servi mecnûn eyledi gülşende *reftârun* senün (G.129/4)

3.8.2. Âh, Feryâd, Figân, Nâle

Ah etmek aşkın en önemli özelliklerinden biridir. Âşık, sevgilinin aşkından, onun ilgisizliğinden, zalimliğinden vb. özelliklerinden dolayı daima ah

etmektedir. Âşığın ahları özellikle sabaha karşı artmaktadır. Çünkü sabaha karşı yapılan ahların ve duaların kabul olacağına dair bir inanış mevcuttur.

Ol mest-i nâz câm-ı sabûhı çeker hele
Kâmi bizüm de çekdüğümüz *âh-ı subhgâh* (G.176/7)

Ah, aşığa ait unsurlardan olup divanda sık sık geçmektedir. Kâmî'nin beyitlerinde ah ile ilgili çeşitli tasavvurlara rastlamak mümkündür. Ah, âşığın ağzından çıkan bir duman olarak gökyüzüne yükselmektedir. Âşığın ahının dumanı ise onun yüreğindeki kanuna benzetilmektedir. Sevgili aşığa zulmettikçe kanun çalmaktadır.

Âteş-i 'aşkunı cânı gibi saklar 'âşık
Dûd-ı âhı dir isen dildeki kânûnundur (G.41/5)

Aşığın ahı direk olarak tasavvur edilmektedir. Bu bağlamda göğe yükselen ah, gökyüzünü bin bir direkli camiye çevirmektedir. Yine beyitte aşığın ahından ötürü feleklerin direkleneceğinden söz edilmektedir. Âşık, sevgilinin kederinden ve eleminden daima ah halindedir. Çünkü ah ve inleme olmadan âşık olmaz.

Âh-ı hezâr-ı hasret-i dâr u diyâr ile
Bin bir direkli câmi'e döndü bu âsmân (G.149/2)

Kûh-ı belâ-yı 'aşkı meger kor mı Bî-sütûn
Âh-ı derûnum ile felekler direklenür (G.78/6)

Kâmî, beyitte kendi gönüllerinde ah eden âşıkların, ahı bırakıp sevgilinin mahallesinde ah etmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Âşığın ahı ateşli olarak nitelendirilmektedir. Âşık öyle bir ah eder ki onun ahı adeta bir ateş gibi gökyüzüne ulaşır. Beyitte aşığın kıvılcım dolu ahının yıldızlara dek ulaşacağından söz edilmektedir. Ah bazı beyitlerde rüzgâr olarak tasavvur edilmektedir. Bunun sebebi ahın rüzgâra katılıp sevgiliye ulaşmasına dayanmaktadır.

Ol şeh-süvâr virse visâle cevâb-ı ye's
Sür esb-i *âh-ı* pür-şereri Keh-keşâna dek (G.122/4)

Ko *âh-ı dil* koparsın gülşen-i kûyında 'uşşâkun
Bahâr-ı 'aşkun evvel açılan sünbüllerindendir (G.49/4)

Sakınsun bâd-ı *âh-ı* mübtelâlardan o çeşm-i şûh
Degül bîmâr olan elbette tünd-bâddan mahzûz (G.113/4)

Kemend bir silah aracı olmasının yanı sıra aşğın ahı için benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ah da âşık için bir silah aracı görevi görmektedir.

*Kemend-i âhu zâ'il eylemez dest-i temennâdan
O dil kim mîve-çîn olmak diler ol nahl-ı hurmâdan (G.153/1)*

Feryad kelimesi aşğın ah etmesiyle, inlemesiyle ilişkilidir. Beyitte bülbül olarak tasavvur edilen âşğın feryad ile derdini söylemediğinden bahsedilmektedir. Ayrıca aşğın derdini, sabah rüzgârının sevgiliye ulaştıracağından söz edilmektedir. Yine beyitte aşğın inleme ve feryad ile yerinde duramamasından bahsedilmektedir. Yerinde duramayan âşık daima sevgilinin mahallesine erişmeyi çabalamaktadır.

*Feryâd ile takrîr idemez derdini bülbül
Gûş-ı güle ey bâd-ı sabâ sen haberi aç (G.25/4)*

Figân ise acı ile bağrıp çağırma, feryad etme anlamlarına gelmektedir. Beyitte sevgilinin dergâhından uzak olan âşğın figân etse ne olacağından, sevgilinin onu zaten duymayacağından bahsedilmektedir. Sevgilinin mahallesinden uzak olan âşğın inlemekten, feryad figân etmekten başka bir çaresi kalmamaktadır. Ayrıca âşık olarak tasavvur edilen bülbül, gülün yüzünün açıldığını görünce figân etmektedir.

*Dergeh-i dildârdan dûrum figân itsem n'ola
Nâle itmez mi dem-â-dem bülbül-i gülşen cüdâ (G.3/4)*

*Figân-ı bülbülü gör şekve-i helâkı mı var
Anun da gonca gibi sînesinde çâkı mı var (G.37/1)*

*Görüp hezâr gülün âteşin açıldığını
Figân ider ki sanur âteş âşiyâna düşer (G.60/5)*

*Nâle vü feryâd idüp bir dalda turmaz 'andelîb
Lânedden âmed-şüdi gülzâra ister istemez (G.92/2)*

İnleme ve feryad etme anlamlarına gelen diğer bir kelime de nâledir. Beyitte aşğın inleyişinin sevgilinin kulağına erişmediğinden söz edilmektedir. Yine aşğın inlemesinin dünyayı tuttuğundan bahsedilmektedir. Beyitte âlemin gürültüsünün sebebinin ancak âşıkların inlemeleri olduğuna değinilmektedir. Ah, inleme aşğın gönlünden, ciğerinden gelmektedir. Bu bağlamda gönlü, ciğeri kanlı olan aşğın inlemesi de kanlı olarak düşünülmektedir.

Sıkıldı *nâle*-i hûnînine rahm it dirîg itme
Leb-i şîrînüni geçdük emerse duht-ı rez emsin (G.171/3)

Ceng âvâzesi berhem-zen-i âfâk ancak
‘Âlemün velvelesi *nâle*-i ‘uşşâk ancak (G.118/1)

İremez gûş-ı güle *nâlişi* bir dem sad-hayf
İtse minkârını bülbül ne kadar dûr-şinîd (G.32/4)

Gözden nihân oldu perî-zâdumuz dirîg
Dünyâyı tutdı *nâle vü feryâdumuz* dirîg (G.115/1)

3.8.3. Yara (Dağ, Zahm, Çak)

Dağ, zahm ve çak yara anlamına gelen kelimeler olarak divanda karşımıza çıkmaktadır. Aşığın yarası daima tazedir, kanlıdır, kanaması devamlıdır. Aşık ezelden itibaren yaralı olsa dahi o yara asla tesirini kaybetmez, bilakis etkisini arttırır.¹⁶⁷ Aşığın gönlü, ciğeri ve sinesi daima yaralarla doludur. İlgili maddelerde yaralardan söz edildiğinden dolayı bu kısımda tekrardan ele alınmaması uygun görülmektedir.

‘Uşşâk o şûha *sîne-i sad-çâk* gösterür
Sayd-ı hü mâ-yı lâne-nedâna kafes ‘abes (G.20/2)

Hayâl-i ‘ârızun dilden çıkup *dâg* oldu sînemde
O gülzâr-ı cemâlün yine kendi güllerindendür (G.49/3)

Yine sînemde köhne *dâglar* üstinde dâg olmuş
Açılmış tâze güllerle dile *dâg* üsti bâg olmuş (G.97/1)

Zahm-ı çeşmünden senün ‘uşşâk mahrûm olmadı
Kalmamış kûyunda gamzenden bir ihsân görmedük (G.123/2)

Bir kez tebensümâne nigâh itse ol perî
Urmış olurdu *zahmuma* gül merhemini heban (G.152/5)

3.8.4. Gam, Gussa, Keder, Derd, Belâ

Gam, gussa, keder, derd ve bela aşığın vazgeçilmez unsurları arasındadır. Aşığın gönlü, göğsü ve gözü daima gamlıdır. Hatta aşığın gözü o kadar gamlıdır ki onun gözü gamdan dünyayı görmemektedir. Ayrıca gam artık aşığın gönlüne alışmış, orada yer edinmiştir. Aynı anlama gelen gussa ve keder ise aşığın

¹⁶⁷ Pala, “Yara”, 479.

perişanlığını, ızdırabını ifade etmektedir. Beyitte gül yüzlü sevgilinin intizarı ile kederden nergisin gülün gözüne müptela olduğuna değinilmektedir. Ayrıca keder, hatır aynasının pası, kiridir.

İntizâr-ı gül-i ruhsârun ile gülşende
Mübtelâ-yı gül-i çeşm oldı *kederden* nergis (G.102/4)

Dîde-i gam-dîdemi der-hâb zann eyler gören
Gözlerüm dünyâyı görmek istemez ekdârdan (G.154/6)

Ne *gussa* ser be-ceyb-i fikretidür mâye-i sevdâ
Ne *gussa* hayret-i yek-lahzasıdur şân-ı sevdâyı (T.4/2)

Sâkî koma ol mîskale-i sâgarı elden
Âyîne-i hâtırdaki jeng-i *kederi* aç (G.25/6)

Derd ve bela aşığın gönlünden eksik olmayan hallerdir. Âşık sevgiliye olan aşkıdan ötürü daima dert çekmektedir. Âşık, sevgiliden çektiği dertlerden uzak kalmamayı dilemektedir. Çünkü derd, âşık için bir ihsan, bir bağış olarak düşünülmektedir. Âşık, sevgilinin hançer bakışlarının, ok kirpiklerinin, zincir saçlarının esiri olmaktan memnundur.

Ne *gussa* bir belâ-yı nâ-gehânî idi kim anda
Ma'îşet istemezdim virselerdi mülk-i Dârâ'yı (K.4/4)

Dil-i *derd*-âşnâmuz kullugından olmasun mahrûm
Esîr-i bend-i zülfün olmadı âzâddan mahzûz (G.113/2)

Kemîne *derdmendün* eyleme cânâ kapundan dūr
Ümîdüm var bulam bu derde bir gün ben de dermânım (G.146/5)

Dil-mürde gerçi zindedür ammâ heves henûz
‘Âlemde mürde zinde *belâmuz* budur bizüm (G.143/7)

Klasik şiirde âşık belâların en kötüsüne kendinin uğradığını söylemektedir. Ayrıca sevgilinin güzelliğiyle ilgili olan her şey onun için bir beladır.¹⁶⁸ Beyitte sevgilinin güzelliğinin âşık için belâ olduğuna değinilmektedir. Bu bağlamda Hz. Yûsuf âşık olarak tasavvur edilmektedir.

Kûh-ı belâ-yı ‘aşkı meger kor mı Bî-sütûn
Âh-ı derûnum ile felekler direklenür (G.78/6)

Hüsn-i cemâl-i yâr ki çeşm-i riyâdadur
Yûsuf henûz mihnet-i çâh-ı belâdadur (G.52/1)

¹⁶⁸ Pala, “Belâ”, 64.

3.8.5. Cevr ü Cefâ, Mihnet, Suziþ, Sitem

Cevr ü cefa, mihnet, suziþ ve sitem aþığın sevgili ile rakipten dolayı çektiði sıkıntılar olarak divanda karþımıza çikamaktadır. Âþık zikredilen durumlara her daim katlanmaktadır. Âþık, sevgilinin güzellik unsurları ve sevgilinin ilgisizliðinden dolayı bu halleri yaþamaktadır. Sevgilinin rakiplere ilgi göstermesi aþığın ona sitem etmesine sebep olmaktadır.

Dil-i zâra idecek *cevr u sitem* der-hâtır
Gelmedi yâda hemân itdügi mîsâk ancak (G.118/3)

Sevdâ-yı zülfi ‘âþık-ı şeydâya el virür
Ol goncadur ki *sûziþi* ‘akla hâlel virür (G.72/1)

Kâmî hele *minnet-keþiyüm* gamzesinün ben
Evvel iriþür zahmuma tîr-i nigehinden (G.155/7)

Dil sensiz olan meclis-i ‘ayþ u demi n’eyler
Zehr-âb-ı *sitemle* tolı câm-ı Cemi n’eyler (G.66/1)

3.8.6. Hasret, Hicrân, Firkat

Âþık daima sevgiliye hasret bir şekilde ömrünü idame ettirmektedir. Aþığın en büyük derdi sevgiliye duyduðu hasrettir. Hicran ve firkat kelimeleri de hasret anlamına gelmektedir.

Hasret-i hâlün ‘abes giryân ider ‘âþıkları
Âftâb-ı hüsne yanmış dâne bârân istemez (G.93/2)

Agyâr ile iftâra gider bâga o meh-rû
Hicrân ile şimdi iþümüz âh u enîndür (G.50/4)

Tahmîn iderüz *firkat-i* ebrûsı çekilmez
Dünbâle-i çeþmi o terâzûda degüldür (G.44/5)

Kâmiyâ gönlümi zindân-ı *firâkı*nda koyup
Çeþmi pür-hâb-ı tegâfülde ki ta‘bîr olmaz (G.83/10)

3.8.7. Vuslat

Vuslat, sevgiliye kavuşma, ulaşma demektir. Âþık daima sevgiliye kavuşmayı istemektedir. Ancak aşıkta vuslat yoktur ve âþık hiçbir zaman sevgiliye kavuşmamıştır. Sevgiliye kavuşmayı ümit eden âþık, yalnızca sevgilinin hayaliyle avunmaktadır. Bazı beyitlerde âþığın vuslata olan ümidi dahi yersiz

olarak düşünölmektedir. Beyitte vuslat gül bahçesine benzetilmektedir. Yine beyitte sevgilinin büyüü gözünün vuslatı işaret ettiğinden söz edilmektedir. Ayrıca âşık sevgiliye kavuşmak için canını dahi feda etmektedir.

Olurduk biz dahi gül-çin-i bâğ-ı *vuslatı* ammâ
Nigebhâni-i nergis her taraf feryâd-ı bülbül güç (G.26/5)

Gerçi *vuslat* remz ider çeşm-i füsûnkârün senün
Ugradur mı gamze-i bî-dâd-ı gaddârün senün (G.129/1)

O gîsûlar ki ‘uşşâkun şeb-i yeldâlarındandır
Ümîd-i subh-ı *vuslat* hâhiş-i bî-câlarındandır (G.48/1)

Urzagâh-ı *vuslata* irişmedi çeşm-i niyâz
Ol hümâ evcinde pervâz eyler istignâlarun (G.126/4)

O şûh-ı hod-fürûşa ‘arz idüp nakdîne-i cânı
Harîdârî-i *vuslat* semtini agyâra gösterdüm (G.140/2)

3.8.8. Aşk

Aşk kelimesi sarıldığı nesneyi sarıp sarmalayan, kurutan sarmaşık kelimesinden gelmektedir. Aşka tutulan kişi bir sarmaşığa sarılmış gibidir. O, sarmaşıktan kurtulmak istese de sarmaşık onu iyice içine alıp kurutmaktadır. Kâinata var olan her şey aşk ile meydana gelmiştir. Allah dahi kâinatı ve kâinatın özü olan insanı aşk ile yaratmıştır.

Ebruvânun iki *mihrâb-ı perestîşgeh-i ‘ışk*
Zâhirâ biri duhâ birisi işrâk ancak (G.118/4)

Tekyegeh-i ‘aşkuna vakf eyledüm
Reh-güzeründe iki göz âsiyâb (Kıta 1)

Sana çeşm-i nizâr-ı dâğdârın ‘arz idüp Kâmî
Yine revnak-dih-i *güüzâr-ı ‘aşk* oldu nihâlâsâ (G.6/5)

Âlûdelügi zâhir iken *‘aşk-ı mecâzun*
Kâmî bu hakikat hele rû-pûş-ı temennâ (G.9/5)

Tâ‘at-i ‘aşk ile hûn-âbe-i çeşmüm seyr it
Zâhidün böyle meger sübha-i mercâmı mı var (G.38/2)

Klasik şiirde her şey aşk üzerine kurulmaktadır. Divandaki gazeller, beyitler aşkı anlatmaktadır. Aşk, “ateş-i aşk”, “tekyegâh-ı aşk”, “câm-ı aşk”, “süzîş-i aşk”, “güüzâr-ı aşk”, “aşk-ı mecâz”, “suz-ı aşk”, “taat-ı aşk”, “marîz-i

aşk”, “derd-i aşk”, “bahâr-ı aşk”, “hevâ-yı aşk”, “gülcâr-ı aşk”, “bela-yı aşk”, “cazibe-yı aşk”, “sahbâ-yı aşk”, “havsâlâ-ı aşk”, “râz-ı aşk”, “mezheb-i aşk”, “gürûh-ı aşk”, “girdâb-ı aşk”, “cilvegah-ı aşk”, “bahr-ı aşk”, “şir-i aşk”, “meydan-ı aşk”, “gûy-ı aşk”, “mahrem-i aşk”, “bazâr-ı aşk”, “dimâğ-ı aşk”, “mülk-i aşk”, “baziçe-i aşk”, “gülşen-i aşk”, “nezîr-i aşk”, “tamga-yı aşk”, “kuh-ı aşk”, “sit-i aşk”, “bağ-ı aşk”, “menşûr-ı aşk” vb. terkiblerle divanda yer almaktadır.

*Âteş-i ‘aşkumî cânı gibi saklar ‘âşık
Dûd-ı âhî dir isen dildeki kânûnundur (G.41/5)*

Kays olmuş iken şem‘gibi ‘aşk ile sûzân
Pervânelerinden seri âsûde degüldür (G.44/2)

Ciger pür hûn *derd-i ‘aşkı* ammâ keşf-i râz itmez
Bu sırrı âşikâr itmek sirişk-i âlümüzdendür (G.47/5)

Ko âh-ı dil koparsun gülşen-i kûyunda ‘uşşâkun
Bahâr-ı ‘aşkun evvel açılan sünbüllerindendür (G.49/4)

Aşk, hakiki ve mecazi aşk olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Asıl olan aşk, kâinatın amacı olan hakiki aşktır. Mecazi aşk ise hakiki aşka ulaşmada bir basamak görevi görmektedir. Mecazi aşkı tatmayan kişinin hakiki aşka eremeyeceğine inanılmaktadır. Beyitlerde aşk gâh bela, derd, sıkıntı, maraz gâh gülcâr, gülşen, bahar, bahr olarak düşünölmektedir.

Marîz-i ‘aşk cefâsıyla ülfet itmişdür
Tabîb-i nabz-şinâs vefâya el virmez (G.95/4)

Cism-i nizâr u sîne-i pür-dâğumuz bizüm
Gülcâr-ı ‘aşka güllerin açmış nihâl olur (G.76/3)

Kûh-ı belâ-yı ‘aşkı meger kor mı bî-sütûn
Âh-ı derûnum ile felekler direklenür (G.78/6)

Şu gûne *câzibe-i ‘aşkı* var derûnumda
Gider görürsem o şûhî bana gelür görünür (G.80/2)

Aşk, yakıcı bir görev görmektedir. Bu nedenle beyitlerde “ateş-i sûzân”, “sûz-ı ateş” vb. terkiblerle beraber kullanılmaktadır. Aşk hem manevi hem maddi olarak nitelendirilen bir sırdır. İnanışa göre aşkı söylemeden ölen kişi şehit kabul edilmektedir. Yine aşk ucu bucağı olmayan, sonsuzluğu ifade eden bir

denize benzetilmektedir. Aşkın bu tasavvurları hem hakiki hem de mecazi aşk için düşünülmektedir.

‘Aşk ile cem’ olmadı hiç gayrı sevdâ Kâmiyâ
Âteş-i süzân ile bir yirde olmaz har u has (G.100/6)

Sefine-i dili sal *bahr-i ‘aşka* gam çekme
Murâdun üzre yürür rûzgâr olur giderek (G.124/5)

Kimünle *güft ü gûy-ı ‘aşk* idersün Kâmiyâ bilmem
Rehâ-yâb-ı kafes bir bülbül-i âzâd bulmazsın (G.170/7)

Sanmanuz kim Mevlevî bî-ıztırâb eyler semâ’
Gird-bâd-ı ‘aşk ile pür pîç ü tâb eyler semâ’ (G.114/1)

Bâzâr-ı ‘aşka girme tehî-dest Kâmiyâ
Ser-mâye olmayınca müheyyâ çi fâ’ide (G.179/5)

Çâk çâk itmiş süveydâ-yı dili *tamga-yı ‘aşk*
Târ u mâr itdi hevâ-yı zülfi gîsûlar gibi (G.208/2)

3.9. Rakîb

Rakîp; Klasik şiirde sevgili, âşık ve rakip üçlüsünden biridir. Rakip, sevgiliye olan yakınlığı ve âşık ile olan rekabetinden dolayı beyitlerde söz konusu edilmektedir. Rakîp, *Kâmî Divanı*’nda sevgilinin yanından ayrılmayan, sevgilinin bakışının değdiği kişi olup âşık nazarında kötü ve hakir bilinmektedir. Aşığı yanına yaklaştırmayan sevgili, rakibi yanından ayırmamaktadır. Beyitte aşığın, rakibin yanında olmasından şikâyetçi olduğuna ve bu durumun aşığın canını yaktığına değinilmektedir.

Yanından ayırmaz o perî şimdi *rakîbi*
Kâmî ne ‘aceb öyle teberrâyı gidermez (G.94/7)

Ne revâdur ki bize nîm-nigâh eylemeye
‘Ahd-ı hüsninde *rakîbi* ide dil-şâd ancak (G.117/6)

Aldun *rakîbi* yanuna kayd-ı hayât ile
Kurbânın oldugum ya bizi öldürür misin (G.167/2)

İtdi *rakîbe* gûşe-i çeşm ile iltifât
İndürdi köhne şerhalarum üstühâna dek (G.122/5)

Rakîb itmez visâlün kendüye bir vech ile takrîb
Bulur ancak tegâfûl-güne-i gamzenden isti’dâd (G.29/2)

Âşık tarafından sevilmeyen, hakir görülen rakip divanda kâfir, köpek ve zurafa olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte âşığın, rakibin yalanına inanmadığından söz edilmektedir. Kâfire benzetilen rakibin sözü, davranışları yalandır. Beyitte sevgilinin mahallesinde kâfirin olamayacağından bahsedilmektedir. Yine rakip sevgilinin mahallesinde bulunmasından dolayı orada yer alan köpek olarak düşünülmektedir. Ayrıca rakip sevgilinin dergâhına gelen zurafa olarak nitelendirilmektedir.

Dil-beste olmasun mı *rakîbün* dürûgına
Kâfir yemîn ider ki nüh-eyvânı ditredür (G.68/4)

Rakîbâ gel çıkar ol serv-kad sevdâsını dilden
Bu vaz'-ı nâ-revâdur *kûy-ı kâfirde* menâr olmaz (G.82/3)

Rakîb bâde ile gelse dergeh-i yâre
Görince dir *zurafâ* geldi âstâna düşer (G.60/3)

Bunların dışında *Kâmî Divanı*'nda rakip ile ilgili tasavvurlar şunlardır: “Ebu Leheb, aldatici, çıyan, kıskanç, kötü sesli, lanetli, sevgilinin sohbet arkadaşı, sevgiliden itibar görmüş, ona kavuşup onu elde etmiştir. Ayrıca rakip, sevgilinin yanında neşe kaynağıdır, onun yanından ayrılmaz. Bunların yanında rakip sevgiliye karşı bencil, merhametsiz ve vefasızdır.”¹⁶⁹

Çalışma kapsamında üçüncü bölümü oluşturan sevgilinin saç ve gözüyle ilgili tasavvurların tablo ve grafiği verilmiştir. *Kâmî Divanı*'nda sevgilinin saç ve gözüyle ilgili benzetmeler oldukça çoktur. Benzetmelerin fazla olması bizi tablo yapmaya sevk etmiştir. Bu tabloda hareketle Kâmî'nin sevgili ve onun unsurlarıyla ilgili kullandığı tasavvurları görmek mümkündür. Tabloya göre sevgilinin saçıyla ilgili tasavvurlar şöyledir: “Zencir, selasil, tar, kemer, tuğra, halka, perişan, Jülide, girih, perde, ebr, çengal, çin, hilekâr, bend, dam, nikab, Kâbe örtüsü'dür. Bu tasavvurlar içinde *Kâmî Divanı*'nda en çok tekrar eden Çin ve perişan'dır. (bk. Ek 15, Ek 16)

Sevgilinin gözüyle ilgili tasavvurların kullanımı da tabloda verilmiştir. Tabloya göre sevgilinin gözüyle ilgili tasavvurlar şöyledir: “Cadu, efsûn, bimâr,

¹⁶⁹bk. Hasan Ekici, “Kâmî Divanında Rakip Tipi ve Rakip İle İlgili Tasavvurlar”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7/2 (2018):877-889.

alîl, mest, mestâne, âhû, gazal, badam, terazi, fitne, fettân, bî-dâd, gazab, hûn-âlûd, hûn-âbe, Nâhîd'dir. Bu tasavvurlar içinde en çok tekrar eden ise mest ve bimâr'dır. (bk. Ek 17, Ek 18)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TABIAT

4.1. Kozmik Âlem

4.1.1. Asuman, Felek, Çarh, Sema, Gerdun, Sipihr (Gökyüzü)

Âlemi meydana getiren varlıklar ulvî ve suflî olmak üzere iki kısma ayrılır.

Ulvi varlıklar;

1. Felakü'l-Kamer
2. Felakü'l- Utârîd
3. Felakü'z-Zühre
4. Felakü's-Şems
5. Felakü'l-Mirrih
6. Felakü'l-Zuhal
7. Felakü'l-Müşteri
8. Felakü'l-Burûc

9. Felakü'l-Atlas olmak üzere dokuz felektir. Toprak, su, hava ve ateş ise suflî varlıkları teşkil eder. Toprak merkezi noktayı meydana getirir ve ateş Felaku'l-kamer'in iç yüzüne temas eder. Felaku'l-atlas, diğer feleklerden ayrı olarak, doğudan batıya doğru, günlük, dairevi bir dönüşle hareket eder. Feleklerin hepsi şeffaf cisimlerdir; görünmezler ve her birinin hızlılık ve yavaşlılık bakımından farklı, hususi hareketleri vardır.¹⁷⁰

Hükema felsefesine göre sekizinci feleğe Kürsi, dokuzuncuya da Arş denir. Atlas feleği yirmi dört saatte bir devrini tamamlar. Bu devr, doğudan batıya olup, diğer felekleri de döndürür. Diğer feleklerin iki türlü hareketi vardır. Biri Atlas feleğiyle birlikte doğudan batıya, diğeri de bunun aksi olarak batıdan doğuyadır. Atlas feleği dönerken diğerlerini de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Bu dönüş büyük bir özellik taşır. Kendi istikameti dışında dönüşe zorlanan sekiz felek, insanların talihleri, refah ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar. İşte felekler üzerine şikâyet etmenin nedeni budur. “Kahpe felek, döneke felek” gibi şikâyetlerin aslı da dokuzuncu felek olan Atlas feleğinin ters dönüşü nedeniyledir. “Kanbur felek” tabiri feleğin sırtının değıirmi

¹⁷⁰ Sefercioğlu, “*Nevi Divanı'nın Tahlili*”, 345.

oluşundandır. Dokuzuncu felekten sonra Allah ilminin başlaması, insanların kaderlerinden dolayı ettikleri şikâyetleri bu feleğe yüklemelerine neden olmuştur.¹⁷¹

Divanda felek kelimesiyle kastedilen genellikle gökyüzüdür. Bu kısımda gökyüzü anlamına gelen asuman, sema, çarh, gerdun ve sipihr kelimeleriyle ilgili tasavvurlara da değinilmektedir.

Düşdi rind-i lâ-ubâlî câm-ı sahbâdan yana
İltifât itmez *felekde çarh-ı minâdan* yana (G.7/1)

Hep mücâzât üzredür *kânûn-ı çarh-ı sâzkâr*
Çekdügi mestün meger hûn-ı dil-i mîna imiş (G.109/2)

Erbâb-ı hîred *devr-i sipihri* sened itmez
Lafz-ı hareket âhiri peyveste sükûna (G.205/2)

4.1.1.1. Gökyüzü İle İlgili Tasavvurlar

4.1.1.1.1. Câmi, Kubbe

Câmi ve kubbe yüksekliği sebebiyle gökyüzü olarak tasavvur edilmektedir. Sevgilinin zulümlerinden dolayı ah eden aşîğın ahları gökyüzüne çıkmaktadır. Aşîğın bu ahları direk olarak düşünüldüğünde gökyüzü cami olarak tasavvur edilmektedir.

Âh-ı hezâr-ı hasret-i dâr u diyâr ile
Bin bir direkli *câmi* 'e döndi *bu âsumân* (G.149/2)

Divanda yer alan “nühüm-tâk-ı felek”, “nüh-felek-kadrâ”, “çeşme-i nüh-tâk”, “âsmân-ı nüh-kıbâb”, “nüh-eyvân”, “siper-i nüh-tûdan” vb. terkiplerden de anlaşılacağı üzere Kâmî, beyitlerinde dokuz felekten sık sık bahsetmektedir. Yine kubbe şekli ve yüksekliği sebebiyle gökyüzü olarak tasavvur edilmektedir.

Rû-mâlgeh-i devlet ü iclâl olsun
Oldukça bu *nüh kubbe-i gerdûn* gerdân (T.K.14/2)

4.1.1.1.2. Eyvân, Atlas

“Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları'nın câmi ve medreselerindeki üç yanı kaplı, avluya bakan yanı açık, üstü tonozla örtülmüş, yerden yüksekçe

¹⁷¹ Pala, “Felek”, 149.

zeminli yere eyvan denir.”¹⁷² Eyvân yüksekliği hasebiyle gökyüzüne benzetilmektedir. Beyitte rakibin yemininin dokuz katlı feleği dahi titreteceğinden söz edilmektedir.

Dil-beste olmasun mı rakîbün dūrûgına
Kâfir yemîn ider ki *nüh-eyvânı* ditredür (G.68/4)

Kumaş anlamına gelen atlas aynı zamanda dokuzuncu feleğe verilen addır. Dozuncu felek, diğer feleklerin bağlı olduğu felektir. Bu yüzden feleğe yapılan tüm sitemler aslında dokuz felek içindir. Beyitte sevgilinin, atlas felekle birlikte yürüdüğüne değinilmektedir. Atlas feleğin diğer feleklerin aksine dönmesi onun svegiliyle beraber anılmasına sebebiyet vermektedir.

Felek-i atlas ile giceleri hem-reftâr
Mihre pâ-dâş olamaz rûzı ider isti‘câl (G.132/3)

4.1.1.1.3. Rüzgâr

Gökyüzü anlamına gelen felek, zaman anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda felek yine zaman anlamına gelen rüzgâr kelimesiyle beraber beyitlerde yer almaktadır. Beyitte şairin felek rüzgârıyla pençelediğine, zorluklarla mücadele ettiğine değinilmektedir.

El virmediyse sana elem çekme Kâmiyâ
Kim pençeledi bu *felek-i rûzgâr* ile (G.197/7)

4.1.1.1.4. Sitem, Gaddâr

Kaza ve kadere itiraz edemeyen şairler dünyada olup biteni feleğe ve yıldızlara isnad, ruhi tezahürlerini böylelikle izhar etmişlerdir. Astronomi felekiyat ilmince gökler bir mihver üzerinde dönmektedir. Fakat bu dönüş şarktan garba, yani tersinedir. Bu cihetle çarh-ı gerdûn, çarh-ı çep-endâz gibi tabirler çok kullanılır. Ve aksine dönen, aldatan manalarındadır. Felekten şikâyet etmeyen bir şair yoktur.¹⁷³ *Kâmî Divanı*’nda da feleğe sitem ve şikâyet sıkça yer almaktadır.

Bî-müdânî ‘Arif ‘Abdü’l-bâki-i dâna-yı hayf
Kinever *çerh-i sitem-mu’tâd* itdi der-kemîn (T.41/1)

¹⁷²Laf Sözlük, “Eyvan nedir, ne demektir?”. Erişim 06.02.2019
<https://www.lafsozluk.com/2012/12/eyvan-nedir-ne-demektir.html>.

¹⁷³ Onay, “Felek”, 176.

Ne mümkün pençeleşmek *çerh-i gaddâr* ile ‘âlemde
Hezârân dest-i pür-zûr-ı Nerîmân’ı çeker çevrür (T.62/9)

4.1.1.1.5. Rakkâs, Rişte

Felek, hareketliliği ve dönmesi sebebiyle rakkâs olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte rakkâs olarak düşünülen feleğin hareketlilik yönünden saat gibi her dakika çaldığından söz edilmektedir.

Çaldı her sâ‘at o *rakkâs-ı felek*
Nakd-i ‘ömrin birazın bî-minnet (D.K.2/2)

Felek zaman olarak düşünüldüğünde ip olarak tasavvur edilmektedir. “Feleğin çemberinde geçmek” deyiimi de feleğin ip olarak düşünülmesiyle ilgilidir. Feleğin çemberinden geçmek, hayatın zorluklarını görmüş, acılarını yaşamış kişiler için kullanılan bir deyimdir.

Kânûn-ı bezmi kırdı *felek rişte* riştedür
Santûr u barbatun da kulağı kiriştedür (Matali 47)

4.1.1.1.6. Sakf, Âsiyâb

Dam, çatı anlamına gelen sakf yüksekliği sebebiyle gökyüzüne benzetilmektedir. Âsiyâb ise dönmesi ve hareket etmesinden ötürü gökyüzü olarak tasavvur edilmektedir.

Şiddet-i sarsar-ı zûr-âver-i eyyâma göre
Sakf-ı gerdûn be-câ eyledi nüh tâk ancak (G.118/2)

Döndükçe bu *âsiyâb-ı gerdûn*
Rızkun virür ol Hudâ-yı bî-çûn (Müfred 116)

4.1.1.1.7. Fânûs, Levha, Dolâb

Gökyüzünün, kavisli görünüşü, yuvarlak şekli ve hareketliliğinin fânus benzetmesine etkisi vardır. Silindir biçiminde olan bu fânusun camdan bir muhafazası feleklere benzetilmektedir.¹⁷⁴ Fanus yine hareketliliğinden dolayı felek, gökyüzü olarak tasavvur edilmektedir.

O şem‘-i bezm-i akdes hıfz olunmaz mı eser yelden
Döner *çerh-i felek* üstinde bir *fânûs-ı mînâdur* (K.17/5)

¹⁷⁴ Kuzubaş, Muhammet, “16. Yüzyıl Şairlerinde Felek Kavramı” , (Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2015) , 123.

Felek, şekli ve renginden dolayı levhaya benzetilmektedir. Bu bağlamda beyitte felek levha ile beraber kullanılmaktadır. Yine felek hareket halinde olması ve dönmesinden ötürü dolap olarak tasavvur edilmektedir.

Asup *debîr-i felek âsmâna* bir levha
Sehâb çekmiş idi üstüne kebûdi hicâb (K.3/13)

O mefhar-ı sakaleyn âb-ı rûy-ı ‘âlemdür
Yüzi suyına döner *âsmân-ı heft dolâb* (K.3/29)

4.1.2. Yıldızlar

4.1.2.1. Umumi Olarak Yıldız

Divanda genellikle kevkeb, necm, ahter adlarıyla anılan yıldızlar; şekilleri, renkleri ve parlaklıkları sebebiyle Kâmî’nin beyitlerinde yer almaktadır. Uykusuz kişilerin yıldız sayması, güneş gelince kayboluşları, güneşe nispeten küçücük oluşları, burçları oluşturmaları, insanlar üzerine etkileri, her kişinin gökte bir yıldızı oluşu yıldızlarla ilgili telakkilerdendir. Ayrıca yıldızların insanlar üzerinde etkileri de divanda konu olmaktadır.¹⁷⁵

Hâl-i mu‘anberine olaldan rasad-nişîn
Baht-ı siyehle mazhar-ı ferhunde-*kevkebüz* (G.87/5)

Ser-â-ser tügmelerle sîne-i hûbân iliklendi
Dizildi ahter-i seyyâre gûyâ *kehkeşân* üzre (K.19/8)

Gül gibi bir duhter-i pâkîze-*ahter* sad dirîğ
Gonceveş açılmadın itdi yirin hâk-i siyâh (T.42/1)

4.1.2.2. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri

4.1.2.2.1. Süreyyâ (Pervîn, Ülker)

Süreyya, Kuzey yarımkürede toplam altı veya yedi yıldızdan oluşan bir yıldız kümesidir. Ülker ve Pervin adıyla da anılır. İkişer ikişer olup karşılıklı durur ve ayın geçtiği yerlere yakın görünürler. Gerdanlığa benzemesi nedeniyle felekiyatta (gökbilimde) “İkd-ı Süreyyâ” adıyla da anılır. Kasidelerde şair memdununun erdem, yetenek ve kişiliğini Süreyyâ ile kıyaslar ve çoğu kez

¹⁷⁵ Pala, “Yıldız”, 482.

memduhunu Süreyyâ'dan üstün görür.¹⁷⁶ Süreyyâ yıldızı beyitlerde parlaklığı, şekli ve aşğın ahlarının ulaşması sebebiyle anılmaktadır.

Ol tügmeleri çözmege hâhişger olursun
Bî-çâre elün *'ikd-ı Süreyyâya* yetişmez (G.96/4)

Yâr olmayınca sana dil-ârâ çi fâ'ide
Âhun çıkarsa *tâ-be-Süreyyâ* çi fâ'ide (G.179/1)

Şigüfte goncalarun zîb-i revnakındandur
Felekde böyle perîşânlığı *Süreyyânun* (K.20/7)

Göstermesün cemâlini hûrşîde ol perf
Reng-i kumâşî hüsn ü bahâ *Ülkerin* döker (G.61/5)

4.1.2.2.2. Kehkeşân (Samanyolu)

Samanyolu da denilen bu yıldız kümesi *Kâmî Divanı*'nda sık sık anılmaktadır. Yine Kehkeşân beyitte aşğın ahlarının ulaşması sebebiyle söz konusu olmaktadır.

Ol şeh-süvâr virse visâle cevâb-ı ye's
Sür esb-i âh-ı pür-şereri *kehkeşâna* dek (G.122/4)

Rütbe-i sahnına sanma yanaşur esb-i felek
Kehkeşân urdı anun pâyına pâ-bend-i metîn (K.21/9)

4.1.2.2.3. Ferkadân

Kutb-ı şimaliye yakın iki yıldızdır ki Ferkadan da derler. Daima buldukları yerlerden tulu ve gurub ederler.¹⁷⁷ Divanda sadrazam İbrahim Paşa'nın anlatıldığı bir kasidede geçmekte olup onu övmek için kullanılmıştır.

Eyâ sadru's-sudûr u ma'rifet-perver zamânunda
Güher-sencân-ı nazmun nâmı fark-ı *Ferkadân* üzre (K.19/22)

4.1.3. Burçlar

4.1.3.1. Seratân (Yengeç)

Yıldızların gökyüzünde yengeç şekline benzetildiği burçtur. Burcun etkin olduğu tarih, 22 Haziran ile 22 Temmuz tarihleri arasındadır. Yaz mevsiminin ilk burcudur. Elementi su, gezegeni aydır. Yengeç burcu, "Burc-ı herçeng" ve "Burc-

¹⁷⁶ Zavotçu, "Süreyya", 647.

¹⁷⁷ Onay, "Ferkadeyn", 179.

ı hilal” olarak da bilinir.¹⁷⁸ Beyitte Zuhâl gezegeninin önce aslan burcuna, sonra da yengeç burcuna geçtiğine değinilmektedir. Sevgilinin saç ı şekli sebebiyle yengeç burcuyla beraber anılmaktadır.

*Zühali tâ ki esed evveline itdi felek
Seretân âhirine düşdi felekde dönerek (Muamma 12)*

*Mâh-rûyun mı senün zûlf-i girih-gîründe
Yohsa şimdi kamerün menzili Hârçeng midür (G.56/6)*

4.1.3.2. Hamel (Koç Burcu)

Hamel (Koç), on iki burçtan birincisidir. “Burc-ı bere” adıyla da bilinir. Semânın kuzey yarım küresinde Sevr burcu ile Süreyyâ yıldızının yakınlarında bulunan, gökyüzünde baş ı arkaya çevrilmiş bir koç şeklinde görünen yıldız kümesinin adıdır.¹⁷⁹ Hamel burcu, *Kâmi Divanı*’nda sadece bir beyitte geçmekte olup güneşle beraber anılmaktadır.

*Ol meh bahâr-ı hüsne ne dem zîb-bahş olur
Mir’ât-ı mihri destine Burc-ı Hamel virür (G.72/2)*

4.1.3.3. Delv (Kova Burcu)

“Delv-i sipih” olarak da anılan kova burcu 21 Ocak-19 Şubat tarihlerini kapsamaktadır. Beyitte aş ıgın gönlünün kova burcu gibi ayrılık çukuruna düştüğünden ve yine sevgilinin saçından kurtulamadığından bahsedilmektedir.

*Yine kurtulmadı ser-pençe-i çengâl-i zülfünden
Dil-i üftâde delvâsâ çeh-i hicrâna düşdükçe (G.178/5)*

4.1.3.4. Kavs (Yay Burcu)

Savaş aleti olan yay aynı zamanda yay burcu olarak da bilinmektedir. Kaş yaya benzetilir, hilal de kavstir. Kavs-i kuzah gökkuşağıdır. “Kavseyn” tabiriri Necm suresi 9. ayette geçer ki Mirac gecesi Allah ile Peygamberimiz arasındaki yakınlığın ifadesinde kullanılmıştır.¹⁸⁰ Kavs diğer burçlara oranla *Kâmi*

¹⁷⁸ Hafsanur Yıldırım, *Divan Şairlerine Göre Burçlar*, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.8, S. 41. Aralık 2015. S. 347.

¹⁷⁹ Özer, Zeynep, “Divan Şiirinde Burçlar”, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2015), 61.

¹⁸⁰ Pala, “Kavs”, 262.

Divanı'nda daha çok geçmektedir. Beyitte eğer Zühal, kavse erişirse ayı yanına çekeceğinden bahsedilmektedir.

*Kavse zühal muttasıl olsa eger
Mâhı çeker yanına dümdâr ider (Muamma 5)*

4.1.3.5. Esed (Aslan Burcu)

Esed burcu, 23 Temmuz ile 22 Ağustos tarihleri arasına hâkim olan burçtur. Esed burcu, divanda sadece bir yerde geçmekte olup beyitte Zuhâl gezegeninin kendinden sonra gelen yengeç burcuna geçtiğinden bahsedilmektedir.

*Zuhâli tâ ki esed-i evveline itdi felek
Seretân âhirine düşdi felek de dönerek (Muamma 12)*

4.1.3.6. Cevza (İkizler Burcu)

Mayıs ayının 21. günü güneş İkizler burcuna girer. Aslında “Cevza” sırtı beyaz kara koyunlara denilse de minyatürlerde bu burcun rumuzu, belinde okluk bulunan ve elinde yay tutan bir adamın koyuna binmiş hali olarak tasvir edilir. Bu şekil adeta koyunun üzerinde iki insan görüntüsünü verdiği için adına “Zülcesedeyn”, “Dü-peyker” veya “İkizler” denilmiştir. Aslında Teveman adlı birbirinden ayrılmayan iki yıldız nedeniyle ikizler denir.¹⁸¹ Cevza, *Kâmî Divanı*'nda anılan burçlardan biridir.

*Şems-i vahdet bürc-i sûretten hüveydâdur velî
Râst-mîzânuz bize gerdûn bir Cevzâ iki (G.221/4)*

4.1.3.7. Mizân (Terazi Burcu)

Tartı anlamına gelen mizan aynı zamanda terazi burcunu ifade etmektedir. Mizân burcu, 23 Eylül ile 23 Ekim tarihleri arasını kapsayan burçtur. Sonbahar burcu olan mizan, beyitte müşteri yıldızıyla beraber anılmaktadır.

*Bir yanında müşterî mîzân ile
Bir yanında dahı bir gevherli tâc (Muamma 25/2)*

4.1.3.8. Hût (Balık Burcu)

Güneş 19 Şubatta balık burcuna girer. Balık burcu, divan şiirinde daha çok deniz veya su içinde oluşu, ağ veya olta ile yakalanışı özellikleri ile bağlantı

¹⁸¹ Pala, “Cevza”, 91.

olarak kullanılır. Bazen de eski bir inanıştan ileri gelen dünyanın altında balık olduğu ve Yûnus peygamberin balığın karnında kaldığı düşünceleriyle anılır.¹⁸² Balık burcu, *Kâmî Divanı*'nda sadece bir beyitte geçmekte olup yengeç (harçeng) burcuyla beraber anılmaktadır.

Dâver-i bahr olaganda yaraşur fahr-künân
Kök ara nuyın olur burçlara *Hût u Harçeng* (K.25/10)

4.1.4. Gezegenler

4.1.4.1. Zuhâl, Keyvân (Satürn)

Zuhal, bir seyyaredir. Yeri yedinci kat göktür. Bir adı da Keyvandır. İlm-i tencime göre nahs-ı ekberdir. Humk, cehl, cübn, hıkd, kizb, levm, gam, kesel, gabavet, zarar mahsusatındandır.¹⁸³ Feleğin hazinedarı olarak bilinen Keyvan beyitlerde felekle beraber anılmaktadır.

Zuhâli tâ ki esed-i evveline itdi felek
Seretân âhirine düşdi felek de dönerek (Muamma 12)

‘Ulüvv-i rütbe eger ser-keş itse *Keyvân*’ı
Felek hilâli ider gerdenine tavk-ı rikâb (K.3/26)

4.1.4.2. Müşteri (Jüpiter)

Altıncı felekte bir gezegendir. Bu yıldızın etkisi altında doğmuş olanlar, terbiyeli, utangaç, iyi ve yumuşak huylu, alçakgönüllü, cömert olurlar. Düzgün ve güzel söz söylerler, feleğin kadısı ve hatibi olarak bilinir. Özellikle medhiyelerde bahsedilen kişiler düşüncelerinde ve işlerindeki isabetten dolayı Müşteri yıldızına benzetilirler.¹⁸⁴ Müşteri yıldızının beyitte terazi burcuyla yan yana olduğuna değinilmektedir.

Bir yanında müşterî *mîzân* ile
Bir yanında dahı bir gevherli tâc (Muamma 25/2)

4.1.4.3. Zühre (Venüs), Nâhîd

Üçüncü gökte olan bir gezegendir. Bu yıldıza kendine bakanın kalbine sevinç vermektedir. Aynı zamanda bu seyyareye mensup olanlar güzel, zarif,

¹⁸² Özer, Zeynep, “Divan Şiirinde Burçlar”, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2015), 112.

¹⁸³ Onay, “Zuhal”, 440.

¹⁸⁴ Pala, “Müşteri”, 344.

sevdaya meyyal ve sanatkâr olurlar. Zevki severler ve alâyişe düşkündürler.¹⁸⁵
Nahid olarak da bilinen Zühre Kâmî'nin beyitlerinde sık sık yer almaktadır.

Sıbganur varını medhünde bu tab'-ı şûhum
Zührenün sâzı ayalgusına olgay âheng (K.25/11)

Rif'at-i menziletin eylese *Nâhîd* hesâb
Mîhr u meh cezrini zamm ile iderdi tetmîm (K.11/13)

4.1.4.4. Utârid

Kâtip ve münşi, gök cisimlerinden Utarid'in sıfatıdır. Eski gökbilim inancına göre Utârid ikinci göğün ikinci katında (ikinci felekte) bulunur. Gökyüzünün sıfatı olan güneşin kâtibidir. Bazen uğurlu bazen de uğursuz olur. Karışık renklere hâkimdir. Etkisinde doğanların zeki, neşeli, duygulu ve sanatçı kişilikler olduğuna inanılır.¹⁸⁶ Beyitlerde feleğin kâtibi olan Utarid'in feleğe yazı yazmasından söz edilmektedir.

Tâk-ı feleke yazdı '*Utârid* târîh
Ma'mûr ola bu mesned-i fetvâ dâ'im (T.K.14/3)

Cenâb-ı hazret-i mahdûm İbrâhîm Efendi kim
'*Utârid* itse lâyük vasfını mihr üstüne terkîm (T.K.19/6)

Evsâf-ı nezâketlerini bâ-ta'zîm
Tâk-ı felege yazsa '*Utârid* şâyân (T.K.15/6)

4.1.4.5. Güneş (Afitâb, Hûrşîd, Şems, Gün)

Divanda mihr, şems, hurşid, afitab ve gün olarak adlandırılan güneş parlaklığı, güzelliği ve insanları ısıtması vechiyle beyitlerde yer almaktadır. Güneş genellikle sevgiliye benzetilmesinden ötürü beyitlerde zikredilmektedir. Bu bağlamda sevgilinin yanakları, yüzü ve güzelliği güneş olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte sevgilinin güneşe benzeyen yüzü var iken gökte güneş ve ayın olmasına hacet olmadığından söz edilmektedir.

Ruhsâr ile ebrûsı hayâli bize kâfi
Hûrşîd u hilâl-i felek olmazsa ne hâcet (G.15/5)

Reşk-i hûrşîd-i cihân bir 'âlem-ârâdur o şûh

¹⁸⁵ Levend, "Zühre", 204.

¹⁸⁶ Zavotçu, "Debir", 167.

Tahtgâh-ı hüsne şâh-ı dâd-fermâdur o şûh (G.28/1)

Âkil ider mi rütbe-i vâlâyı ârzû
Mihrün kemâl-i rif'ati gör kim zevâl olur (G.76/2)

Güneşün rüyuna bir vech ile rüchânı mı var
Mâh-ı tâbân gibi gündün güne noksânı mı var (G.38/1)

Mazhar-ı mihr-i cemâl oldı esîr-i zülfün
İrmedi subh-ı visâle o ki şeb-gîr olmaz (G.83/4)

Tasavvufî manada güneşe benzetilen sevgili, mürşittir, Allah'tır. Beyitte her zerrenin kendi zatına benzeyen güneş aradığından söz edilmektedir. Burada güneş, mürşidi ifade etmektedir. Her mürşid kendine benzeyen, kendine yakın müridi aramaktadır.

Her zerre kendi zâtına *mânend-i âftâb*
Devr-i felekde şöhret-i nâm u nişân arar (G.57/2)

Olmuşuz *şems-i hakikat* zerresinden feyz-yâb
Zıllı memdûd olmayan sâhib-zevâli n'eylerüz (G.90/2)

Beyitte sevgilinin saçının esiri olan aşığın sevgilinin güneş gibi güzel olan yüzüne mazhar olduğundan bahsedilmektedir. Güneş, burada sevgilinin yüzüne benzetilen unsurdur. Yine beyitte güneş ile sabah arasında ilişki kurulmaktadır.

Mihr-i ruhsârün olaldan ebr-i zülfünden nihân
Bana gün göstermedi bir dem şeb-i târun senün (G.129/2)

4.1.4.6. Ay (Mah, Meh, Kamer)

Ay, güneş gibi bir ışık kaynağıdır. Ancak ay, ışığını güneşten almaktadır. Klasik şiirde sevgilinin yüzü güzelliği ve ışığından dolayı aya benzetilmektedir. Yine bu benzetmeden ötürü sevgili ay olarak tasavvur edilmektedir.

Fûlâd-ı hâs hancerün ey *meh* bu sînemi
Sad-pâre kıldı kesmedi dilden harâreti (G.209/2)

Rişte-i bahtı kabâ-yı 'ömrini tecdîd ider
Kim rûfû eylerse çâk-ı câna ol *meh-pâreyi* (G.226/4)

Hûrşîdi *lerzenâk u mehi* sîne-çâk iden
İki cihâna bir şeh-i sâhib-vakârsın (K.2/2)

4.1.4.7. Gölge

Divanda zıll ve saye olarak geçen gölge kelimesi Tuba ağacının gölgesi, Hz. Muhammed'in gölgesi, şefaati vb. yönlerde beyitlerde söz konusu edilmektedir. Ayrıca müşidler güneşe benzetildiğinde müridler gölge olarak tasavvur edilmektedir.

Zıllun cihâna mâye-i emn u emân iken
Nâbûd o bûy-ı gül gibi sen âşkârsın (K.2/3)

Olmışuz *şems-i hakikat* zerresinden feyz-yâb
Zıllı memdûd olmayan sâhib-zevâli n'eylerüz (G.90/2)

4.1.8. Diğer Kozmik Unsurlar

4.1.8.1. Şimşek (Berk)

Şimşek, yaydığı ışığı ve parıltısı sebebiyle divanda söz konusu edilmektedir. Bu bağlamda sevgili, hızlı ve güzel olmasından ötürü şimşek ile beraber anılmaktadır. Beyitte âşığın gönül aynasında bulunan resimlerin put olarak tasavvur edilen sevgiliye ait olduğuna değinilmektedir.

Gönül âyînesinde bir sanem nakşı hüveydâdur
Ki mihr-i 'ârızî *berk*-ı cihân-ı Lât u Uzzâdur (K.14/17)

4.2. Zaman ve Zamanla İlgili Mefhûmlar

4.2.1. Zaman (Rüzgâr, Devrân, Devr, Eyyâm, Zamane, Dehr, Dem)

Rüzgâr, devrân, devr, eyyâm, zamâne, dehr ve dem zaman anlamına gelen kelimelerdir. Bunlardan rüzgâr kelimesi tevriyeli olarak beyitlerde yer almaktadır. An, zaman anlamına gelen dem kelimesi de divanda sık sık geçmekte olup "dem-i Mesîh", "ferhûnde-dem", "dem-i raks", "ferhûnde-dem", "sepîde-dem", "dem-i bahşayış", "dem-a-dem" vs. terkiplerle Kâmî'nin manzumelerinde yer almaktadır. Zaman ile ilgili olan bu kelimeler genellikle zamanın önemini vurgulamaktadır. Ayrıca *Kâmî Divanı*'nda sevgilinin olduğu anların pek kıymetli olduğundan söz edilmektedir.

Dökdük metâ'-ı tab'ı ma'ârif mezâdına
Baht-ı siyeh düşürdi *zamân-ı kesâdına* (G.201/1)

İder bu hâlet-i pîrîde 'aşkı istihsân
Kıyâs ider dil-i Kâmî *zamânı* birbirine (G.206/5)

El virmediyse sana elem çekme Kâmiyâ
Kim pençeleşdi bu *felek-i rûzgâr* ile (G.197/7)

Semâ'a girdi çün ol serv-kâmet
'Ayân oldı görün *devr-i kıyâmet* (Matali 15)

Ayrılmadı humret eseri şerm ü hayâdan
Ol *dem* ki hınâ dest-i Züleyhâ'da bulundu (G.215/6)

Ferdâya salma Kâmi-i zârı meded şehâ
Eyyâm-ı hüsni sanma felekde döner gelür (G.74/5)

4.2.2. Yıl (Sâl), Ay (Mâh, Şehr)

On iki aylık zamanı ifade eden yıl, beyitlerde genellikle sevgilinin olmadığı zamanları ifade etmektedir. Âşık, sevgiliyi düşündüğünde zaman kavramı bile değişmekte, onun bir anı bir gün, bir günü bir ay, bir ayı ise bir yıl olmaktadır.

Ol 'âşıkun ki fikri dem-â-dem visâl olur
Bir anı rûz rûzı meh ü *mâhı sâl* olur (G.76/1)

Divanda ay olarak Şevvâl ve Ramazân ayları geçmektedir. Ramazân ayı beyitlerde sık sık anılmakta olup divanda üç tane Ramazâniyye bulunmaktadır. Ramazân ayı, getirdiği tüm güzellikleriyle, bereketleriyle, kurulan binbir çeşit sofraları, sahur ve iftar vakitleriyle beyitlerde yer almaktadır. Ayrıca sevgili ile geçirilen zamanın, Ramazân ayı gibi olduğundan söz edilmektedir.

'Âleme rahmet-i Hak rûha gıdâdur ramazân
Renc-i 'isyâna şifâ câna safâdur *ramazân* (G.151/1)

Ramazân ayı gibi bir meh-i hûrşîd-cemâl
Sûziş-i âteş-i 'aşkı komadı dilde mecâl (G.132/1)

Şevvâl ayı ise Ramazân ayının akabinde gelen ve Peygamber Efendimiz'in ümmetine altı gün oruç tutmayı tavsiye ettiği aydır. Divanda "hilâl-i Şevvâl" terkihiyle yer almaktadır.

Mübtelâ olmaya bir kerre dahı 'âlemde
Nüşa 'arz eyledi gûyâ ki *hilâl-i Şevvâl* (Sihhatname VI/5)

4.2.3. Mevsimler

4.2.3.1. Nevbahâr (Bahâr, İlkbahar)

Klasik şiirde üzerinde en çok durulan mevsim bahardır. Bahar, çiçeklerin açtığı, bülbüllerin ötüştüğü, bahçelerin yeşerdiği bir mevsimdir. Bu yönleriyle divanda söz konusu olmaktadır. Ayrıca sevgili ve onun güzelliği bahar mevsimi olarak tasavvur edilmektedir. Yine *Kâmî Divanı* 'nda bahar mevsiminin Edirne şehrinin gül bahçelerini, yeşilliğini seyretmenin tam zamanı olduğu söylenmektedir.

Bahâr geldi demidür çemende seyrânun
Edirne şehrine gel vaktidür gülistânun (K.20/1)

Bahar divanda güllerin açıldığı bir dönem olarak tasvir edilmektedir. Ancak âşık, güle benzetilen sevgilinin olmamasıyla yakınmaktadır.

Bahâr gelmiş idi gerçi gül açılmaz idi
Olurdu nâzı dahi gonca-i ferah-zânun (K.20/19)

Bahâr-ı sûz u güli âteşin olur tâ haşr
O gülsitâna ki bir lahza 'andelîb olurum (G.141/4)

Yine ilkbahar, yağmurun çok olduğu bir mevsimdir. Beyitte ilkbahar bulutunun, sevgilinin hasretiyle âlemi tufan ettiğinden söz edilmektedir. Sevgili olmayınca ağlayan, gözyaşı döken âşık ile ilkbahar bulutları arasında benzerlik ilişkisi kurulmaktadır.

Eksük olmaz gerçi kim *bârân-ı ebr-i nev-bahâr*
'Âlemi hûn-âbe-i hasretle tûfân itdi hat (G.112/2)

Bahar, karların erimesiyle ırmakların, akarsuların coşmasıyla bilinen bir mevsimdir. Yine bahar aşığın sevgiliye olan aşkının arttığı bir dönemdir. Bahar aynı zamanda eğlence meclislerinin çok sık olarak faaliyet gösterdiği dönemdir.

Nev-bahâr oldı yine hükm-i gülistân yürüsin
Zîver-i bezm olan ol câm-ı gül-efşân yürüsin (G.166/1)

Bahâr zabt ider elbette diyu ser-mesti
Benân-ı şâhda gül-i mühridür Süleymânun (K.20/18)

4.2.3.2. Sayf (Yaz)

Yaz mevsimi divanda sadece lugaz nazım şeklinde geçmekte olup beyitte kış mevsimiyle beraber tezat oluşturacak şekilde yer almaktadır.

Bir var imiş bir yogemiş bil nedür ey dakîka-dân
Oldığı yirde çoğemiş *sayf u şitâda* rayegân (L.4/1)

4.2.3.3. Hazân (Sonbahar)

Sonbahar mevsimi, bahar mevsiminin tersine ağaçların yaprak döktüğü, bağ bahçenin sararıp solduğu, ekinlerin son bulduğu mevsimdir. Aynı zamanda yaşlılığı temsil eden sonbahar beyitlerde ilkbahar ile tezatlık oluşturacak şekilde kullanılmaktadır.

Yeniden cân bulup ‘âlem açıldı gönli dünyânun
Hazânı nev-bahâr oldı cihân döndi gülistâna (G.200/3)

Hazân vakti anılmaz bir adun ey bülbül
Bahâr mevsimi nâm-ı hezâra aldanma (G.199/4)

4.2.3.4. Şitâ, Zemherîr (Kış)

Kış, havaların soğuması ve karın yağmasıyla bilinen tabiatın canlılığının gittiği bir mevsimdir. Kış mevsimi özellikleri bakımından aşğın gönlüyle özdeşleşmektedir.

Hevâ-yı zemherîri gönderüp etrâf u eknâfa
Şitâ hükmin yürütmek istedi kevn ü mekân üzre (K.19/12)

Gördi *şitâda* rûy-ı dili *zemherîrden*
Kânûn-ı dehr hak bu ki âzerlük eyledi (G.214/5)

4.2.4. Gün ve Gün İle İlgili Unsurlar (Rûz, Gündüz, Eyyâm)

Gün, güneşin doğuşu ile batışı arasındaki süreye denilmektedir. Divanda “rûz-ı nevrûz”, “takat-güdaz-ı rûze”, “rûz-ı kıyâm-ı nev”, “rûz-ı hisâb”, “rûze-i hicr ü firâk”, “eyyâm-ı gül”, “atvel-i eyyâm”, “sübhâ-ı eyyâm” gibi terkiplerle yer almaktadır. Sevgilinin yüzü, parlaklığı sebebiyle gündüz olarak tasavvur edilmektedir.

Rûz-ı nev-rûzı ber-â-ber ‘add iden meh-tâb ile
Nûr-ı feyzi anlamaz fark itmez akdan karayı (G.226/2)

Devre-i ruhsârını göstermedi zülfün tamâm
Gündüzi elbette nâkısdu şeb-i yeldâlarun (G.126/3)

Nizâm u zâbitası yok havâdis-i dehrün
Güsiste *sübhâ-i eyyâmün* insilâki mi var (G.37/6)

4.2.4.1. Sabah

Genel olarak sabah; karanlıktan, durgunluktan, dinlenmeden sonra aydınlık, canlılık ve çalışmayı beraberinde getirir. Ancak yine de sabahta bir mahmurluk vardır. Uğurlu bir vakit olarak da Allah tarafından günlük rızıkların dağıtıldığı andır. Sabah, karanlığın yakasının yırtılmasıdır. Renk ve parlaklığı onunla ortaya çıkar. Sabahleyin çiçekler açar, tabiatta yeni bir canlanış başlar.¹⁸⁷ Divanda subh ve saba olarak da geçen sabah genellikle rüzgâr kelimesiyle beraber kullanılmaktadır. Sabah rüzgârı, Kâmî'nin beyitlerinde sevgilinin saçlarını dağıtması ve sevgiliye âşıktan haberler götürmesi sebebiyle anılmaktadır.

Rûy-ı cebîne üç belük olmuşdı zülfi tâm
Başdan aşurdı birini virdi *sabâ* nizâm (Muamma 13)

Nakd-ı ezhârı *sabâ* darb ile döksün çemene
Sikke-i pâdşeh-i nâmiye erzân yürüsin (G.166/5)

Beyitte sabahın aşığı dolandırdığından söz edilmektedir. Ayrıca divanda “durdı saba” redifli bir gazel bulunmaktadır.

Tokınup gülşeni âheste uyandurdı *sabâ*
‘Andelîbi yine ‘aşk ile dolandırdı *sabâ* (G.2/1)

Gül-zemîn-i çemeni ebr-i bahâra suladup
Cûları mevce-i reşk ile bulandırdı *sabâ* (G.2/2)

Beyitte ayrılık acısı çeken aşığın, gece inşirah bulduğuna, yine aşığın karanlıkta ışığın etrafında dolanan pervane meşrepli olduğuna değinilmektedir. Pervane meşrepli olan âşık için sabah vaktinin aydınlık olmadığından söz edilmektedir. Yine sabahın, sevgilinin saçlarını dağıtmasından bahsedilmektedir.

Bulduk şeb-i firâk-ı visâlinde inşirâh
Pervâne-meşrebüz bize rûşen degül *sabâh* (G.27/1)

Sabâ zülfün perîşân itmedükçe görmedük hâlün
Bu dâmun dânesin altında pinhân eylemiş sayyâd (G.29/5)

4.2.4.2. Seher

Sabah gün doğmadan önceki zamana seher adı verilmektedir. Seher, beyitlerde duaların kabul olduğu, feyzin, bereketin çok olduğu zaman olarak geçmektedir. “Feyz-i seher” terkibi Kâmî'nin beyitlerinde sık sık yer almaktadır.

¹⁸⁷ Pala, “Sabah”, 384.

Yine seher beyitte aşğın gözyaşlarıyla yalvarmalarının arttığı bir vakit olarak söz konusu edilmektedir.

Oldı cihânda nâ'il-i âmâl çend-sâl
Ol kim *seher* niyâz ile eşk-i terin döker (G.61/2)

'Aceb mi görmese rûy-ı güşâd-ı gonca-ı dil
Esîr-i hâb ki *feyz-i seher* nedür bilmez (G.98/2)

Su seper çeşmine şeb-nem anı bîdâr eyler
Gâfil olmaz *eser-i feyz-i seherden* nergis (G.102/2)

4.2.4.3. Şafak

Güneşin doğuşundan az önce beliren aydınlığa şafak denilmektedir. Şafak vakti, genellikle kızıl rengi sebebiyle beyitlerde yer almaktadır.

Kûh-ı Kâf üzre *şafak* sanma urındı bagtak
N'ola utgansa vakâr ile geçer deng-â-deng (K.25/9)

Hoy-kerde âh-ı pür-şererümden meger felek
Destinde *nem-rübây-ı şafak* destmâl olur (G.76/4)

4.2.5. Akşam (Şam, Ahşam, Mesa) ve Gece (Şeb, Leyl) İle İlgili Unsurlar

Gün batımından günün ağarmasına kadar geçen süreye gece denilmektedir. Gece aşğın üzüntülü olduğu vakitlerdir. Ayrıca akşam ve gece rengi itibariyle sevgilinin saçlarıyla beraber beyitlerde sık sık anılmaktadır. Yine beyitte, sevgilinin saçları ile âşıkların en uzun geceleri arasında ilişki kurulmaktadır.

O gîsûlar ki 'uşşâkun şeb-i yeldâlarındandır
Ümîd-i subh-ı vuslat hâhiş-i bî-câlarındandır (G.48/1)

Sâkiyâ *dest-i mey-âşâma* ayagı yandur
Dergeh-i meykedenün ola çerâgı rûşen (G.147/3)

Mazhar-ı mihr-i cemâl oldı esîr-i zülfün
İrmedi *subh-ı visâle* o ki şeb-gîr olmaz (G.83/4)

Beyitte aşğın sevgilinin saçının esiri güneşe benzeyen yüzüne mazhar olduğuna değinilmektedir. Beyitte sevgilinin saçlarının sevgilinin yüzünü kapatıp, aşğa gün göstermediğinden söz edilmektedir. Sevgilinin saç ile gece arasında ilişki kurulmaktadır.

Mihr-i ruhsârun olaldan *ebr-i zülfünden* nihân

Bana *gün* göstermedi bir dem *şeb-i târun* senün (G.129/2)

4.3. Dört Unsur (Anasır-ı Erba)

Dört unsur, “çar unsur” da denilen “toprak-hava-su-ateş” öğeleridir. Varlık âlemi bu dört ana öğeden ibarettir. Bu dört öğe, insanların karakter ve mizaçlarına hâkim olarak kabul edilirdi. Buna göre ateşin tabiatı sıcaklık, suyun yaşlılık, havanın soğukluk ve toprağın da kuruluştur.¹⁸⁸

4.3.1. Su ve İlgili Unsurlar

4.3.1.1. Âb (Su)

Su genellikle saflığı, temizliği, akıcılığı ve hayat verici özellikleri sebebiyle beyitlerde söz konusu edilmektedir. Su, “âb-ı rûy-ı ‘âlem”, “âb u türâb”, “âb u tabla”, “âb-ı gufrân”, “âb-ı zülâl”, “âb-ı revân”, “âb-ı hasret”, “gül-âb”, “âb-ı kerem”, “âb-ı sâf”, “sir-âb”, “zehr-âb”, “âlem-i âb”, “âb-ı gayr” vb. terkipler içerisinde divanda yer almaktadır. Ayrıca su beyitlerde “âb u hevâ” terkihi içerisinde de karşımıza çıkmaktadır. Divanında deyimlere sıkça yer veren Kâmî’nin beyitte “yüzü suyu hürmetine” deyimini kullandığına rastlanmaktadır. Beyitte iki cihanın, Hz. Muhammed’in yüzü suyu hürmetine yaratıldığından bahsedilmektedir.

O nûr hakkı için kim bu bâg-ı kevneyi
Yüzi *suyına* yaratmış Müsebbibü’l-esbâb (K.3/29)

Ölümsüzlük suyu anlamına gelen âb-ı hayât divanda sık sık geçmektedir. Hızır ve İlyas’ın bulduğu ab-ı hayat suyu “ab-ı hayvan” olarak da adlandırılmaktadır. Âb-ı hayât divanda genellikle Hızır ve arkadaşlarına telmih yoluyla söz konusu edilmektedir. Ayrıca sevgilinin dudakları âb-ı hayât olarak tasavvur edilmektedir.

Herkese *Âb-ı Hayât-ı* ârzû olmaz nasîb
Bî-ta‘ab Hızır oldu leb-rîz u Sikender teşne-leb (G.13/2)

Dil-i pür-‘aşk-ı Mecnûn oldu menba‘ *Âb-ı Hayvâna*
Sikender zulmet içre sanduğı efsânelerdendir (G.46/2)

¹⁸⁸ Pala, “Anasır-ı Erbaa”, 23.

4.3.1.2. Bahr, Deryâ, Ummân (Deniz), Mevc (Dalga), Girdâb

Deniz, yeryüzünün belli bir kısmını kaplayan su kütesidir. Kâmî divanında “bahr-ı hüsn”, “bahr-ı emel”, “bahr-ı hayret”, “bahr-ı aşk”, “bahr-ı emel”, “bahr-ı hakikat”, “bahr-ı fazilet”, “bahr-ı mağfiret”, “bahr-ı rahmet” gibi terkiplerle karşımıza çıkmaktadır. Divanda sevgilinin güzelliği uçsuz bucaksız olan denize benzetilmektedir. Yine aşğın gözyaşları çok olması sebebiyle deryaları andırmaktadır. Ayrıca deniz, aşğın gemiye benzeyen gönlünü saldığı “bahr-ı aşk” terkinde karşımıza çıkmaktadır.

Hirâsân olmayan çâh-ı zekândan *bahr*-i hüsnünde
Giriftâr-ı rehâ nâ-bûd-ı gird-âb olmak istermiş (G.105/3)

Dürri murâda girye-i vakt-i seher yeter
İtsen sirişk-i dîdemi *deryâ* çi fâ’ide (G.179/4)

Sefîne-i dili sal *bahr*-ı ‘aşka gam çekme
Murâdun üzre yürür rûzgâr olur giderek (G.124/5)

Dalga, denizi daha da anlamlaştıran onun olmazsa olmaz parçalarındandır. Dalga denizin coşkunu ifade etmekte olup aşğın gönlü ile ilişkilendirilmektedir. Aden incisi, denizden çıkmış olması sebebiyle divanda deniz ve denizle ilgili unsurlarla beraber kullanılmaktadır. Aşğın gözyaşları, aynı zamanda coşması sebebiyle dalgaya da benzetilmektedir.

Mümkün degül şinâ-yı nazar *mevc*-i giryeden
Her dem dü-çeşmi der-bağal eyler gedûlanur (G.79/2)

O bî-bahâ dür-i nâ-süfte-i ‘Aden bir gün
Misâl-i *mevce*-i yem der-kenâr olur giderek (G.124/3)

Tehlikeli yer ya da duruma girdap denilmektedir. Girdâb, “nâ-bûd-ı gird-âb”, “gird-âb-ı hırmân”, “girdâb-ı aşk” terkipleri içerisinde divanda yer almaktadır. Divanda aşğın gözyaşları, çektiğı sıkıntıları ve aşkı girdap olarak tasavvur edilmektedir.

Sanmanuz kim Mevlevî bî-ıztırâb eyler semâ’
Gird-bâd-ı ‘aşk ile pür-pîç ü tâb eyler semâ’ (G.114/1)

‘Ârız-ı hoy-kerdesinde halka-i zülfün görüp
Kâmiyâ bî-çâre diller kaldılar *gird-âbda* (G.180/7)

4.3.1.3. Irmak, Cûy, Cûybâr (Akarsu)

Akarsu, akıcılığı ve coşkunluğu sebebiyle divanda anılmaktadır. Divanda Tunca ve Nil olmak üzere iki tane nehir geçmektedir. Akarsu beyitlerde genellikle aşığın gözyaşları olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte aşığın gözyaşları ve gönlünün akarsular gibi sevgilinin mahallesine çağlayacağından söz edilmektedir.

Kûy-ı yâre sû-be-sû diller *akarsular* gibi
Seyl-i tûfân-hîz-i eşküm çağlasun *cûlar* gibi (G.208/1)

4.3.1.4. Ebr, Sehâb (Bulut)

Bulut, divanda ilk olarak kaside nazım şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hz. Muhammed doğduğunda Medine’de başında bir bulutun dolaşması Hz. Muhammed’in mucizelerinden biridir. Beyitte Hz. Muhammed’in başında dolaşan, onu koruyan buluttan söz edilmektedir.

O mişkât-i nübüvvet-tal‘atın göstermeyen mihre
Serinde *sâyebân-ı ebr-i rahmet* bârgâhıdır (K.4/14)

Bulut, divanda bahar mevsimiyle beraber sık sık anılmaktadır. Çünkü bahar, yağmur bulutlarının fazla olduğu bir dönemdir. Sevgilinin yüzü güneşe benzetilmektedir. Sevgilinin saçları ise güneşi örten bulutlar olarak tasavvur edilmektedir. Bu bağlamda sevgilinin saçları ile bulutlar arasında ilişki kurulmaktadır.

Eksük olmaz gerçi kim *bârân-ı ebr-i nev-bahâr*
‘Âlemi hûn-âbe-i hasretle tûfân itdi hat (G.112/2)

Mihr-i ruhsârun olaldan *ebr-i zülfünden* nihân
Bana gün göstermedi bir dem şeb-i târun senün (G.129/2)

4.3.1.5. Bârân (Yağmur)

Yağmur, *Kâmî Divanı*’nda üç yerde geçmektedir. Yağmur, beyitlerde ilkbahar yağmurlarının çok olması sebebiyle bahar bulutlarıyla beraber anılmaktadır. Ayrıca aşığın gözyaşları yağmura benzetilmektedir.

Eksük olmaz gerçi kim *bârân-ı ebr-i nev-bahâr*
‘Âlemi hûn-âbe-i hasretle tûfân itdi hat (G.112/2)

Hasret-i hâlün ‘abes giryân ider ‘aşıkları
Âfitâb-ı hüsne yanmış dâne *bârân* istemez (G.93/2)

4.3.1.6. Jale (Şebnem)

Sabah vakti, bitkilerin üzerinde bulunan su damlacıklarına çiy (şebnem) denilmektedir. Divanda yer alan şebnem genellikle aşğın gözyaşları olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte bülbülün inlemelerini duyan şebnemin güllere su serptiğinden söz edilmektedir. Yine aşğın teri, şebneme benzetilmektedir.

Su seydi güllere *şeb-nem* seherde gördükde
Yanup yakılmasını ‘andelîb-i nâlânun (K.20/9)

Ruhsâr-ı ‘arak-rîzi ki i‘câz-ı hüsündür
Yohsa gül-i hûrşîd-nümâ *şeb-nemi* n’eyler (G.66/5)

4.3.1.7. Katre

Damla anlamına gelen katre, beyitlerde şekli sebebiyle söz konusu olmaktadır. Divanda şarabın damlası ve aşğın gözyaşı damlaları sık sık geçmektedir.

Zâhid sanur ki *katre-i meydür* harâm olan
Fart-ı riyâsi cur‘asınun ekserin döker (G.61/4)

Sâkî sun ol piyâle-i envâr-bahşı kim
Her *katresi* makûle-i keyf u kem olmasun (G.163/6)

Bir sûdı ki *yek-katre-i eşk-i seher* eyler
Ol menfa‘ati sanma ki deryâda bulındı (G.215/4)

4.3.2. Toprak ve İlgili Unsurlar

4.3.2.1. Hak (Toprak)

Toprak genellikle sevgilinin ayakları altında olması sebebiyle beyitlerde yer almaktadır. Sevgilinin ayakları altında olan, sevgilinin bastığı toprak âşık için pek değerlidir. Âşık, sevgilinin ayağı altındaki toprak olmak istemektedir. Beyitte âşık kendini sevgilinin “haksarı (toprağı)” olarak adlandırmaktadır.

Oldum harâb-kerde-i dest-i tegâfûlün
Yap gönlümü ki yine senün *hâksârunum* (G.143/5)

Kurbân-ı kûyun olmağa bir ruhsat isterüz
Makbûl-i *hâk-i pâyun* olur hıdmet isterüz (G.88/1)

4.3.2.2. Gubâr (Toz)

Toz, şekli, inceliği ve rûzgâr tarafından sürüklenmesi sebebiyle beyitlerde söz konusu edilmektedir. Sevgilinin ayağını bastığı toprak gibi ayağının tozu da âşık için kıymetlidir. Âşık sevgilinin ayağının tozunu bile daima özlemektedir.

Ayagun tozun özler sâkiyâ erbâb-ı bezm ammâ
Safâdan ‘âlem-i âbun zemîninde *gubâr* olmaz (G.82/5)

Gubar, rengi ve inceliği sebebiyle *Kâmî Divanı*’nda “kuhl-ı gubar” terkihiyle karşımıza çıkmaktadır. Gubari yazı çeşidi yine yazı anlamına gelen hat ile beraber kullanılmakta olup tevriyeli bir anlam ifade etmektedir.

Gubâr-ı hattı olmuş ‘âzim-i pîrâmen-i ruhsâr
Sular gül-geşt-i kûy-ı yâri her dem çeşm-i giryânüm (G.146/2)

Gubâr-ı reh-güzerin kıl havâle-i müjgân
Hoş-âmed ile gelen rûzgâra aldanma (G.199/3)

4.3.2.3. Kuh (Dağ), Seng (Taş), Seng-i hara (Mermer)

Dağ divanda genellikle Ferhad ile ilgili bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dağ, Ferhad ile ilgili beyitte “kuh-ı bela” terkihiyle zikredilmektedir. Bunun dışında dağ, yüksekliği sebebiyle beyitlerde söz konusu olmaktadır. Dağ yine yüksekliğinden dolayı engel olarak düşünülmektedir.

Girye-i mazlûma tedbîri ‘abesdür zâlimün
Seddi müşkildür o seylün kim iner *kuhsârdan* (G.154/4)

Kûh-ı belâ-yı ‘aşkı meger kor mı bî-sütûn
Âh-ı derûnum ile felekler direklenür (G.78/6)

Taş, sertliği ve katılığı sebebiyle beyitlerde söz konusu edilmektedir. Divanda taş olarak mezar taşından ve sevgilinin taş gönlünden bahsedilmektedir. Sevgilinin taş gönlüne karşı, âşığın kılı Ferhâd’ın baltası olarak tasavvur edilmektedir.

Nâm-âverân-ı sikkeyi mermerde kazdılar
Seng-i mezârda kalacak adumuz dirîg (G.115/3)

Ol *seng-dile* âhumuz eylerdi eser biz
Her mûyumuzı tîşe-i Ferhâd ide bilsek (G.128/2)

Mermer de yine taş gibi sert ve katı olması sebebiyle beyitlerde zikredilmektedir. Beyitte Ebû Leheb fitratlı rakip sert ve katı mizaçlı olmasından

ötürü mermere benzetilmektedir. Yine beyitte sevdiği için dağları delen Ferhâd'ın sert mermeri dahi tatlı hale getirdiğinden söz edilmektedir.

Misâl-i seng-i hârâdur rakîb-i Bû-Leheb-fitrat
Füsûn-ı Tebbet-i vârun olursa ser-nigûn olmaz (G.84/2)

Dîde-i 'âşıkda ma'şûkun cemâli cilveger
Kâmiyâ Ferhâd şîrîn itdi *seng-i hâreyi* (G.226/7)

4.3.2.4. Kara (Ber, Kenar), Çöl (Sahra), Vadi

Kara, yeryüzünün denizlerle kaplı olmayan bölümüne denilmektedir. Kara parçası divanda pek fazla kullanılmamakta olup "bahr u ber" terkihi içerisinde yer almaktadır. Çöl beyitlerde genellikle Mecnûnla beraber onun yaşadığı yer olarak anılmaktadır. Vadi ise aşğın yaralı gönlü olarak tasavvur edilmektedir.

Ne bahr ü *berdür* olur girye-i subuhgâhı
Cihân bahâsı degül katre-i çekîdesinün (G.130/6)

Nâm-âver-i 'aşk olmaz idi Kays ile Ferhâd
Güm-nâm olacak kûh ile *sahrâda* bulındı (G.215/5)

Ol âhû gözlerüm ol kâkül-i müşgîn hayâliyle
Gönül *vâdileri* Çîn u Hutun sahrâlarındandır (G.48/4)

4.3.3. Ateş ve İlgili Unsurlar (Nar, Od, Şerer)

Anasır-ı erbadan biri olan ateş, kırmızı renkli, yakıcı ve ısıtıcı olması sebebiyle divanda söz konusu olmaktadır. Divanda ateş anlamına gelen kelimeler od ve nardır. Ateşle beraber kıvılcım anlamına gelen şerer kelimesi de beyitlerde yer almaktadır.

Gıdâsı *nâr* ağzı toptolu sem
Fitil işler vücûdına dem-â-dem (Kıta 12/4)

4.3.3.1. Dûd, Duhân (Duman)

Rengi ve şekli sebebiyle divanda söz konusu edilen duman, beyitlerde genellikle "dud-ı ah" terkihiyle anılmaktadır. Duman genellikle aşğın ahları olarak tasavvur edilmektedir. Dumanın göğe yükselmesiyle aşğın ahlalarının göğe yükselmesi arasında benzerlik kurulmaktadır. Beyitte ahın dumanı, aşğın gönlündeki kanuna benzetilmektedir. Sevgilinin ayva tüyleri de dumana

benzetilmektedir. Beyitte sevgilinin ayva tüylerini duman gibi gören aşğın, onu sevgilinin ateş benzeyen yüzüyle kıyas ettiğinden söz edilmektedir.

Âteş-i ‘aşkunı cânı gibi saklar ‘âşık
Dûd-ı âhi dir isen dildeki kânûnundur (G.41/5)

Hatt-ı ruhsârında bî-câdur nizâ‘-ı kıl u kâl
Gerçi rûyî âteşîn güldür *duhâmî* n’eyesün (G.161/6)

Zâhir olunca *dûd* gibi hatt-ı ‘anberi
Âteş kıyâs ider gören ol mihr-i enveri (G.216/1)

4.3.3.2. Hakister (Kül)

Kül, divanda sadece bir beyitte geçmekte olup şarap ile beraber kullılmaktadır.

Gubâr-ı hâtır-ı sûzânı cebr eyler safâ ehli
Cilâ-bahşây-ı câm-ı mu‘teber *hâkister* olmaz mı (G.222/5)

4.3.4. Hava ve İlgili Unsurlar

4.3.4.1. Bâd, Nesîm, Sabâ, Sarsar (Rüzgâr)

Rüzgâr “bâd-ı sabâ”, “bâd-ı bahâr”, “bâd-ı seher”, “bâd-ı âh”, “tâb-ı nesîm”, “metâf-ı nesîm”, “bâd-ı nesîm”, “nesîm-i gayret”, “nesîm-i ‘âfiyet”, “nesim-i bahâr”, “nesîm-i himmet”, “nesîm-i nev-bahâr”, “dest-i sabâ”, “sarsar-ı kahr-ı ecel” gibi terkiblerle divanda yer almaktadır. Rüzgâr, bir cismi başka bir yere sürüklemesi sebebiyle beyitlerde zikredilmektedir.

Feryâd ile takrîr idemez derdini bülbül
Gûş-ı güle ey *bâd-ı sabâ* sen haberi aç (G.25/5)

Ayrıca divanda rüzgâr kelimesinin zaman anlamıyla beraber tevriyeli olarak kullanıldığı da görülmektedir. Bunun yanı sıra ılık esen rüzgârlar olarak bilinen bad, nesîm ve saba beyitlerde sık sık kullanılmaktadır. Hatta divanda “durdı saba” redifli gazel yer almaktadır. Saba rüzgârı, sevgilinin saçını dağıtmasıyla bilinmektedir.

Yâ Rab ne *rûzgâra* kalur bu dem-i hevâ
Âteş-hurûş olmada mevc-i yem-i hevâ (G.10/1)

Sabâ zülfün perîşân itmedükçe görmedük hâlün
Bu dâmun dânesin altında pinhân eylemiş sayyâd (G.29/5)

Sabah rüzgârı ki sevgilinin mahallesinden taze eser gelir. Sanki ölmüş kişilere, gönüllere candan haber gelir. Saba rüzgârı Klasik şiirde önemlidir. Çünkü onun sevgilinin mahallesinden haber getirdiğine inanılır. Bu özelliğinden ötürü sevgiliye âşıktan haber getiren haberci, postacı olarak tasavvur edilmektedir. Yine rüzgâr sevgilinin saçıyla olan münasebetinden ötürü sevgilinin saçı olarak düşünölmektedir.

Bâd-ı sabâ ki kûy-ı cüvândan eser gelür
Gûyâ ki mürde dillere cândan haber gelür (G.74/1)

Bu çîn-i ser-i zülfüm olur sanma *nesîmi*
Ümmîd-i vefâ mahz-ı Hıtâ vü Hutenumden (G.156/5)

4.3.4.2. Habbe (Habab)

İçi dolu su kabarcığına habbe denilmektedir. Divanda aşğın gözyaşları ve teri habab olarak tasavvur edilmektedir.

Sâkî görülür neş'ede te'sîri *habâbun*
Câmun bu mey-i huş-rübâsında nazar var (G.36/3)

Dür-i yetîme iken intizâr-ı sâhil-i dil
Bu lücegehde *habâb-ı* hevâ gelür görünür (G.80/6)

4.4. Hayvanlar

4.4.1. Kuşlar

4.4.1.1. Umumi Olarak Kuş

Kuş, *Kâmî Divanı*'nda genellikle murg ve murgan şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Beyitlerde “murg-peççe”, “murg-ı cennet”, “murg-ı dil”, “murgan-ı çemen”, “murgân-ı bihişt”, “murg-ı endîşe” gibi terkiplerle yer almaktadır. Kuşların divanda anılmalarının en önemli sebebi uçuş özellikleridir. Bu bağlamda gönül, genellikle kuş olarak tasavvur edilmektedir. Yine kuşlar, kafeste olmaları ve çiçeklere konmalarından ötürü Kâmî'nin beyitlerinde söz konusu edilmektedir.

Göz gezdiriyor sayda o şehbâz-ı melâhat
Murg-ı dil-i âvâremüz Allâh'a emânet (Matali 14)

Lâne-sâz olmuş serinde şimdi *murgân-ı çemen*
Servi mecnûn eyledi gülşende refâtun senün (G.129/4)

4.4.1.2. Kuş Çeşitleri

4.4.1.2.1. Andelîb, Hezâr (Bülbül)

Divanda en çok zikredilen kuş çeşidi bülbüldür. Gülleri çok seven bülbül, güllerin çok olduğu bahar mevsiminde güllerin etrafından dolaşmasıyla bilinmektedir. Diğer kuşlar içinde en çok anılmasının sebebi de gül ile olan bu münasebetidir. Ayrıca rivayete göre Hz. İbrâhîm ateşe atıldığında ona bülbülün eşlik ettiği ve bülbülün haykırışının Allah'ın zikri olduğu söylenmektedir.¹⁸⁹

Terennüm-sâz olunca nagmesinde sihr ider *bülbül*
Anunçün şâh-ı gülde goncalar yir yir hamâ'ildür (G.59/6)

Bülbül, güle olan düşkünlüğü sebebiyle gül olarak tasavvur edilen sevgilinin aşığı olarak düşünülmektedir. Daima gülün yanı başında ötmekte olan âşık bülbül, ona feryad figan etmektedir. Bülbül beyitlerde genellikle “gül, gülzar, feryad, figan, ah ve aşıyan” kelimeleriyle beraber kullanılmaktadır.

Geçüp eyyâm-ı gül *bülbül* dahi feryâddan kalmış
O dem-sâzum benüm feryâduma imdâddan kalmış (G.107/1)

O serv-i bâg-ı hüsnün gülşene teşrîfine her dem
Hezârân hasret ile nergis ü gül göz kulag olmuş (G.108/4)

Beyitte bülbülün, inleme ile feryad edip bir dalda duramadığından, ister istemez yuvasından gül bahçesine gelip gittiğinden söz edilmektedir. Yine Kâmî'nin beyitlerinde bülbülün haykırışlarının sevgiliden ayrı düşmesinden dolayı olduğuna rastlanmaktadır. Bülbül, sevgili olarak tasavvur edilen gülün yüzünün açıldığını görünce sevgilinin ateşe benzeyen yüzü karşısında figan eder. Ateşin kuş yauvasına düştüğünü zanneder.

Görüp *hezâr* gülün âteşin açıldığını
Figân ider ki sanur âteş âşiyâna düşer (G.60/5)

Nâle vü feryâd idüp bir dalda durmaz '*andelîb*
Lânedden âmed-şüdi gülzâra ister istemez (G.92/2)

Gülinden ayrı düşmüş dûrdan feryâd ider *bülbül*
Fakîrün hasb-ı hâli işidenlerden irag olmuş (G.108/5)

Kâmî Divanı'nda bülbül ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.11/11), (K.20/8), (K.20/9), (K.20/10), (K.20/11), (K.20/13), (K.20/31), (K.22/3), (K.22/4),

¹⁸⁹ bk. Ömür Ceylan, “*Kuşlar Divanı Osmanlı Şiir Kuşları*” (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015), 4: 62.

(K.22/6), (K.22/11), (K.M.2/6), (T.37/2), (G.1/1), (G.2/1), (G.2/3), (G.3/4), (G.7/6), (G.8/5), (G.8/7), (G.9/1), (G.25/5), (G.26/5), (G.32/4), (G.37/1), (G.42/6), (G.49/5), (G.67/2), (G.77/2), (G.79/4), (G.92/2), (G.101/2), (G.111/5), (G.117/5), (G.135/4), (G.138/3), (G.138/7), (G.141/4), (G.145/1), (G.170/1), (G.170/3), (G.170/7), (G.182/3), (G.199/4), (G.214/3), (G.218/4), (G.225/5), (Muamma 14), (Muamma 22), (Matali 65), (Matali 82), (Matali 85), (Matali 91), (Matali 115), (Matali 125), (Matali 144), (U.M.2/5).

4.4.1.2.2. Tûtî (Papağan)

Divanda bülbülden sonra en çok zikredilen kuşlardan biri de papağandır. Papağan, çekici görüntüsü ve çok konuşması sebebiyle beyitlerde anılmaktadır. Eskiden papağanları konuşurmak için önlerine ayna konulur, sahipleri aynanın arkasında konuşur. Papağan da kendi konuştuğunu zannederek konuşmaya başlamış. Bu adetten ötürü konuşmayan sevgili önüne ayna koyularak konuşan papağana benzetilmektedir. Bu bağlamda aşığın aynaya benzetilen gönlü de sevgilinin konuşmasını sağlayacak unsur olarak düşünülmektedir. (bk. Sevgili mad.)

*Tûtî-i tab‘ı söyledürüz Kâmiyâ velî
Âyîne-i cemâl-i perî-tal‘at isterüz (G.88/5)*

*Bahâ-yı tûtîyâ hem-seng-i iksîr olsa da çekmez
Gubâr-ı dergehinden gayrı kühli çeşm-i istignâ (T.47/6)*

Kâmî Divanı'nda tûtî ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.14/8), (G.145/2), (Matali 106), (U.M.1/5), (U.M.1/68), (U.M.1/155), (U.M.1/428).

4.4.1.2.3. Zâg (Karga)

Siyah renkli ve bet sesli bir kuş olan karga Klasik şiirde genellikle uğursuzluk sembolü olarak görülmekte olup rakip vb. kötü kişiler için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Karga tarihte ilk olarak Hz. Âdem'in oğlu Kabil'in kardeşi Habil'i öldürüp gizleyecek yer bulamadığında gelip gömdüğü kuşla ona gömmeyi öğretendir. Yine rivayete göre Hz. Nûh, Nûh tufanından sonra yeryüzünün kuruyup kurumadığını öğrenmek için bir karga göndermiş ancak karga bulduğu leş ile meşgul olup görevini yerine getirmemiştir. Bunun üzerine Hz. Nûh,, kargaya beddua etmiş ve karga kıyamete dek siyah ve çirkin bir kuş

olarak kalmıştır.¹⁹⁰ Karga, *Kâmî Divanı*'nda dört yerde anılmakta olup erguvana gelen kuş olarak söz konusu edilmektedir.

Konardı cân-ı 'adüv tîg-i hûn-feşân üzre
O *zâglar* gibi kim şâh-ı ergavâna gelür (K.10/22)

Kâmî Divanı'nda karga ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (U.M.3/89), (U.M.3/90), (Musammat 2).

4.4.1.2.4. Kumrî (Kumru)

Güvercinden daha küçük olan kumru, güzelliği ve eşine olan sadakatiyle bilinmektedir. Kumru, *Kâmî Divanı*'nda sadece bir yerde geçmekte olup “kumri-peççegân” terkihiyle beyitte yer almaktadır. Kumru beyaz, parlak renkte ve servi ağacının üzerinde olması vechiyle beyitte zikredilmektedir.

Degüldür beyza *kumrî-peççegânı* hıfzına meştâ
Gümüşden hâne bünyâd eyledi serv-i çemân üzre (K.19/5)

4.4.1.2.5. Kebk (Keklik)

Keklik güzel ötüşü ve sekerek yürümesi sebebiyle Klasik şiirde anılmaktadır. Keklik divanda doğan (bâz) kuşuyla beraber anılmakta olup kısa mesnevîde yer almaktadır.

Olsa 'ahdinde haste gürsine bâz
Eylemez suy-ı *kebke* çeşmini bâz (K.M.2/27)

4.4.1.2.6. Şâhbâz

Yırtıcı bir kuş olarak bilinen doğan kuşu divanda “şah-bâz” ve “bâz” gibi adlarla zikredilmektedir. Sevgilinin bakışları, gözleri şahbaz olarak tasavvur edilmektedir. Âşık, sevgilinin şahbaz olan gözlerinin pençesine düşmüştür. Yine beyitte doğan gözlü sevgilinin bir kez olsun aşığa bakmadığından söz edilmektedir. Sevgilinin doğan gibi keskin gözleri aşığın gönlünü yaralamaktadır.

Süzilmez *şâh-bâz-ı çeşmi* bizden yana bir kerre
Hümâ-yı evc-i istignâdan ednâya tenezzül güc (G.26/6)

Şeh-bâz çeşmi gönlümü mecrûh kor gider
Agyârı sayd idince gider âşyâna dek (G.122/6)

¹⁹⁰ bk. Ömür Ceylan, “*Kuşlar Divanı Osmanlı Şiir Kuşları*”, 142.

Süzilmede yine her yana çeşm-i mestânen
O *şâh-bâz*-ı hüsün bir şikâra mı dolaşur (G.73/3)

Kâmî Divanı'nda şâhbâz ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.10/17), (T.43/4), (G.52/8),122/6), (G.128/4), (U.M.1/69), (U.M.1/553), (U.M.2/105).

4.4.1.2.7. Şahin, Kartal

Şahin, havada asılı kalabilen yırtıcı bir kuş türüdür. Şahin, gözlerinin keskin, yırtıcı ve avlayan konumunda olması sebebiyle sevgilinin gözleri için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Kartal ise uzun süre gökyüzünde kalabilen, gözleri çok iyi gören yırtıcı diğer bir kuş türüdür. Arapça “ukab” olarak adlandırılan kartal, *Kâmî Divanı*'nda Türkçe adıyla karşımıza çıkmaktadır.

Hirâs-ı pençe-i *şâhîn-i çeşm-i* bî-dâdı
Uçurdu hâbını âvâre-i perîdesinün (G.130/4)

Cenâhlanmış o gül-gûn ‘izârı hat almış
O kebg-i bâğ-ı letâfet meger ki *kartalmış* (Matali 64)

Kâmî Divanı'nda şahin ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (T.53/1), (Matali 157).

4.4.1.2.8. Kebuter (Güvercin), Küleng (Turna)

Güvercin, çok uzak mesafeden yuvasına dönebilen zeki bir kuştur. Uzak mesafelere gidebilmesinden dolayı haberci olarak vasıflandırılmaktadır. Bu bağlamda yetiştirilen “posta güvercinleri” bulunmaktadır. Hristiyanlıkta haç üzerindeki on iki güvercin havarileri, İslamiyette ise güvercin barışı ve sevgiyi temsil etmektedir.¹⁹¹ Turna anlamına gelen küleng ise uzun boylu ve uzun bacaklı süslü bir kuştur. Aşığın gönlü telli turnaya benzetilmektedir. *Kâmî Divanı*'nda güvercin ve turna sadece bir beyitte yer almaktadır

Yârân içinde müttehem oldu *Kebûteri*
Mihri'den özge meyli anun قورتلجه (G.51/3)

Teller takınsun evc-i hevâda *küleng-i dil*
Ger şâhbâz-ı çeşmün elinden bula felâh (G.27/2)

¹⁹¹ bk. Ömür Ceylan, “*Kuşlar Divanı Osmanlı Şiir Kuşları*”, 103.

4.4.1.2.9. Tavus

Tavus, rengârenk tüyleri, başındaki sorgucu ve muazzam görüntüsüyle alımlı bir kuştur. Tavus kuşu, güzelliğin, zerafetin ve ihtişamın timsalidir. Ancak bu kadar alımlı ve güzel olan tavus kuşunun ayakları çok çirkindir. Rivayete göre Hz. Âdem'in cennetten çıkarılmasına sebep olan hayvanlardan biridir. Bundan dolayı Allah tarafından cezalandırılmış olup ayakları çirkin kılınmıştır. Ayrıca çok güzel olan tavus kuşu, ayaklarından ötürü tevazuyu sembolize etmektedir.

Düstûr-ı mükerrem o vezîr ibni vezîrün
Tuğrâ-yı hat-ı desti ki *tâvûs-ı cinândur* (K.24/18)

Kâmî Divanı'nda tavus ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.8/10), (U.M.1/128).

4.4.1.2.10. Hümâ, Ankâ (Simurg)

Efsanevi kuşlardan olan hüma, güç, kuvvet, iyilik, devlet ve saltanat sembolüdür. Hüma kuşu kimin başına konarsa o kişinin şanslı olacağına inanılmaktadır. Hüma divanda sık sık anılan kuşlardan olup avlanamaması sebebiyle sevgiliye benzetilmektedir. Hüma kuşu Klasik şiirde pek çok mesnevinin doğrudan konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca *Kâmî Divanı*'nda, Kâmî'nin Sabit Efendi'nin "Edhem ü Hüma" mesnevisine takriz yazdığına rastlanmaktadır.

Dutıldukça *hümâ-yı devleti* sayd u şikâr oldı
Bozuldukça tılısm-ı genc-i lâ-yefnâyı ifşâdur (K.17/13)

Per ü *bâl-i hümâdan* hâhiş-i mâ fi'z-zamîr itsen
İder bir cân ile ol hıdmet-i çârûb-ı hâkin yâd (T.72/2)

'Uşşâk o şüha sîne-i sad-çâk gösterür
Sayd-ı hümây-ı lâne-ne-dâna kafes 'abes (G.20/2)

Perçem sanur o nûr-i siyâhı gören velî
Zill-ı hümây-ı evc-i melâhat serindedür (G.53/2)

Anka, Kaf Dağı'nda yaşayan efsanevi kuşlardandır. Farsça otuz kuş anlamına gelen simurg olarak da bilinmektedir. Kimsenin avlayamadığı, daima yükseklerden uçan Anka kuşu, avlanmaması yönüyle sevgili olarak tasavvur edilmektedir. Yok olup tekrar küllerinden doğan anka kuşu aynı zamanda tasavvufi manada hiçliği ifade etmektedir.

Ol kim firâz-ı vahdete reh-berlük eyledi
'Ankâ-yı Kâf-ı himmete şeh-perlük eyledi (G.214/1)

Kâmî Divanı'nda hümâ ve ankâ ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (T.62/18), (Kıta 16/2), (G.16/14), (G.26/6), (G.52/8), (G.58/3), (G.126/4), (G.178/9), (G.186/5).

4.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar

4.4.2.1. Esb, Eşbeh, Hayl, Kümeyt (At)

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan at, Kâmî divanında da sık sık zikredilmektedir. At, rengi, hareket etmesi, hızlı koşması, ayağındaki nalı vs. vasıflarından ötürü beyitlerde söz konusu edilmektedir. Yine at, hareket etmesinden dolayı beyitte felek ile beraber anılmaktadır. Atların ayağına takılan nal da beyitlerde sık sık yer almaktadır. Nal, şekli itibariyle sevgilinin kaşlarına benzetilmektedir.

Rütbe-i sahnına sanma yanaşur *esb-i felek*
Kehkeşân urdı anun pâyına pâ-bend-i metîn (K.21/9)

Bî-sütûn olsun gerekse kûhsârı düşmenün
Mih-i na 'l-i esbün ekser tîşe-i Ferhâd'dan (Terci Bend III/4)

Endişe-i hat hüsn-i dil-ârâyı gidermez
Ser-*hayl-i* Habeş şevket-i Dârâ'yı gidermez (G.94/1)

Mihmîz-i tab'-ı şûh ile Kâmi taraf taraf
Hayl-i *kümeyt-i* hâme tekâverlük eyledi (G.214/7)

Kâmî Divanı'nda at ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.21/35), (G.55/6), (G.122/4), (Matla 7), (U.M.2/221).

4.4.2.2. Âhû (Gazal)

Güzel gözlü ürkek ceyslana ahu denilmektedir. Doğu Türkistan'a bağlı Çin, Hoten, Hıta ülkelerinde yaşayan ahu divanda "ahu-yı Çin" ve "ahu-yı Hutent" terkibleriyle yer almaktadır. Ahu, güzelliği ve özellikle de siyah gözleri sebebiyle sevgiliye benzetilmektedir. Beyitte sevgilinin gözleri ahuya benzetilmektedir. Yine beyitte ahunun yaşadığı Çin ve Hoten sahralarından söz edilmektedir.

Ol *âhû* gözlerüm ol kâkül-i müşğîn hayâliyle
Gönül vâdileri *Çin u Hutent* sahrâlarındandır (G.65/4)

Ol çeşm-i mukahhal bize bir 'işve ider kim
Âhû-yı Hutentde dahi ol gunc bulunmaz (G.91/4)

Misk kokusu ahunun karnından çıkmıştır. Bu sebeple misk kokan saç, ahu ile beraber anılmaktadır. Zor avlanan ahu, elde edilemeyişi sebebiyle de sevgiliye benzetilmektedir. Ahunun yabana meyletmesi, onun yine sevgili olarak tasavvur edilmesine sebep olmaktadır. Ancak yaban burada yabancı anlamına gelecek şekilde tevriyeli olarak da kullanılmaktadır.

Ruhsâr-ı âlun üzre o hâl-i siyâh için
Hûn-ı dil oldu *nâfe-i müşgîn gazâline* (G.204/3)

Siyâh çeşmini gözler taraf taraf ‘âşık
Hezâr dâmi yatur *âhû-yı remîdesinün* (G.130/3)

Âbdâl ider cihânı o çeşm-i mukahhali
Âhûlar ile ‘âlemi teshîre lâ-muhâl (G.134/3)

Çün olduk ser-be-sahrâ-dâmen-i zülf-i siyekârun
Bizi *âhûlarun* lutfına itsen mazhar olmaz mı (G.222/7)

Kâmî Divanı’nda âhû ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (K.21/23), (G.48/4), (G.51/1), (G.64/4), (G.86/4), (G.90/3), (G.134/5), (G.147/1), (G.153/3), (G.176/6), (G.203/6), (Matali 87), (Matali 167).

4.4.2.3. Kelb, Seg (Köpek)

Köpek, Klasik şiirde değersiz, hakir ve engel olarak görülmektedir. Köpek, divanda genellikle rakip için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Sevgilinin mahallesi aşğın daima ulaşmak istediği mekândır. Oraya gidemeyen âşık için oradaki köpekler dahi pek önemlidir. Kâmî, beyitte sevgilinin mahallesindeki köpeklerden bahsetmektedir. *Kâmî Divanı*’nda köpek ile ilgili sadece iki beyit bulunmaktadır.

Lokma-i kurbân-ı ‘aşkundan ko olsun hissemend
Vir *segân-ı kûyuna* bir pâre Allâh ‘aşkına (G.202/3)

Rakîbi görmese kopmaz yirinden ol perî-peyker
Seg-i sahrâya olmuş sanki yebrûhü’s-sanem beste (G.177/5)

4.4.2.4. Şir (Aslan), Üştür (Deve)

Aslan, ormanda yaşayan gücüyle kuvvetiyle bilinen bir hayvandır. Klasik şiirde aslan, güç ve cesaretin timsalidir. Divanda sadece bir yerde geçmekte olan aslan, aşkın aslanları Ferhâd ve Kays için kullanılmaktadır. Deve, çölde

yaşamakta olup yük taşıyan bir hayvandır. Divanda sadece bir yerde geçen deve yüksekliğinden ötürü çerh ile beraber anılmaktadır

İki gurrende *şîr-i 'aşka* çün kim bir künâm olmaz
Şehi Ferhâd kûhun pâdişâhı Kays hâmûnun (G.131/3)

Lâyık *derây-ı üştür-i çerh* olsa mihr ü meh
Gâv-ı zemîn-i mânde-be-câya ceres 'abes (G.20/4).

4.4.2.5. Gürg (Kurt), Nahcîr (Keçi), Hâr (Eşek), Katır

Türk kültüründe, Türk mitolojisinde önemli bir yere sahip olan kurt, güç ve adaletin sembolü olarak görülmektedir. Kurt, *Kâmî Divanı*'nda "râh-ı gürgân" terkihiyle kısa mesnevi içersinde yer almaktadır. Bir av hayvanı olan nahcîr, âşık için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Âşık, sevgilinin yolunda kurban olan kişi olduğu için keçiye benzetilmektedir. Kurt, keçi ve eşek *Kâmî Divanı*'nda sadece bir yerde geçmektedir.

Râh-ı gürgâna saldı sevk iderek
Ey birâderlûk itdi bana felek (Mesnevi 2/34)

Gönlüm âzürde iden gamzesi müjgânı degül
Tîr-i keç dağdağa-sâz-ı dil-i *nahcîr* olmaz (G.83/3)

Klasik şiirde üzerine mesneviler yazılan "hâr" *Kâmî Divanı*'nda da zikredilmektedir. Bir binek hayvanı olan katır divanda sadece bir yerde kullanılmaktadır. Beyitte Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye armağan ettiği katır cinsi Düldül'den söz edilmektedir.

Pehlû *be-hâr* tâbe-seher zâr iken felek
Mahmilden itdi baht-ı siyehüme hâbgâh (G.176/4)

Eşheb-i Düldül-reviş esb-i sabâ-reftâruna
Haydarî raht-ı mücevher kehkeşân-ı sîm-tâb (Terci Bend IV/6)

4.4.3. Balıklar, Böcekler, Sürüngenler

4.4.3.1. Mâhi (Balık)

Balıklar, üzerinin pullarla çevrili olması, şekilleri ve renkleri sebebiyle Klasik şiirde çeşitli tasavvurlarla konu olmaktadır. *Kâmî Divanı*'nda sadece bir beyitte geçen balık, sudan ayrılmaması sebebiyle söz konusu edilmektedir.

Su saldı cisminün rûh-ı penâhı

Olur ayrılrsa sudan hem- çü *mâhi* (Kıta 13/4)

4.4.3.2. Pervâne

Geceleri ışığın etrafında uçuşan kanatlı böceklere “pervâne” adı verilmektedir. Klasik şiirde pervâne ve şem üzerine çeşitli mesneviler yazılmıştır. Şem sevgiliye, şemin etrafında dolanan pervâne ise aşığa benzetilmektedir. Beyitte gece sevgiliyi yerinde bulamayan gönlün pervâne gibi kendini ateşe attığından bahsedilmektedir.

Pervâne gibi âteş-i hicrâna düşer dil
Bulmazsa ger ol şem‘-i şebistânı yirinde (G.184/3)

Güneş *pervâneveş* ol şem‘i devr itmek ba‘îd olmaz
Bütün mah-ı sevâd-ı defter-i sâlin temennâdur (K.17/7)

İsmet-şikeste pâk-nazar itmez i‘tibâr
Olsun mı geşte şem‘ ile *pervâne* âşnâ (G.8/3)

Dünyâda mücâzâtını şem‘ eyledi rûşen
İtmiş ana da *sûziş-i pervâne* sirâyet (G.15/6)

Dolansa şem‘-i ruhun ‘âşıkun çü *pervâne*
Yanup yakılmaga şâyeste gayri bâkî mi var (G.37/3)

Kâmî Divanı’nda pervâne ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.7/5), (G.15/6), (G.23/3), (G.44/2), (G.46/7), (G.101/4), (G.168/7), (G.184/3), (G.227/6), (Matali 141), (U.M.1/266).

4.4.3.3. Meges (Sinek)

Sinek, siyah rengi, kanatları, şeker ve bala düşkünlüğü sebebiyle beyitlerde söz konusu edilmektedir. Divanda sevgilinin beni, sevgilinin bal dudağının kenarına konmuş kara bir sinek olarak düşünülmektedir.

Şem‘-i ‘aselde itmiş iken bâl u per fidâ
Pervâne yandı mugtenem-i bâlıdur *meges* (G.101/4)

Ezel bahşâyışidür feyz-yâb-ı bûy-ı gül olmak
Şekerden bâl ü per açmış *megesden* engübîn olmaz (G.85/3)

Kâmî Divanı’nda sinek ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (G.20/7), (G.100/5), (Matali 132).

4.4.3.4. Nahl (Arı)

Arı, bal yapması, vızıldaması ve çok hızlı hareket etmesi sebebiyle beyitlerde söz konusu edilmektedir. Çiçeklerin, meyvelerin üzerine konan arı beyitlerde çiçekler ve meyvelerle beraber anılmaktadır. Sevgilinin ayrılığından dolayı yerinde duramayan âşık, arıya benzetilmektedir.

Tamâm mevsimidür *nahl*-ı ser-keşîdesinün
Henûz teşnesiyüz mîve-i resîdesinün (G.130/1)

Ey serv-i bâğ gördün o *nahl*-i sanavberi
Pâ-der-gil-i firâk yiründe durur mısın (G.167/5)

Kâmî Divanı'nda arı ile ilgili diğer beyitler şunlardır: (T.62/12), (G.32/1).

4.4.3.5. Mûr (Karıncı)

Karıncı incecik vücudu, siyah rengi ve Hz. Süleymân ile yaşadığı hadise sebebiyle Klasik şiirde anılmaktadır. Beyitte çalışkanlığı ile bilinen karıncanın darı tanesini zincir ile yerden çektiğinden söz edilmektedir.

Cihân-peymâ ider halk-ı cihânı cezbe-i rûzı
Çeker zencîr ile *mûr*ı yirinden dâne-i erzen (G.148/2)

Kâmî Divanı'nda karıncı ile ilgili bir beyit daha bulunmaktadır. (G.3/6).

4.4.3.6. Mâr (Yılan)

Yılan divanda sadece bir yerde geçmekte olup şekli itibariyle sevgilinin saçına benzetilmektedir. Ayrıca yine sevgilinin dağınık saçını ifade eden “tar u mar” terkihiyle de divanda yer almaktadır.

Târ-ı zülfün kor mı kalbi râhata
Cümle döndü *mâr* ile hem-sohbete (Muamma 20)

4.5. Nebatlar

4.5.1. Ağaçlar

4.5.1.1. Umumi Olarak Ağaç, Fidan, Yaprak

Arapça kökenli bir sözcük olan nebat bitki anlamına gelmektedir. Nebat bitki anlamının yanı sıra şeker anlamına da gelmektedir. Nebatın beyitlerde şeker ile beraber kullanıldığı görülmektedir. *Kâmî Divanı*'nda iki yerde geçen nebat iki beyitte de “kand-i nebât” terkihi içerisinde kullanılmaktadır.

Fî-sebîlî'llâh icrâ eyledi
Âb-ı sâfî şerbet-i kand-i nebât (T.40/2)

Fidan anlamına gelen nihâl genellikle sevgili için kullanılan bir tasavvur olarak divanda karşımıza çıkmaktadır. Yaprak anlamına gelen berg ise beyitlerde genellikle gerçek anlamıyla kullanılmaktadır. Berg, “gül-i sad-berg”, “berg-i gül”, “berg-i sebz”, “gül-i sad-berg-i hüsn”, “gül-i berg-i dil”, “libas-ı berg” vs. terkiblerle divanda yer almaktadır. Kâmî'nin beyitlerinde sevgilinin bedeni gümüş yapraklı güle benzetilmektedir. Gümüş yapraklı gül, divanda yer alan tarih manzumelerinde genellikle sararıp solmuş tene benzetilmektedir. Yine beyitte güzellik “gül-i sad-berg” olarak tasavvur edilmektedir.

İller salındurur o nihâli çenârvâr
Ben sûziş-i firâk ile âteşdeyüm dahi (G.210/4)

Gülşen-i saltanatı bula kemâl-i revnak
Gül-i sad-berg-i vücûdı ola zîb-i gülzâr (K.15/25)

Gül-berg-i hüsn'e 'âkıbet-i pâk-dâmeni
Târâc-ı sabr dest-i Züleyhâ degül mi yâ (G.11/4)

4.5.1.2. Ağaç Çeşitleri

4.5.1.2.1. Çenar (Çınar)

Çenar divanda iki yerde geçmekte olup sevgilinin boyu için kullanılan bir benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Beyitte yabancıların, diğer âşıkların sevgiliyi çınar gibi salındırdıklarından söz edilmektedir. Burada çınar salınması yönüyle söz konusu olmaktadır.

Eller salındurur o nihâli çenârvâr
Ben sûziş-i firâk ile âteşdeyüm dahi (G.210/4)

Ümîd-i bârveri eyleyen çenarâsâ
Bu şâhsâr-ı hevesde hevâya el virmez (G.95/3)

4.5.1.2.2. Servi

Servi divanda en fazla anılan ağaçtır. Sevgilinin boyuna benzetilen servi yine sevgilinin boyundan ötürü sevgili olarak da tasavvur edilmektedir. Hafif rüzgârla salınan servi ağacı, sevgilinin aheste aheste yürüyüşünü andırmaktadır. Bu bağlamda “serv-i revan” terkibiyle kastedilen yine sevgilidir. Genellikle su kenarında bulunan servi, Kâmî'nin beyitlerinde “çemen ve ırmak” kelimeleriyle

beraber anılmaktadır. Yine serv, bağda bulunmasından ötürü “bağ ve gülzar” kelimeleriyle de beraber anılmaktadır. Ayrıca serviye benzetilen sevgilinin boyunun aşkın gönlünde iz bıraktığından söz edilmektedir.

Seyr-i gül-geşt-i çemen itsek olur bî-şübhe
Bu kadar ser-keş iken *serv* yine dâmen-çîn (K.21/25)

‘Âşık ki *serv-kadleri* hâtır-nişân ider
Sahn-ı derûnı ‘ar‘arı çok gülsitân ider (K.23/1)

Lâne-sâz olmuş serinde şimdi mürgân-ı çemen
Servi mecnûn eyledi gülşende reftârın senün (G.115/4)

Hırâm-ı nâz nedür görmemişdi nergisler
Miyân-ı bâğ-ı hüsünde o *serv-kâmete* dek (G.119/5)

4.5.1.2.3. Sanavber

Çam ağacı anlamına gelen sanavber, uzunluğu sebebiyle sevgilinin boyuna benzetilmektedir. Beyitte sevgilinin boyu sanavber olarak tasavvur edilmiş olup âşık sanavbere konan arı olarak düşünülmektedir. Yine beyitte sevgilinin yüksek boyu karşısında serv ve sanavberin alçak kaldığından söz edilmektedir.

Servi salındurur mı hırâmı ol âfetün
Yıkamaz turur mı kâmeti nahl-ı *sanavberi* (G.216/2)

Ruhsâruna nisbet gülün yok i‘tibârı pûl kadar
Serv ü *sanavber* nisbeti bâlâ-kadünle oldu pest (G.18/2)

Firâk-ı ‘ârız-ı âlünle lâle dâg-ber-dildür
Sanavber iştiyâk-ı kâmetünle pâ-y-der-gildür (G.42/1)

Ey serv-i bâğ gördün o nahl-i *sanavberi*
Pâ-der-gil-i firâk yiründe durur mısın (G.167/5)

4.5.1.2.4. Bid (Söğüt)

Söğüt ağacı olan bid, *Kâmî Divanı*’nda bir yerde geçmekte olup “sâye-i bid” terkibi içerisinde yer almaktadır.

Bûsesinden bize seyr-i hat-ı dil-cû yegdür
Bâr-perverlüge tercîh olunur *sâye-i bîd* (G.32/2)

4.5.1.2.5. Ar'ar

Dağ servisi anlamına gelen ar'ar sevgilinin boyu için kullanılan benzetme unsurlarından biridir. Ar'ar diğer ağaçlar ve gül bahçesiyle beraber Kâmî'nin beyitlerinde yer almaktadır. Beyitte sevgilinin boyunun aşkın gönlünde iz bırakacağına ve orayı gül bahçesine dönüştüreceğinden bahsedilmektedir.

‘Âşık ki serv-kadleri hâtır-nişân ider
Sahn-ı derûnı ‘ar‘arı çok gülsitân ider (K.23/1)

4.5.1.2.6. Şimşad

Şimşir ağacı olarak bilinen şimşad sevgilinin boyuna benzetilmektedir. Yine şimşad ağacı yüksekliğinden, uzunluğundan dolayı sevgilinin boyu için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

Dest-i niyâz irişmedi dâmân-ı nâzına
Boy çekdi başka *kâmet-i şimşâdumuz* dirîğ (G.115/5)

4.5.2. Çiçekler

4.5.2.1. Umumi Olarak Çiçek (Ezhâr)

Çiçek, “ruy-ı ezhâr”, “güsaiş-dih-ezhâr” ve “nakd-i ezhâr” terkipleriyle divanda yer almaktadır. Beyitte çiçek yere saçılan, dökülen madeni para olarak düşünülmektedir.

Nakd-i ezhârı sabâ darb ile döksün çemene
Sikke-i pâdişeh-i nâmiye erzân yürüsün (G.166/5)

4.5.2.2. Çiçek Çeşitleri

4.5.2.2.1. Gül

Gül her zaman sevgiliyi temsil eden bir çiçektir. Efsaneye göre gülün rengi eskiden kırmızı değilmiş. Bülbüle o zaman da hiç yüz vermezmiş. Gülün bu kayıtsızlığına dayanamayan bülbül, günün birinde gidip onun gövdesine konuvermiş. Dikenler bülbülün göğsüne batınca akan kan gülün dibine dökülmüş ve kökünden damarlarına doğru yayılmış. Gül işte o günden sonra kan kırmızı açmaya başlamış. Yunan mitolojisinde de buna benzer bir efsane mevcutmuş.

Gül, Afrodit'in çiçeğiymiş. Afrodit'in ilk eşi olan Adonis, Mars tarafından öldürülünce kanından kırmızı gül doğmuş.¹⁹²

Tuyıldı nâz u niyâz ile râz-ı bülbül ü *gül*
Budur çemende olan güft u gûsı mürgânun (K.20/10)

Gülün, Hz. Muhammed'in ter kokusu olduğuna inanılmaktadır. Yine sevgiliyi ifade eden gül tasavvufi manada Allah'ın sevgilisi Hz. Muhammed'i temsil etmektedir. Hz. Muhammed, divanda yer alan naatlarda gül ile beraber kullanılmakta olup söz konusu beyitlerde aralarındaki münasebetten bahsedilmektedir. Beyitte Hz. Muhammed'in ahir zaman baharının gülü olduğundan söz edilmektedir. Yine kasidelerde Hz. Muhammed için "gül" hitabı kullanılmaktadır.

Ey şâh-ı enbiyâ sen o hikmet-şi'ârsın
Âhir zamâna bir *gül-i evvel-baharsın* (K.2/1)

Rûhî fidâke *ey gül-i âl-i Muhammedî*
Nev-bâve-i hadîka-i esbât-ı Ahmedî (K.5/1)

Teveccüh eyleyicek bâga bûy-ı hulkından
Dimâğı çatladı *gül-gonca-i mutarrânun* (K.16/18)

Divanda en çok söz konusu edilen çiçek güldür. Gül, rengi ve güzelliği sebebiyle sevgilinin yanağına benzetilmektedir. Yine gül, baharda bir kez açması ve geçici olmasından ötürü de sevgili olarak tasavvur edilmektedir. Âşık olarak düşünülen bülbül ile beraber beyitlerde sık sık yer almaktadır. Hatta Klasik şiirde pek çok "Gül ü Bülbül" mesnevilerinin yazıldığı görülmektedir.

İntizâr-ı gül-i ruhsârun ile gülşende
Mübtelâ-yı *gül-i çeşm* oldu kederden nergis (G.102/4)

Gül-i ruhsârunu tasvîr iden zülfünden 'âcizdür
Belî mûyın kalemle âteş üzre nakş-ı sünbül güc (G.26/4)

Bülbülün nâle vü feryâdını gûş itmedügin
Yüzine urdı *gül-i âli* utandurdu sabâ (G.2/3)

O dem ki nâm-zed oldu hezâr zâr ile *gül*
Dinildi gonca-i bâga açıl bahâr ile *gül* (G.135/1)

¹⁹² bk. Beşir Ayvazoğlu, "Güller Kitabı", (İstanbul: Kapı Yayınları, 2016), 14: 123-124.

Klasik şiirde sıklıkla anılan gül divanda kırmızı renginden dolayı kadehe benzetilmektedir. Yine gül, aynasını eline gonca olarak tasvir edilmektedir. Yüz yapraklı gül çeşidi olan “gül-i sad-berg” de divanda sık sık kullanıldığı görülmektedir. Gül-i sad-berg de gül gibi sevgilinin yanağı ve yüzü için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Beyitte Allah’ın hediyesi olan Ramazan ayı da güzelliği ve bereketi itibariyle gül-i sad-berge benzetilmektedir.

Rûhıdur leyle-i kadr anda nihâl hem-çün bûy
Gül-i sad-berg-i hedâyâ-yı Hudâdur Ramazân (G.151/4)

Mest-i müdâm na‘ralar eylerse ‘andelîb
Gül sâgar oldı goncalar ise sebûlanur (G.79/4)

Destâr-ı zarîfânesini sarmak içündür
Gül âyinesin almış ele gonca-i zîbâ (G.1/4)

Sevgilinin güle benzeyen yanaklarının yanı sıra sevgilinin öpücüğü de gül olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte gül, aşğın gönlündeki eski yaraların üzerine açılmış bir bağa benzetilmektedir.

Görüp *gül-bûselerle* bâg-ı ruhsâr-ı dil-ârâyı
Kemâl-i hasretinden oldılar gülzâr ile gül zâr (G.35/4)

Yine sînemde köhne dâglar üstinde dâg olmuş
Açılmış tâze *güllerle* dile dâg üsti bâg olmuş (G.108/1)

4.5.2.2.1.1. Gonca

Açılmamış, tomurcuk halinde olan çiçeğe gonca denilmektedir. Gonca, Klasik şiirde sevgilinin ağzı için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Sevgili konuşmaması, ağzını fazla açmaması sebebiyle “gonca-dehen” olarak tasavvur edilmektedir. Gonca divanda sevgilinin ağzının yanı sıra gül bahçesiyle, gülle ve rüzgârla beraber anılmaktadır. Rüzgâr, goncanın açmasına sebebiyet verdiği için gonca için önemli bir faktördür.

Zîr-i çeşmünde o hâl-i siyeh ey *gonca-dehen*
Gülşen-i Çîne düşen nâfe-i âhû-yı Hutun (G.147/1)

Biri birinden a‘lâ *goncalar* her dem açılmakda
Sen ey bülbül bu gülşen gibi bir îrâd bulamazsın (G.170/3)

Zülf-i siyehün neşr-i şemîm eyledi ammâ
Bû-düzd olamaz bâd-ı sabâ *gonca-femünden* (G.155/5)

Gonca, “gonce-fem”, “gonce-dehen”, “nihal-i gonce”, “gonce-yi bağ”, “gül-gonca”, “gonce-i ter”, “gonce-i dil”, “gonce-i zibâ”, “gonce-i ra’na” vb. terkiblerle divanda yer almaktadır. Açılmış gonca; aşğın yırtılmış, yaralı göğsü ve yaralı gönlüne benzetilmektedir. Beyitte Hz. Yûsuf’un yırtılmış elbisesi ile gonca arasında münasebet kurulmaktadır. Yine gonca, beyitte şarap kadehi olan gülün elinde testi olarak düşünölmektedir.

Açınca *goncayı* bâd-ı sabâ için didiler
Kabâ-yı Yûsufî çâk eyledi Züleyhâsı (G.219/2)

Figân-ı bülbülü gör şekve-i helâkı mı var
Anun da *gonca* gibi sînesinde çâkı mı var (G.37/1)

Mest-i müdâm na‘ralar eylerse ‘andelîb
Gül sâgar oldu *goncalar* ise sebûlanur (G.79/4)

Beyitlerde gül ile beraber yer alan gonca, nazlı uykuya varmış sevgilinin başındaki yastığa benzetilmektedir. Sevgilinin teri gül olmasının yanı sıra gonca olarak da tasavvur edilmektedir. Beyitte geçen “nihal-i gonca” terkibiyle kastedilen el değmemiş sevgilidir. Yine sevgili bağın goncası olarak zikredilmektedir.

Mu‘teber olmuş idi *gonca-i terden* nergis
Devr-i çeşmünde senün düşdi nazardan nergis (G.102/1)

Kâmî *nihâl-i goncaya* nâz eyler olalı
Vassâf-tab‘ Âsaf-ı Dârâ-haşem kalem (G.144/7)

O dem ki nâm-zed oldu hezâr zâr ile gül
Dinildi *gonca-i bâga* açıl bahâr ile gül (G.135/1)

4.5.2.2.1.2. Diken

Gül ile beraber bütünleşen diken, divanda anılan unsurlardan biridir. Sevgili gül olarak tasavvur edildiğinde diken de sevgilinin cefası ve eziyetleri olarak düşünölmektedir. Beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan kirpikler şekli itibariyle dikene benzetilmektedir. Yine rakip aşğa engel olması ve sıkıntı vermesi sebebiyle dikene benzetilmektedir

Pîrâmen-i çeşmümdeki mûyî müje sanma
Seyl-âb-ı sirişkümle gelen *hâr* u hasumdur (G.45/2)

Gül-i hod-rûya benzer Kâmiyâ bu nazm-ı dil-cûyun

Bulunmaz böyle her dem tâze bir gül gül *dikenlerde* (G.181/5)

4.5.2.2.2. Benefşe (Menekşe)

Menekşe, boyunun kısalığı, eğriliği ve kokusu sebebiyle Klasik şiire konu olmaktadır. Beyitte çemen ve sûsenle beraber kullanılan menekşe, çemende bulunan Habeş askerlerine benzetilmektedir.

Basıcak ceş-i Habeş gibi *benefşe* çemeni
Sûsene tigi levendâne kuşandurdı sabâ (G.2/5)

4.5.2.2.3. Ergavân

Ergavan, kırmızı renkli bir çiçek olup bu özelliğiyle Kâmî'nin beyitleride söz konusu olmaktadır. Klasik şiirde, sevgilinin yanağı ve dudağı ergavan renkli olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte şarabın rengi ile ergavan arasında benzerlik kurulmaktadır. Yine beyitte yer alan ergavan ile kan ve göğün rengi arasındaki benzerliğe değinilmektedir.

Bâde-nûş olsa o perî-tal'at
Ruhları *reng-i ergavânı* çalar (G.62/8)

Bu 'ayş u nûş ki var şübhesüz bezimgâhun
Zemîni kan olacak ferşi *ergavân* olacak (G.119/3)

4.5.2.2.4. Karanfil

Kâmî Divanı'nda iki yerde geçmekte olan karanfil ile aşığın yaralı göğsü arasında ilişki kurulmaktadır. Ayrıca karanfil, şifa veren bir çiçek olarak aşığın göğsünün üzerine konularak ona şifa vermesiyle beyitte yer almaktadır.

Gül-i dâgun *karanfîl* gibi sînem üzre beslerken
Şikest itme dil-i mecrûhumı cânâ sifâlâsâ (G.6/3)

4.5.2.2.5. Lâle

Lâle, divanda en çok anılan çiçeklerden biridir. Rengi ve şekli itibariyle beyitlerde söz konusu edilen lale genellikle sevgilinin yanakları için benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgili yanaklarının laleye benzetilmesinden ötürü lale olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte aşığın gönül lalesinden kastedilen sevgilidir.

Şem'-i hüsnî her bün-i mûdan fûrûzân itdi hat

Lâlezâr-ı ‘ârız-ı yâri çerâgân itdi hat (G.112/1)

Şu‘le-yâb oldı fetîl-i *lâle*-i mînâ-derûn
Câmi‘-i gülşende kandîlin fûrûzân itdi feyz (G.102/3)

Lâle, beyitlerde “arız, yanak, ruhsar” vb. kelimelerle sık sık kullanılmaktadır. Divanda geçen “lâlezâr-ı ‘ârız” ve “lâle-i gül-reng ruhsâr” terkipleriyle sevgili kastedilmektedir. Kâmî, beyitte lâlenin ışığını, sevgilinin yüzünden aldığına değinmektedir. Yine beyitte sevgilinin yüzü lale bahçesi olarak tasavvur edilmektedir.

Lâle-i gül-reng ruhsârundan almış pertevi
Sünbül-i zülfün müşâbih oldı leylâkîlere (G.188/2)

Tâk-ı ebrû sanmanuz ruhsâr-ı yâr üstindedür
Çetr-i kudretdür açılmış *lâlezâr* üstindedür (Matali 48)

4.5.2.2.6. Nergis

Şekli ve rengi sebebiyle beyitlerde söz konusu edilen nergis genellikle göz için kullanılan bir benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Nergis, Yunan Mitolojisi’nde kendine âşık olan Narsis’ten geldiğine inanılan bir çiçektir. Rivayete göre Narsis, aksini suda görerek kendine âşık olmuş ve kendini suya atmıştır. Oradan çıkan göz şeklinde çiçeğe de nergis adı verilmiştir. Klasik şiirde sevgilinin gözü istiare yoluyla nergise benzetilmektedir. Yine sevgili nergise benzeyen gözlerinden ötürü nergis olarak da tasavvur edilmektedir. Divanda “dan nergis” redifi bir gazel bulunmaktadır.

Her bir güli bir renge kodı nâmiye ammâ
Nergisde olan neşv ü nemâsında nazar var (G.36/5)

Mu‘teber olmuş idi gonca-i terden *nergis*
Devr-i çeşmünde senün düşdi nazardan *nergis* (G.102/1)

Su seper çeşmine şeb-nem anı bîdâr eyler
Gâfil olmaz eser-i feyz-i seherden *nergis* (G.102/2)

Hırâm-ı nâz nedür görmemişdi *nergisler*
Miyân-ı bâğ-ı hüsünde o serv-kâmete dek (G.121/5)

4.5.2.2.7. Reyhân

Klasik şiirde kokusu ve şekli sebebiyle söz konusu edilen reyhan, *Kâmî Divanı*'nda sadece bir yerde geçmektedir. Beyitte reyhan, bahar ile beraber kullanılmaktadır. Yine sevgilinin ayva tüyleri de reyhan olarak tasavvur edilmektedir.

Nev-bahâr-ı hüsünün *reyhâna* virdi müjdesin
Nev-demîde sünbülü haylî perîşân itdi hat (G.112/4)

4.5.2.2.8. Semen (Yasemen)

Yasemen, divanda rengi, kokusu ve yaprakları sebebiyle konu olmaktadır. Beyitte yasemen, sünbüle tuzak kuran bir çiçek olarak zikredilmektedir. Yine yasemen Solakzade'nin vefatına düşürülen tarihte beyaz renkte olması sebebiyle Solakzade'nin vücuduna benzetilmektedir.

Yâsemen dâm kurup dâne dökince sünbül
Kaçdı gülden öterek sıklığa girdi bülbül (Matali 91)

Ne reng-i lâleye mâ' il ne *buy-i yasemene*
Hüsünde hayli yukardan görindi gül çemene (Matali 145)

Solak-zâde semiyy-i fahr-ı 'âlem Mustafâ'nun hayf
Vücûdı oldu *berg-i yâsemenveş* hâke üftâde (T.13/1)

4.5.2.2.9. Sûsen

Sûsen, süsengillerden, yaprakları kılıç biçiminde, çiçekleri iri ve mor renkli, güzel görünüşlü ve kokulu, çok yıllık bir süs bitkisidir.¹⁹³ Susam çiçeği olarak da anılan sûsen Klasik şiirde şekli itibariyle kılıca benzetilmektedir.

Sûsenin olmuş idi gerçi kılıc tîmârı
Gülşeni şimdi bahâr eyledi gül-gonca-i hâ (G.110/3)

Gülşen-i mihri bahâra has kayd itdi bahâr
Ey çemendâr sen dahı tîmâr-ı tîğ ü *sûsen* ol (G.138/6)

4.5.2.2.10. Sünbül

Sünbül, *Kâmî Divanı*'nda en çok söz konusu edilen çiçeklerden biridir. Sünbül, şekli ve kokusu itibariyle sevgilinin saçına benzetilmektedir. Beyitlerde sünbül, istiare yoluyla sevgilinin saç için kullanılmaktadır.

¹⁹³ Zavotçu, "Sûsen", 624.

Lâle-i gül-reng ruhsârundan almış pertevi
Sünbül-i zülfün müşâbih oldu leylâkîlere (G.188/2)

Şemîm-i zülfine Kâmî fedâ-yı cân idelüm
Behişt-i sünbûli reşk eylesün giyâhumuza (G.191/7)

Ruhsârı üzre saldı o zülf-i mu'anberi
Gösterdi yine *sünbûlini* taraf-ı şeb-külâh (G.17865)

Şerm-i 'izârun ile yüzi yirdedür gülün
Kâküllerünle kaç başı var bahse *sünbûlün* (Matali 81)

4.5.2.2.11. Şeb-bû (Şebboy)

Divanda yer alan diğer bir çiçek de şebboydur. Şebboy, şekli ve kokusu itibariyle beyitlerde söz konusu edilmektedir. Beyitte sevgilinin dağınık saçlarıyla şebboy arasında münasebet kurulmaktadır.

Neşr-i âfâk itdi bûy-ı zülfini düzd-i sabâ
'Atse-fermây-ı subuhgâhı bu *şeb-bûlar* gibi (G.208/6)

Ser-i zülfi görindi var ise taraf-ı külâhından
Hicâbından açıldı Kâmiyâ gülzâra *şeb-bûlar* (G.64/5)

4.5.3. Meyveler

4.5.3.1. Umumi Olarak Meyve

4.5.3.2. Meyve Çeşitleri

4.5.3.2.1. Ayva

Ayva, *Kâmî Divanı*'nda kıta nazım şeklinin iki beytinde de geçmekte olup "ayva gülü" terkibi içerisinde yer almaktadır. Ayva gülü yaz geldiğinde ayvada görülen çiçeğe denilmektedir. Beyitte cihanın şahı olan sevgili, güzelliği sebebiyle ayva gülüne benzetilmektedir.

Ayva gülü nâmında bir şûh-ı cihân eyvâ
Al ile alup gönlüm mekr itdi dil ü cânâ (Kıta 19/1)

4.5.3.2.2. Sîb (Elma)

Elma, divanda en fazla söz konusu edilen meyvedir. Elma, rengi ve yuvarlak şekli sebebiyle sevgilinin çenesine benzetilmektedir. Beyitte aşğın, yârin misk kokulu elma çenesine dış biletiğinden söz edilmektedir.

Mîve-i şîrîn-i yâre gerçi 'aşık diş biler

Müşg-bû *sîb-i zekân* ammâ ki dendân istemez (G.93/4)

4.5.3.2.3. Rez (Üzüm)

Üzüm şarap elde edilen bir meyve olması sebebiyle beyitlerde yer almaktadır. Yine üzüm şaraptan dolayı divanda şarapla beraber anılmaktadır. Beyitlerde “duhter-i rez” terkibi içerisinde yer almaktadır.

Duhter-i rez bir ayağıle çok er aktarmış
‘Akl-ı evveldür o kim hasmını merdâne göre (G.189/3)

Ruhsâr-ı yâre gör ne ‘aceb nakş işledi
Ol *duht-i rez* didükleri sahbâ görür misin (G.167/4)

4.5.3.2.4. Badam

Badem şeklinden ötürü sevgilinin gözlerine benzetilmektedir. Yine badem ses benzerliği sebebiyle şarap anlamına gelen bade ile beraber beyitlerde kullanılmaktadır.

Bir nazar kıl sâkiyâ gel sunduğın peymâneye
Telhi-i *bâdâm*-ı çeşmün *bâdeyi* tâb itmesün (Matali 8)

4.6. Bağ, Bûstan, Çemen, Çemenzâr, Sebz, Sebzezâr, Gülistan, Gülşen, Gülzâr

4.6.1. Bağ

Bağ, “bağ-ı ismet”, “bağ-âlem”, “bağ-ı bihişt”, “gül-i bağ”, “bağ-ı cihan”, “bağ-ı devlet”, “bağ-ı fazilet”, “bağ-ı irfan”, “bağ-ı edeb”, “bağ-ı Sadabad”, “bağ-ı naim”, “bağ-ı letafet”, “bağ-ı vuslat” vs. terkiplerle divanda yer almaktadır. Bağ, bahar mevsiminde yeşerip güzelleşmektedir. Bu özeliğinden dolayı Kâmî’nin beyitlerinde bahar mevsimiyle beraber anılmaktadır. Bağ, divanda dünyaya, cihana benzetilmektedir. Beyitte Gülşenî tarikatine mensup olan Kâmî, kendini Gülşenî’nin bağında açılmış bir güle benzetmektedir.

Nakş iden dilde hayâl-i serv-kad ra‘nâları
Bâg-i ‘âlemde dahi seyr-i hıyâbân istemez (G.93/3)

Açılınca *Gülşenî bâgında* ol La‘lî gülün
Bende-i efgendesiyüz rengine boyanmışuz (G.91/5)

Bağda bulunan gül, gonca ve jale gibi çiçekler sevgilinin ilgili güzellik unsurlarıyla ilgili tasavvurlardır. Yine bağın geçiciliği sebebiyle sevgiliyle bağ arasında münasebet kurulmaktadır. Bağ, beyitlerde cennet bahçesi anlamına gelen “İrem-ı bağı” terkihiyle de karşımıza çıkmaktadır.

Aç sîne-i nesrînüni cânâ keremünden
Gül-çîn olalum ‘aşk ile *bâg-ı İremünden* (G.156/1)

Sirişküm sîne-i pür-dâga seyl-âb olmak istermiş
O *bâgun* gülleri âteşle sîr-âb olmak istermiş (G.96/1)

4.6.2. Çemen, Çemenzâr

Yeşil otlarla kaplı bir alan çemen, çemenzar divanda söz konusu edilen bahçelerdendir. Çemen, “seyr-i çemen”, “çemenzâr-ı Hoten”, “murgân-ı çemen”, “çemenzâr-ı fenâ”, “rûy-ı çemen”, “etfâl-i çemen” vb. terkihiblerle divanda yer almaktadır. Çemen, beyitte kuşların yuvası anlamına gelecek şekilde kullanılmaktadır.

Lâne-sâz olmuş serinde şimdi *mürgân-ı çemen*
Servi mecnûn eyledi gülşende reftârün senün (G.129/4)

Nakd-ı ezhârı sabâ darb ile döksün *çemene*
Sikke-i pâdşeh-i nâmiye erzân yürüsin (G.166/5)

Sevgilinin güle benzeyen yanaklarıyla, nergise benzeyen gözlerini öpünce aşğın yüzü gözü açılmaktadır. Çemen beyitte “çemen çemen” ikilemesi içerisinde yer almaktadır. Yine beyitte âşık, sevgilinin güle benzeyen yanaklarından dolayı çemene gitmek istemektedir.

Çemen çemen gül ü nergisle gülşenün şimdi
Açıldı yüzi gözi bûs idince dâmânun (K.20/28)

Gül ‘ârızî fikriyle *çemenzâra* varursam
Da‘vâ-yı ene’l-verd gelür her giyehinden (G.157/6)

4.6.3. Gülistân, Gülşen, Gülzâr

Gül bahçesi anlamına gelen gülistan, gülşen ve gülzar eş anlamlı kelimeler oldukları için tek başlık altında ele alınmıştır. Sevgili gül yanakları sebebiyle gül bahçesiyle ilişkilendirilmektedir. Yine sevgilinin mahallesi gül bahçesine

benzetilmektedir. Gül bahçesi tasavvuru Hz. İbrâhîm'e kadar dayandırılmaktadır. Çünkü Hz. İbrâhîm'i yakmayan ateş gül bahçesine dönüşmüştür.

Nev-bahâr oldı yine *hük-m-i gülîstân* yürüsün
Zîver-i bezm olan ol câm-ı gül-efşân yürüsün (G.166/1)

Yeniden cân bulup ‘âlem açıldı gönli dünyânun
Hazânı nev-bahâr oldı cihân döndi *gülîstâna* (G.200/3)

Gül bahçesi, bahar mevsiminde yeşermesi ve içerisinde güllerin açması sebebiyle beyitlerde bahar mevsimiyle beraber anılmaktadır. Yine beyitte cihannın gül bahçesine döndüğünden söz edilmektedir. Bahar mevsiminde Edirne'nin gül bahçelerinin seyrinin olduğuna değinilmektedir.

Bahâr geldi demidür çemende seyrânun
Edirne şehrine gel vaktidür *gülîstânun* (K.20/1)

Bu bir mesîresi çok dil-nişîn *gülşendür*
Dürüst cenneti budur yalancı dünyânun (K.20/2)

Gül bahçesi anlamına gelen gülşen, “gülşen-i aşk”, “gülşen-i meyhane”, “gülşen-i tab”, “sahn-ı gülşen”, “şah-ı gülşen”, “temaşa-yı gülşen”, “gülşen-i mihr”, “gülşen-i Çin”, “cami-i gülşen”, “gülşen-i Bağdat”, “gülşen-i vahdet” vs. terkipleri içerisinde divanda yer almaktadır. Meyhane gül, yanaklı sevgilinin geldiği yer olarak düşünüldüğünde gül bahçesine benzetilmektedir.

Çekildi *bezm-i gülşenden* ayagı mey-perestânun
Günâh-ı ‘ayş u nûşı saldılar hep bâgbân üzre (K.19/4)

Tokınup *gülşeni* âheste uyandurdu sabâ
‘Andelîbi yine ‘aşk ile dolandurdu sabâ (G.2/1)

Gül bahçesi anlamına gelen diğer bir kelime ise gülzardır. Gülzar da diğer gül bahçeleri gibi sevgilinin yanağıyla ilişkili olarak kullanılmaktadır. Beyitte sevgilinin güle benzeyen öpücüklerinin, âşıkların hasretiyle gül bahçesi olduğuna değinilmektedir. Yine beyitte âşık olarak tasavvur edilen bülbülün feryad ile yerinde duramayıp gül bahçesine gelip gittiğinden söz edilmektedir.

Görüp gül-bûselerle bâg-ı ruhsâr-ı dil-ârâyı
Kemâl-i hasretinden oldılar *gülzâr* ile gül zâr (G.58/4)

Nâle vü feryâd idüp bir dalda turmaz ‘andelîb
Lânedden âmed-şüdi *gülzâra* ister istemez (G.82/2)

4.6.4. Sebze, Sebzâzâr

Sebz ve sebzâzâr yeşillik, çimenlik anlamına gelmektedir. Sebze divanda “sebze-i bîgâne” ve “sebze-i hatt-ı leb” terkipleriyle yer almaktadır. Sebze-i bigâne, bahçede biten yabancı ota denilmektedir. Bu bağlamda rakip ve ağyar, bigâne olarak düşünülmektedir. Yine sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri de sebze ile ilişkilendirilmektedir.

İtdi cihâna *sebze-i hatt-ı lebün* füsûn
Şîrâze-sâz-ı mihr-i giyâmuz budur bizüm (G.142/4)

Gülşen-i vahdete bak *sebze-i bîgâneyi* ko
Cûd-ı ma'nâda zuhûr itdi vücûd-ı eşhâs (G.110/6)

Kâmî Divanı'nı daha iyi anlamak ve anlamlandırmak adına çalışma kapsamında divanda en çok tekrar eden hayvanların tablosu verilmiştir. Tabloya göre *Kâmî Divanı*'nda en çok tekrar eden hayvanlar sırasıyla bülbül, ahu, hüma, pervane ve nahl'dır. (bk. Ek 19)

SONUÇ

Divan edebiyatı sahasında yapılan akademik çalışmalara bakıldığında yapılan çalışmaların çoğunun metin neşri ile ilgili olduğu görülmektedir. Divan tahlili ile ilgili çalışmalarının ise metin çalışmalarına göre daha az olmakla beraber son on yıldır tercih edilen çalışmalar arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Sonlandırdığımız bu çalışma *Kâmî Divanı*'nın tahlilinden oluşan bir çalışmadır.

Kâmî Divanı'nı tahlil etmedeki amacımız hem divan tahlili açısından alana yeni bir soluk katmak hem de Kâmî gibi değerli bir şairin divanını anlamak ve bu divanın anlam dünyasını geleceğe aktarmaktır. Buna göre Kâmî, divanındaki tarih manzumelerinden de anlaşılacağı üzere dönemin siyasi ve sosyal olaylarına kayıtsız kalmayan, belli bir tasavvufi kültürde yetişen, Gülşenîlik tarikatine bağlı olan ve tarikatın gereklerini şiirlerine yansıtan bir şair olarak karşımıza çıkmıştır.

Kâmî mutasavvıf bir şair değildir; fakat yetiştiği muhit onun tasavvufa karşı ilgi duymasını ve Gülşenî tarikatına intisap etmesini sağlamıştır. Gülşenî tarikatine mensup Kâmî'nin şiirlerinde Gülşenîliğin izlerine rastlamak mümkündür. Divanda Gülşenîliğin yanı sıra Mevlevîlik, Ruşenîlik ve Bektaşîlik hakkında beyitler de dikkat çekmektedir.

Kâmî Divanı üzerinde farklı araştırmacılar tarafından üç ayrı metin neşri yapılmıştır. Divanı birden çok akademik çalışmaya konu olan bir şairin bugüne kadar divanının tahlil edilmemesi bir eksiklik olarak düşünülebilir. Kâmî, gazellerinde klasik benzetmelerden farklı oluşturduğu mazmunlarıyla, kasidelerindeki şahsiyetlerin fazlalığıyla, yaşadığı döneme ışık tutan tarihleriyle ve sayı bakımından fazla olan lugaz ve muammalarıyla divanı incelenmeye ve ayrıntılı bir şekilde tahlil edilmeye layık bir divan olarak karşımıza çıkmıştır.

18. yüzyıl Divan Şairlerinden Edirneli Kâmî ve Divânı'nın Tahlil'i adlı bu çalışmada, bugüne kadar yapılan divan tahlili çalışmaları örnek alınarak, bu çalışmalardan farklı neler yapılabileceği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın Giriş bölümünde Kâmî'nin yaşadığı coğrafya ve edebi muhit hakkında yeni tespit edilen bilgilere yer verilmiş ve en önemlisi mezarı hakkında yeni bilgilere ulaşılmıştır. Öyle ki Kâmî'nin Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nda kayıtlı olan

ancak tam olarak yeri bilinmeyen mezarının fotoğrafları tarafımızca ilk defa fotoğraflanmış ve bilim âlemine sunulmuştur. (bk. Ek 1, Ek 2, Ek 3, Ek 4)

Bu divan tahlili çalışmamızın neticesinde Kâmî'nin şiir dünyası ile ilgili şekil ve muhteva bakımından elde ettiğimiz tespitlerimizi maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Şekil olarak *Kâmî Divanı*'nda en çok tekrar eden kalıp heceze bahrinin *Mefâ'ülün Mefâ'ülün Mefâ'ülün Mefâ'ülün* adlı kalıbıdır. (bk. Ek-6)

2. *Kâmî Divanı*'nda genellikle ek halinde redifler kullanılmış olup bu rediflerde en çok tekrar eden sesler e, a, i, n, m, l, r ve d sesleridir. Bu rediflerden ve seslerden hareketle Kâmî'nin içine dönük, melankolik ve karamsar bir kişi olduğunu söylemek mümkündür.

3. *Kâmî Divanı*'nda gazel ve kasidelerin yanı sıra tarih manzumelerinin fazlalığı dikkat çekmektedir. Çalışmamızda Kâmî'nin tarihlerinden hareketle dönemin önemli olayları ve tarih düşürülen kişiler hakkında önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Böylelikle Kâmî'nin sosyal çevresiyle ne kadar yakın ilişki içerisinde olduğu görülmektedir.

4. *Kâmî Divanı*'nda deyim ve atasözlerinin fazlalığı da dikkat çekmektedir. Bu hususun dönemin diğer şairlerinde olduğu gibi mahalli söyleyişin tesirinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

5. Divanda Ramazan-ı Şerif ile ilgili yazılmış Ramazaniyelerin, oruç ve Ramazan ile ilgili beyitlerin fazlalığı dikkat çekmektedir.

6. *Kâmî Divanı*'nda şahıs kadrosu önemli bir yer tutmaktadır. Bu şahsiyetlerin arasında ise en kayda değer şahsiyetler, başta Sultan III. Ahmed olmak üzere, Damat İbrahim Paşa ve Damat Ali Paşa gibi tarihi şahsiyetler olarak dikkatleri çekmektedir. Dinî şahsiyetler arasında en çok tekrar eden peygamber, Hz. Yûsuf; efsanevi şahsiyetlerden en çok tekrar eden şahıslar ise Cem ve İskender'dir. (bk. Ek-12)

7. Çalışmamız kapsamında; Kâmî'nin çağdaşı olan şairlerin divanları da incelenmiş olup aralarında Kâmî'nin şiirleriyle nazire ilişkisi olanlar tespit edilmiştir. Bu bağlamda Kâmî'nin; Nâbî, Nedîm, Sabit, Neyli, Mirza-zâde Salim ve Arif Süleymân Efendi'nin şiirleriyle nazire ilişkisi olan epeyce şiiri tespit edilmiştir.

8. *Kâmî Divanı*'nda tasavvufî kelimelerin fazlalığı da dikkatlerden kaçmamaktadır. Zira inceleme kısmında da zikrettiğimiz üzere Kâmî'nin tamamen sufi bir kişiliğe sahip olmamasına karşın tasavvuftan beslendiği aşikârdır. (bk. Ek-9, Ek-10)

9. *Kâmî Divanı*'nda içtimai hayat ile ilgili unsurların fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu ise okuyuca o dönemin sosyal ve beşeri durumu ile ilgili önemli bilgileri vermesi açısından oldukça kayda değerdir.

10. Divanda Kâmî'nin tesiri altında kaldığı eserleri de zikrettiği tespit edilmiştir. Söz konusu bu eserler; İbrahim Gülşenî'nin *Manevîsi*, Mevlânâ'nın *Mesnevîsi* ve Firdevsî'nin *Şehnâmesi*'dir.

11. *Kâmî Divanı*'nda dikkat çeken diğer bir husus da sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilgili tasavvurların fazlalığıdır. Bu da Kâmî'nin Divan şiiri geleneğine ne kadar hâkim olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

12. Divanda âşığın gönlü ile ilgili tasavvurların fazlalığı da dikkat çekmektedir. Bu durum da Kâmî'nin bir gönül ehli olduğunu göstermektedir.

13. Çalışmamızda Din-Tasavvuf, Cemiyet, İnsan ve Tabiat bölümlerinin divanda kullanım oranlarına bakıldığında sırasıyla en çok kullanılan unsurların %35 oranla İnsan; %27 oranla Cemiyet , %23 oranla Din-Tasavvuf ve son olarak %15 oranla Tabiat unsurlarının sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. (bk. Ek-20)

KAYNAKLAR

- Açık, Nilgün. “Divan Edebiyatında Mevlevilik Etkisi ve Mevlevî Şairler”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2002.
- Adak, Abdurrahman, “Mevleviliğin Kuruluş Dönemi (XVI. Yüzyıl) Gülşenî Şairler Üzerine Etkisi: İbrahim Gülşenî, Usûlî, Zâfî. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C XIII, Sayı:24, (2011/2) , 147.
- Akkuş, Metin. “Nef’î Sanatı ve Türkçe Divanı”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991.
- Ata, Aysu. “Hüseyin Baykara Divânı”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2002.
- Atalay, Münir. “Osmanlı Padişahları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi* 24 (1981): 425-460.
- Aydın, Haluk. “Cevri Divanının Tahlili”. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2010.
- Aydın, Mehmet. “Gönül Kelimesi Üzerine”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1999:105-106.
- Aytekin, Feride. “Behîştîde Tabiat ve Eşya”. Yüksek Lisans Tezi, Orhangazi Üniversitesi, 2005.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Güller Kitabı*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2016.
- Ballı, Hasan Hüseyin, Hurufilik Nedir, *Mezhep Araştırma IV/ 2* (Güz 2011), 31-48.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. c1, c2 İstanbul: Meb Yayınevi, 1987.
- Barlak, Eyüp. “Harputlu Rahmi Divanı’ndaki Din, Cemiyet ve Tabiattaki Unsurların Tahlili”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2000.
- Bayak, Cemal. “Divan Şiiri Üzerindeki Akademik Çalışmalar ve Bir Divan İnceleme Metodu Önerisi”. *TUBA* 27/1.2003: 179-202.
- Bayram, Yavuz. “Çiçekler İle Diğer Bitkilerin Divan Şiirine Yansımaları İle Anlam Çerçeveleri”. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2001.
- Beliğ, İsmail. *Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyl-i Zübdetü'l-Eşâr*. haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, No.62.
- Bilkan, Ali Fuat. “Nâbî’nin Türkçe Divânı”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1993.

- Canım, Rıdvan. *Başlangıçtan Günümüze Edirne Şairleri*. Ankara: Akçağ Yayınları 1995.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Ceylan, Ömür. “*Kuşlar Divanı Osmanlı Şiir Kuşları*”. İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.
- Çakıcı, Muahmmet Emre. “Nedim Divanında Renkler”. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2018.
- Çavuşoğlu, Mehmed. *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi, 2017.
- Çelebi, İlyas. “Sahib b. Abbad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 512-515. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Demir, Recep. “Divan Şiirinde Kırmızı Renk”. *Türkiyat Mecmuası*, C. 25/Bahar, 2015: 58-91.
- Demirel, H. Gamze. “Nef’î Divanı’nda Tabiat”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2000.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat: Eski Yeni Harflerle*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2007.
- Efe, Ahmet. *Çocuklar ve Gençler İçin Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- Efendioğlu, Mehmet. “Said b. Zeyd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 580-581. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Ekici, Hasan “Kâmî Divanında Rakip Tipi ve Rakip İle İlgili Tasavvurlar”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7/2 (2018):877-889.
- Ercan, Özlem. “Kâmî Mehmed Efendi ve Firûznâme”, Uludağ Üniversitesi, *Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/3 (2002): 119-123.
- Erdoğan, Kenan, “Fuzuli Divanında Kozmografya ve Tabiat”. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 1989.
- Ertap, Önder. “Divan Şiirinde Hayvan Motifi”. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 1996.
- Filiz, Lütfi. *Noktanın Sonsuzluğu*. c1, c2, c3 İstanbul: Pan Yayıncılık, 2017.
- Gökcan, Mansur. “Havf ve Recâ Dengesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2016): 171-173.

- Güfta, Hüseyin. “Salîm (Mirza-zade) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1995.
- Güllüce, Hüseyin. *Mevlânâ ve Mesnevî Gerçeği*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Gündüz, İrfan. “Akıl, Kalp ve Gönül Üzerine”, *Altınoluk Dergisi* 348 (2015), 12.
- Güven, Hikmet Feridun. “Hayretî Divanında Kozmik Âlem ve Zaman”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1988.
- İnce, Adnan. “Salim Tezkiresi İnceleme Transkripsiyonlu Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1977.
- İpekten, Haluk vd. “Kâmî”. *Büyük Türk Klasikleri*, 6: 220. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987.
- İpşirli, Mehmed. “Mirza Mustafa Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 167-168 Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- İsen, Mustafa vd. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Kalender, Ruhi. “Türk Musikisinde Kullanılan Makamların Tesirleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29/1 (1987), 365.
- Kanar, Mehmet. “Fırdevsi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13: 125-127. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Kaplan Üstüner, “Bir Divan Şairinin Hallac-ı Mansur Yorumu”, *International Journal of Language Academy* 3/3 (2015) : 124-135.
- Kaplan, Mahmud. Neşâfî Divânı. İzmir: Akademi Kitapevi, 1996.
- Karacan, Turgut. “XVII. yy. Şairlerimizden Sabit ve Edisyon Kritikli Divan Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1981.
- Karaismailoğlu, Adnan. “Selman-ı Saveci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36: 447. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Kaya, Hasan. “Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi”. *Namık Kemal Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* Cilt/Sayı: XLVIII, 72-114.

- Kaya, Mahmut. “Aristo”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 375-378. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Kemal Eraslan, “Çağatay Şiiri, Hüseyin Baykara”, *Türk Dili Dergisi*, Türk Şiiri, Özel Sayı II, (2011): .634-635.
- Konur, Hikmet, “İbrahim Gülşenî'nin Hayatı, Eserleri ve Görüşleri”. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1998.
- Kurnaz, Cemal. *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*. Ankara: Kurgan Edebiyat, 2012.
- Kurtuluş, Rıza. “Hüsrev-i Dehlevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 135-137. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Kuzubaş, Muhammet. “16. Yüzyıl Şairlerinde Felek Kavramı”. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2015.
- Laf Sözlük, “Eyvan nedir, ne demektir?”. Erişim 06.02.2019 <https://www.lafsozluk.com/2012/12/eyvan-nedir-ne-demektir.html>.
- Levend, Agâh Sırrı. *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmûnlar ve Mefhûmlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Macit, Muhsin. *Divân Şiirinde Ahenk Unsurları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1996.
- Macit, Muhsin. *Nedîm Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Maden, Fahri. “Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Tac”, *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 60 (2011): 66-75.
- Mengi, Mine. *Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- Mengi, Mine. *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.
- Mermer, Ahmet vd. *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Onay, Ahmet Talat hz. Cemal Kurnaz, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara: Kurgan Edebiyat, 2016.
- Önkal, Ahmet. “Zeyd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 79-81. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Özer, Zeynep, “Divan Şiirinde Burçlar”. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2015.
- Öztuna, Yılmaz. *Osmanlı Devleti Tarihi*. Ankara: Ötüken Yayınları, 2018.
- Özyılmaz, Kezban. “Kâmî: Hayatı, Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996.

- Özyörük, Nur. “Bosnalı Âsım Divanı’nın Tahlili”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2019.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2004.
- Pala, İskender. *Efsane Güzeller*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.
- Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*. İstanbul: Edirne ve Yöresel Eski Eserleri Sevenler, 1940.
- Rami, Şerafettin. *Enisü’l- Uşşak*. Ankara: Ecdâd Yayınları, 1994.
- Safâyî Mustafa *Tezkiretü’ş- Şuarâ*, Süleymâniye Ktp. Esad Efendi Böl. No: 2549, v.243.
- Sami, Şemseddin. *Kamus-ı Türkî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Saraç, M.Ali. “Divan Tahlilleri Üzerine”. *İlmi Araştırmalar* 8, s.209,219 İstanbul 1999.
- Sefercioğlu, M. Nejat. *Nevi Divanı’nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.
- Şentürk, Ahmet Atillâ. *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* 1-2. İstanbul: OSEDAM, 2016.
- Şentürk, Ahmet Atillâ-Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Tankuş, Mustafa. “Arif Süleyman Divânı”. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 2002.
- Tarlan, Ali. *Şeyhi Divanı’nı Tetkik*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Taş, Ayşe Işıl. “Şeyh Gâlib Divanı’nda Sevgilinin Güzellik Unsurları”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2013.
- Tek, Ayhan. “İbrahim Gülşenî’ye Ait Manevi Adlı Eserin La’lî Mehmed Fenâî Tarafından Şerhi”. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2009.
- Temizkan, Mehmet. “Hayrefî Divânı’nda Âşık”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1986.
- Tolasa, Harun. *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*. Ankara: Atatük Üniversitesi Yayınları, 1973.
- Tökel, Dursun Ali. “Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar”. Doktora Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 1998.
- Trakya Gezi “Osmanlı’nın köklü geleneği helva sohbetleri nedir? Helva sohbetlerinin tarihi”. Fikriyat. Erişim 05.03.2019.

<https://www.fikriyat.com/galeri/yasam/osmanlinin-koklu-gelenegi-helva-sohbetleri-nedir-helva-sohbetlerinin-tarihi>.

- Uludağ, Süleyman. “Makam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 410. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Uzun, Adnan. “Neylî Divânı”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1991.
- Yakıt, İsmail. *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.
- Yaşaroğlu, M. Kamil. “Kassas Suresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 536. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Yavuz, Hilmi. *Edebiyat ve Sanat Üzerine Yazılar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Yavuzer, Hasan. “Hoşgörü Önderi Hünkâr Hacı Bektaş Veli”, *Turkish Studies* 8/8 (2013): 2232.
- Yavuzer, Hasan. “Hoşgörü Önderi Hünkâr Hacı Bektaş Veli”, *Turkish Studies* 8/8 (2013): 2232.
- Yazıcı, Gülgün Erişen. “Edirneli Kâmî ve Divânı”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998.
- Yazıcı, Gülgün. “Kâmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 280. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Yazıcı, Gülgün. “Kâmî’nin Şiirlerinde Günlük Hayat”. *Journal of Academic Studies* 6/21 (2004): 93-108.
- Yazıcı, Gülgün. “Kâmî’nin Şiirlerinde Tasavvuf”. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*/7 (2001): 217-230.
- Yıldırım, Ali. “Edirneli Kâmî Divânı: İnceleme-Metin”. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1995.
- Yıldırım, Ali. “Kâmî’nin Tuhfetü’z- Zevra Adlı Mesnevisi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*/5 (2000) : 82.
- Yıldırım, Ali. *Kâmî Divanı (Edirneli Efendi Çelebi) Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*. Ankara: MEB Yayınları, 2009.

- Yıldırım, Ali. Kâmî'nin Divan Şiiri ve Şairi Hakkındaki Düşünceleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/2 (2011): 185-198.
- Yıldırım, Ali. Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım Hadis-i Kudsisinin Klasik Şiire Yansımaları. *Journal Of Old Turkish Literature Researches*, 1/1 (2018): 154-168.
- Yıldırım, Hafsanur. "Divan Şairlerine Göre Burçlar". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* /41 (2015): 347.
- Yıldırım, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.
- Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Zavotçu, Gencay. *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. İzmit: Umuttepe Yayınları, 2018.

DİZİN

- ‘akîde, 177, 238, 247
abâ, 102
abdâl, 89, 171, 172, 186
âb-ı hayvan, 153
Acem, 145, 156
Adûlkadir Geylânî, 119
afyon, 181
agâh, 92
ağyar, 172
âh, 75, 79, 92, 102, 112, 136, 166,
196, 227, 270, 271, 272, 275, 277,
286, 297
ahiret, 64
Ahmed Ağa, 127
âhû, 157, 184, 237, 302, 311, 319
akıl, 93, 107, 357
Ali Paşa, 52, 80, 121, 123, 124, 125,
133, 135, 148, 169, 190, 202, 345
Allah, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 59,
61, 64, 66, 68, 69, 73, 77, 80, 82, 85,
87, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98,
100, 103, 104, 105, 106, 107, 109,
111, 112, 113, 114, 115, 118, 119,
134, 140, 142, 162, 163, 165, 167,
171, 197, 231, 232, 241, 252, 258,
276, 282, 287, 295, 305, 309, 318,
319, 339, 341
Amr, 147
andelîb, 252, 273, 294, 300, 306,
319, 320, 327
ankâ, 98, 153, 154, 155, 162, 212,
309, 310
ar’ar, 317
Arab, 156, 160
Arif Efendi, 104, 127, 133, 136
Aristo, 141, 146, 358
asâ, 102
Asaf, 57, 133, 148, 345
âsiyâb, 276, 284
âsmân, 78, 129, 163, 174, 190, 253,
271, 282, 285
âşâm, 168
âşık, 45, 50, 52, 58, 60, 67, 74, 77,
81, 84, 85, 89, 95, 106, 132, 146,
155, 161, 163, 172, 176, 181, 187,
193, 194, 197, 199, 202, 203, 207,
208, 211, 213, 214, 215, 216, 220,
221, 225, 236, 239, 241, 244, 246,
247, 248, 249, 250, 251, 252, 253,
254, 255, 256, 257, 259, 263, 265,
266, 267, 271, 272, 274, 275, 276,
277, 278, 294, 296, 301, 303, 305,
311, 312, 314, 316, 322, 324, 326,
327
âşinâ, 114, 187, 191, 264
aşıyan, 177, 305
aşk, 94, 95, 276, 277, 278
âteş, 146, 155, 200, 230, 232, 233,
261, 273, 293, 306, 313, 318
atlas, 56, 193, 281, 283

ayîne, 185
ayva, 236, 324
Azîz, 60, 210, 234
badam, 325, 351
bade, 173, 180, 325
bağ, 203, 204, 325
Bağdat, 40, 41, 67, 97, 158, 159
Bahâr, 77, 123, 129, 160, 272, 277,
293, 294, 295, 327
bahr, 50, 92, 136, 161, 163, 201, 202,
205, 207, 219, 222, 241, 243, 262,
277, 278, 289, 298, 302
baliş, 187
Baltacı Mehmed Paşa, 121, 123, 128
bârân, 275, 294, 300
Batha, 160, 347
batın, 104
baziçe, 192, 193, 277
Behmen, 137
bekâ, 50, 64, 87, 96, 113, 162
Bektaşîlik, 44
belâ, 139, 162, 271, 274, 275, 277,
301
bend, 40, 63, 67, 69, 73, 83, 107,
111, 188, 216, 217, 219, 220, 258,
260, 262, 274, 286, 310
berat, 204
berk, 292
Beşiktaş, 125, 132, 161
beyaz, 152
bezm, 65, 69, 70, 76, 79, 96, 114,
170, 173, 179
Bezm-i Elest, 69, 70, 96
bid, 317
Bihzad, 137, 138, 203
bîmâr, 142, 172, 225, 227, 270, 272
Bî-sütûn, 140, 162, 191, 271, 275,
310
Boşnak Şeyhi, 128
Bulgar, 160, 175, 347
Burâk, 73, 94, 154
bûse, 82, 151, 171, 177, 183, 238,
239, 246, 247
Bülbül, 237, 252, 263, 305, 318
cami, 77, 174, 282
Canbaz-zade Piri Çelebi, 127
cebîn, 219, 222, 235, 262
Cem, 138, 169, 173, 179, 180, 203,
231, 345
cemal, 95, 113, 139, 343, 355, 358
cennet, 66, 67, 68, 73, 111, 154, 207,
231, 233, 243, 304, 325
ceres, 189
cevher, 182, 242, 246
cevr, 203, 249, 275
Cevza, 288
cezbe, 97
ciger, 75, 112, 121, 199, 225, 267,
269, 270
cilve, 87, 94, 207, 250
çâh, 159, 234, 241, 257, 264, 266,
275, 298
çarub, 190
çemen, 155, 232, 326

çenar, 315
çeng, 200
çengal, 219, 349
çerağ, 186
çeşme, 38, 170, 176
Çeşmizade, Abdurrahman Çelebi,
127
çevgan, 174, 192
Çin, 157, 221, 310
Çukadar-zade, 127
dağ, 47, 273, 301, 317
Dahhak, 140, 149
dam, 219, 220, 284, 349
damen, 194, 195
Dara, 139, 141, 149, 345
daye, 168, 169
Defterdar, 164
Defterdar Ahmed Abbad, 164
dem, 61, 109, 227, 244, 266, 292,
343
Demirtaşîlik, 116
derd, 189, 274
dergâh, 87, 90, 167, 176, 262
derviş, 87, 89, 90, 168, 171, 172
deryûze, 167
destar, 194, 195
destmal, 196
devat, 196, 197
diba, 193
dua, 82, 83, 105
dûd, 95, 271, 277, 303
duhter-i rez, 168, 169, 181, 324
duzah, 69
dünyâ, 87, 122, 126, 187
dürr, 132, 183, 215, 244, 298
Dürrî, 45, 132, 133, 134
düzd, 167
Ebezade Abdullah Efendi, 126
Ebezade Efendi, 127
ecel, 70
edib, 166
Edirne, 37, 39, 40, 67, 77, 88, 120,
125, 126, 127, 129, 133, 136, 160,
161, 176, 178, 293, 326, 327, 347,
356, 359
Eflatun, 146
ehl-i Sünnet, 74
engüşt, 246
ergavân, 151
Erjeng, 143, 259
esb, 310
Esed, 288
eşbeh, 310
evliya, 97
Eymen Vadisi, 59, 258
eyyam, 206, 295
ezân, 76
ezhâr, 43, 317
fanus, 186, 187, 284
farz, 83
felek, 87, 88, 167, 168, 171, 186,
187, 190, 192, 193, 196, 203, 206,
231, 251, 256, 266, 281, 282, 283,

284, 285, 286, 287, 288, 289, 290,
292, 297, 310, 312
fenâ, 87, 96, 326
Ferhâd, 139, 142, 146, 178, 191, 250,
254, 302, 310, 312
Feridûn, 140
ferraş, 168
feryad, 47, 271, 272
feyz, 44, 51, 52, 90, 97, 98, 117, 118,
131, 136, 153, 171, 182, 238, 240,
260, 291, 292, 296, 314, 321, 322,
337
Fındık Mustafa Efendi, 127
fîgân, 272
firâk, 90, 243, 252, 254, 296, 314,
315, 316
Firdevs-i Berin, 66
fîrkat, 112, 275
fitne, 65, 81, 129, 142, 175, 207,
219, 226, 228, 229, 230, 235, 257
fûlfûl, 234
fûlk, 177, 201
gabgab, 241
gam, 59, 88, 121, 173, 189, 201, 262,
267, 274, 278, 289, 298
gayb, 111
gazab, 227
gedâ, 167, 242, 256, 266
genc, 145, 206
gevher, 119, 182, 247
gilman, 67, 69
giriban, 194, 196
giriş, 188, 215, 218, 287
gonca, 53, 157, 184, 187, 207, 209,
237, 246, 252, 272, 294, 296, 318,
319, 320, 322, 323, 325
Göksu, 132, 161
gönül, 95, 103, 108, 109, 111, 116,
138, 150, 169, 171, 185, 187, 189,
215, 257, 258, 259, 260, 261, 262,
263, 292, 304, 321
gubâr, 244, 263, 301
guy, 118, 192, 277
güher, 182, 240, 286
gül, 44, 54, 62, 68, 85, 138, 144, 151,
166, 184, 185, 195, 203, 204, 208,
232, 242, 244, 252, 260, 285, 296,
315, 317, 318, 319, 320, 321, 325,
326, 327
gülistan, 326
Gülşenî, 39, 43, 44, 87, 89, 115, 116,
117, 118, 127, 133, 149, 164, 167,
171, 176, 198, 202, 325, 336, 355,
358, 359
gülzar, 203, 232, 326, 327
günah, 81
gürg, 312
habâb, 161, 175, 261, 304
Habeş, 139, 157, 158, 165, 310, 321,
347
Hacerü'l-Esved, 81
hadeng, 145, 182, 191, 199, 225,
229, 264, 267, 269
Hadim Abdurrahman Ağa, 127

hakikat, 51, 98, 99, 277, 291, 292
Haliç, 132, 161
Hallac-ı Mansur, 118, 119
halvet, 87, 91, 108
Hamel, 287
hançer, 199, 229, 230
hande, 250
hâr, 268, 312, 320
harâbât, 99
haram, 82, 180
Harameyn, 160
hasret, 79, 151, 171, 239, 241, 275, 300
Hatem, 156, 177, 178, 186, 240
Hatem-i Tay, 156
havf, 107, 111
hayat, 96, 153, 239
hayl, 310
hayme, 176, 236
hayret, 100, 122, 136, 161, 274, 298
hinâ, 60, 185, 292
hırka, 100, 194
hırz, 124, 264
Hıta, 157, 310
Hızır, 140, 141, 153, 214, 239, 298
hicrân, 79, 275
hilâl, 78, 223, 231, 290, 293
himmet, 87, 98, 246, 256, 303
hûn-âlûd, 227, 266
hûrî, 52, 169, 211, 233
Hurûfî, 118
Hurufilik, 117, 355
Hut, 288
Huten, 157, 183, 184, 226, 237, 302, 310, 311, 319
hümâ, 154, 190, 207, 211, 212, 249, 269, 273, 276, 309
Hüseyin Baykara, 137, 355, 358
Hüseyin Çelebi, 111, 127
hüsn, 81, 138, 139, 140, 161, 165, 174, 187, 192, 196, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 212, 213, 224, 231, 232, 249, 250, 256, 286, 298, 310, 315
Hüsrev, 139, 144, 145, 146, 147, 358
Hz. Âdem, 50, 55, 62, 73, 85, 307, 309
Hz. Ali, 63, 85, 158, 312
Hz. Dâvûd, 56, 57, 200
Hz. Hüseyin, 44, 63, 68, 85, 158, 202
Hz. İbrahim, 56, 102, 305, 326
Hz. İsâ, 61, 202
Hz. Muhammed, 50, 54, 61, 62, 63, 65, 73, 74, 76, 82, 83, 85, 88, 92, 109, 113, 154, 160, 162, 164, 166, 170, 184, 202, 291, 298, 299, 312, 318
Hz. Mûsâ, 58, 59, 100, 102, 162, 258
Hz. Ömer, 62
Hz. Süleymân, 57, 58, 202, 240
Hz. Yakup, 59, 85, 159
Hz. Yûsuf, 59, 60, 159, 194, 202, 203, 206, 210, 234, 241, 275, 320
I. Mahmud, 37, 120, 121

II. Ahmed, 120
II. Mustafa, 37, 120, 121, 123, 125
III. Ahmed, 37, 38, 39, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 133, 134, 165, 174, 202, 345
Irak,, 158
ıyd, 135, 152, 173, 174, 182
İbn-i Abbad, 148
İbn-i Haldûn, 148
İbrahim Gülşenî, 39, 87, 89, 116, 117, 149, 355
İbrahim Paşa, 37, 39, 44, 45, 56, 80, 121, 124, 125, 128, 129, 132, 147, 148, 156, 168, 169, 194, 202, 286, 345
iftar, 79, 173, 179, 293
ihlâs, 83, 103
ilaç, 181
iltifat, 250
İskender, 53, 137, 139, 140, 141, 149, 153, 154, 175, 185, 345, 359
İstanbul, 37, 38, 39, 40, 53, 57, 77, 91, 92, 121, 132, 134, 135, 137, 160, 161, 175, 305, 318, 347, 355, 356, 357, 358, 359, 360
istiğna, 103
jülide, 216, 218
Ka'be, 77, 81, 220, 223, 240, 248
kaba, 194
Kâbe, 41, 56, 73, 76, 94, 154, 160, 215, 216, 220, 223, 231, 232, 237, 248
kabirler, 72
kader, 64
Kadri Efendi, 127
Kaf Dağı, 155, 162, 212, 309
kafâ, 265
kafes, 189
kâfir, 69, 74, 195, 196, 207, 212, 215, 230, 239, 279
kağıd, 196, 198
Kağıdhane, 161
Kahraman, 142, 198, 229
kahve, 179
kalem, 64, 90, 135, 167, 174, 196, 197, 242, 245, 246, 262, 320
kalenderî, 117
kalp, 92, 105, 107, 150
kâmet, 65, 151, 209, 242, 243, 246, 292, 317
kâmil, 104, 114
kanun, 200, 201, 271
karanfil, 321
Karun, 142
katre, 82, 180, 196, 300, 302
Kavs, 209, 287
Kays, 95, 142, 143, 187, 221, 245, 254, 277, 302, 312
kaza, 64, 283
kebab, 179
kebuter, 308
kefen, 71, 188
Kehkeşan, 286
kemend, 191, 272

kemer, 175, 194, 196, 209, 216, 217
Kenan, 60, 159, 347, 356
keramet, 103
Kerbela, 41, 63, 68, 158, 347
kesret, 106
kethüda, 164
kevkeb, 234, 236, 285
Kevser, 53, 54, 55, 67, 68, 204, 239
keyvan, 289
kible, 76, 77, 206, 220, 223, 248
kıyam, 75, 295
kıyamet, 48, 54, 64, 65, 69, 341
Kız Kulesi, 132, 161
kitab, 196, 198
Köçek, 115, 116
kubbe, 282
kuhl, 184
Kur'an-ı Kerîm, 52
kurb, 50, 53, 112, 113, 162
kûy, 131, 237, 244, 248, 263, 279,
301, 304
küfr, 74, 215
külâh, 195
küleng, 260, 308
kümeýt, 310
la'1, 54, 82, 151, 153, 171, 177, 178,
179, 181, 183, 199, 238, 239, 240,
247
Lâ'î Mehmed Efendi, 34, 87
lale, 37, 38, 178, 232, 321, 322
Lat, 75
leşker, 102, 164, 165, 188
levh, 196, 203, 210, 257
Leylâ, 142, 143, 147, 176, 203, 216,
221, 236, 245, 254, 255
Leyle-i Kadr, 84
libas, 194, 195, 315
Ma'nevî, 149
mabed, 77
mah, 209, 232, 291
Mahi, 313
mahkeme-i Kübra, 66
mahmil, 189
mahşer, 66
Mânî, 138, 143, 144, 157, 166, 208,
259
marîz, 94, 250, 270, 277
masiva, 104
mecmua, 203, 205, 259
Mecnûn, 141, 142, 143, 147, 152,
153, 176, 182, 203, 216, 221, 236,
254, 271, 298
meddah, 174
Medine, 44, 125, 158, 160, 299, 347
meges, 178, 254, 313
mekkar, 228
Mekke, 40, 73, 78, 158, 160, 347
Mercan, 183
merhem, 181
mescid, 54, 73, 77, 109
Mescidü'l-Cin, 78
Mesih, 61, 142, 292
Mesnevî, 88, 149, 198, 357
mestâne, 169, 225, 226, 229, 250

meşâm, 216, 222, 244, 245
meşşata, 167, 168
Mevlânâ, 87, 101, 112, 115, 116,
118, 149, 171, 198, 202, 357
Mevlevî, 44, 87, 115, 129, 278, 299,
355
Mevlevîlik, 44, 116, 118
meyhane, 90, 327
mezar, 72, 302
Mısır, 38, 60, 159, 175, 234, 347
mihman, 170
mihr, 71, 206, 209, 216, 219, 231,
290, 291, 297, 300
mihrab, 76, 223
mihrâb, 74, 223, 230, 248, 276
mikraz, 190
Miraç, 50, 61, 62, 73, 113, 154
Mirza Mustaf Efendi, 126
Mirzâ Mustafa Efendi, 134
misgîn, 222
miyân, 112, 144, 189, 198, 199, 238,
245
mizan, 192, 288
Molla Ali, 117, 127, 171
Molla Said, 171
mor, 152, 323
Moskova Kralı, 128
mûr, 99, 248, 290
murg, 260, 305
Mushaf, 52, 53, 203, 204, 207, 209,
223, 231, 232
Mustafa Çelebi, 127
mutrib, 167, 168
mühr, 57, 147, 186, 204
müjgân, 188, 191, 230, 268, 301
mürîd, 89, 91, 100
Müslüman, 74, 75, 115
Müşteri, 281, 289
Nâbî, 4, 34, 45, 130, 131, 356
nahcir, 312
Nâhîd, 228, 290
nahl, 191, 242, 243, 255, 272, 314,
316
nakkad, 166
nâle, 72, 128, 132, 178, 240, 252,
273, 318
Nâmî, 45, 133, 136
navek, 199
Nâzım, 132
Necef, 63, 85, 158, 347
Nedîm, 4, 34, 45, 132, 133, 135, 358
Nef'î, 4, 45, 128, 129, 355, 356
nefs, 101
nerd, 174, 193
nergis, 98, 155, 204, 209, 243, 249,
274, 276, 296, 305, 318, 320, 322,
337
Nerîmân, 144, 284
Neşâti, 87
ney, 200
Neylî, 45, 134, 135, 192, 360
nikâb, 220
Nîl, 161, 299

niyâz, 105, 211, 243, 246, 276, 296,
317, 318
Nuh, 40, 56, 140
nur, 58, 85, 94, 191
Nûşirevân, 144
Osman Efendi, 127
Osman Paşa, 127
pasban, 165
pây, 102, 170, 194, 246, 316
perde, 187, 188, 218
perdedar, 165
peri, 72, 210, 233, 341
perişan, 196, 215, 216, 218, 234
peykan, 199
pirahen, 194
Pir-i mugân, 213
rakip, 74, 172, 278
rakkas, 167, 284
Ramazan, 80
Râmî Paşa, 125
rebab, 200
recâ, 111, 357
revzen, 71, 175, 177, 258
reyhan, 322
rez, 180, 240, 324
Rind, 170
rişte, 143, 191, 194, 264, 284, 291
riyazet, 101
ruh, 70
Rûşenî, 116, 186
Rûşenîlik, 44, 116
rûz, 295
Rüstem, 142, 145, 149, 198, 252
rüzgâr, 145, 253, 272, 283, 292, 295,
301, 303, 304
sabâ, 131, 157, 165, 188, 194, 205,
218, 220, 246, 252, 253, 272, 295,
296, 303, 304, 312, 317, 318, 319,
320, 321, 324, 326, 327
Sabit, 130, 131, 132, 309, 357
sadabad, 38, 121, 132, 161, 325
sadrazam, 37, 121, 128, 164
sahur, 79, 173, 293
Saib, 136
sakal, 265
sâkî, 105, 107, 170, 185, 213, 254
sâl, 105, 293, 296
salât, 42, 76
Salîm Efendi, 134
sanavber, 242, 243, 316
sanem, 75, 95, 172, 185, 196, 207,
261, 292, 311
sarrâf, 206
sâyebân, 299
sayf, 294
sayyad, 166
saz, 200, 201
sebû, 188, 189
sebze, 327
sebzezar, 327
Sedd-i İskender, 175
Sefîne, 201, 262, 278, 298
seg, 172, 207, 311

seher, 105, 131, 182, 183, 240, 296,
298, 300, 303, 312
selâsil, 216
selsebil, 68, 247
sema, 115, 118, 192, 282, 337
semen, 323
Seratan, 286
serv, 208, 209, 243, 316
sevdâ, 221, 275
Seyyid Abdullah Efendi, 72, 169,
170
Seyyid Feyzullah Efendi, 45, 125,
126, 202
Seyyid Yahya, 170
sıfahan, 159
sib, 324
sidre, 73
sîm, 153, 241
simat, 179
sîmîn-ten, 153, 182, 215, 246
simurg, 153, 309
sîne, 94, 102, 177, 190, 211, 237,
251, 263, 269, 273, 277, 285, 291,
309, 325
sipihr, 206, 244, 282, 287
sirac, 186, 187
sirişk, 183, 277, 298
sitem, 240, 275, 283
siyah, 80, 107, 150, 199, 221, 225,
226, 230, 235, 236, 237, 250, 256,
266, 267, 307, 310, 313, 314
sofi, 89
Solakzade, Hacı Ali Efendi, 127
susen, 323
sûzân, 95, 187, 254, 277, 278
sübhâ, 191, 192
sührâb, 145
süllem, 176, 177
sünbül, 208, 222, 232, 322, 323
sünnet, 45, 74, 83, 121, 122, 125,
134, 174
sürahi, 188
Süreyya, 186, 285, 286
şafak, 162, 170, 193, 194, 196, 296,
297
şâh-bâz, 212, 308
şahin, 307, 308
Şam, 61, 158, 297, 347
şarap, 82, 151, 169, 170, 171, 180,
181, 213, 238, 239, 303, 320, 324,
325
şebboy, 324
Şeh-nâme, 140, 198
Şehzade Numan, 121, 122, 135
Şehzade Selim, 121, 122, 135
Şehzade Süleyman, 122
şeker, 177, 178, 238, 239, 240, 243,
247, 313, 315
şem, 89, 151, 178, 185, 186, 187,
203, 213, 231, 234, 236, 254, 261,
313, 321
şemşîr, 199, 230
şerbet, 179
Şerife Rukiye, 127

Şevvâl, 293
Şeyhülislam Kara İsmail Efendi, 126
şifâ-hâne, 175
şir, 312
şiraze, 196, 198
Şirin, 139, 144, 146, 162, 177, 178, 240
şîşe, 261
tabib, 166, 263
tâk, 78, 224, 290, 322
takva, 68, 110
tamga, 191, 192
tarîk, 87
tatar, 156, 225, 227, 351
tâvûs, 309
tayy-ı mekân, 109
Tebbet, 54, 55, 180, 302
tecelli, 53, 59, 95, 96, 100, 106, 107, 162, 231, 232, 269
tekke, 176, 262
ter, 207, 249, 252, 265, 318, 320
terazi, 192, 225, 288, 289
terk, 88, 96, 106, 110
tersâ, 75,
tespih, 192
tevbe, 77, 81, 82
tığ, 198
Tibet, 160, 347
tiryâk, 241
tîşe, 191, 250, 302, 310
tuğra, 120, 204, 216, 217
Tunca, 161, 299
Tûr Dağı, 59
tûtî, 95, 211, 306
Türk, 2, 4, 5, 34, 36, 37, 38, 39, 53, 57, 59, 115, 116, 135, 136, 137, 139, 144, 145, 147, 149, 156, 171, 310, 312, 355, 357, 358, 359, 360, 361
ukbâ, 64, 71, 106
Utârid, 290
uzlet, 91
Uzza, 75
üştür, 312
vacîb, 84
vahdet, 97, 106, 192, 288, 327
Valide Sultan Kasrı, 163
veli, 92, 97, 140
vuslat, 112, 173, 221, 253, 276, 297, 325
vücûd-ı mutlak, 113
Yesrib, 160, 347
yeşil, 152, 326
zâhid, 82, 180, 235, 300
zahir, 104
zahm, 64, 199, 211, 225, 273
zehr, 138, 179, 275
zekât, 81
zemherir, 295
zencir, 191, 349
Zevra, 41, 158, 159, 347, 360
Zeyd, 147, 356, 358
zill, 163, 291
Zuhal, 281, 287, 288, 289
zühd, 110, 111, 117

Zühre, 281, 289

Züleyhâ, 60, 194, 195, 204, 292, 315

zülf, 150, 157, 167, 184, 188, 195,

215, 216, 218, 220, 221, 222, 226,

245, 254, 263, 287, 295, 311, 323

EKLER

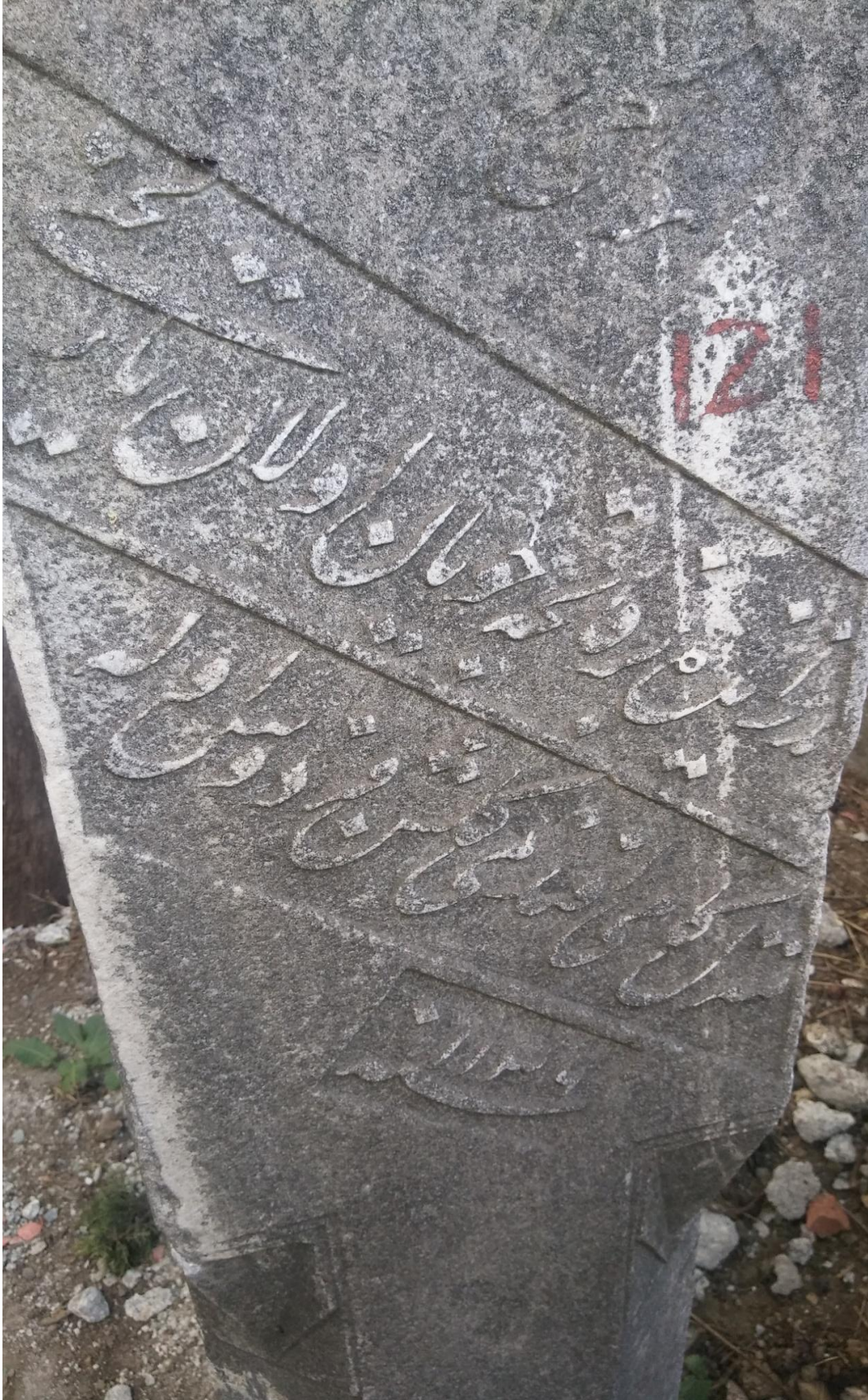
Ek-1: Kâmi'nin Mezar Taşı

Ek-2: Mezar Taşının Yoldan Görünümü

Ek-3: Mezar Taşında Yazılan Beyit

Ek-4: Kâmi'nin Mezar Taşının İç Yüzü

Ek-5: Divanda Kullanılan Redifler

Redif	Kaside	Gazel	Tarih
-sın/sin	1	1	1
-ıdur	1		
-ı/-i	2	5	8
-sına	1		
İ Gülşenî	1		
-a gelür	1		
-yı/yi	1	2	
-un	1	1	
-dur/dür	5	7	
üzre	1		
olsun	1	1	1
-dan		2	2
-ya			2
-le		1	1
ile		2	1
oldı			1
-di			1
it			1
-dum			1
ola			1
degül mi ya		1	
-durdı		1	
temenna		1	
aşna		1	
-dan yana		1	
-dan peyda		1	

Ek-5: Divanda Kullanılan Redifler (Devam)

-ya yetişmez	1
-üz	1
istemez	1
bulunmaz	1
-mışız	1
-den nergis	1
olmak istemiş	1
olmuş	1
-imiş	1
-dan kalmış	1
almış	1
itdi feyz	1
itdi hat	1
-dan mahzuz	1
eyler sema	1
-umuz diriğ	1
olacak	1
olmayacak	1
ancak	1
gerek	1
-larun	2
-un senün	1
-nün	1
olur giderek	1
neylerüz	1
-e dek/a dek	2
ile gül	1
görmedük	1

Ek-5: Divanda Kullanılan Redifler (Devam)

ide bilsek	1
olsa da mani degül	1
bir degül	1
-unam	1
-a gösterdüm	1
olurum	1
-um	1
-muzbudur bizüm	1
eyleyen	1
olmasun	1
-ümden	1
-lanmasun	1
yürüsün	1
bulınsun	1
bulamazsın	1
-ı neylesün	1
-inden	1
-ünden	1
-dür hep	1
-ı nev	1
-ine	2
göre	1
-a düşdükçe	1
-lere	1
-de/da	3
olsa	1
-umuza	1
-lerde	1

Ek-5: Divanda Kullanılan Redifler (Devam)

beste	1
olsun isterse	1
-ı yirinde	1
çi faide	1
-ür misin	1
Allah aşkına	1
-ı boynuna	1
-e/-a	3
-ına	1
-a aldanma	1
var içinde	1
itme	1
-ını	1
eyler beni	1
kaldı	1
-lik eyledi	1
-deyüm dahı	1
çekdi	1
olmaz mı	1
-sı	1
-lar gibi	1
-dan gayrı	1
olmasa da	1
-da bulındı	1
olsa dahı	1

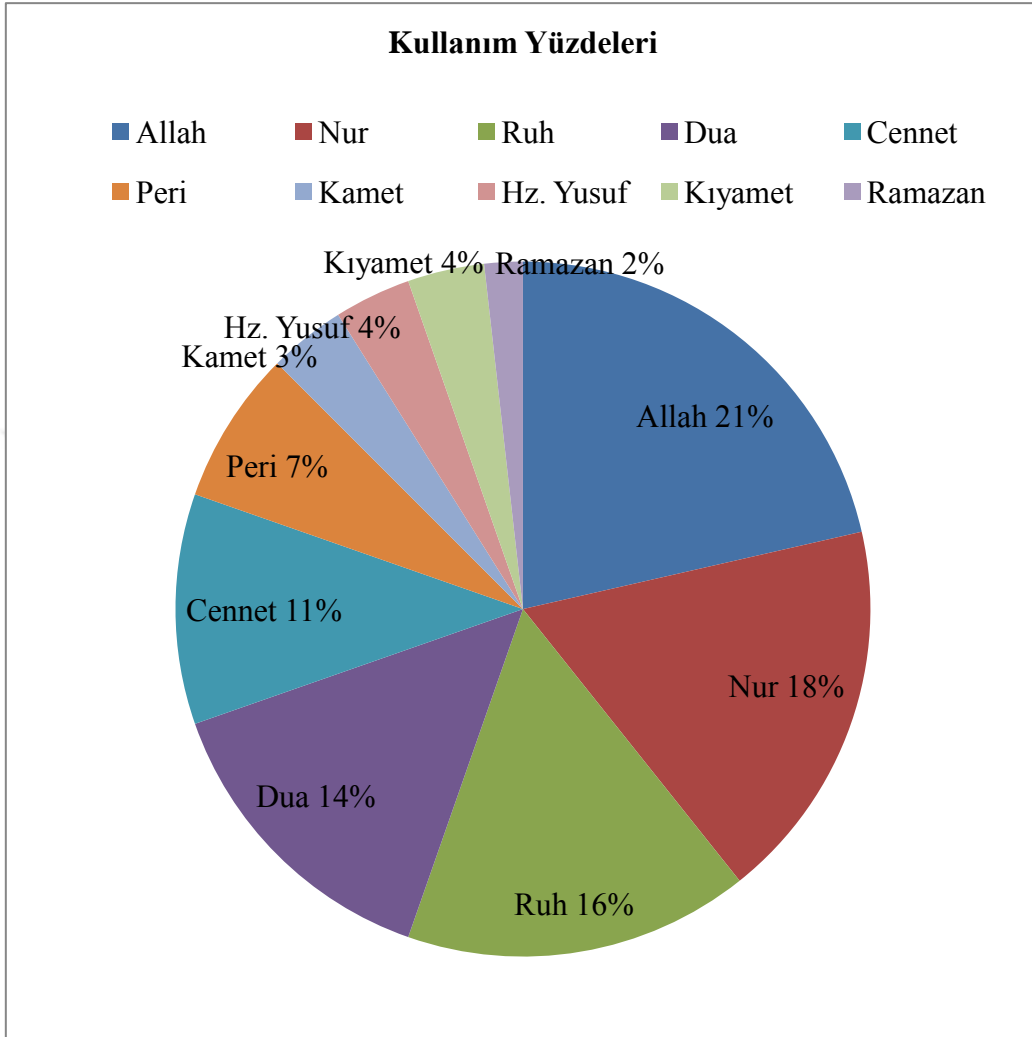
Ek-6: Divanda Kullanılan Kalıplar

Hezec Bahri	Sayı
Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün	116
Mef'ûlü/ Mefâ'îlü/ Mefâ'îlü/ Fe'ûlün	41
Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Fe'ûlün	13
Mef'ûlü/ Mefâ'îlün/ Mefûlü/ Fa'ûlün	3
Remel Bahri	
Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ' ilâtün	3
Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün	92
Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün	13
Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilün	89
Muzari Bahri	
Mef'ûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'îlü/ Fâ'ilün	79
Mef'ûlü/ Fâ'ilâtün/ Mef'ûlü/ Fâ' ilâtün	8
Hafif Bahri	
Fe'ilâtün/ Mefâ'îlün/ Fe'ilün	26
Müctes Bahri	
Mefâ'îlün/ Fe'ilâtün/ Mefâ'îlün/ Fe'ilün	59
Recez Bahri	
Müfte'ilün / Mefâ'îlün / Müfte'ilün / Mefâ'îlün	4
Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün/ Müstef'ilün	5

Ek-7: Dini Unsurlardan Oluşan Bölümde En Çok Tekrar Eden Kelimeler

Kelime	Adedi
Allah	86
Nur	76
Ruh	69
Dua	63
Cennet	43
Peri	35
Hz. Yusuf	18
Kıyamet	18
Kamet	16
Ramazán	13

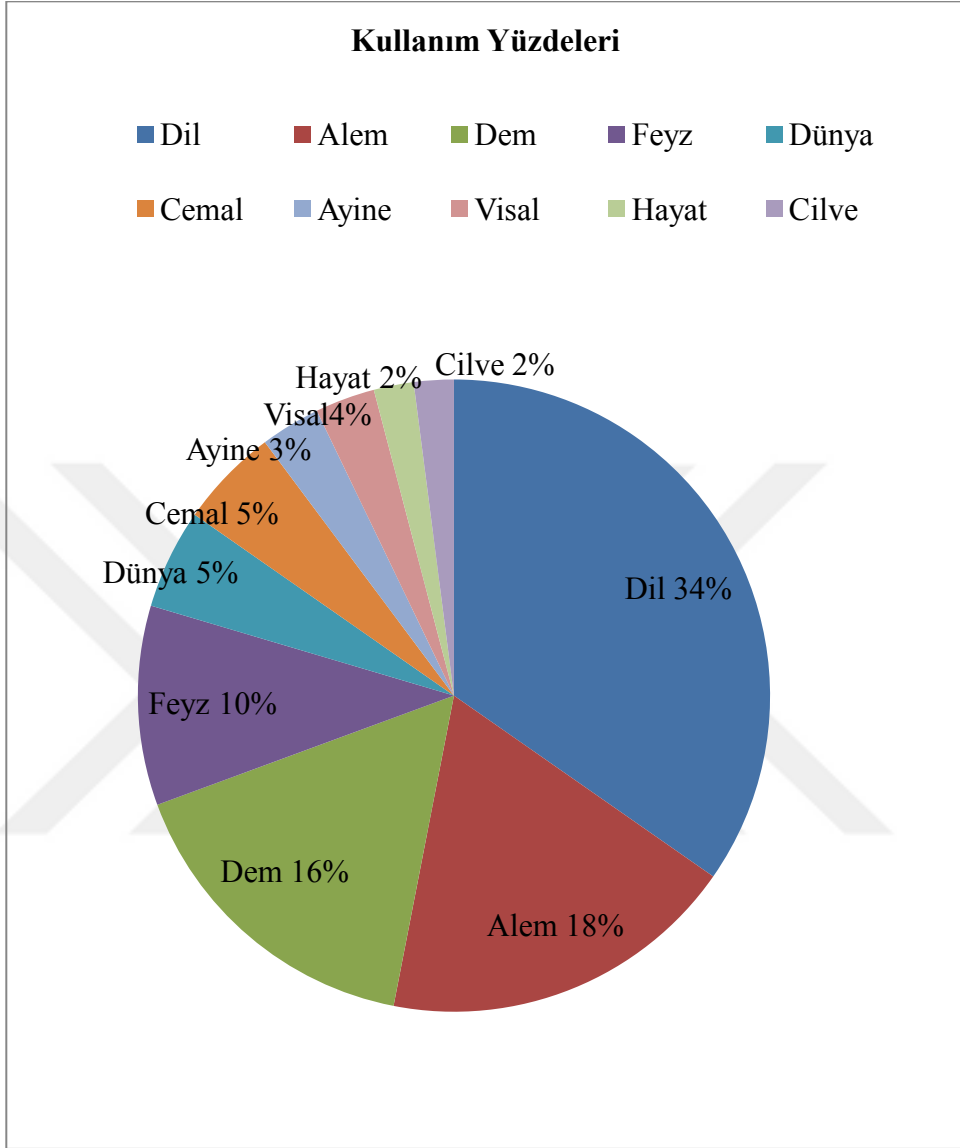
Ek-8: Dini Unsurlardan Oluşan Bölümde En Çok Tekrar Eden Kelimelerin Kullanım Yüzdeleri

Ek-9: Tasavvufi Unsurlardan Oluşan Kısımda En Çok Tekrar Eden Kelimeler

Kelime	Adet
Dil	336
Âlem	190
Dem	161
Feyz	97
Dünya	58
Cemal	53
Ayine	39
Visal	37
Hayat	30
Cilve	28

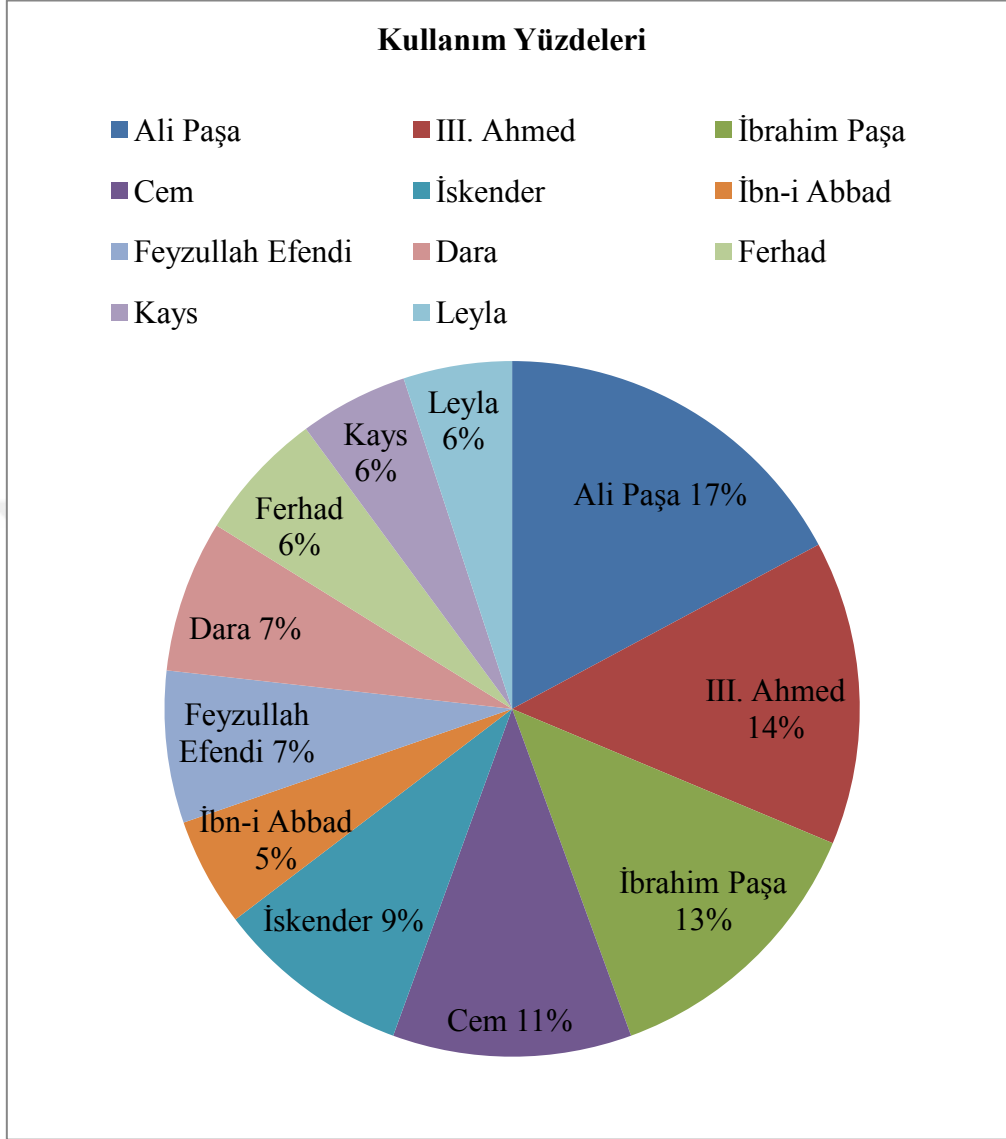
Ek-10: Tasavvufi Unsurlardan Oluşan Kısımda En Çok Tekrar Eden Kelimelerin Kullanım Yüzdeleri

Ek-11: Divanda En Çok Tekrar Edilen Şahıslar

Şahıslar	Adet
Damad Ali Paşa	27
III. Ahmed	22
Damad İbrahim Paşa	20
Cem	18
İskender	14
Feyzullah	11
Dara	11
Ferhad	9
Kays	9
Leyla	9
İbn-i Abbad	8

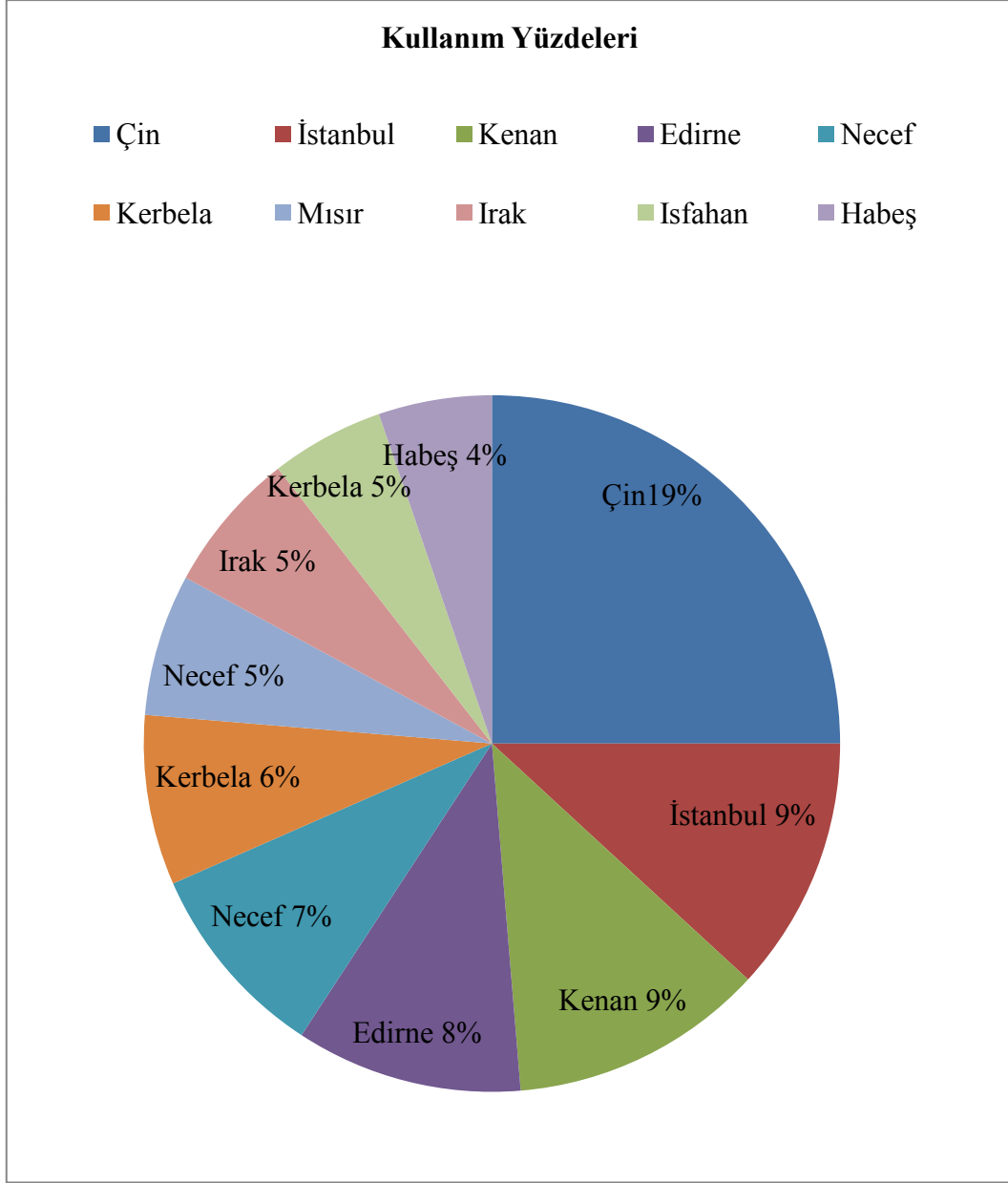
Ek-12:Divanda En Çok Tekrar Edilen Şahısların Kullanım Yüzdeleri

Ek-13: Divanda Yer Alan Ülke ve Şehirler

Ülkeler	Adet
Bağdad	3
Batha	2
Bulgar	4
Çin	19
Edirne	8
Habeş	4
Irak	5
İsfahan	4
İstanbul	9
Kerbela	6
Kenan	9
Mekke	2
Medine	1
Mısır	5
Necef	7
Şam	1
Tibet	3
Yesrib	1
Zevra	3

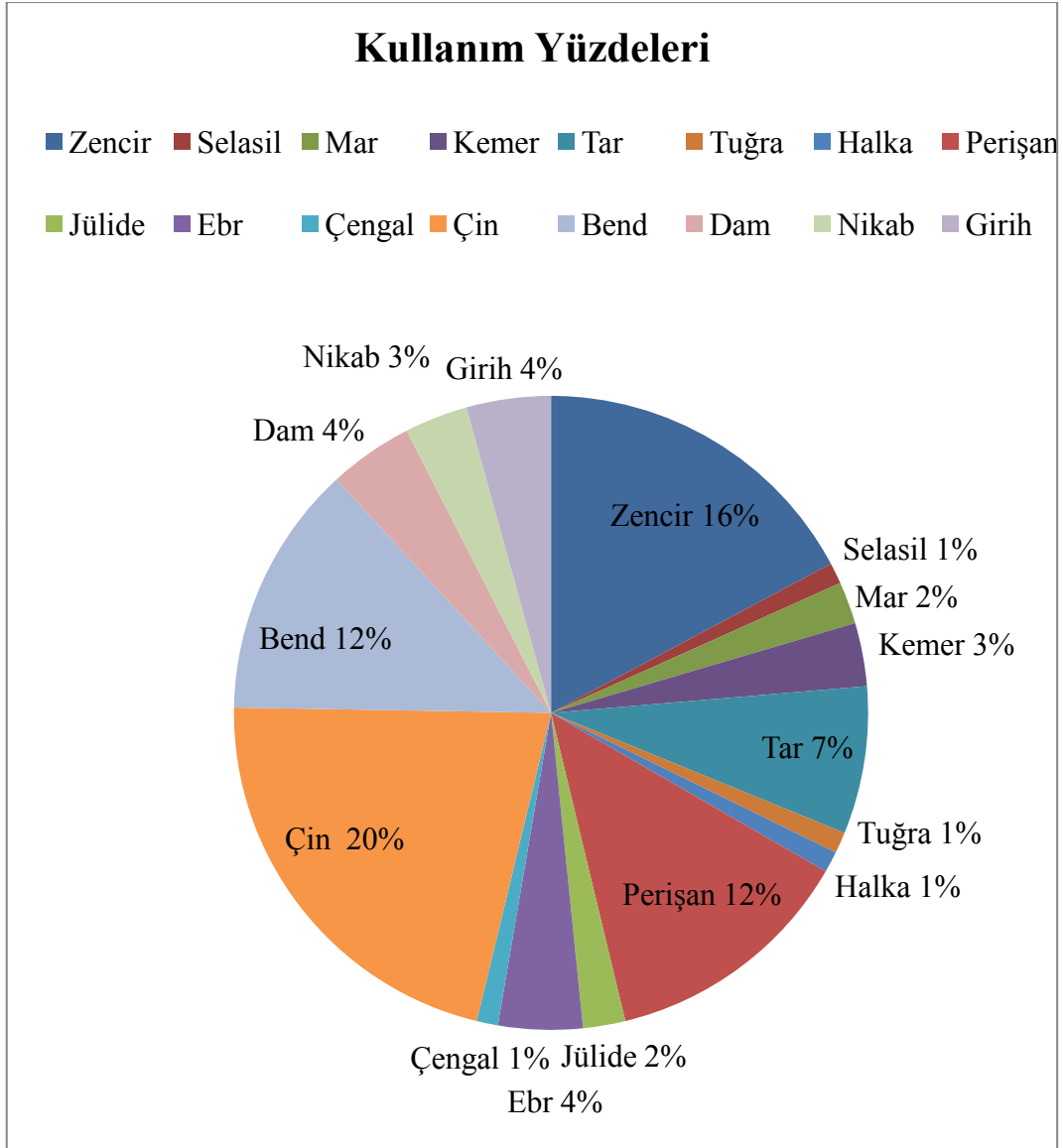
Ek-14: Divanda En Çok Tekrar Eden Ülke ve Şehirlerin Kullanım Yüzdeleri

Ek-15: Sevgilinin Saçı ile İlgili Tasavvurların Kullanım Adedi

Saç İle İlgili Tasavvurlar	Kullanım Adedi
Bend	11
Çengal	1
Çin	17
Dam	4
Ebr	4
Girih	4
Halka	1
Jülide	2
Kemer	3
Selasil	1
Mar	2
Nikab	3
Perişan	12
Tar	6
Tuğra	1
Zencir	14

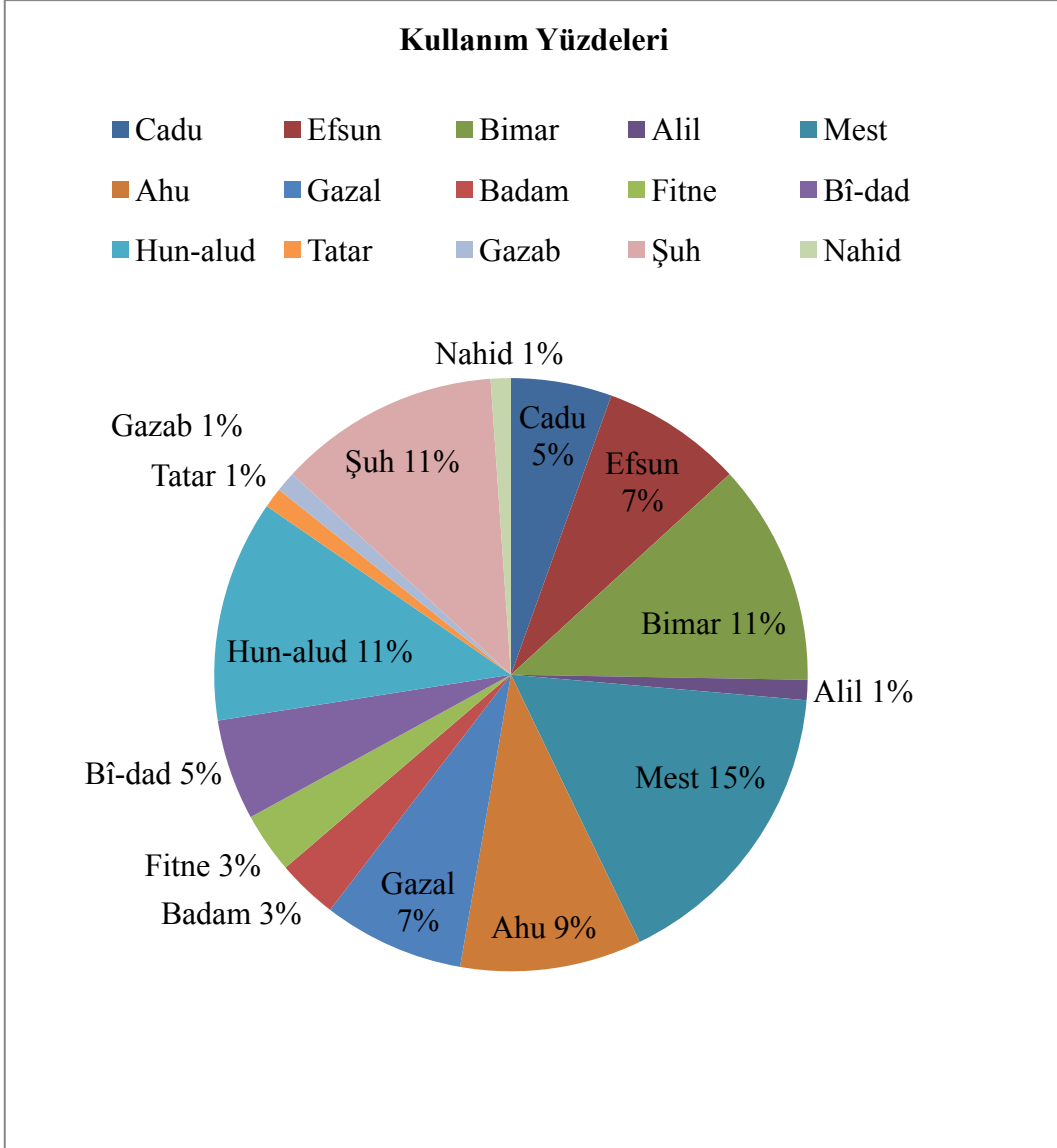
Ek-16: Sevgilinin Saçı İle İlgili Tasavvurların Kullanım Yüzdesi

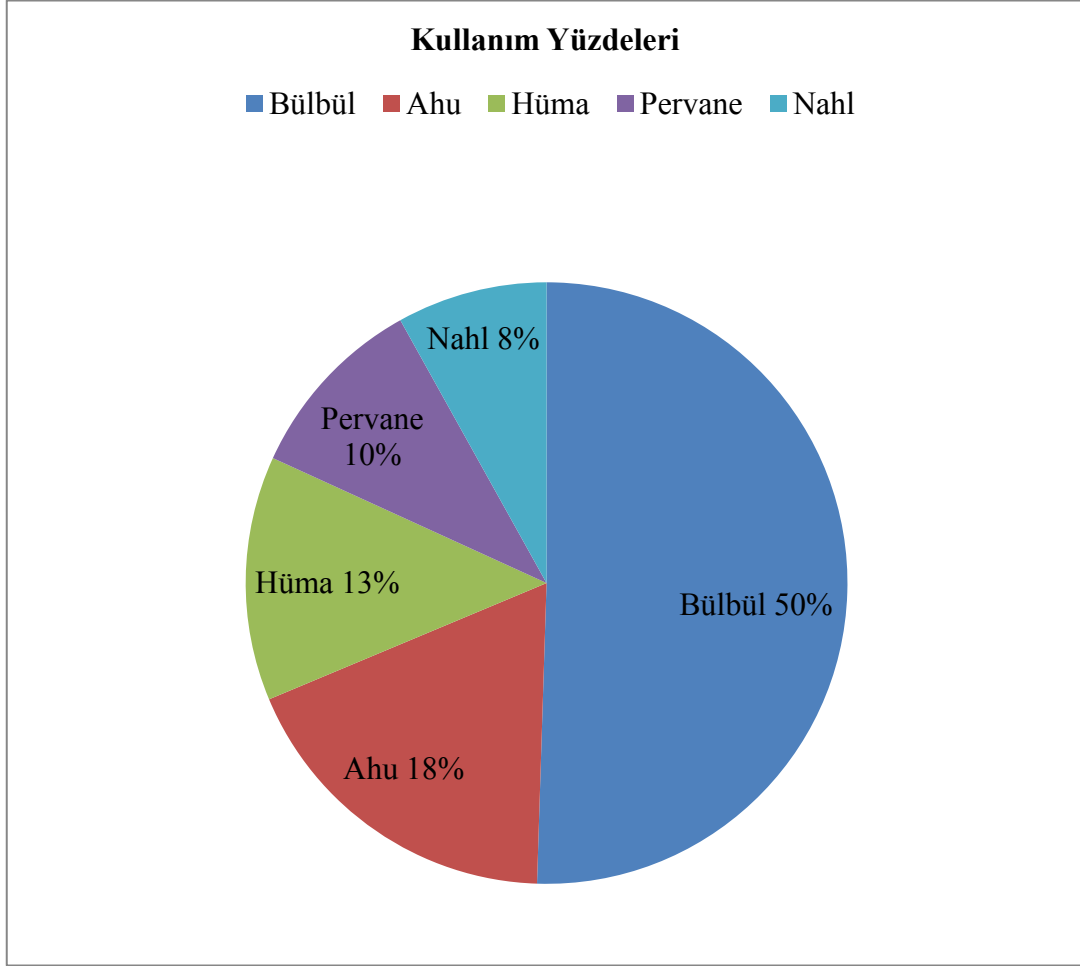
Ek-17: Sevgilinin Gözü İle İlgili Tasavvurların Kullanım Adedi

Göz İle İlgili Tasavvurlar	Kullanım Adedi
Ahu	5
Alil	1
Badam	2
Bî-dâd	3
Bimâr	6
Cadu	3
Efsun	4
Fitne	2
Gazab	1
Gazal	4
Hun-alud	6
Mest	8
Nahid	1
Şuh	6
Tatar	1

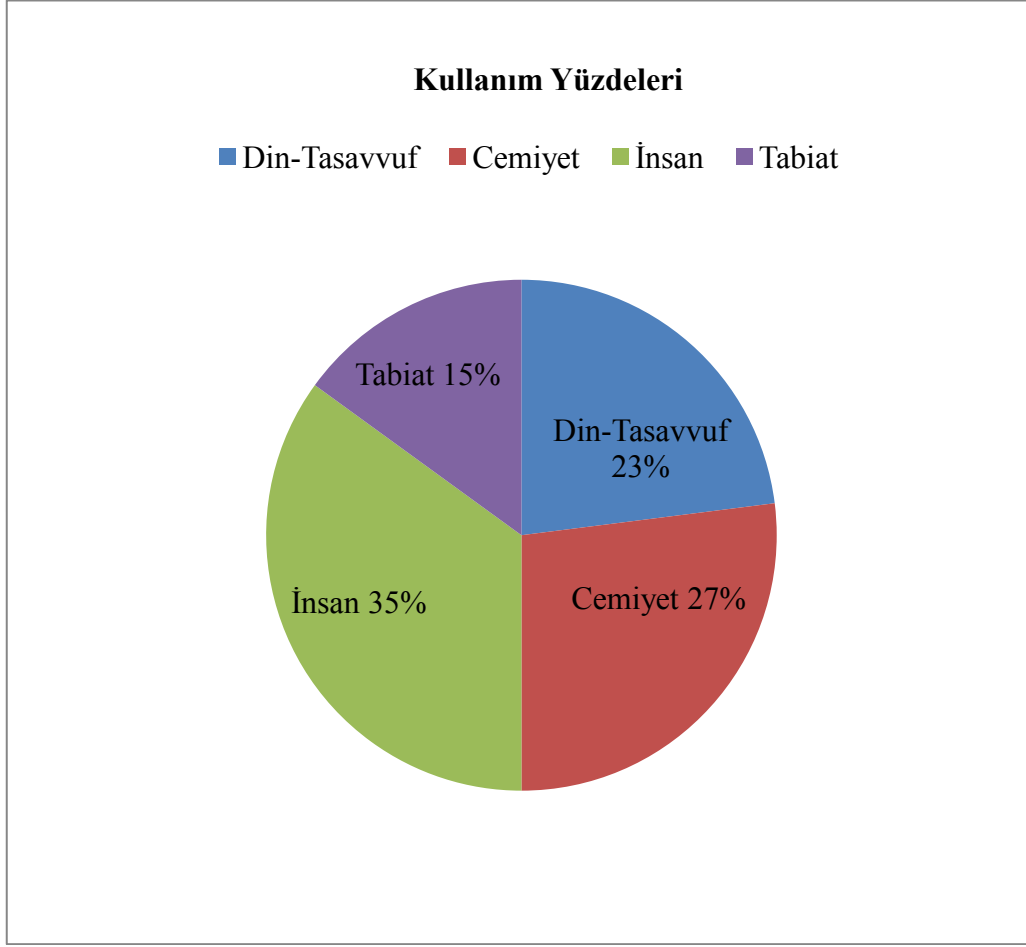
Ek-18: Güz İle İlgili Tasavvurların Kullanım Yüzdesi

Ek-19: Divanda En Çok Tekrar Eden Hayvanların Kullanım Oranları

Ek-20: Divana G6re B6l6mlerin Kullanım Oranları

ÖZ GEÇMİŞ		
Adı, Soyadı	Özlem ŞAMLI	
Doğum Yeri ve Yılı	Rize/ 1994	
Medeni Durumu	Bekâr	
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce/ B1	
Öğrenim Durumu	Başlama-Bitirme	Kurum Adı
Lisans	2012-2016	Gazi Üniversitesi
Yüksek Lisans	2016-2019	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi